آذری

ائل دیلی و ادبیاتی

فصلنامهٔ (بین المللی) ترکی - فارسی ، فرهنگی ، اجتماعی ، ادبی و هنری شماره: ۳ سال اول بهار ۱۳۸۳

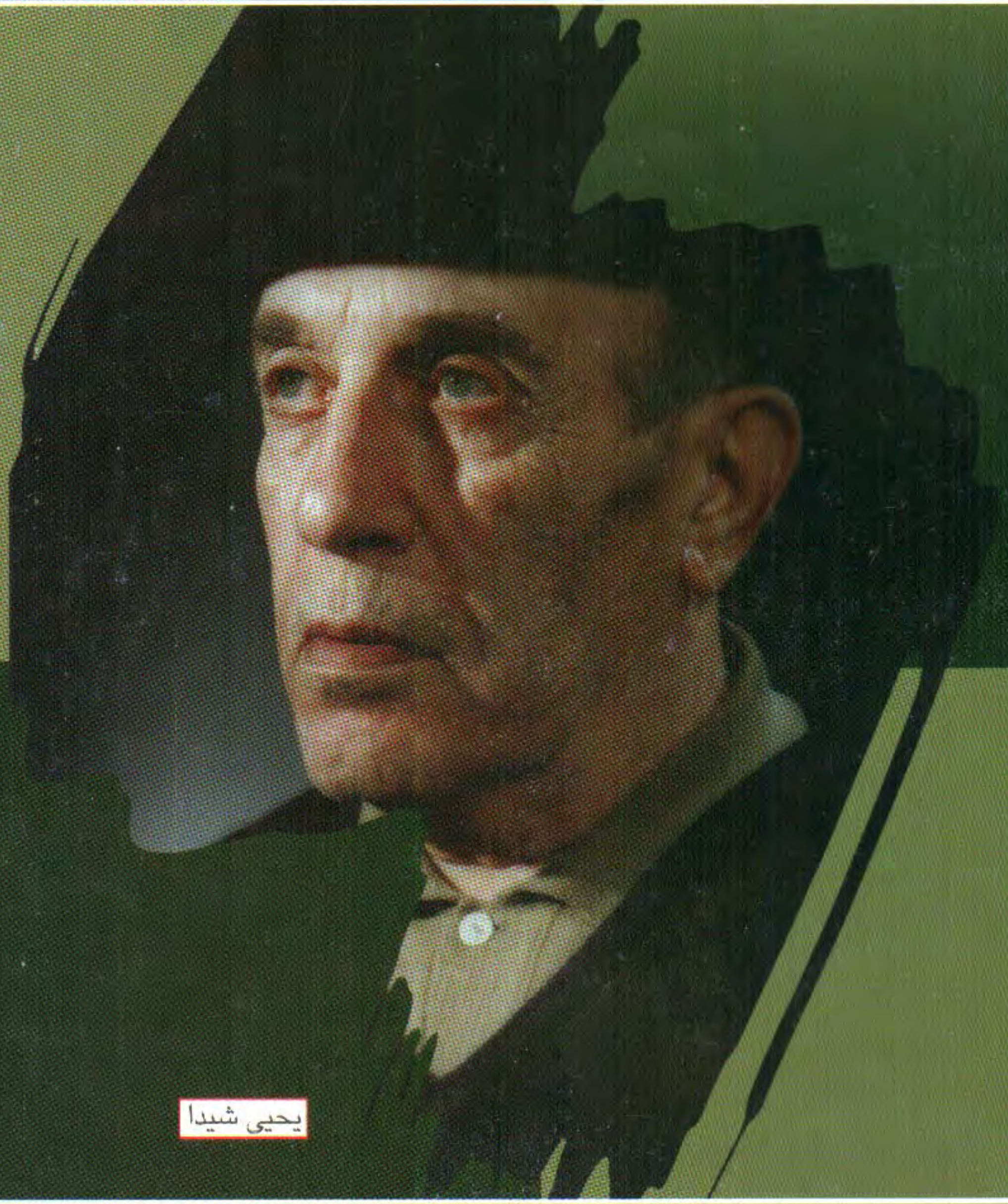

یحیی شیدا

AZƏRİ-3 Yaz 2004

شماره ۳ بهار ۱۳۸۳

آذری

فصلنامه (بین المللی) به زبان ترکی و فارسی
مجله فرهنگی- اجتماعی- ادبی- هنری
شماره ثبت: ۱۲۴/۳۸۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: بهزاد بهزادی
مدیر داخلی: حشمت جافظی
مدیر اجرایی: حسن ریاضی (ایلدیریم)

ویراستار: فریدون محمدی
حروف‌نگار: کاوس نصیری
با همکاری هنری: لاچین اسماعیلی- وقار فرشباف
صفحه‌آرا: ناهید نقی‌زاده
چاپ و اجرا: نشر نخستین
بهای تکفروشی: ۱۲۰۰۰ ریال

نشانی : تهران، سعادت آباد، میدان کاج، چهارراه شهرداری، ساختمان اداری تجاری سرو- طبقه ۷- واحد ۲- دفتر وکالت بهزاد بهزادی. کدپستی: ۱۹۹۷۸۵۵۳۴

تلفن: ۲۰۹۴۹۰۰
فاکس: ۲۲۵۲۲۶۷
پست الکترونیکی : Azari_Eldili@yahoo.com
نشانی در اینترنت : azari@ocaq.net

مجله در حک و اصلاح مقالات وارده آزاد است.

بسم الله الرحمن الرحیم

فهرست

دیلده یئنی چیلیک	بهزاد بهزادی	۳
آی ساری کؤینک	یحیی شیدا	۸
اوستـاد شیـــدا	صمد چایلی	۹
یئخیلماز هر کس کی، ائله باغلی دیر	ائلدار موغانلی	۱۳
خوش گلدین بایرام آغا ! . . .	کند اوشاغی	۲۱
من و آنا دیلیم	هاشیم ترلان	۲۴
بیردن- بیره	عمران صلاحی	۲۵
دونیا شاعیری، ناظیم حیکمت	حسن ایلدیریم	۲۷
قارا بایرام	ع.م.آغداشلی	۳۱
خودوش (۲)	ائل اوغلو	۳۹
هومای	حبیب فرشباف	۴۵
شئعر	دکتر حسین سجادیه- علی کریم	۴۹
مئیمون گنجه کونسئرته گئدرکن...	مرتضی مجدفر	۵۱
سیمای معنوی قهرمانان آذربایجان		۵۶
از اسناد تاریخی		۵۸
آذربایجان ادبی دیلی گونئی آذربایجاندا	فیروز رفاهی	۶۴
پروانه‌لر یاندی	آ.علیایی	۶۷
توی	ماکسیم گورگی	۶۸
منی	هریسلی	۷۳
«آذر» و «آذری»	دکتر حسین محمدزاده صدیق	۷۴
ساری ایستی	یاشار کمال	۸۰
اوغلانجیغین بایراملیغی	نریمان ناظیم	۸۸
فارسی/عربی دیللریندن آلینما لوغتلرده ...	مصطفی رزاقی	۹۲
اؤز خالقینا گوندوزون ایشیغینی ارمغان گتیرن ...	عزیز محسنی	۹۶
آنادیللر	مهدی خان آغامعلی اوغلو وکیل اوو	۱۰۰
شعر	ع.ن.چاپار- اسماعیل ممدلی ع- یالچین- سعید قافلان- یالقیز	۱۱۱
کومئدییالار	اوزئیر حاجی بی اوو	۱۱۵
بیلقامیس«هر شئی بیلن آدامین داستانی»	چئویرن: ای. ولی یئو	۱۱۹
یئنی کیتابلارین سیاهیسی	یوسف فرزانه	۱۲۷

دیلده یئنی‌چیلیک

دیل ایجتماعی حیاتین اۆست قورومو اولاراق ایقتیصادی، سییاسی، ایجتیماعی دەییشیک‌لرله بیرلیکده دەییشیر و اینکیشاف تاپیر؛ علم و تکنیکانین ایره‌لی‌لەییشی ایله زنگین‌لشیر؛ قونشو خالق‌لار و دۆنیا خالق‌لاریله ایلگی‌لر واسیطه‌سیله یئنی سؤزلر و ایفاده‌لر منیمسه‌ییر.

دیل دورغون بیر وارلیق دئییل، بلکه آردئجیل و قانونا اویغون اینکیشاف ائتمکده‌دیر. اونا گؤره‌ده مؤوجود دیل‌لرین تملی اولان اسکی، کؤهنه و قدیمی لۆغت و دیل‌لر اؤزۆنه مخصوص بیر بحث دیرکی، اونلاری اؤیره‌نمک و آراشدیرماق مۆتخصّیص دیل‌چیلرین ایشی‌دیر.

بیز بورادا دیلین عۆمومی اینکیشاف خطّینی ایضاح ائتمک ایسته‌ییریک.

اینسانلارین ایجتیماعی قورولوشو یاراناِن زامانلاردان دیل اۆنسییت واسیطه‌سی کیمی مئیدانا گلیر. هر کیچیک اینسان قروپلاری، ایجما و تایفا قونوشماق اۆچۆن دیل عۆنصۆرلرینی یاراتماغا باشلاییر. گئتدیکجه کیچیک تۆپلوملار قونشولارلا قاریشیب سییاسی- ایجتیماعی قورولوشلار یارادیرلار؛ بو تۆپلومدا ایشتیراک ائدن قروپلارین دیل‌لری بیر- بیرینه قاییناییب- قاریشیر و آنا دیل‌لرین اساسی تشکیل تاپیر. کؤچری‌لیک، سییاسی حاکیمییت بیرلیئی، ایقتیصادی ایلگی‌لر، دیل‌لرین بیر- بیرینه قاریشیقلیغی تأثیرینی گۆجلندیریر، عۆمۆم خالق شیفاهی دیلی وۆجودا گلیر.

هر دیلده اولان چئشیدلی لهجه و شیوه‌لر کئچمیش اینکیشاف یوللاریندان قالان آبیده‌لردیر.

مۆعیّن سییاسی- ایقتیصادی شرایطدن آسیلی اولاراق لهجه‌لردن بیریسی، دیلده اۆستۆنلۆک قازانیر، عوموم خالق شیفاهی ادبی دیلی تشکۆل تاپیر. ایلکین یازیلی ادبی دیل عوموم خالق شیفاهی ادبی دیلی اساسیندا قورولور.

ادبی دیل گئتدیکجه اؤزۆنه مخصوص اینکیشاف یولو ایله ایره‌لی‌له‌ییر و سارای و رسمی دیل سوییه‌سینه یۆکسه‌لرک، دانیشیق دیل ایله باشقالاشیر. شیفاهی دیل و ادبی

ی‍ازیلی دیل، هر بیری اؤز اینکیشاف یوللارینی داوام ائدیرلر. بئله‌لیکله ادبی یازیلی دیل، خالق دیلیندن ائله اوزاقلاشیر کی، خالق اوچون اونو دوشونمک چتین و حتّا قئیر-ی مومکون اولور. بئله بیر دورومدا ادبی یازیلی دیلده بیر دونوشلوک اوز وئریر. گئریه قاییدیش، ساده دیلده یازماق و خالق دیلینه اویغونلاشماق گئدیشی باشلانیر.

مکتب‌لرین گئنیشلنمه‌سی، یازماق و اوخوماغین کوتله‌وی‌لشمه‌سی، کیتاب و مطبوعاتین چوخ سایلی یاییلماسی... ادبی یازیلی دیلین یئنی اینکیشاف دورونه سبب اولور. ادبی دیل خالق دیلین‌دن ایلهام آلاراق ساده‌لشیر و بدیعی ایفاده‌لرین یارانیلماسینا دوغرو ایره‌لی‌له‌ییر.

بو مرحله‌ده یئنی‌چیلیک دیلده گوجله‌نیر.

قیساجا دئدیگمیز دیلین اینکیشاف مرحله‌لرینی، فارس و آذربایجان دیل‌لرینده، اوتری بیر باخیشلا، تطبیق ائدک.

اسکی فارسی دیل‌لری باره‌سینده آرتیق دانیشماق لازیم گلمیر. بو دیل‌لر عربلر ایستیلاسیندان سونرا تاریخه قوووشدو. ایلک فارسجا ادبی دیل، سامانی‌لر موستقیل حاکیمییت قوردوقدان سونرا دیرچه‌لیشه باشلاییر. خوراسانین شیمالی بولگه‌لرینده یاشایان فارس دیللی تایفالار آراسیندا «دری» لهجه‌سی اوستونلوک قازانیر، سامانی‌لر سارایینداایلک فارسی شئعرلر و نثر یازیلار «دری» لهجه‌سینده یارانیر و گئنیشله‌نیر. گئتدیکجه دری لهجه‌سی ادبی و رسمی دیل سوییه‌سینه یوکسه‌لیر، بو دیل ایندی‌ده یاشاماقدادیر.

رودکی-دن باشلایاراق فارسی شئعری ساده و خالق دیلینه یاخین، یابانچی لوغت و ایفاده‌لردن اولدوقجا آری‌دیر. لاکین زامان کئچدیکجه یازیلی ادبی دیل‌لرده حددن آرتیق عربی و تورکو سوزلرین ایشلتمک، ادبی اثرلرینی دولاشیق و آنلاشیلماز بیر طرزده بیان ائتمک، طنطنه‌لی ادبییات یاراتماغا سبب اولاراق، اونلاری دوشونمک خالق اوچون قئیر-ی مومکون اولدو. شئعرده هیند-ی سبک نثرده «تاریخ وصاف»، «دره نادری» کیمی کیتابلار، دولتی فرمانلار و موکاتیبه‌لر بئله بیر دورومون نومونه‌سی‌دیر.

قاجارلار دورونده‌ن، گئریه قاییدیش، ساده دیلده یازماق باشلانیر. مشروطیت اینقیلابیندان سونرا یئنی دیرچه‌لیش دورونده ادبی دیل کوتله‌وی‌لشمک، ساده‌لشمک یولیله ایره‌لی‌له‌ییر.

آذربایجاندا اسکی زامانلاردا یاشایان ایلتیصاقی دیل‌لر کوهنه‌لیر، ایلک تورک تایفالارینین آذربایجاندا تشککولو و سونراکی زامانلاردا موختلیف تورک تایفالارینین

(خزرلر، قیپچاقلار، اوْغوزلار و...) آذربایجانا کؤچمه‌سیله، موْختلیف لهجه‌لی توْرک و ایلتیصاقی دیل تایفالارین بیرگه یاشامالاریْ سبب اوْلور کی، عوْموم خالق آراسیندا ایلگی و اوْنسییت یارانماق گرکلی‌یی نتیجه‌سینده، عوْموم خالق دیلی بوْتوْن بو دیل و لهجه‌لرین قاینایب- قاریشماسیندان، آنا توْرک دیلی اساسیندا، اوْغوز- قیپچاق لهجه‌سینین اوْستوْنلوْیوْ اوْزره تشککوْل تاپسین. شیفاهی ادبی آذربایجان توْرکجه‌سی میدانا گلیر. یازیلیْ ادبی دیل بئله بیر تمل اوْزره عوْموم خالق دیلینه یاخین یارانیر. «دده قوْرقود کیتابیْ» و حسن اوْغلو شئعری بو مرحله‌ده ادبی دیلین ساده‌لیگینه نوْمونه‌دیر. بو زامان عرب و فارس دیل‌لریندن گلمه سوْزلر اوْلدوقجا آزدیر.

لاکین یازیلیْ ادبی دیل اوْز اینکیشافیندا، عربجه‌دن (دینی دیل اوْلدوغونا گوْره) و فارسجادان (رسمی دیل اوْلدوغونا گوْره) آشیریْ اوْلاراق سوْزلر و ایفاده‌لردن فایدالانیر، بیان دوْلاشیق و دوْشوْنوْلمز اوْلور. شاه اسماعیل ختائی و فضولی شئعرلرینده عرب و فارسی سوْزلرینین چوْخلو ایشلنمه‌سی بئله دوْروْ سجییه‌لندیریر.

البته ختائی و فضولی شئعرلرینده ائله میصراع‌لار و بئیتلر واردیرکی، اوْنلاردا بیر کلمه‌ده فارسجا و عربجه سوْز ایشلنمه‌میشدیر.

صفوی‌لر دوْروْنده اوْز وئرن اوْچ حادیثه و اوْنلارین دیل اینکیشافیندا بوراخدیغیْ ایزلری بئله سیرالاماق اوْلار:

ایراندا گئنیش اوْلکه‌نین یارانماسیْ، مرکزی‌لشمیش حوْکوْمتین قورولماسیْ؛ شیمالی و جنوبی آذربایجان دیل بیرلیی‌نین آرتیق یاخین‌لاشماسینا سبب اوْلور.

عوْثمانلیْ خیلافتی‌نین، ایران اوْلکه‌سینی‌ده باشقا قوْنشو موْسلمان اوْلکه‌لری کیمی اوْزلرینه تابع ائتمک سیاستی و شاه اسماعیل و باشقا صفوی شاه لارینین بو سیاسته قارشیْ چیخیش و موْحاریبه‌لری، خصوصیله شیعه مذهبی‌نین ایراندا رسمی اوْلاراق گئنیش یاییلماسیْ ایکی اوْلکه و خالق‌لاریْ آراسیندا اوْلان ایلگی‌لرین قیریلماسینا سبب اوْلدو. آنادوْلو و آذربایجان توْرکجه‌سی هر بیری موْستقیل دیل کیمی اینکیشاف یوْلونا یوْنه‌لدیلر، نهایت هر بیری ۲۸ توْرک دیل‌لر قروپونون بیر قوْلونو تشکیل ائتدیلر.

آذربایجان دیلی سارایین قوْنوشما دیلینه، حربی ایشلر دیلینه، یاریْ رسمی دیل سوْییه‌سینه یوْکسلدی.

۱۸- نجی عصیردن دیل ساده‌لشمه‌یه دوْغرو گئدیشه دوْنوْش حرکتینی باشلاییر و ایگیرمینجی عصیرلرده یئنی‌چیلیک گوْجله‌نیر.

دیلده یئنی‌چیلیک مرحله‌سی خوصوصیئاتی‌ٔ دیلین ساده‌لشمه‌سی، خالق دیلینه یاخین‌لاشماسی‌ٔ، یابانچی دیل‌لردن آلینما سوزلرین و ایفاده‌لرین اولدوقجا آزالماسی‌ٔ، دیلین اوزل سوز خزینه‌سینین گوجلندیریلمه‌سی، دیلین قورولوش قانونلارینین اویره‌نیب، آراشدیریلماسی‌ٔ و ادبیئاتدا تطبیق ائدیلمه‌سیندن عیبارت اولدوغونو قئید ائتمک اولار. دیل علمی اساسلار اوزره آردیجیل و قانونا اویغون صاف‌لاشیر.

لاکین بو او دئمک دئییل کی، یابانچی‌ٔ سوزلر و ایفاده‌لر بوتونلوکله دیلدن چیخاریلیر. گرکلی آلینما سوزلر دیلی زنگین‌لشدیرمه‌یه یاردیم ائدیر، اونونلا دوغمالاشیر، آلان دیلین عوضوو کیمی یاشاییر.

بوندان باشقا علمی و تکنیکی ایختیرالار نتیجه‌سینده یئنی یابانچی‌ٔ سوزلر دیلده قبول اولونور.

دیلده یئنی‌چیلیک میللی اویانیش حرکاتی ایله گوجله‌نیر. لاکین بو دوورده بیر پارا آشیری‌ٔ حرکات دا دیلین دوزگون ایره‌لی‌له‌ییشینه منفی تأثیر بوراخا بیلر. اورنک اولاراق رضاخان، ارباب‌لارینین امرینی ایجرا ائتمک مقصدیله، «فرهنگستان» واسیطه‌سیله فارسی دیلینی عربی، تورکوپ لوغت‌لردن تمیزلمک تشبوثونو آد آپارماق اولار. «فرهنگستان» خالقا تانیش اولمایان اسکی و کوهنه‌لمیش فارسی لوغت‌لرینی یئنی‌دن دیریلتمک، قوندارما «دساتیر» لوغت‌لردن فایدالاناراق اویدورما و کوک سوز سوزلر و ایفاده‌لری فارس دیلینه سوخوردولار.

کسروی «زبان پاک» کیمی عئییبه‌جر بیر دیل یارادیر، «پان آریائیست»لر هله‌ده فارسی‌دا ایشله‌نن عربی و تورکو سوزلرینه قارشی‌ٔ دوشمن‌جه خور باخیرلار.

بئله بیر تشبوث‌لر دیلین یئنی‌چیلیک گئدیشینده زییان یئتیرن «آزار، آفت»-لر دیر. بونلارین حاققیندا آذربایجانلی‌ٔ بیر مثلی دئمک یئرینه دوشر. (کندیمیزه تزه دللک گلیب، ککولو یاندان قویور).

آذربایجان دیلی‌نین بو گونکو دیرچه‌لیش مرحله‌سینده، میللی حرکاتین‌دا گوجلنمه‌سی نتیجه‌سینده بیر پارا آشیری‌ٔ حرکتلر باش وئره بیلر.

اومید ائدیریک یازیچیلاریمیز و شاعیرلریمیز، بو گونکو شرائیط و طلباتی نظره آلاراق دیلیمیزین منلیگی‌نی و کیم‌لیگینی قوروماقلا، تلسمه‌دن، بیلرکدن، گوزو آچیق‌لیقلا حرکت ائتسینلر.

یئری گلمیشکن نئچه تاپشیریغی‌ٔ خاطیرلاماق ایسته‌ییریک:

– خالق‌دان آیریلمایین. سیز خالق اوچون یازیرسیز. خالقا تانیش اولمایان لوغت‌لری ایشلتمکدن چکینمک لازیمدیر. اگر یازی‌لاردا ائله لوغت‌لر ایشلنه‌کی، اونو اوخویان کوتله‌لر، باشا دوشمه‌یه‌لر، سیزین پیغام‌لاریزی منیمسه‌یه بیلمه‌یه‌جکلر. بودا دوشمن‌لری سئوینديره‌جک.

– متروک تورکو لوغت‌لری، یئرسیز اولاراق، یازی و شعرده گتیرمک گرک‌سیزدیر.

– ادبی شعر و یازیدا یئرلی سوزلری ایشلتمکده گرک دیقّت ائدیلسین.

– شیمالی آذربایجان عالیم و یازیچیلارینین اثرلرینی الیفبامیزا کوچورنده، شیمالی آذربایجاندا ایشلک اولان روسجا و آوروپا کوکلو سوزلر و ایفاده‌لر عئینی ایله کوچورولمه‌ملیدیر. اونلارین فارسجا و یا عربجه تانیش اولان قارشی‌لیقلارین ایشلتمک یارارلی اولار. (پوئما، لیریکا... یوخ، شعر غزل یازیلمالیدیر.)

– تورکیه تورکجه‌سینده ایشله‌نن لوغت و اکلری ادبیاتیمیزدا یایماق، خالقیمیزا تانیش اولمایان و دیلیمیزین قانونلاریله اویوشمایان سوزلری ایشلتمک دوزگون دئییل.

– بو گونکو شرایطی نظره آلاراق لوغت وایفاده‌لر دوزلتمه‌یه تلسمه‌ملی‌ییک. واختیله صلاحیتدار عالیم دیلچی‌لر، قورولوشلار، دیلیمیزین قانونلارین گوزلمکله برابر بو ایشه ساهمان وئره‌جکلر.

– عربجه و فارسجا لوغت و ایفادلرین دیلیمزده قبول اولونان دوغمالاشمیش، کوتله‌لره تانیش اولانلارا قارشی کینه ایله یاناشمامالی‌ییق.

– «مدنی، سیاسی...» کیمی ایفاده‌لرین یئرینه «کولتورول، پولیتیکال...» ایشلتمه‌یی دیلده یئنی‌چیلیک آدلاندیرماق اولماز.

دیلده یئنی‌چیلیک حرکاتی تاریخی بیر ضرورت دیر. دیل ساده‌لشیب، گره‌ک‌سیز یابانچی سوز وایفاده‌لردن اوزونو تمیزله‌یه‌جک. ادبی یازیلی دیل خالق دیلینه یاخین‌لاشماق اوغروندا ایره‌لی‌یه‌جک. مکتب‌لر و عالی مکتب‌لر لازیمی و صلاحیتدار کادر حاضیرلایاراق آکادئمی قورولماغینا ایمکان یاراداجاق و عالیم دیلچی‌لریمیز علمی اساسلار اوزره دیلیمیزین قانونلارینا اویغون بئله بیر حرکتینی اوغورلو ایره‌لی‌ییشینه یاردیم ائده‌جکلر.

بهزاد بهزادی

آیؽ ساریؽ کؤینک

یحیی شیدا

آیؽ خسته قوش آواره گزیرسن بو دیاریؽ   زیندان‌دیؽ، قفس‌دی، چمنی، باغیؽ، باهاریؽ
گؤزله اۆزۆوۆ اۏچودور هریانیؽ بو یوردون   قوزغون کیمی دۆردگؤزلۆ گزیر کؤرپه شیکاریؽ
فۆرصت دالیسیجا گزیری ال‌یتری تاپسا   ویران قویاجاق یوردونو آیؽ کؤینه‌یی ساریؽ
تیک اۆز یوواییؽ، قویما سنه ال تاپا اۏچو   سن بو یووانین صاحیبی‌سن قان یئنه باریؽ
جهد ائیله کی، جان قورتاراسان اۏچو الیندن   دۆشسن تۆرا فریاد ائله‌مه چک بو فیشاریؽ
گۆلشن‌ده کی،یوخ ذۆوق‌وصفا آیؽ ساریؽ‌کؤینک   قاچ، قاچ بو یئترین زهرلی‌دیر داریؽ، نداریؽ
دیللن‌سن اگر اۏچو ائدر قانینا قلتان   اوچسان آ یازیق، تیر–ی جفا قلبینی یاریؽ
مین فیرتینا قالخیب دؤیه‌جک باشینا توفان   هر کیم ده اۏلا داغ کیمی دۆنیادا وۏقاریؽ
گلسه باشیوا درد و بلا داغ کیمی دور باخ   آیدین‌دیؽ بو سؤز، تۆستۆ گئدر گؤیچه‌یه ساریؽ
ایستر سنی صیّاد اۆزۆنه رام ائده آمما   اویغودا گؤرر آج تویوق البتّه کی، داریؽ
بو یاخشیؽ مثل‌دیر کی بیزیم ائل‌ده دئمیشلر   بیر باخ آشاغیؽ، باخما اۆزۆندن ده یوخاریؽ
قم– قۆصّه کیچیک قلبینی گر دؤیسه سیخیلما   بو گۆن ده کئچر آخیریؽ قم‌لر ده قوتاریؽ
اۏندا کی چیخار گۆن یاییلار عالمه بیردن   اۏندا کی، قارا دان‌یتری صۆبح اۏلجاق آغاریؽ
داغیؽ، داشیؽ آسوده خیال ایله گزرسن   گۆلشن‌ده نه شاختا گؤره‌سن، داغ‌دا نه قاریؽ
ظۆلمۆن ائوی ویران اۏلو ظالیم دۆشر ال‌دن   قان دورماز اگر کسسه بیچاق، قیرسا داماریؽ
بختین قاپی‌سیؽ ایندی قیفیل‌لانسا داریخما   هر بیر قیفیلین واردیؽ طبیعت‌ده آچاریؽ
اۆز جانین ایلن اۏیناما بو عرصه‌ده «شیدا»   لئیلاج–ی دغل‌باز ایله قیزدیرما قوماریؽ

اوستاد شیدا

صمد چایلی

آذربایجان ادبیاتی‌نین گؤرکملی‌لریندن اولان یحیی شیدا، ۱۳۰۳/۱/۱۰ تاریخینده تبریزین چرنداب محلّه‌سینده آنادان اولموشدور. اونون آتاسی «چرنداب»-ین مشروطه مجاهیدلری سیراسیندا دایانمیش، تانینمیش، آزادلیق سئورلردن ایمیش. یحیی شیدا، ایلک مدرسه تحصیلینی مکتب‌خانادا باشلامیشدیر. اونون ایلک معلّیمی ایسه «میرزه‌خانیم» آدلی بیر معلّیمه اولموشدور. بونونلا بیرگه «سعدی»-نین «گلستان»ی، «کلیله و دمنه»نی و بونلار کیمی کیتابلاری دا آتاسی «حاج حسین یوزباشی چرندابی»-دان اؤیرنمیشدیر.

اوستاد شیدا تحصیلاتینی ابتیدائی مدرسه‌سینده، سونرا ایسه «هنرستان صنعتی»-ده داوام وئرمیشدیر. لاکین صنعتی ایش‌لرله آرتیق آددیملاشا بیلمه‌دن، یولون دییشیب، ادبیات ساحه‌سینده فعالیّت گؤسترمک اوچون «ادبی» ریشته‌سینه داخیل اولموشدور. او تبریزین «فردوسی» مدرسه‌سینده اولان ادبیات بیلیجی‌لریندن درس آلیب ماراقلانمیشدیر. بئله بیر یولدا ایکن موسیقی‌یه رغبت گؤستریب، و یولون اؤیرنجی‌سی کیمی اؤزونو یوخاری چکمیشدیر. دئمک، بو چاغلاردا دا اوستادین شاعیرلیک، یازیچی‌لیق ایستعدادی چیچک‌لنمیش، و او گونون یازیب یاراتدیقلاری بو گونون تمل داشینی قویموشدور.

یحیی شیدا ۱۳۱۹-نجو ایل‌لردن اؤز شعیرلرین یازیب اؤزونو سیناق‌دان کئچیرمیشدیر. او، شعیر یازما قایدا، قانون‌لارین شعیر اینجه‌لیک‌لرین، «علی فطرت»، «جعفر خندان» و «مولانا» کیمی بیلیجی‌لردن اؤیرنمیشدیر. شعیر قوشوب، یازی یازان یحیی شیدا، ۱۳۲۷-نجی ایل‌دن مطبوعات دونیاسینا قدم قویموشدور.

اوستادین یازدیقلاری «وطن یولوندا»، «شفق»، «خاور نو»، «آزادمرد»، «چکاو»، «اخبار روز» مطبوعات‌لارینندا چاپ اولموشدور. یئری گلمیشکن دئیه‌ک کی، آدلارینی چکدییمیز

گؤندەلیک‌لرین ایچینده «وطن یؤلوندا» گؤندەلیئی اوستادئن بیر باجاریقلی یازیچی کیمی چئخئش‌لارئندا آرتیق رول اوئنامئشدیر.

یحیی شیدانین «وطن یؤلوندا» امکداش‌لاری ایله دئرلی خاطیره‌لری اولموشدور. اونلارئن بیر نئچه‌سینی یازماق یئرینه دوشر. اوستاد دئییر:

«بیر گون «جعفر خندان»-ئن دفترینده اوتوروب، نئچه یازیچی، شاعیرله دانیشئق آپاریردیق. بیر آز سونرا خانیم مدینه اکبرزاده گلیب دانیشئق‌لارا قاریشدی. او بیر شئعیر اوخویوب سوزون قورتاردی. جعفر خندان ساغ اول دئییب، «اکبرزاده» آدئن مدینه خانیمئن شئعیر دونیاسئنا اویغون گؤرمەدیئینی بیلدیردی. او پیشنهاد وئردی کی، مدینه خانیم اؤزونه بیر تخللوص اینتیخاب ائله‌سین. هره بیر نظر وئررسه ده، من، جعفر خندان‌دان بیر تخللوص پیشنهاد اولونماسئن خاهیش ائله‌دیم، او دا «گولگون» آدینی سوئیله‌دی. دیگر شاعیرلرله بیرگه مدینه خانیم اؤزو ده آدی سئویب، او گوندن «مدینه گولگون» آدی ایله شئعیر یازماغا باشلادی». باشقا بیر خاطیره:

«محمد راحیم، چالیشقان بیر شاعیر اولارسا دا، چوخ ساکیت، آز دانیشان آدام ایدی. بیر گون منی دفترینه چاغیریب گیلئی‌لندی کی، سیز هر اوتاغا گندیرسینیز، آمما منیم اوتاغیما چوخ آز گلیرسینیز. من ایسه جاواب وئردیم کی، آخی سیز او قدر ساکیت ائله‌شیرسینیز کی، من چوخ دانیشدیغیم‌دان اوتانیرام. او، نئیله‌مک، من ده بئله اولموشام، دئییب، اوتاغینا یئنه ده گلتمه‌ییمی خاهیش ائله‌دی». یئنه ده بیر خاطیره:

«بیلدیئینیز کیمی «وطن یؤلوندا»- نین مسولو چوخ باجاریقلی و اینضیباطلی یازار «اژدر اوغلو» ایدی. اوبیر گون منی چاغیریب یازی‌لاریما گؤره پول آلمادیغیمی، اونون دلیلی‌نی سوروشدو. من، یازی‌لاریما گؤره آلاجاقلی اولدوغومو بیلمیرم دئییب، نه ائتمه‌لی‌یم- دئدیم.

اژدر اوغلو، حئسابداری‌یا گندیب، من دئدیک‌لریمی اورانین مسولونا دئیین، دئدی. من ایسه حئسابداری‌یا موضونو دئییب، بیر گون سونرا حئساب آلماغا گلین جاوابی ایله ائوه قاییتدیم. سون‌کی گون حئسابداری‌یا واران کیمی او زامانین پولو ۲۷۰ تومن منه پول وئردیلر. یادیمدان چیخماز کی، او پولا دویونجا کیتاب آلیب، بیر گؤرکملی کیتاب‌خانا ترتیب ائتدیم».

اوستاد یحیی شیدا ادبی فعالیئت‌لر یؤلوندا ۱۳۳۲-نجی ایللرده ده سیاسی فعالیئت‌لره قوشولموش، «مصدق» حرکاتینا، نفتین میللی اولماغینا علاقه ایله یاناشمئش‌دیر. ائله بو یؤلون

یۆلچوسو اوْلدوغونا گؤره ده چتین‌لیک‌لره اوغرامیشدیر. اوْ ۱۳۳۳-نجو ایل تبریزدن، تهران و اصفهان شهرلرینه قاچمیش، ایللرله ده دوستاق اوْلموشدور.

اوستادین ادبی فعالیتی، سوْنرالار «آزاد» گؤنده‌لیینده آردیجیل‌لاشمیشدیر. اوْ زامانین بیلیجی شاعیر، یازیچی‌لاری اوْلان نیما یوشیج، اخوان ثالث، فروغ فرخزاد، ناصح، بدیع‌الزمان فروزانفر و... کیمی ادیب‌لرله دانیشیق آپارمیش، گؤروشموشدور.

یحیی شیدا ۱۳۲۷-نجی ایل‌دن «آذرمرد» گؤنده‌لیینده چیخیش ائدیب، قیرخینجی اوْن ایللردن بو گؤنه کیمی «مهد آزادی» گؤنده‌لیی‌له امکداش‌لیق ائتمیشدیر. اوستادین «مهد آزادی» ایله امکداش‌لیغی نئچه یؤنلو و چوْخ جهت‌لی‌دیر. اوْنا گؤره ده اوْنون «مهد آزادی» ایله علاقه‌سی، چوْخلو یازی‌لاردا آراشدیریلمالی‌دیر.

اوستاد یحیی شیدا تبریزین ادبی موحیط‌لری‌نین ده چالیشقان‌لاریندان اوْلموشدور. اوْ بو مجلیس‌لرده «حبیب ساهر»، «بولود قاراچورلو»، «حسن قاضی»، «احمد ترجانی‌زاده»، «عباسعلی واعظ چرندابی»، «ادبی توسی» و «اوستاد شهریار»لا علاقه باغلامیشدیر. شیدانین اوستاد شهریارلا دوستلوغو شهریارین شعیر میصراع‌لاریندان دا بللی‌دیر:

باخ کی تهران‌دا نه «فرزانه»لر اوْلموش «واله»

باخ کی تبریزده نه شاعیرلری «شیدا» ائله‌دیم

اوستاد شیدا یازدیقلاری شعیر، مقاله، کیتاب، هابئله ژورنالیستی فعالیت‌لرینه گؤره چوْخلو عونوانلارلا تلطیف اوْلونموشدور. اوْ، تبریزده چوْخلو ادبی انجومن‌لرله امکداش‌لیق ائده‌رک، ایرانین، تورکیه‌نین، آذربایجانین چوْخلو ادبی درنک‌لری ایله علاقه ساخلامیشدیر. اوْ شیمالی آذربایجان یازیچی‌لار بیرلیی‌نین عوضوو قبول اوْلونوب، اوْنو ادبی دوقتورلوق عونوانینا لاییق گؤرموش‌لر. اوستادین آنار رضایئو، ناظیم ریضوان، یاشار قارایئو، بختییار واهاب‌زاده، محرّم ارگین، یاووز آق‌پینارلی و بیر چوْخ ادیب‌لرله دوستلوغو دا ماراقلی‌دیر.

اوستاد یحیی شیدانین یازیب یاراتدیقلاری چوْخ سایلی‌دیر. لاکین یایدیغی اثرلر و یا نشره حاضیرلادیقلاری آشاغی‌دا گلن کیمی سیرالانا بیلر:

الف) فارسجا اثرلر

۱- جنایات زن یا شاهکارهای طبیعت، انتشارات چمن‌آرا- ۱۳۲۳ (اولین اثر استاد یحیی شیدا)

۲- پسرخان، چاپخانه‌ی فرهنگ، ۱۳۲۴.

۳- دریای متلاطم، مجموعه‌ی اشعار، چاپخانه‌ی مصباحی.

٤- تلواسه‌ها، مجموعه‌ی اشعار، چاپخانه‌ی فرهنگ (توقیف شده توسط ساواک)

۵- فراورده‌ها یا آثار برگزیده استاد شهریار، چاپ کتاب‌فروشی دانش، ۱۳٤۵

٦- در زوایای تاریخ، برگزیده تاریخ ادبیّات ایران

ب) آذربایجانجا اثرلر:

۱- ادبیات اوجاغی - ۳ جیلدده

۱- اودلو سؤزلر، مجموعه‌ی اشعار اکبر حداد

۳- اودلار وطنی، مجموعه‌ی اشعار شیدا

٤- دیوان معجز شبستری، جلد۳

۵- اشعار اجتماعی، تنقیدی، قصاید و غزلیات شیدا

٦- اوره‌ک سؤزلری، مجموعه‌ی اشعار محمد بی‌ریا

۷- بایاتی‌های اجتماعی

۸- سئژیم قولو اشعار علی نظمی

۹- احساس‌لی غزللر

پ) چاپا حاضیرلانان اثرلر

۱- دیوان غمزده مراغه‌ای

۱- مذنب کیست؟

۳- اشعار معجز شبیستری جلد ٤

٤- ملا ولی ویدادی

۵- بررسی دیوان فضولی با تطبیق هفت نسخه

٦- بدیهه‌گویی یا لطیفه‌گویی در ادب فارسی

۷- دیوان اکبر جوادی

۸- قورخولو سؤزلر.

اوستاد یحیی شیدا ۸۰ یاشیندا

یئـیخیلماز هر کس کی، ائله باغلی‌دیر

ائلدار موغانلی
Eldarmoghanli@yahoo.com

خالقلارین ایجتیماعی و میللی موباریزه تاریخی، هابئله ادبی تجروبه گوستریر کی، صنعت و ادبیات هئچ واخت اوزونو، ایجتیماعی وضعیییتین تـأثیری آلتـیندان چیخـارا بیلمیر و صـنعت اثرلری ایسه صنعت‌کارین ایسته‌تیک ذوقو واسیطه‌سیله دوورون شـرائیطی‌نـی عکـس ائتـدیرن نومونه‌وی عامیل‌لره چئوریلیرلر.

موعاصیر آذربایجان ادبیاتی‌نین یارانماسیندا دا بئله اولموشدور. دوورون شرائیطی، جمعیتین یاشادیغی موحیط کئیفیتی، خالقـین طلباتـی و اونون داورانیش طرزی ایستر صنعت اثرلری‌نـین، ایسترسه ده صنعت‌کارلارین شخصی سجییه‌لری‌نـین فورمالاشماسـینا بؤیـوک تـأثیر قویمـوش و اونلارین موختلیف ادبی- بدیعی تفسیرلره، اخلاقی و فلسفی آنلاملارا اساس‌لانماقلاریندا گوجلـو رول اوینامیشدیر.

بئله بیر فیکیر ایفاده‌سیله سوزه باشلاماغیم چوخ دا تصادوفی دئییل. چـونکی سـوز آذربایجـان خالقـی‌نـین گرگین ایجتیماعی بیر دوورونون معنوی محصولو اولان، ایستر اثرلرینده، ایسترسه ده ایجتیمـاعی داورانـیش طرزینـده اوز دوورونـون خاصـیت‌لرینـی داشـییان شـاعیر، یـازیچی، مطبوعات‌چی و تدقیقات‌چی اوستاد «یحیی شیدا»دان گئدیر.

شیدانـین حیات و یارادیجی‌لیغی‌نـین ان حساس ایل‌لری آذربایجان خالقـی‌نـین ۲۵-۲۴-نجـی ایل‌لرده یاراتدیغی میللـی- دئموکراتیـک حرکاتـین تـأثیری آلتـیندا یارانـان ادبـی- ایجتیمـاعی شرائیط‌ده فورمالاشیب، اوز حقیقی معناسینـی تاپا بیلیب‌دیر. عومرونون هشتاد ایلی کئچمه‌سـینه

باخماياراق اۇنون گنج‌ليک اينرژی‌سيله ميللی آزادليغا هوس گؤسترمه‌سی ائله آذربايجانين او آذرنيشان‌لیٔ دؤورۆندن قيدالانان معنوياتیٔ اينسانين گؤزلری اۇنونده جانلانديرير و بو جانلانما ايستر- ايسته‌مز شيدا شخصيتينه درين ائحتيرام حيسسی يارادير.

اوستاد يحيی شيدانين يازيب، ياراتديغیٔ شعير نومونه‌لری، اۇنون اللی بئش ايل‌ليک مطبوعاتیٔ فعاليتی، آپارديغیٔ ادبی و ايجتيماعی تدقيقات، ياراتديغیٔ موختليف ادبی درنک‌لر، اۇنلارجا شاعير و يازيچی‌نين اثرلری‌نين ياييماسیٔ، بير چوخ صنعت‌کارلارين ادبی سيمالاری‌نين فورمالاشماسيندا بوراخديغیٔ بيلاواسيطه تأثيری و بونلار کيمی بير چوخ خيدمت‌لری، اونو ادبيات تاريخيميزده اوزون‌عؤمورلو بير شخصيته چئويرميشدی. ائله بونا گؤره‌دير کی، اۇنون حاققيندا يازاندا ايستر- ايسته‌مز چتين‌ليک چکيرسن. چونکی سنين قارشيندا نئچه جهت‌لی بير شخصيت دورور. اۇنو تانيتما بورجونو لاييقينجه يئرينه يئتيرمک آغير و مسوليت‌لی بير ايش کيمی، سنی هم سئويندير، هم ده ايضطيراب‌لانديرير. بو سئوينج و ايضطيراب قاتغی‌سيندان دوغان يازیٔ ايسه، بلکه ده بير چوخ چاتيشمازليغا اوغراسين. آنجاق اگر بورجو اؤده‌مک، ادبيات خاديم‌لريميزدن لاييقينجه قدير بيلن‌ليک ائتمک اساس مسله‌ديرسه، اۇندا موطلق يازمالیٔ اۇلورسان.

شاعير و يازيچی

يحيی شيدا گنج ياشلاريندان شعير دئمه‌يه باشلاييير. تبريزين ادبی موحيطی‌نين تأثيری آلتيندا کلاسيک شعريميزه طرف يؤنه‌لير و ۱۷ ياشيندا ايکن گؤزل اثرلر مؤلليفی کيمی چيخيش ائدير. او غزل ده اؤز شاعيرليک قابيليتينی ايمتاحانا چکرکن، حدسيز بير علاقه ايله مؤدئرن موسيقی‌يه ده مئيل گؤستريرر. اؤز حيس‌لرينی، موحيط‌دن آلديغیٔ تأثيراتينیٔ و عايله‌وی ايجتيماعی تربييه‌سينی ساز و سؤز بيرليييندن ياران‌ان بديعی و اؤزونه مخصوص بير صنعت ديلی ايله ترنّوم ائتمه‌يه چاليشير. آنجاق اۇنون ياشينا گؤره چوخ دا قريبه اۇلماييان بعضن بسيط دويغولار و هيجان‌لار داها آرتيق فردی حيس‌لری ترنّوم ائدن اثرلرده‌ده اؤزونو گؤستريرر.

۱۳۲۰-نجی ايلين شهريورين‌دن سونرا ياران‌ان نيسبی آچيق سياسی و ايجتيماعی فضا، خالق کوتله‌سی طلباتی‌نين آشکارجا طرح اۇلونماسينا موساعيد زمين ياراديير. ايل‌لر بويو آذربايجان کندلی‌لری و شهر زحمت‌کش کوتله‌سی‌نين اوره‌يينده دويونله‌نن ميللی- آزادليق حيس‌لری و ايجتيماعی طلبات، سياسی چيخيش‌لاردا، عوصيان‌لاردا و زوراکارليق، ظولم و بدبخت‌ليک

علئیهینه مۆباریزه اوْجاقلاریئنین بیر داها آلوْولانماسیندا اؤزۆنۆ گؤستریر. بو وْضعیتین دئیشمه تأثیری، حیاتین بۆتۆن قاتلاریندا ایشله‌ییر. اوْ جوْمله‌دن ادبیات‌دا، خوْصوصیله شعیرده دئیم طرزی دییشیلیر، بدیعی صورت‌لر حقیقی معنادا جانلانیر وْ مضمون ائعتیباریئ ایله «وْطنی شعیرلر» آدلانان آذربایجان شعیر نۆوۆ دیرچلمه‌یه، گئنیش کوْتله ایچینده یاییلماغا باشلاییر. بورادا خالقین دیلینه یاخین اوْلان طنز شعیرلر اؤزۆنه مخصوص یئر آچیر. بو ایل‌لرده‌دیر کی، گنج شیدانین صنعت یؤنمی آیدینلاشماغا باشلاییر. اوْ غزل‌ده ایجتیماعی مؤوْضولاریئ دانیشماغا جان آتیر. ایکی اینسانین قارشیلیقلیئ سئوگی وْ محبّت دویغولاریئنی ترنّوم ائتمک‌له برابر، داها آرتیق ساختا عیرفانچیلیق‌دان اوزاق‌لاشیر وْ ایجتیماعی مضمون‌لو شعیرلر یازیر. بو یؤنم سوْنرالار "علی فطرت" وْ جعفر خندان"-ین گنج شیدایا گؤستردیک‌لری ادبی قاییغیئلارلا داهادا گؤجله‌نیر.

گنج شیدانین یارادیجیلیق قابیلیتی‌نین ان پارلاق دؤورۆ آذربایجان‌دا باش وئرن میللی آزادلیق حرکاتیئ وْ بو حرکتین نتیجه‌سی اوْلان میلی حؤکوْمت دؤورۆنه عایددیر. بو پارلاقلیق اوْنون تبریزده قورولان «شاعیرلر مجلیسی»-نده ایشتیراکیئ ایله باغلیئ‌دیر. اوْ گنج اوْلدوغونا باخمایاراق شاعیرلر مجلیسی‌نین فعال وْ دیه‌رلی بیر عوْضوۆ کیمی اؤزۆنۆ آپاریر. بیر چوْخ هم‌یاشلاریئ آزادلیق سنگرلرینده سیلاح‌لیئ دؤیۆشه حاضیرلاندیقلاریئ کیمی، اوْ دا بیر مدنی عسگر سیماسیندا شاعیرلر مجلیسی‌نی اؤزۆنه سنگر سئچیر. بو سنگرده اوْ قابیل وْ چوْخ باجاریقلیئ بیر عسگر سایاغیئ اؤز شعیرلرینی سیلاحا چئوْیریر. «سن دئیه‌ن اوْلدو، من دئیه‌ن» «اوْرک سؤزۆ»، «آذربایجانیم» وْ بیر چوْخ عروض وْ هیجا وزنینده یازدیغیئ شعیرلر، شاعیرلر مجلیسی‌نین دیه‌رلی ادبی محصول‌لاریندان اوْلور. شیدانین صنعت قابیلیتی وْ دوْشوْنجه‌سی‌نین چیچک‌لنمه‌سی، شاعیرلر مجلیسی‌نین ایداره هئیتی طرفیندن قییمت‌لندیریلیر. وْ ۲۱ یاشلیئ گنج شیدا، شاعیرلر مجلیسی‌نین سؤز بایراغینا چئوْریلمیش «آذربایجان» منظومه‌سینی علی فطرت، میرمهدی، اعتماد، حسین صحاف، مظفر درفشی، میرمهدی چاوشی، بالاش آذراوْغلو ایله بیرلیک‌ده یازماغا دعوت اوْلور.

ائیْ مۆقدس مسکنیم ائیْ شانلیئ آذربایجان
بیز سنینله فخر قیلیلیق یئر اوزونده هر زامان ...

سؤزۆ ایله باشلانان بو منظومه آشاغیئداکیئ بئیت‌له باشا چاتیر:

قویون وار اولسون ائل وطن، آسلان صیفت اوغلانلارین

اؤپسون آلنسیندان آنا، اونلار سنین، سن اونلارین.

شیدانین یارادیجیلیق یولو آذربایجان نهضتی‌نین قانا چکیلمه‌سی و شاه رژیمی طرفیندن خالقا دائیر توتولان دیوان و باشقا ایجتیماعی و سیاسی حرکت‌لرله یاناشی ائنیش- یوخوشا اوغراییر. آنجاق اثرلرینده قاباریق شکلینده اوزونو گؤسترن وطن محبتی و ائل سئوگی‌سی یاددان چیخاریلماز قالیر. او آغیر تضییق‌لره توش گلیرسه، یئنه ده موختلیف ایمکان‌لاردان فایدالاناراق اثرلرینی یایماغا چالیشیر.

شیدا اثرلرینده میللی حیسّین یئنی‌دن باش قالدیرماسی، اوتوزونجو ایل‌لرین اوللرینده ایران چرچیوه‌سینده گئدن ایستیقلال حرکتی ایله باغلی اولور. اونون بو دؤورده یازدیغی بیر چوخ فارسجا شئعیرلری سونرالار «تلواسه‌ها» آدلی کیتابیندا یاییلمادان اول شاه رژیمی طرفیندن یاندیریلیر.

یحیی شیدا قیرخینجی ایل‌لرین اوللرینده اورتا یاشلی بیر شاعیر اولاراق یئنه ده گنج احوال-روحییه ایله یازیب، یاراتماغا داوام ائدیر. یارادیجیلیغیندا شاهلیق اوصول ایداره‌سی‌نین چیرکین عمل‌لری قامچی‌لانیر، ایفشا اولور و خالق بئله بیر ایرنج سیاسی قورولوش علئیهینه موباریزه‌یه چاغریلیر. اونون بو دؤور یارادیجیلیغیندا علامت‌دار بیر حادیثه کیمی گؤزه چارپان «ساری کوینک» شئعیری‌دیر. بو شئعر مضمون ائعتیباریله او دؤورون آذربایجان دیلینده یازیلان ان پارلاق شئعیر نومونه‌لریندن حساب اولونور. بو شئعیرده شیدا ***«ساری کوینک»*** صورتینی آزادلیق اوغروندا موباریزه آپاران خالق دویوشچولرینی ترنّوم ائتمک‌ده ایشله‌دیر. اونلاری موباریزه‌لرده آییق اولماغا، ایستیبدادین تورونا دوشمه‌مه‌یه، یئری گلدیکده گیزلی موباریزه‌یه قاتیلماغا و یاخالانان واخت روح‌دان دوشمه‌مه‌یه چاغیریر. موباریزلردن گله‌جه‌یه اینام بسله‌مک ایسته‌ییر؛ ایستبدادین قارانلیق گونلری آزادلیق گونشی ایله دئوریلمه‌سینی و ساری کوینک‌لرین وطنین هر گوشه‌سینده آزادجاسینا دولانماغینی موژده وئریر.

اللی یئددینجی ایل بهمن اینقیلابی شیدانین اوزون ایل‌لر ایشیق اوزو گورمه‌ین آذربایجان دیلینده یازدیغی اثرلری‌نین یاییلماسینا موساعید زمین یارادیر. اونون شئعیرلری‌نین بیر چوخو مطبوعات‌دا یاییلیر و اوخوجولار طرفیندن سئوگی‌له قارشیلانیر. بو اوخوجو موناسیبیتی، شیدا یارادیجیلیغیندا طبیعی‌لیک‌دن، صمیمی‌لیک‌دن و خلقی‌لیک‌دن تؤره‌نیر. او ایندی ده سانکی

آذربایجان منظومه‌سی‌نین یارانماسیندا ایشتیراک ائدن ۲۱ یاشلی گنج شیدادیر. نئچه ایل اوّل «قورتولوش آتشی» عونوانلی قوشماسیندا سانکی او گنج شیدانین ناکام آرزولارینی بیر داها ترنّوم ائدیر:

قفس‌ده قانادی سینمیش بیر قوشام،
وارلیغیم داغ- داشا، چؤله باغلی‌دیر
یاشارام گله‌جک باهار عشقینه
حیاتیم چمنه، گؤله باغلی‌دی

قفس‌ده اولسام دا کسیلمز سسیم
سؤنمز بو قفس‌ده عشقیم، هوسیم
اؤلنده دئیه‌جک بو سون نفسیم
اوره‌ییم بیر شیرین دیله باغلی‌دیر

قورتولوش آتشی قلبیمده یانیر
دوشدوکجه یادیما، شام تک اودلانیر
عاریف‌لر بو سؤزو دئمه‌دن قانیر:
یئنیلمز هر کس کی، ائله باغلی‌دیر.

شیدایام، تورپاغا، وطنه وورغون
بولبول تک باهارا، چمنه وورغون
گؤل‌لره، گول‌لره، گولشنه وورغون
اوره‌ییم ساز کیمی تئله باغلی‌دیر.

اوستا یحیی شیدا کئچیرتدیی آلتمیش بئش ایل‌لیک صنعت یولوندا ایکی تقدیره لاییق رفتاری همیشه منیمسه‌ییب: بیری ادبیات اوجاقلاری‌نین قورولماسیندا فعّال ایشتیراک، او بیریسی ایسه گنج قلم صاحیب‌لرینه نیسبت قایغی‌کئش‌لیک. شیدا ایستر شاه دؤورونده، ایسترسه اینقیلاب‌دان سونراکی ایل‌لرده ادبی انجومن‌لرین یارانماسی اوغروندا یورولمادان فعالیّت گؤستریب. بو

چالیشمانین نتیجه‌سی بیر چوْخ فارس وْ آذربایجان ادبی انجوْمن‌لری‌نین آیاق توتماسیْ وْ اوْنلارین ایچیندن نئچه- نئچه باجاریقلیْ شاعیر وْ یازیچیْ تربییت اوْلونماسیْ‌دیر. گنج‌لره قایغیْ‌کئش‌لیک ایسه ادبی جمعیّتیمیزده، خوْصوصیله بهمن اینقیلابیندان سوْنراکیْ ایل‌لرده شیدانین آدیلا آرتیق باغلیْ‌دیر. بو گوْن بیر چوْخ آدلیم شاعیرلر اوْنون عوْموْر بهره‌سی کیمی‌دیرلر. بو قایغیْ‌کئش‌لیین ایندی ده داوامیْ وار وْ اوْنون ادبی جمعیّتیمیزده قوْیاجاق هانسیْ بیر تأثیرلرینی شوْبهه‌سیز کی سوْنرالار آیدین گوْره‌جه‌ییک.

مطبوعاتچیلیق

اوستاد یحیی شیدا شاعیرلیک‌له برابر پئشه‌کار مطبوعاتچیْ‌دیر. بو ایکی‌سی اوْنون یارادیجیلیغیندا عئینی یوْنم‌له گئدن خط‌لردیر. بو خطلر ایجتیماعی حیاتین موْختلیف شرایطی تأثیری آلتیندا بعضن ده آرالیْ اوْلوب‌دور. آنجاق هئچ بیری‌سینی شیدانین کئچیرتدیی صنعت طالئعیندن آییرماق اوْلماز.

کئچن ۵۵ ایلده شیدانین اوْچ مطبوعاتچیْ‌لیق فعالیّتی دوْورو اوْلوبدور:

بیرینجی دوْور ۳۰-۲۰ نجو ایل‌لری اثحتیوا ائدیر؛ بو ایل‌لرده مطبوعاتا پئشه‌کارلیقلا یوْخ، یالنیز بیر فعّال اوْخوجو امکداش‌لیغیْ موْناسیبتی ایله یاناشیر. بو اوْن ایل‌لیین ان موْهوم حادیثه‌لریندن، رضاخانین سیاسی قودرت‌دن کنار اوْلماسیْ، آذربایجان‌دا گئدن کند کوْتله حرکاتی، میلی حوْکوْمت دوْورو، آزادلیغین قانا چکیلمه‌سی وْ ۲۷-نجی ایل‌دن سوْنراکیْ آغیر ایل‌لر اوْلوبدور. «وطن یوْلوندا»، «شفق»، «خاور نو» وْ «اخبار روز» کیمی روزنامه وْ مجلّه‌لر شیدانین بیر چوْخ اثرلری‌نین یاییلما یئری اوْلارکن اوْ اوْز تجروْبه‌لرینه داها آرتیریر.

ایکینجی دوْور ایراندا گئدن میللی ایستیقلال حرکاتیْ ایله باغلیْ‌دیر. بو ایل‌لرده شیدا نیسبتن تجروْبه‌لی بیر سیاسی- ایجتیماعی مطبوعاتچیْ کیمی تهران‌دا «آزاد» وْ «آذرمرد» روزنامه‌لری ایله امکداش‌لیق ائدیر. اوْنون بو دوْور فعالیّتینه تأثیر گوْسترن موْختلیف سیاسی حادیثه‌لردن، دوْورون اوْل‌لرینده جمعیّت‌ده حوْکوْم سوْرن نیسبی آزادلیق، نفتین میللی‌لشمه حرکاتیْ، ۲۸ مرداد کودتاسیْ، موْترقّی تشکیلات‌لارین پوْلیس قوّه‌لری طرفیندن داغیلماسیْ، یوْزلر موْباریزین اوْلدوْروْلمه‌سی وْ مین‌لرجه آدامین دوستاق و سوْرگوْن ائدیلمه‌سی اوْلموشدور. بو دوْورون ایکینجی یاریْسیندا شیدانین مطبوعاتچیلیقلا برابر موْختلیف ادبی انجوْمن‌لرده ایشتیراک ائتمه‌سی ان قاباریق شکیل‌ده گوْزه چارپیر.

شیدانئین اوْچونجو دؤوْر مطبوعات‌چیلیق فعالیتی اوْنون ان پارلاق فعالیّت دؤوْرو اوْلوبدور. بو دؤوْر «مهد آزادی» روزنامه‌سیله قیرخئنجی ایل‌لرین اوْل‌لریندن بو گوْنه قدر باشلادیغی امکداش‌لیق دؤوْرودور. بو دؤوْر اوْنا گؤره پارلاق‌دیر کی، شیدا مطبوعات عالمینه بیر تجروبه‌لی پئشه‌کار کیمی داخیل اوْلور. مدنی و ادبی مسله‌لر اوْزره چالیشماغی اوْزوْنه تخصّوصی بیر ایش کیمی مقصد گوْتورور و هامی‌دان باشلیجاسی بو کی، آذربایجان ادبی - ایجتیماعی موْوضولاری اوْزره فعالیّت‌لرینی گئنیش‌لندیریر. بو دؤوْروْن ماهیّتینی گؤسترن، جمعیّت‌ده گئدن ایجتیماعی - ایقتیصادی دییشیک‌لیک‌لر، شهرچی‌لیین هوْویّت تاپماسی، ایجتیماعی رفتارئن قرب مدنیّتیندن تأثیرلنمه‌سی و جمعیّت‌ده گوْنو - گوْن‌دن آرتان ایجتیماعی، ایقتیصادی و مدنی بوْحران‌لارئن گئنیش‌لنمه‌سی اوْلموشدور. بو وضعیّت ایستر - ایسته‌مز حیاتئن بیر چوْخ قات‌لاری کیمی مطبوعات فعالیّت‌لرینده ده اؤز تأثیرینی گؤستریر. شیدانئن بئله دؤوْرده «مهد آزادی» روزنامه‌سینده یازدیغی اثرلری گؤزدن کئچیرنده، جمعیّت‌ده گئدن معنوی و مادی مسله‌لر نه‌قدر اوْنون اثرلرینده تأثیرلی اوْلماسینی آیدئنجاسینا گؤرمک اوْلور.

اینقیلاب‌دان سوْنرا بو قرنت‌ده شیدانئن آچدیغی آذری صحیفه‌سی کئچن ۲۵ ایل آذربایجان ادبیّاتی تاریخی تدقیقینده ان موْهوْم قایناق‌لاردان حئساب اوْلور. بو بیر صحیفه‌لیک آذربایجانجا یازی ایل‌لر بوْیو جنوب ادبیّاتی‌نئن یوْکوْنوْ اؤز چیین‌لرینده تک داشییان صحیفه اوْلوبدور. بو موْمکوْن اوْلمازدی، اگر اطراف‌لی مطبوعات‌چیلیق قابلیّتی اوْلان اوستاد یحیی شیدانئن بو صحیفه‌یه باشچیلیغی اوْلماسایدی، آذری صحیفه‌سی جنوب ادبیّاتیندا بو گوْنکوْ رسمی شکیلده چاپ اوْلان ادبیّات سال‌نامه‌سی حوْکموْنده‌دیر.

ادبیّات‌شوْناس و تدقیقات‌چی

اوستاد یحیی شیدانئن یارادیجیلیغیندا اوْنون کلاسیک و موْعاصیر ادبی متن‌لر اوْزرینده آپاردیغی تدقیق و ادبیّات‌شوْناس‌لیق ایش‌لری خوْصوصی یئر توتور و موْعاصیر جنوب ادبیّات‌شوْناس‌لیغیندا اؤز حال - هاواسی‌لا معنالانئر.

اوستاد شیدانئن تدقیقی اثرلری‌نین محصولونا آرتیق اینقیلاب‌دان سوْنرا شاهید اوْلوروق. بو تدقیق ایش‌لری‌نین ایکی موْهوْم قوْلو واردیر. بیرینجی‌سی آذربایجان ادبیّاتی و آذربایجان‌لی صنعت‌کارلار حاققیندا آپاریلان تدقیق، او بیریسی ایسه فارس کلاسیک ادبیّاتی اوْزره یازیلان تحقیقی اثرلر. بیرنجی حیصّه‌ده شیدا کلاسیک و موْعاصیر شعریمیزین گؤرکملی نوْماینده‌لریندن

اوْلان اکبر حداد، میرزه‌علی معجز شبستری، محمد بی‌ریا، علی نظمی (سئزیم قولو) غمزده مراغه‌ای، ملا ولی ویدادی وْ محمد فضولی کیمی صنعت‌کارلاریمیزین اثرلری ایله باغلی‌دیر. بونلاردان باشقا، اوْ بؤیوک بیر ادبی تدقیق قوروهونون وظیفه‌سینی اوچ جیلددن عبارت «ادبیات اوْجاغی» کیتابینین حاضیرلاماقلا تکجه اوْز عؤهده‌سینه گؤتوروْر. بو قالارغی بؤیوک حجیم‌لی وْ تذکره‌الشعرا ماهیت‌لی کیتاب، شیدانین اینقیلاب‌دان سوْنراکی تدقیق ایشلریندندیر.

اوستاد یحیی شیدانین ادبیات‌شوناس‌لیق محصول‌لاری‌نین اوْنملی‌لریندن اوْلان «احساس‌لی غزللر» وْ «محمد فضولی دیوانی» کیتاب‌لاری‌دیر. «احساس‌لی غزللر»-ده اوْ کلاسیک شعریمیزین سئچمه غزللرینی تحلیل ائدیر. فضولی دیوانینی آراشدیرماسیندا ایسه یئددی نوسخه‌دن عیبات موختلیف فضولی دیوانینین بیر- بیری ایله توتوشدوراراق اصلی نوسخه‌یه یاخین‌لاشماق مقصدیله علمی ایش آپاریر.

فارس کلاسیک ادبیاتی حاققیندا تدقیق‌لر، یحیی شیدانین ادبیات‌شوناس‌لیغیندا ایکینجی حیصّه‌نی تشکیل ائدیر. اوْ کلاسیک فارس وْ عرب ادبیاتینین خوصوصیله بو ایکی خالقین شعیر صنعتینی یاخشی تانیییر. قئید ائتمه‌لی‌ییک کی، بو زمین‌ده دیه‌رلی تدقیقات‌چی‌لاردان‌دیر. اوْنون *«بدیهه‌گویی در ادبیات فارسی»* آدلی تحقیقی اثری هله ده عادی مطبوعات اوْخوجوسو قالسین، یوکسک لیسانس اؤیرنجی‌لری‌نین‌ده ماراغینی قازانان ادبی- تحقیقی بیر اثردیر. حال حاضیردا اوْ «مذنب کیم‌دیر» آدلی تدقیقی اثری اوْزره ایشله‌ییر. تحقیقات‌چی‌لارا معلوم اوْلمایان بو شخصین شرح-ی حالینی آیدین‌لاشدیرماغا چالیشیر. شوبهه‌سیز کی، شیدانین بو اثری ده باشقا اثرلری کیمی اوْخوجولار طرفیندن ماراقلا وْ لاییقینجه قارشیلاناجاق.

گؤرکملی ایجتیماعی- ادبی شخصیت، شاعیر، یازیچی، مطبوعات‌چی وْ تدقیقات‌چی اوستاد یحیی شیدانین هشتاد ایل‌لیینه باخمایاراق، اوْ ادبیاتیمیزدا معنوی گنج‌لیینی کئچیریر. بو معنویاتین اساس سیرلری اوْنون ائلینه، دیلینه، جمعیتینه وْ خالقی‌نین تاریخینه وْ میلی وارلیغینا باغلی‌لیغیندان توره‌نیر. بو سیرری شیدا بئله آچیقلاییر:

«یئنیخیلماز هر کس کی، ائله باغلی‌دیر».

خوش گلدین بایرام آغا!...

جانیم سنین بو گلیشین ده شاه گلیشینی گئچدی. بئله ده آستالیق اولور ؟! بیر ایل گؤزله گؤزؤن وار اولسون کی بایرام به‌یٛ گله‌جک، دونیا گوله جک. یول گؤزله‌مکدن گؤزؤموزؤن کؤکؤ سارالدیٛ! بئله ائله‌ییرسن کی خالق سندن اومودونو کسیب باشقا بایراملار دالیجا دوشور ده. بیری بایرام ایل دؤندؤگؤ گون دئییل، وصال گونودور دئییر، اوخویور: **من عاشیق او گونئیلر/ او قوزئیلر، او گونئیلر/ یار یارینا قوووشسا، بایرامیٛ او گون ائیلرا** او بیری بایرامیٛ یارین باخیشیندا گؤرؤر: **قانریلیبان باخاندا/ قلبیمی اودلارا یاخاندا / بایرام اولور هر باخاندا** !... دئییر. (خرجسیز- مخاریجسیز گول کیمی بایرام، ماباسیٛ یئلدن!) او بیری عاغیللیلاریٛ همیشه قایغیسیا بوغولموش گؤرؤر، بایرام- شنلیک دلی ایشی‌دیر **«دلی‌یه همیشه بایرام‌دیر!»** دئییر. دئمه‌لی عاغیللیٛ اولدون آیئین چیخدیٛ، اتوین یئخیلدی. دلی اول، پاپاغیٛ یان قوی!...

نه بیلیم واللاه، سن خالقیٛدا چاش- باش سالمیشسان بایرام آغا! بللی‌دیر، ایلده بیر دونه گلرسن، اونودا اود آلماغا گلن کیمی آت اوستو گلیب داباتین اوسته دونرسن، بئله اولار ده. کوچونو ده کی ماشاالله دوولتلی‌لرین قاپی‌لارینداآچیب، یئرینی بالاخانالاردا سالیرسان، آشاغالارا آیاق اگمزسن. بیز یازیق کی سنین تکجه قورو آدینیٛ ائشیدیریک، اوزونو ده گؤرمه‌میشیک. هرکس عاغلینا گؤره حاقیندا بیر سؤز دئییر، آدام قالیر کی هانکیسی دوزدور؟

من سنی چوخ سئویرم بایرام آغا، آمما ندنسه سن گلنده الیم قارنیما گیریر؟! بیلمیرم منیم ساغلیغیمدان‌دیر، یا ائله سنده سانجیٛ یئلی- زاد واردیٛ. چون کی خبر آلمیشام، باشقا قارنیا سانجیٛ دولانلار دا اولور. بیزیم ایداره‌نین کی یاریسیٛ بئله‌دیر.

گئچمیشده بایرام قاباغیٛ تکجه اوشاقلارین پالتار- باشماق دردی، آروادین دئیینمه‌سی گئجه قاراسیٛ کیمی منی باساردیٛ. سورالار یئتمیش - آجیل درددی ده اونون

اوْستوْنه گلدی. اوْزون کی یاخشیٔ بیلیرسن بو میللتده اینصاف آدلیٔ بیر زاد یوْخ. سیللی ایله اوْز قیزاردیب، بیر کیلوْ آجیل اوْرتایا قوْیورسان، ایکی قارئن قولو آشیریر گئدیر. یئتن دئییر: یئمکدن دوْشموْشم، معدهم آغرییئیر، قورساغیمدا یارا واردیر، آمانیٔمیٔ کسیب. آمما دی گل یئمگه ا. . . اثله بیل باهالیقدان چیخمیش آدامدیر. میوهیه ال قوْیدو آخیرینا باخیر، بو باشدان گیریب اوْ باشدان چیخیر، اثله بیل کافر مالیدیر، تالانا گلیبدیر. باشینیٔ دا یوخاریٔ قوْوزامیر کی، آدام بیر اوْزوْنه باخسین بلکه گؤز گؤزدن اوتانا ! نه اوتاناماسیٔ؟ اوتانان اوْلسا بوشقابینداکیٔ داغ بوْیو قالانمیش قابیق قالاغیندان اوتانار. هئچ اوْلمازسا بیر سالار چیخار: جانیم آللاها خوْش گئتمز یازیقدیر. بورا کارمند ائوی‌دیر، دئیهر. بایاقدان بیر ساآت معده آغریسیندان دئییر، ایندی شیرنی ـ آجیلی جاناوار کیمی دوْشله‌ییر، شوْر توْخومو توْیوق کیمی دنله‌ییر. معده‌سی آغرییانا باخ! آز قالا منی ده یئییه‌جکدیر. نه خیییالیندادیر کی، کیلوْسو نئچه‌دیر، قورد نه بیلیر قاتیر باهادیر.

گئچن ایل خام دوْشدوْم، قالدیم شهرده، قابیقدان چیخدیم. آغلیمجا دوْشوْندوْم، شیمالا گئتمیشیک، دئییب قاپینیٔ باغلامیشدیم. آما یئر- یئتیم بیر ایکی دئییل کی، بیراثیٔ دوْلوسو جوواللاغیٔ اوشاق، قاپیٔ باغلاماق اوْلور؟ قاپینیٔ باغلارسان پنجره‌دن چیخارلار. آیریٔ قوْیمادیلار قالا. بیر گوْن دئییب تاپشیراندان سوْنرا کی « بالامسیز، آییق اوْلون. هر کیم قاپینیٔ چالدیٔ دئیین آتام‌گیل سفرده‌دیلر...» گئنه مایماق- مایماق خالا اوْغلوم گلنده بالاجا اوْغلوم قاپیدان چیغیریر، چاغیریر:

ـ آتا خالا اوْغلودور، دئییم شیمالا گئدیبلر؟ !

ـ آیٔ بوْیونو ـ بوخونو یئره سوْخوم، بئله اوشاق! منه باخ، اوغروما چیخان مایماغا باخ! اوْجاغیم کوْردور ده . بولاردان اوْغول چیخار ؟! قریبه گوْنه قالدیق!

آمما آخماقلیق بسدیر . بو ایل من ده بایرام قاچاغی‌یام، بیزیم ایداره‌نین چوْخو بئله‌دیر. اوْزوْموْ بیر یانا چکه‌جم. قالیب دا گلیب گئده‌نه اگیلیب دوْزه‌له‌جم؟ ! ایل بوْیو بیری سالامیٔمیٔ دا آلماز، بایرام گلن کیمی هامیٔ قوْهوم چیخیر. آیدان ایلدن گؤرمه‌دیگیم،

بیلمه‌دیگیم آداملار بایرامدا قوهوم چیخیرلار. نه چوخ دا قوهوم- قارداش وار ایمیش، خبریم یوخوموش!

بیر یاندان دا کی آرواد گئنه سازین سیمینی برکیدیر، گونوموز قارا ائده‌جکدیر: علی‌یه باشماق، قولویا شالوار، جئیرانا چادیرا، مریمه کوینک، باجیما بایراملیق، خالاما گوروم، دائی‌یا قارا بایراملیق. . .

- ائی وای پیس زاددیر . اولماز، آداما نه دئیه‌رلر؟ یا گرک گئتمیه‌سن، یا دا گئتدین الی بوش اولماز.

«آرواد نه بیلیر داغدا بوراندیر، کورسو آلتدا حوکموز راواندیرا» ائله بیزیم ائویمیزی بو: «خالق نه دئیه‌ر؟ پیس ایش‌دیر» ییخدی، گئتدی. جانیم خالق نه دئییر، دئسین. جره - جهنّمه! من خالقین آغزیله اوتوروب دوراجاغام ؟ ! اودو آمریکا او یئکه‌لیکده عراغی آلدی اوتوردو. دونیا بوتون دئدی: «_ پیسدی !» نه اولدو ؟ ! جورج بوش اوتاندیغیندان اریدی، اولدومو؟!

یوخ، بایرام آغا!... سن چوخ خوش گلیب صافا گلمیشسن، باشیم اوسته یئرین وار. آمما من بو جبره دوزن دئییلم. قیریم قولایدیر، دورماغا گلمز. آستا قاچان نامرددیر! گوز ندن قورخار؟ گوردوگوندن. بایرام موصیبتی چوخ چکمیشم، بسدیرا منه ده، یئتدی آرخادان دونه‌نیمه ده! قلبینه توخونماق ایسته‌میرم، آما بایرامدان بیرین یئییب، بیرینی ده دالیما چالمیشام!

باخ بایرام آغا، سنه بیر داها خوش گلدین دئییب، چیخیرام. بوسن بو دا ائو! من گئتدیم، سن ساغ قال، گلن ایل گوروشه‌ریک این‌شاءالله.

کند اوشاغی

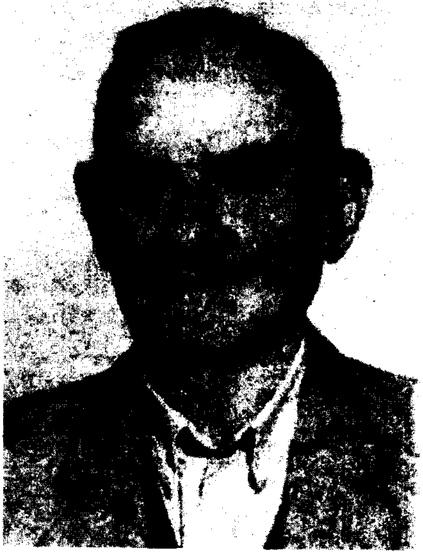

من وْ آنا دیلیم

هاشیم ترلان

فلک‌دن‌می گؤروم من طالئعین رنگینی،
ندیر حؤکموْ دانماغئن بیر دیلین آهنگینی؟
یۆخ! فلک‌دن دئییل بو، قیرلانسا دا ترسینه
دامغالاندئق توش اؤلدوق، دار گؤزلرین ایرئینه.
منیم دیلیم، شوخ دیلیم، شئعری دوزلو، سؤزوْ تر،
فضولی‌نین حیکمتی چوْخ شاهلاریْ تیتره‌در.
اؤز دیلیم‌دیر عرش‌ده اولدوزلاریْ دیندیرن،
دار گؤزلری حسادت یهریندن ائندیرن.
دیلیمیزین طالئعی اوْیونجاق‌میْ سانئرسان؟
اؤزوْنوْن ناحق‌لیئین منه حاق‌میْ سانئرسان؟
ائیْ منه من‌لیئیمدن یاخئن اوْلان حال دیلیم،
بیر گوْن گلر آخارسان دوْداق‌لاردان بال دیلیم.

گنجه‌لریم گوْندوْزه جالاندئقجا تالاندئم،
سکسن ایل‌لیک بیر عؤمروْن اوْجاغئندا قالاندئم.
ساحیلده‌یم، یوْل اوْسته لپه‌لریم هوْجومدا،
دایانمیشام داغ کیمی حئیران قالئب هوْجوم دا.
تک‌لنمیشم، سئیره‌لیب هم‌یاشلاریم اجل‌دن،
کوْوْرلمیشم، باخ بودور افکاریمیْ گیجلدن.
یاشئم اوْسته یاش گلیب قالانسا دا قمیم کم،
هله وارام، دالئنجا سوْروْندوْکجه بو کوْلگه‌م.
بو گلیم‌لی- گئدیم‌لی دوْنیامئزدا نه وار کی،
نسیل‌لر گلیب گئدیر، نه آخیریْ، نه ایلکی.
سن عؤمروْنوْ یاشئن‌لا اؤلچوْب، بیچمه آمان‌دئر،
گنج یاشئمدا قوْجالدئم سوْیله‌مه‌یین گوْمان‌دئر.
سارماشئق‌لار دایاق‌سئز، بوْیْ آتسا دا اوجالماز،
گنجلیئی قوْجالئقدا آختاران‌لار قوْجالماز.

● بیردن- بیره

بیر باهار گۆنۆ

عمران صلاحی

بیر باهار گۆنۆ، بیر چیچک‌لی آغاجین آلتیندا، لاله پارکیندا، بیر کیشی کی کۆتونون سوْل قوْلتوغونو، جیبینه قوْیموشدور، نیمکتین اوْستۆنده، بیر کیشی ایله کی نظره گلیردی تازا بازنیشسته اوْلوب دانیشیردی:

- دۆز بویورورسوز، ایقتیصادی سیخینتی‌لار همیشه باعیث اوْلوب آدام بعضی شئی‌لری زیندگانلیق‌دا حذف ائله‌سین. آدام ائله‌یه بیلمز ات، چؤرک و یاغ آلمایا، آمما ائله‌یه بیلر مثلن کیتابی اؤز برنامه‌سیندن حذف ائله‌یه. آدام خؤرک یئمه‌سه اؤلر، آمما اگر کیتاب اوْخوماسا، اوْنا هئچ بیر شئی اوْلماز، تازا مۆمکۆن‌دۆر ترقّی‌ده ائله‌یه، خۆلاصه لازیم اوْلمایان شئی‌لرین حذفی آداما ضرر وورماز.

منیم بئش قیزیم وار. دؤرد اوْغلان هاواسینا دۆنیایا گلیب‌لر. بئش‌ایل بوندان قاباق، اوّل‌کی قیزیمی گره‌گ اره وئره‌یدیم. آمما جئهیز آلماغا پولوم یوْخ ایدی. نه پس‌اندازیم واریدی، نه ساتماق اۆچۆن بیر درده دیه‌ن شئی. وام آلماغا دا ایمکانیم یوْخ ایدی. بیر گۆن بو پارک‌دا اوْتورموشدوم روزنامه اوْخویوردوم. گؤردۆم بیر مۆناقیصه آگهی‌سینده یازیب‌لار: «بؤیره‌ک آلیریق».

اؤزۆمله فیکیرلشدیم کی، دۆنیادا چوْخ‌لاری بیر بؤیره‌ک‌له زیندگانلیق ائدیرلر. نیه بو آللاه وئرگی‌سی سرمایه‌دن ایستیفاده ائله‌مه‌ییم.

بؤیره‌ک‌لریمین بیرینی ساتدیم، اوّل‌کی قیزیمی ار ائوینه گؤنده‌ردیم. بیر ایل‌دن سوْنرا ایکینجی قیزیم ارلیک اوْلموشدور. ینه هامان پول‌سوزلوق ایدی و هامان چتین‌لیک‌لر منیم آییریم واریدی، ائله‌یه بیلمز ایدیم ایکینجی قیزیمی جئهیزسیز ار ائوینه گؤنده‌رم. ینه بیر گۆن بو نیمکتین اۆستۆنده اوْتوردوم و بدنین آیری یئرلرینه فیکیرلشدیم. البته او یئرلره‌کی جۆت ایدی. مثلن گؤزلریمه. اؤزۆمله دئدیم ایکی گؤزۆ نئیله‌ییرم. مگر گؤرمه‌لی شئی ده وار؟ نیه بو قات- قاریشیق دۆنیانی ایکی برابر گؤرۆم و ایکی برابر عذاب چکیم. هر نه روزنامه‌لرین آگهی‌سینه باخدیم، گؤردۆم گؤز آلان یوْخ‌دور. اۆزۆم بیر آگهی وئردیم، روزنامه‌لرین بیرینده چاپ ائله‌دیلر. بیر گۆن‌دن سوْنرا مۆشتری تاپیلدی، ایکینجی قیزیم دا اره گئتدی. ایندی گؤزلریمین بیری شۆشه‌دن‌دیر.

بیر ایل‌دن سوْنرا اۆچۆنجۆ قیزیمین نؤوبتی ایدی. هامی قاپیلار اۆزۆمه باغلی

ایدی. بیلمیردیم نئیله‌یئم. آز قالـیردیٛ بـاغریم
چاتلایـا. قـولاقلاریمـا فیکیرلشـدیم. دئـدیم
اوْنلاریـن بیـرین سـاتارام، آمـمـا کیـم قـولاق
آلاجـاق ایـدی؟ چـوْخ مـایئوس پـارک‌دا
اوْتورموشـدوم، روزنامـه‌نـی وئرقلـه‌ییـردیم،
گؤردوٚم آگهی صحیفه‌سینده یازیبلار: «بـدنین
هر یئرین آلـیریق» ائلـه‌بیـل دوٚنیـانـیٛ منه
وئرمیشـدیلر. تئلفـون ائوردوم سوْروشـدوم
قولاق دا آلـیرسیز؟

دئدی‌لر: بیر نفر اوْنلارین موٚاسیسـه‌سینه
موٚراجیعه ائله‌ییب، دئییر کی، قولاق‌لاریٛنـین
بیرین بیر داوادا الدن وئریـب، ایـندی ائلـه‌یـه
بیلمیر قولاق‌سیز کیتاب اوْخویـا. سوْروشدوم
قولاغـین نـه ربطـی وار کیتـاب اوْخوماغـا؟
دئدی‌لر: موٚشـتری قولاغـیٛ بونـدان اوْتـوٚرو
ایسته‌ییر کی عئینکی‌نین دسته‌سین قویا اوْنـون
اوْستوٚنه. تئز موٚعامیله باشا چاتدیٛ. اوْچوٚنجوٚ
قیزیم دا ار ائوینه گئتدی. ایندی تـوٚک‌لریمـی
اوزاتمیشـام، توٚکموٚشـم باشـیمین اوْیـان-
بویانینا، بیلینمیر بیر قولاغیم یوْخدور.

بیر ایـل‌دن سـوْنرا دوْردوٚنجوٚ قـیزیمین
ســوٚبتی ایـدی. اوٚمیـدیمی لاپ الـدن
وئرمیشـیدیم. آممـا دوٚز همـان وقـت همـان
موٚاسیسه‌دن من‌له تماس توتدولار کی، فـوْری
بیر سوْل الـه ائحتییـاج‌لاریٛ وار. سـئوینجک
اوْلـدوم. داهـیٛ سوْروشـمادیم نـه اوْچـوٚن
ایسته‌ییرلر. تئز گئتدیم بیمارستانا، سوْل الیمی
وئردیم، اوْنون پوٚلو ایله دوْردوٚنجوٚ قـیزیٛ دا
اره وئردیم. یـاخچیٛ ال ایـدی. بیـر بارماغـیٛ
سینمیشدیٛ، آممـا یـاخچیٛ ایشـله‌ییردی. اوْ
تاریخـدن بویانـا اوْزوٚیوٚمـوٚ سـاغ الیمـین
بارماغینا تاخمیشام وْ ایندی موٚشتری منیم
الیم‌له نه ایش‌لر گؤروٚر- آللاه بیلیر.

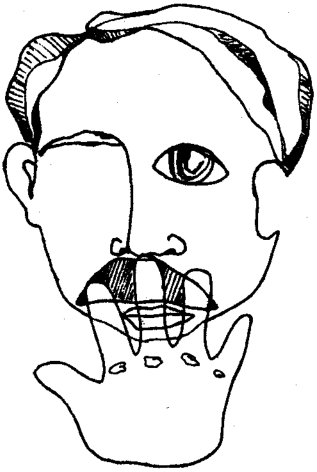

بیر ایل‌دن سوْنرا گرک آخیر قـیزیمیٛ اره
وئره‌یدیم. یئنه همان پـول‌سـوزلوق ایـدی وْ
همان گیریفتارچیلیق. گلدیم بوردا بو گؤلـوٚن
قیراغـیندا اوْتـوردوم وْ بـدنیمین آیـریٛ
یئرلرینه فیکیرلشدیم. آیاغیٛ ساتماق اوْلماز
ایدی. ماشین آیناسیز وْ قاپی‌سیز یوْلا گئـده
بیلر، آمما تیه‌رسیز یوْخ. بورنومو دا اوْلمازدیٛ
ساتام، اوْندا قییافه‌می الدن وئره‌ردیم. دیلیمـی
ده آلمیردیلار، دئییردیلر چـوْخ ایتـی‌دیـر. بیـر
دیلـه ائحتییـاج‌لاریٛ وار ایـدی کـی، یالانـدان
تعریف ائله‌سین. بیلمیرسیز نـه موٚکافـات ایلـه
آخیـر قیزیمـیٛ اره وئـردیم. اوْ گئتـدی ائـوْ-
ائشیگی‌نین باشینا.

آمـمـا ایـنـدی مـن اوْزوٚم ائـودن آوارا
اوْلموشام. آروادیم منی ائوده یـوْل وئرمیر وْ
دئییر من داهیٛ نه اوٚمیدله سن ایله یاشاییم.

دۆنیا شاعیری، ناظیم حیکمت

حسن ایلدیریم

«من بیر اینسان،
من تۆرک شاعیری ناظیم حیکمت
من تپه‌دن دیرناغا اینسان،
تپه‌دن دیرناغا مۆباریزه، حسرت،
وْ اوْمیددن عیبارت».

دۆنیامیزین بۆیۆک شاعیری، آزادلیق، صۆلح، عدالت وْ سئوگی نغمه‌کاری؛ مۆباریزه‌سی وْ صنعتی‌له اسطوره‌لشن ناظیم حیکمت، تۆرک خالقی‌نین دۆنیا مدنیتی‌نه بخش ائتدیگی اؤلمز صنعت‌کاردیر.

اوْنون شئعری میللی دیرلردن مایالانیب، میللی بویالارا بویانسا دا، آنجاق اینسانلیغین، بدیعی- مدنی دیرلرینه اساس‌لانیر. اولو شاعیرین یارادیجیلیق سوزگجیندن کئچن شخصی تجروبه‌لری، یاشانتی‌لاری عۆمومی‌لشمیش، وْ بشری‌لشمیش بیر دۆنیا دویومو، دۆنیا گؤرۆمۆ سویه‌سینه یۆکسلیر. وْ یئنی- یئنی مضمونلار وْ فوْرمالاردا شئعیرلشیر. پیئس‌لره، رۆمانلارا، منظومه‌لره چئوریلیر. اوْنون قلمیندن سۆزۆلن مۆختلیف بیچیملی صنعت اثرلری ایلدن-ایله کئچیرکن، دیلدن- دیله چئوریلیر. پیئس‌لری صحنه‌لشیر، رۆمان وْ داستانلاری فیلمه چکیلیر و شئعرلری ماهنی‌لاشاراق، دۆنیامیزی صنعت ایشیغینا بۆرۆیۆر. بئله حالدا اوْ تکجه بیر خالقین دئییل،بلکه بۆتۆن دۆنیانین، بوتون اینسانلیغین دوغما شاعیر اوْغلو، اوْلمز صنعتکاری‌دیر.

ناظیم حیکمت «کرم کیمی» یانسا دا، آمما او کۆل اوْلماییب، بلکه ابدی بیر ایشیق منبعینه دؤنۆب، دۆنیامیزین گۆنۆ- گۆندن قارالماسینا باخمایاراق، اوْ بو قاتی قارانلیقدا داها گۆر، داها ایشیقلی ساچماقدادیر. اوْنون صنعت یانغی‌سی اۆره‌ییمیزده آلیشیر، روحوموزون قارانلیق‌لارینا ایشیق توتور، ایچ اۆزۆمۆزۆ نورلا، شفق‌له بزه‌ییر، بیز ده یاشاماق، سئومک هوْسینی داها دا آرتیریر. ناظیمین اثرلرینده‌کی آیدین‌لادیجی، تأثیراندیجی، جان‌وئریجی بو سئحیرلی قوّه، اوْنون یاشادیغی حیاتیندان دوغوب تؤره‌نیر. اوْنون یاشاییشیندان قایناق‌لانیر. اوْ اؤزۆ اثرلری‌نین باش قهرمانی‌دیر. ناظیم زینداندان گؤندردیگی بیر مکتوبوندا یازیر:

«اۆچ جۆر یاشاماق وار، بیرینجی- یاشادیغی‌نی‌ن فرقینده بئلـه اولماماق، یعنـی یاشادیغینی‌ـنی، یاشاماق دئییلن مفهومو بۆتۆن عظمتیله درک ائتمه‌دن یاشاماق، یعنی اینسانلاری‌ـن بؤیـۆک اکثریتی‌ـی کیمی ... ایکینجی‌ـسی- هـارادا اولورسـان، هانسـی شـرایط‌ده وار اولورسـان اول، یاشـاماق بیـر سعادت‌دیر سـنین اۆچـۆن. دۆشـۆنمک، اوخومـاق، سئومک، دؤیۆشـمک، گؤرمـک، ائشیتمک، چالیشماق، ایشکنجه گؤرمک، نیفرت ائتمک، بیر سؤزله بۆتۆن بو مادی و معنوی شئیلر سعادت‌دیـر سنین اۆچۆن. یعنی مۆستقیل و آزاد یاشاماق دئییلن شئی نه گؤزل‌دیر. بونو هـر آن و هـر شـرایط‌ده درک ائده‌سن. اۆچۆنجۆ- یاشاماق ساده‌جه بیر وظیفه‌دیر سنین اۆچۆن، بعضن اؤلمک نئجه بیر وظیفه اولورسا، یاشاماق دا ائله بیر وظیفه‌دیر. وئریلمیش بیر سؤزۆ یئـرینه یـئتیرمک کیمـی. منـیم اۆچـۆن یاشاماق مفهومو ایستر حبس‌ده اولوم، یا اولمایـیم. ایستر سئوگیلیمین الی الیم‌ده آی ایشیغینی سـیر ائدیم، ایستر حبس‌خانادا اوتاغیمین تاوانـینی، یاشاماق بیر سعادت‌دیر. حتّا مئه ائله گلیر کی، تۆرک ادبیاتـیندا «یاشاماق نه گؤزل شئی‌دیر» دئیێن ایلک شاعیر بنده‌نیزدیر».

ناظیم دۆغرودان دا دئدیگی کیمی، سئوه- سئوه، دؤیۆشه، یارادا- یارادا یاشادی. وطنی‌ـنین، دۆنیاسـینین قورتولوش و گؤزللشمه‌سی نامینه دؤیۆشدۆ، آغیر گۆنلره، زینداندلارا دؤزدۆ، بیـر اینسـان کیمـی یاشادی. خالقی‌نین، اینسانلیغین آغری آجی‌لارینی، حسرت و اۆمیدلرینی اؤزۆنۆنکۆلشدیردی، اونـلاری یاشادی، ناظیم میللی چرچیوه‌ده، اؤزۆنـۆ محدودلاشـدیرمادی. او اؤزۆنـۆ بۆتـۆن بشـریته توتـدو، دۆنیـا ادبیاتـینی، باشـقا خـالقلارین فولکلورونـو، دریـندن اؤیرنـدی، منیمسـه‌دی. اونـلاردان بارلانـدی و اؤز یارادیجیلیغیندا باجاریقلا اونلاردان ایستیفاده ائتدی. ناظیم صـنعتی‌ـنین ان قابـاریق خۆصوصـیتی، اونـون بشری‌لیگی، اینسانی‌لیگی‌دیر. او میللی اولدوغو قدر ده، بئین‌المیلـل‌دیـر. اونـون اثرلـری هـئچ بیـر میللـی محدودیت تانیمیر. آنجاق ناظیم شئعرینی تۆرک خالقی‌نین دیلی، ادبیـاتی حیـاتی ایلـه ائلـه قاینایـیب، قاریشیب کی، تۆرک دیلینی ناظیم‌سیز و ناظیمی ده تۆرک دیلی‌سیز تصوّر ائتمک بئله مۆمکۆن دئییل.

ناظیم یازیر:

«شئعریمین کؤکۆ یوردومـون تورپاغینـدادیر. آمـما بـوداق‌لاری‌ـنی بۆتـۆن تورپـاق‌لارا ... او تورپاق‌لار اۆستۆنده قورولموش مدنیت‌لره، بۆتۆن دۆنیامیزا اوزاتمـاق، ایسـته‌دیـم. اینسـان اوغلـو هارادا، نه زامان و هانسی دیل‌ده اولورسا، اولسون، اؤره‌ییمه، بئینیمه اویغون بیر شئعر سؤیله‌میش‌سـه، اونون سؤیله‌ییشینده‌کی اوستالیغی، اینجه‌لمه‌یه اوندان بیر شئی‌لر اؤیرنمـه‌یـه چالیشـدیم، تکجـه اؤز ادبیاتـیمیزین دئییل، شرق، قرب ادبیاتی‌نین بۆتۆن اوستادلاری‌ـنی اؤزۆمه اوستاد ساندیم».

ناظیم حیکمت شئعری، دویغو ایله- دۆشۆنجه‌نین بیر- بیرینه توخونماسی، بدیعی تصویرلرله حیـات حقیقت‌لری‌نین بیر یئره قوووشدوغو، بیر- بیرینی تامام‌لادیغی بدیعی بیر وارلیق‌دیر. شئعرلری‌ـنین تخیّـۆل گۆجـۆ نـه‌قـدر گۆجلـۆ و توتـارلی‌دیرسـا بیـر او قـدر ده عئینی‌ـی و حیـاتی‌دیـر. بـو شـئعرلر سـاده اولدوقلاری حال‌دا درین و اوزسونلودورلار. اونلار هر اوخونوشدا تـزه گـۆرۆنن، سـؤزۆن حقیقـی معناسیندا صنعت اثرلری‌دیر. بو اثرلرده اینسانلا- طبیعت، تاریخله- جامیعـه، دۆنـن‌لـه- سـاباه، اۆسـطوره

ایله- حقیقت بیر- بیرینی عوَض ائده‌رک، سئحیرلی صنعت نۆمونه‌سی کیمی اوْخوجونون داخیلی عالمینده یئنی‌دن جانلانماغا باشلاییر. بونلار دۆنیانین سسی، نفسیندن تۆره‌نمیش، اینسان قلبینده عکس- صدا دوْغورموش، سوْنرا سؤزلرده، دئییملرده ده شعرلشمیش دویغو، دۆشۆنجه‌لرین، بیلیک وْ زحمتین محصولودور.

ناظیم حیکمت چوْخ یؤنلۆ بیر صنعتکار ایدی. اوْ سینماچی، دراماتوْرگ، یازیچی، مطبوعاتچی، شاعیر وْ هم ده رسسام ایدی. هابئله موسیقی‌نی، باشقا صنعت نؤولرینی یاخشی دویان آنلایان وْ سئون شاعیر ایدی. باجاریقلی صنعتکار، مۆختلیف صنعت ساحه‌لرینده دیرلی اثرلر یارادیب‌دیر. اوْ هر بیر صنعت نؤوۆنۆن فوْرما، مضمون اؤزۆنه مخصوص‌لوغونو قوْرویوب ساخلایاراق، عئینی حالدا الوئریشلی شرائیطده شعرینده مۆختلیف صنعت نؤولرینه منسوب اوْلان ایفاده طرزی، دئییم یؤنۆ، فوْرما خۆصوصیت‌لریندن بهره‌لنرک، مۆختلیف مضمونلو، رنگارنگ فوْرمالی اوْلمز شعرلر یاراتمیشدیر.

ناظیمی اوْخوماق، اؤیرنمک، باشا دۆشمک اؤزۆ ده بیر سعادت‌دیر. ناظیمین شعری، شاعیرده یئنی شعر یاراتماغا وْ اینساندا یئنی اینسان اوْیاتماغا قادیر اوْلان سوْلماز وْ ابدی یاشار بیر صنعت نۆمونه‌سی‌دیر! گلین، شاعیرین «دعوت»، «شهر، آخشام وْ سن» وْ «دنیز اوْلمالی ...» شعرلرینی بیرلیکده اوْخویاق.

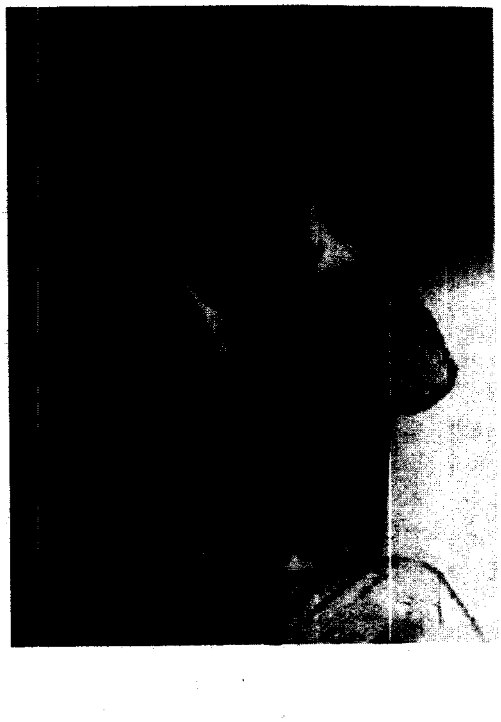

دعوت

دؤردنالا گلیب اوزاق آسیادان
آغ‌دنیزه بیر مایدان باشی کیمی اوزانان
بو مملکت بیزیم.

بیلک‌لر قانلی، دیش‌لر کیلیدلی، آیاق‌لار چیلپاق
وْ ایپک خالی‌یا بنزه‌ین بو توْرپاق،
بو جهنم، بو جننت بیزیم.

باغلانسین یادین قاپی‌سی، آچیلماسین بیر داها
یوْخ اوْلسون اینسانین، اینسانا نؤکرلیئی، قوللوغو
بو دعوت بیزیم.

یاشاماق! بیر آغاج کیمی تک وْ آزاد
وْ بیر مئشه کیمی قارداش‌جاسینا؛
بو حسرت بیزیم!

شهر، آخشام وْ سن

چیریل- چیلپاق قوْیئنومدا سیئیز
شهر، آخشام وْ سن
اوْزوْمه ساچیئلیر آیدیٔن‌لیغیمیز
وْ بیر ده ساچلاریٔنیٔزیٔن قوْخوسو.

کیمین اوْره‌یی‌دیر چیرپیٔنان
نفس‌لریمیزین اوْستوْندهٔ تاپ- تاپ چیرپیٔنان سس‌لر
سنین‌می، شهرین‌می، آخشامیٔن‌میٔ،
یوْخسا منیم‌می؟

آخشام هارادا بیتر، هارادان باشلانیٔر شهر
شهر هارادا بیتر، سن هارادان باشلانیٔرسان
من هارادا بیتیب، هارادان باشلانیٔرام؟

...

دنیزین اوْستوْنده آلا بولوت
اوْزوْنده گوْموْش گمی
ایچینده ساریٔ بالیٔق
دیبینده ماوی یوْسون

ساحیلده بیر چیلپاق آدام
دوروب دوْشوْنوْر.
بولوت‌مو اوْلوم،
گمی‌می یوْخسا،
بالیٔق‌میٔ اوْلوم،
یوْسون‌مو یوْخسا؟ ...

نه اوْ، نه اوْ، نه اوْ،
دنیز اوْلمالیٔ، اوْغلوم،
بولودیلا، گمی‌سیله، بالیٔغیٔ‌لا، یوْسونوئلا

قارا بایرام

(آنامین وفاتی‌نین بیرینجی ایل‌دؤنومونون موناسیبتیله)

ع. م. آغداشلی

اوره‌یینده‌ن هر شئیی کئچیردی، بلکه بیرگون آنام اؤلدو؟ چتین آنلاردا آنا سیغیناجاغی تاپا بیلمه‌ین اوشاقلارین سارسیلدیغینین دفه‌لرله شاهیدی اولموشدو. خوصوصیله بایرام گونلرینده «یازیقلارین قارا بایرامی‌دیر» سؤزونو چوخ ائشیتمیشدی. جمعی بئش یاشی اولدوغونا باخمایاراق نئچه- نئچه آنانین قارا تورپاق آلتینا گئتدیینی گؤرموشدو. عادی‌جه سویوق دیمه‌دن ستلجم اولانین، سیل توتانین، یاخود اوشاق اوسته اؤلن آنالارین سایی‌ ان آزی ایگیرمی نفره چاتیردی. یاخشی یادیندادیر. پاییزین اوزون گئجه‌لری‌نین بیرینده دان یئری سؤکولر- سؤکولمز بیر یوخو گؤردو:

«پاکیزه خالا کیچیک پنجره‌لری‌نین شیشه‌سینی تاققیلداداراق آناسینی سسله‌ییب دئدی: «رحیمه اوشاق اوسته اؤلوب، آروادلارین هامیسی گئدیر، سن ده گلیرسن‌سه تئز اول». وایئیش «اوشاق اوسته اؤلوب» سؤزونو ائشیتمک همن، یوخودان دیک آتیلیب آغلاماغا باشلادی. آناسی اونو باغرینا باسیب گؤزونون یاشینی سیلدی. آناسی‌نین دیری اولدوغونا هله ده اینانمایان وایئیش الینی اونون اوز- گؤزونده، بوینون- بوغازیندا و دؤشونده گزدیره‌رک دیری اولدوغوندان آرخایین اولوب، آز قالا اریییب جانینا هوپاجاق قده‌ر آناسینا سیغیندی.

بئش- اون گون اوندان سونرا توحیدین رحمت‌لیک رحیمه‌نین اوغلو ایبیشه «ننه یامانی» دئدیگینی آناسینا دانیشاندا آناسی اونا تاپشیراراق:

- «نابا، نابا، ائله سؤزلر آغزیندان چیخا، آناسیز اوشاغین قلبی سینیق اولار. سودومو سنه حالال ائله‌مه‌رم». دئمیشدی.

وایئیش یئرینه گیریب آناسینین ایستی قوینوندا یاتاندا هله یوخو آپارمامیش

مۆختلیف فیکیرلرله ال‌به یاخا اولوردو: «بلکه منیم ده آنام بیزی دوغاندا... یوخ، دیلیم قوروسون، ائه کاش آنام منی اصلن دوغمایایدی... اوندا بس آنامین بالاسی کیم اولاردی، هه؟ آللاها شوکور کی، آنام هئچ زاد اولمایئب. آللاه ائله‌مه‌سین بیر ده دوغا».

آناسی ایسه قوئینونداکی واپئیش قلبی‌نین چیرپینتی‌سیندان اونون هیجان کئچیرتدیینی دویور و پامبیقدان دا یومشاق اولان الیله اوشاغین بوینون- بوغازینی سیغاللاییر، الینی کوره‌یینه چکیر و اوزونو اوزونه سؤیکه‌یرک اونا سونسوز ذوق آشیلاییردی. او ایل یئددی یاشینا چاتمیش واپئیشی دا آتاسی اوزو ایله شهره آپاراجاقدی. آخی اوشاقلار او یاشا چاتدیقدان سونرا ایلده بیر دفه، نوروز بایرامینا اوچ- دورد گون قالاندا آتالاری، عمی‌لری یاخود دا بؤیوک قارداشلاری ایله شهره گئدیردیلر. اوزوندن بؤیوک قارداشی کئچن ایل شهره گئتمیشدی و شهرین نه اولدوغونو بیلیردی. واپئیشا شهردن آغیز دولوسو دانیشمیشدی. حتا ناغیللاردا دئییلدیینی ده اوز گوردوکلرینه قاتیب دئمکله واپئیشدا شهره نیسبت باشقا بیر احوال- روحیه یاراتمیشدی. حامامدان خوشو گلمه‌سه ده پیسله‌مه‌میشدی. پیسله‌سه‌یدی ده واپئیش ایناتمایاجاقدی. آخی سودان کیمین آجیغی گلر؟

بایراما دوز اون یئددی گون قالمیش وعده یئتلی اسن گوندن ائعتیبارن گونلری سایماغا باشلادی. آتاسی‌نین دئدیینه گوره، آخیر چرشنبه‌یه ایکی گون قالاندا شهره گئده‌جکدیلر. بو ایلکی بایرام شنبه‌یه دوشوردو.

نهایت سون گونو گلیب چاتدی و واپئیش بو گئجه‌نی زورلا دا اولسا سحره چیخارتدی. آناسی خوروزون ایلک بانئیندا اوره‌یینین باشئیندان توتان خفیف بیر سانجی‌دان یوخودان آییلدی. اول واپئیشا باش چکدی. اوشاغین دوداغی خفیفجه قاچیر و شیرین یوخو، بلکه ده شهر یوخوسو گوروردو. یورغانی اوشاغین اوستونده برکیدیب حیه‌طه چیخدی. سانجی خفیف ده اولسا آزالمیردی. آی گونو اولدوغونو یقین ائدیب فیکیره گئتدی. کیشینی اویادیب ماجرانی دئمک ایسته‌دی. بیردن واپئیشین شهره گئتمک هوه‌سی یادینا دوشدو. اوشاغا قییمادی، اوره‌یینین باشینی بیر آز اووشدوروب، یاتاغا اوزاندی. نهایت دان یئری سوکولنده کیشینی اویاتدی. هر ایکیسی دستماز آلیب نماز قیلدیلار. نماز قورتارار- قورتارماز واپئیش دیک آتیلدی.

لاکین آتاسی‌نین ائودن چیخمادیغینی گؤروب اؤزونو یاتمیشلیغا وۇردو. آناسی نامازدان سونرا یاغدان، پندیردن، یومورتادان و ساتیلاسی نه وار ایدیسه ایکی وئدره‌ده یئرلشدیریردی. بایرام آیین-اؤیونونا لازیم اولان تورباالاری دا خورجونون گؤزونه قویدو. واییشین اویاق اولدوغونو بیلمه‌ین آنا اونون باشینین اوستونه گلدی. واییش اؤزونو هله ده یاتمیشلیغا وورموشدو. او، همیشه‌کی کیمی هم آناسی‌نین اللرینین حرارتینی بویون-بوغازیندا دویماق، هم ده سیناماق ایسته‌ییردی. یعنی کی، اونو شهره آپاریرلار، یوخسا، ایلده‌کی کیمی باشینی آلداتماق ایسته‌ییرلر. اونون بو تدبیری آناسینین گؤزوندن یایینمادی و هاچاندان هاچانا گؤزلرینی آچاندا اؤزوندن اؤپوب دئدی:

– خبیث اویاقمیشسان کی؟

– هه، ائله بیلیرسیز دده‌م منسیز شهره گئده بیلر؟

آناسی بویونو اوخشادی:

– ماشاللا سن اؤزون کیشی‌سن ده...

– به نه... شهردن سنه یایلیق آلاجاغام دا!

آرواد «بالامین کیشی بویونا آناسی قوربان»– دئیه واییشی یئریندن قالدیردی.

ال- اوزونو یودو. پالتارینی گئییندیردی و ارینه دؤندو:

– اوشاغین اؤز ائینینه پنجک- شالوار آلارسان.

اوره‌یینین باشیندان بو دفه داها گوجلو توتان سانجینی گیزلی ساخلایا بیلمه‌دی. واییش آتاسیندان قاباق دیللندی:

– سنه نه اولدو آنا؟

آرواد کیشی‌نین ده سوآل دولو باخیشلارینا جاواب اولاراق کسکین ایفاده ایله دئدی:

– منه هئچ نه اولمایئب.

سونرا کیشی‌یه آی‌گونو اولدوغونو بیلدیره‌رک آرتیردی:

– سیز یوبانمایین. بؤیوشو یوللایارام، زولئیخا باجی‌نی چاغیرار، سیزلیک بیر ایش یوخدور.

دوغرودان دا اوللارلیق هئچ بیر ایش یوخ ایدی. مال- حئیوانا باخماقدان باشقا بوتون ایشلری آروادلار گؤره‌جکدی و کیشی‌نین شهره گئتمه‌سی داها دا اوسانایا دوشوردو. چونکی لازیم اولان دارچین، زنجفیل، ساری‌کؤک و سایره‌نی آلیب گتیره‌جکدی.

اونلار بئش اون نفرلیک یولا دوشوب یئنکه‌لینی و گیلاندوو کئچدیلر و گونش چیخار- چیخماز پوچئت یولونا یئتیشدیلر.

واییشین بیرینجی دفه شهره گئتدیینی بیلن گۆل‌آغا اونا زارافات‌لا یاناشدی:

– بیلیرسن دهههه. شهره بیرینجی دفه گئدن آدام آغزینا سۆمۆک گؤتۆرمه‌لی‌دیر. یوخسا دۆشر– دۆشمزی اولار!

وایی‌ش دۆشر– دۆشمزین معناسینی بیلمیردی. گۆل‌آغا ایضاح ائده‌رک دئدی:

– یعنی کی، بیر داها شهره گله بیلمزسن!

بو، واییش اۆچۆن هر نه‌دن چتین ایدی. «نه وار کی، آغزیما سۆمۆک ده گؤتۆره‌رم»– دئیه اؤز– اؤزۆنه دۆشۆندۆ. لاکین سۆمۆیۆ هارادان تاپاجاق و هاچان آغزینا آلاجاق سوآللاری جاواب‌سیز ایدی. آتاسیندان سوروشماغا دا اۆزۆ گلمیردی. هردن سوآل دولو باخیشلارلا گۆل‌آغایا باخیردی. گۆل‌آغا ایسه اؤزۆنۆ اویانا قویموردو.

نمین ماشینی یول اۆستۆنده ماشین گؤزلەین آداملاری گؤروب ساخلادی. واییش آتاسی ایله گۆجنن ماشینا سوخولدو. ماشین یاریم ساآتدان سونرا گیلان قاراجینده دایاندی و سرنیشینلر ائنیب هره‌سی بیر طرفه یوللاندیلار. گۆل‌آغا اونلاردان آیریلارکن پیچیلتی‌یا اوخشار سسله واییشا دئدی:

– ناراحات اولما، من هامی‌یا دئیه‌رم کی، واییش آغزینا سۆمۆک گؤتۆرمۆشدۆ.

واییش درینندن نفس آلیب آرخایینلاشدی و گؤزلریندن ساچان اوشاق گۆلۆشۆ ایله ممنون اولدوغونو بیلدیردی.

هر شئی‌دن اوّل یاغی، پنیری و یومورتالاری مۆشتری اولدوقلاری باققالا وئریب «ناغی» حامامینا گئتدیلر. اون دؤرد یاشیندان بؤیۆک یئنی یئتمه‌لره، گنجلره و کیشی‌لره فیته و قتوه وئریلیردی. سویونوب ایچری کئچدیلر. بوخار آدامی بوغوردو. داها چوخ سابین کؤپۆیۆنه اوخشایان چیرکاب قانوچالاردان آخیردی. سسلر کۆنبزده عکس–ی صدا تؤره‌دیر و کیمین کیمه نه دئدیینی آوارماق اولموردو. آتاسی واییشا خبردارلیق ائده‌رک «گؤزلە سۆرۆشۆب ییخیلما‌یاسان»– دئدی و اؤزۆ خزینه‌یه گیردیکدن سونرا اونو دا قالدیریب آز قالا یاندیراجاق ایستی سویا سالدی. واییش ایچینی چکدی و قیشقیرماسینین قارشیسینی گۆجله آلدی.

حامامدان چیخدیقدان سونرا یاغ–پنیری وئردیکلری باققالا مۆراجیعت ائتله‌دیلر. باققال «جنسابلاماغا واختیم یوخدور»– دئیه بئش– اون تۆمن پول وئریب آرتیردی:

- گینه لازیمسا پول وئریم؟ گئدین آلاجاغینیزی آلین، گۆن‌اۏرتا چاغی حئسابلاشاریق.

وائیش گیلین ایکینجی ایشی پئنجک- شالوار آلماق ایدی. «تزه مئیدان»ـا گئتدیلر. آتاسی ساتیجی‌یا مۆراجیعت ائده‌رک دئدی:

- اوشاغین ائینینه پئنجک- شالوارین وار؟

اوشاق سۆزۆ وائیشی بیر آز نئجه دئیه‌رلر، قیجیقلاندیرسا دا سسینی چیخارتمادی. آخی آتاسینا ائعتیراضینی همیشه آناسی‌نین واسیطه‌سیله یئتیریردی. بیر ده کی، اونون اصل مقصدی اجرلی پئنجک- شالوار گئیمک ایدی. قوی اونو اوشاق حئساب ائله‌سینلر، یالنیز آناسی‌نین اونا کیشی دئمه‌سی کیفایت ائدیردی. ساتیجی «مالی نه اولسون؟»- دئیه سوروشدوقدا، آتاسی دئدی:

- نه اولاجاق. میل- میلی فاسنیه.

ساتیجی رفدن بیر دست پئنجک- شالوار گتیریب بیر باشی زورلا وائیشین ائینینه گئیدیردی. پئنجه‌یین کیچیک اولدوغونو اۆزۆ ده بیلدی. آنجاق اوندان بؤیۆک پئنجک وائیشین دیزلریندن ده بیر آز آشاغی دۆشۆردۆ. آتاسی پئنجه‌یین قوللارینی اۆچ دفه قاتلاییب ساتیجی‌یا دئدی:

- نه عئیبی وار، اوشاق بؤیۆیه‌جک دهههه... گلن ایل ائینینه دۆز قالار.

لاکین وائیش چیینلرینی اوینادا‌راق بو بوydا پئنجه‌یی گئیمه‌یه‌جه‌یینی بیلدیردی. ساتیجی ایسه مۆشتری‌نی ایتیرمه‌سین دئیه کیچیک نۆمره‌لی پئنجه‌یی اوشاغین ائینینه گۆجله کئچیریب اویان- بویانینی دارتماقلا هر تۆرله اولورسا اونلارا سوخوشدوردو.

وائیش ائله اوراداجا اجرلی پئنجک- شالواری گئییب کؤهنه‌سینی توربایا قویوب قولتوغونا وئردو.

کیشی ائوه لازیم اولان قنددن، چایدان، چیت- چؤله‌دن و بیرآز دا بایرام آیین- اویونو و البتّه شام، همیشه‌جاوان بوداغی، بیر ده کی، وائیشا توپ‌تاراقفا، چیرت-چیرت، اولدوزو فیشنگ و س. آلیب، خورجونون گؤزلرینه دولدوردو و نمین ماشینینا اوتوروب یولا دۆشدۆلر.

اونلار گیلاندۆردا ائنیب قالان یولو پییادا گئتمه‌لی ایدیلر. کندین اۆزۆنده‌جه سیسقا یاغیش باشلادی. هاوا ائله توتولموشدو کی، آچاجاغینا ذرّه‌جه اۆمید یئری قالمیردی. یئنکه‌لی‌یه چاتاندا تامامیله ایسلانمیشدیلار. وائیشین آیاقلاری قالوش آیاق‌قابی‌نین ایچینده فیرچیلدائیر و هر آددیم آتاندا پالچیق قاریشیق سو آز قالا صیفتینه چیرپیلیردی. پئنجه‌یین اۆزۆ ایله آستاری‌نین

آراسینا قوْیولموش سیه‌زی پارالاریٔ قوْپوب، قاباق جوْنگه‌لرینه یئیغیشمیش و ایچی دوْلو توْربا کیمی هر آدیٔم آتاندا دیزلرینه دئییر و وائیئش ایسه بند وْرولموش جوْنگه کیمی یئریمه‌لی اوْلوردو. ایسلانمیش فاسنییه‌نین رنگی اوشاغین بوْیون- بوْغازینی تامام بوْیامیشدیٔ.

ائولرینده ایکی- اوْچ نفر آرواد وار ایدی. زوْلئیخا کوْرپه‌یه ایده کره اوددوروردو. گوْیچک بی‌بی اینک‌لری ساغیردیٔ، آناسیٔ ایسه یئرین ایچینده اوزانمیشدیٔ.

وائیئشیٔ گوْرن آنانین سوْلغون دوْداقلاریٔ قاچدیٔ و بوساغادا دایانان، پاپاغیٔ بوْغازینا کئچن و هله ده اوْست- باشیندان سو سوْزمه‌لنن و کوْرپه قوزو نیگرانچیلیغیٔ کئچیرن وائیئشین آز قالا چیرپینا‌راق کوْکسوْنوْ دلیب چیخاجاق اوْره‌ییٔ بیر آز ساکیت‌لشدی. بیردن پاپاغینیٔ چیخاریب آناسینا طرف شوْتوْدوْ و سوْیوقدان گوْیرمیش دوْداقلارینیٔ اوْنون سوْلغون یاناقلارینا سوْیکه‌دی.

اوْره‌یئندن بیر دویغو کئچدی. او دویغوسونون نه اوْلدوغونو دوْز قیرخ ایل سوْنرا آیدینلاشدیرا بیلدی: «آنا اوْلمایاندان سوْنرا شهر نه‌دی، جنّتین اوْزوْ ده آداما یاپیشمازد».

جمعی ایکی ساآت بوندان اوّل فاریغ اوْلموش آنا قالخیب اوْتوردو. بالاسینین ایسلانمیش پالتارینیٔ اینیندن چیخاریب دئیشدی. یاش پالتاریٔ سیخیب کوْرسوْ آلتیندان تندیره آسلادیٔ. اوشاغیٔ اوْز یانیندا یاتیردیب، یایلیغیٔ ایله اوْز- گوْزوْنوْ سیلیب قوروتدو. بی‌بی‌سی وائیئشا یاخینلاشیب کوْنلوْنوْ آلماق اوْچوْن «بی‌بی قوربان، جیققیلی باجین اوْلوب ائیٔ، اوْزوْ ده لاپ قاغاسینا اوْخشاییر»، دئدی.

وائیئش سوْن درجه کسکین بیر ایفاده ایله جاواب وئردی:

– نه باجیٔ ایستی‌یم، نه قاغا!

زوْلئیخا خالا اوْزوْنه مخصوص ایفاده ایله و وائیئش باشا دوْشمه‌سین دئیه بیر باشیٔ ایشاره ایله دئدی:

– گوْزوْ گوْتوْرموْر، کوْرپه‌نین خوروشون چکیر.

آمما بیر وائیئش، بیر ده آناسیٔ بیلیردی کی، او بو سوْزوْ یالنیز آناسینیٔ ایتیرمک احتیمالیندان دهشتلی بیر کابوسدان چوْخ قوْرخدوغوندان دئییر.

ائرته‌سی گوْن آنانین وضعیتی گوْزله‌نیلن کیمی اوْلمادیٔ. آرواد هله ده قان ایتیریردی. بیشیریلن قویماق و خشیلدن ده یئیه بیلمیردی. آمما بوْتوْن بونلارا باخمایاراق هله زوْلئیخا خالا گلمزدن اوّل یئریندن دوردو، اوشاقلارینین چایٔ- چوْره‌یینی حاضیرلادیٔ و حتّا وائیئش ناراحات اوْلماسین دئیه اوْنونلا بیرلیکده، اوْره‌یی آپارار- آپارماز بیر- ایکی تیکه یئدی. سوْنرا کوْرسوْنوْن آلتیندا تندیره آسلانمیش پئنجک- شالواریٔ

چیخاریب قیریشیغینی آچدی و سلیقه ایله بوکوب بایرام گونو گئیمک اوچون بوقچایا قویدو...

ایکی- اوچ گون عرضینده آروادلارین قئیر-ی عادی گلیش- گئدیشی وایشیشی سون درجه نیگران ائتمیشدی. آنانین گرگین وضعیتینی دوشونن زولئیخا خالا و سود گونوندن ائعتیبارن سحردن آخشاما کیمی وایشیش گیلده اولان گوئچک بی‌بی کورپه‌نین چیلله‌یه دوشمک ائحتیمالینی اونوداراق اونو ائوه گلنلرین آیاغینا آپارمیر و حتّا دوعالیقلی اولان آروادلارین بئله قیچینین آراسیندان کئچیرمیردیلر. بئله مقاملاردا ائوه، دئمه‌یه گلنلرین شن احوال- روحیه ایله زاهی‌نین اونسویوندان یاخود قیرخیندان دانیشماغین یئرینی، اومیدسیز تورکه‌داوا موذاکیره‌سی آلمیشدی. بو بحث‌لر بعضن قیزغینلاشاراق فکیرلرین چوخلوغو ایله گئنیش‌لنیر و پاییزدا سیغیرچینلارین اوچوشو کیمی موعیّن بیر نوقطه‌یه دوغرو شوتویور. لاکین قونماق ایسته‌دیکلری یئرین الوئریشلی اولمادیغینی دویان سیغیرچین دسته‌سینین یئنی‌دن یوکسه‌لیب، آخیر کی، قونمالی اولدوقلارینی دویاراق لوپا- لوپا گؤیون یاخاسیندان قیریلیب یئره دوشمه‌لری کیمی بحثین ده نتیجه‌سیز اولدوغونو دویان آروادلارین فیکیرلری هاچالانیر و آیری- آیری فیکیرلر ایره‌لی سورولوردو:

«آللاه درد وئریب، درمان دا وئریب».

«آروادین قئیدینه قالان اولمائیب، دوعا ساتیبلار».

زولئیخا خالا اوز وظیفه‌سینی دوزگون یئرینه یئتیردیین ایضاح ائده‌رک دئدی:

«اول قایناییر سو حاضیرلادیم، هامینی ائودن چیخارتدیم. اوشاق اولدوقدان سونرا دا باخ او شیش‌له ائوین دوورسینه جیزیق چکدیم، زاهی‌نین باشی آلتینا دا لازیم اولان دمیردن- زادان قویموشام!».

«باخ رحمت‌لیک کالبا ننه، بئله زاهی‌لارا آغچا چوغانی وئره‌ردی».

«یوخ، آرواد هوولاییب».

بونلارین هامیسینی ائشیدن و اوز وضعیتینی هامی‌دان یاخشی بیلن آنا ایسه آللاهدان بیرجه بو بایرامی موهلت وئرمه‌سینی دیله‌ییردی.

بایرامدان بیر گون قاباق آنانین دئمه‌یینه گلن آروادلار ائودن چیخاندا «آللاه شافاسین وئرسین»، دئسه‌لر ده اوز دئدیکلرینه ذرّه‌جه اینانمیردیلار. بیر- بیرلری ایله دانیشاندا ایسه آنانین هم گلین دووروندو یاشادیغینی، هم ده چوللارینی نظره آلاراق «آللاه باغیشلاسین، آپارسین» دئمه‌یه ده دیللری گلمیردی.

بایرام گونو آرتیق وایشیش گلنلرین هم سیستمی، هم ده یئریش

قایدالاری دییشمیشدی. گلنلرین بیر آیاغی گلیر، بیر آیاغی گلمیردی. زاهی‌نین اطرافینی تامام یاشلی قادینلار آلمیشدی. هامی سوم توتوب اوتورموشدو.

آنا سون آنلارینی یاشاییر، سون نفس‌لرینی چکیردی. اوشاقلارین هامیسینی ائودن چیخارمیشدیلار و بایراملاشماق اوچون موعیّن ائولره اکمیشدیلر. وایئیشین فیکرینی تامامیله یاییندیرماق اوچون حتّا بوقچانی آچیب اجرلی پنجک-شالوارینی گئییندیرمک ایسته‌دیلر. لاکین یاغیش دیه‌ن پنجک او قده‌ر ییغیلمیشدی کی، گویچک بی‌بی قولتوقلارینی سوکسه ده اینینه اولمادی.

قورو نفس‌دن باشقا هئچ بیر حرکت ائده بیلمه‌ین آنانین گوزلری قئیر-ی عادی اولاراق دولانیر، اطرافی نه اوچون‌سه سوزوردو. دیلی ولسایدی اوجادان باغیراراق «وایئیشیمی گتیرین» دئیه‌جکدی. لاکین دوداقلاری خفیفجه ترپندیسه ده هئچ بیر سس ائشیدیلمه‌دی. آخیر کی، اونون بو قئیر-ی عادی‌لیینین معناسینی باشا دوشن اولدو. گویچک بی‌بی ائودن چیخاراق وایئیشی گتیردی. اونون اوزونو آنانین دوداقلارینا یاخینلاشدیردی و بالاسینی سون دفه اولاراق اوپه بیلدیییندن ممنون اولدوغونو و عئینی حالدا بئله حیاتا نیفرت ائتدیینی ایفاده ائدن سیرلی بیر گولوشله دونیانی دییشدی. بو فاجیعه‌نی وایئیشدان گیزلی ساخلایاراق اونو سورعتله ائودن چیخارتدیلار.

آخشام چاغی وایئیش ائوه قاییداندا گویچک بی‌بی‌نین کاییناتی یاخیب- یاندیران حوزن‌له آغی چکدیینی ائشیتدی:

داغلارا باخ داغلارا
شئه قوندو یارپاقلارا
آنانی سوروشسالار
قاریشدی توپراقلارا

وایئیش هونکورتو ایله آغلاماغا باشلادی و اوز سسی اوزونو اویاتدی.

طبیعتین شیلتاق قوینو خزردن قوپان مئه پارچالاری باغرو داغلاری‌نین اته‌یی ایله ساوالانا دوغرو شوتویوردو. جوتدن آچیب دوبارایا اوتوردویو اوکوزلر قورو توپراق اوزه‌رینده آغزی منهه طرف یاتیب گوشه‌ییردیلر. قیرغی‌نین آمانسیز هوجومونا معروض قالان بیر توراغای قالین تیکان کولونا سیغینیردی. چیرتکه‌نی نیشان آلان کرتینجک یئره دوغرو شوتویوردو. ائله بو آنداجا اوغلو قارا آناسینین اوره‌تدیی قایدایلا، «بیری مین اولسون، یورولمایاسان آتا، موشتولوغومو وئر، جیققیلی باجیم اولوب» دئدی.

خودوش (۲)

ائل‌اوغلو

دان یئری تزه- تزه آغاریردی. پاییزین سرین هاواسیندا یئللنن قره‌آغاج آغاجلاری‌نین هله سارالیب قوپمایان یارپاقلاری، بوز قابیقلی بوداقلار خیشیلدایئردی. شهرین قورتاراجاغیندان اورتاسینا ساری اوزانیب گئدن خیاوانین هر ایکی طرفینده سیرا ایله اکیلمیش اولان قره‌آغاج‌لارین اوجالیقلاری اوچ مرتبه‌لی ائولرین داملاریندان دا بعضن اوجا گورونوردو. خودوش ایسه همن قره‌آغاج‌لارین بیری‌نین جادارلانمیش گووده‌سینه دایانیب، اوستاسینی گؤزله‌ییردی.

اونون هر گون دایاندیغی بو دایاناجاغی یاشادیغی ائوین قاباغی دا حساب اولونوردو. اوستاسی اونو هر گون ائله بو دایاندیغی یئردن ماشینا میندیریب، ایش یئرینه آپاراردی. گون‌ده‌کی واخت‌دان اون-اون‌بئش دقیقه کئچمیشدی. بیر آیا یاخین مدتده ایشله‌دیگی اوستاسی هئچ واخت بئله بئواخت گلمز ایدی. او، چوخ حوصله‌لی، صبیرلی و دیققتجیل آدام ایدی. هر گون اوستاسی ایله ایش یئرینه گئدن خودوش اوستانین گئج گلیشیندن نیگران اولدو. اولمایا اوستایا بیر قضا اوز وئریب؛ دئدی ...

اوستا اونو گؤردوگونده بری، خودوش، واخت قیزیلدان باهادیر، واخت واختا دییه‌ر وئر، اونو پوچ یئره الدن وئرمه. اونو اؤز دییه‌ریله یاشا، البتّه هر واختین بیر دییه‌ری وار. ایش واختی، ایش دییه‌ری، دینجلیک واختی ایسه دینج‌لیک دییه‌ری. او بو سؤزلری ساری یاغ کیمی شاییردی‌نین قولاغینا اریدن اوستاسیندان بیر داها تشککور ائدیب، تایید علامتی اولاراق بیلیرم، اوستا، بیلیرم دئدیگی صحنه گؤز اؤنونه گلدی، سونرا دریندن بیر نفس آلیب، بس نه اولدو بو اوستا، دئدی. دایاندیغی یاریم ساآتدان آرتیق اولدو. هله اوستا گلمه‌دی، یئنه گؤزله‌ییردی. فیکرینی اوشاقلیق ایللر قوینوندا یاشادیغی موغانین یاشیل چؤللری یئنه چکیب آپاردی. سون دفه ائلیب گؤزه‌سیندن سو ایچدیگی قوملو بولاق لاپ گؤزو اؤنونده ایدی. قیش گونو ایدی. هر طرفی قار آلمیشدی، سحر- سحر نه ایسه سوسامیشدی، قوملو بولاغین یان- یؤوره‌سینده کهلیک اوولاییردی. یئردن بوغلانا- بوغلانا سو چیخیردی، یایدا سرین، قیشدا ایلیق سویو اولان او بولاغین سویو اونا ائله یاپیشدی کی، عؤمرونده او لذّتده اولان سو ایچمه‌میشدی. بیر گونده همن قوملو بولاغین یؤوره‌سینده قوزو اوتاریردی، قوزولار گؤم- گؤی اوتلاقلاردا ائله یاییلیب اوتلاییردی کی، آنجاق بعضی‌لری‌نین بئل تؤکلری گؤرونوردو. یام- یاشیل اوتلاقدا گؤیه‌رن اوت آز قالا قورشاق بویدا گؤرونوردو. موغان چؤلو اونون همیشه روحونون ان ایسته‌دیگی یئر ایدی.

اونو یئنی‌جه دالدیغی دویغولاریندان بیر ال آییردی، آرخا طرفدن ساغ چیینینه توخونان بیر ال، اوستاسی‌نین الی ایدی. او ایستی‌لیکله یاناشی، صمیمیت حیسّی ایله چیینینه توخونان ال، اوستا ممّد اونو نه ایسه فیکرلشدیگینی سئزیب یاواشجاسینا یاخینلاشیب، الینی چیینینه توخاییب، آیه هارا فیکیرلشیرسن، دئدی. ایچه‌ریسیندن قوپان سئوینج دوداقلاریندا چیچک‌له‌نن گولوش‌لره چئوریلیب گولومسه‌یرک، آی اوستا هارداسان، دئدی. اوستا اونون نیگران باخیشلاریندان اوچوب گئدن خوشحال‌لیغی دویوب، اونون خاطیرینه نیگران قالان شاییردینه بیر دوست کیمی، بیر یولداش کیمی دییه‌ر وئریب سئویندی. اونون اؤزونون ده سئوینج حیسّی گؤزلری‌نین چئوره‌سینده یارانان درین قیریشلاردان آخیب یاناقلاریندا ایتدی. دوداقلاری قاچدیقدا زنخدانلاری چالالاندی. خودوش قضا- قده‌رین اؤز وئرمه‌دیینی باشا دوشدو. آی

اوستا ماشین هاردا قالیب دئدی. اوستا: خاراب اولوب، قالدیٔ قاراژدا. هله بیر ایکی گۆن ایش وار، پییادا قالدیق. گل یاواش- یاواش گئدک، هاردا ماشین دۆشسه اوردا مینه‌ریک. اوستا- شاگیرد یولا دۆشدولر. ایلک آددیملاردا، خودوش اوستانین الینده اونون هر گۆن ماشینین داش‌بوردونا قویوب گتیردیگی قیرمیزی رنگلی چۆره‌ک دسمالینیٔ گؤردو. اوستا هر گۆنده اولدوغو کیمی، ایکی نفرلیک چۆره‌ک بیشیتدیریب، دستارخانا باغلاتدیریب، گتیرمیشدی. خودوش دسمالیٔ اوستادان آلدی. یولا دۆشدولر. دۆن‌کی ایشدن دانیشدیلار. خودوشون قولاغیٔ اوستانین آغزیندا ایدی، او، اوستانین اوندان راضیٔ اولوب، اولماماسینیٔ آنلاماق ایسته‌ییردی. خودوشون دیزلرینده اوچ- دؤرد گۆندن بری بیر آغریٔ تاپیلمیشدیٔ. او هله، بو گۆنه‌دک قفیل تاپیلان او آغریدان گیلئی‌لنمه‌میشدی. ایسته‌میردی ده بو گۆن، اوستانین بو ماشین‌سیز واختیٔ دیلینه گتیرسین. ساده‌جه دئدی: ماشینین قدرینی بیلمیردیک، گؤر نئجه سو ایچیم ساآتیندا ایش اوستونه چاتیردیق.

اوستا: هه، خودوش، ماشین اولسایدیٔ ایندی ایش اوستونده ایدیک. بو گۆن یامان ایشیمیز واریدیٔ، دالیٔ قالدیق، گؤر نئجه بیر- ایکی ساآت بئواخت چین بیلسه‌ن ایشیمیز آواندا اولار، یوخسا دلّال ممّد ساباه گلیب قلیب‌لری حاضیر- آمادا گؤرمه‌سه گئده‌جک دیشدان علی‌نین توکانینا. دیشدانیٔ دا کی، یاخشیٔ تانییرسان؛ گلیب هر گۆن بیزی دانیشیغا توتوب باشیمیزیٔ قاتیر کی، ایشدن قالاق. دلّال ممّد بیزدن اینجییب، گئدیب دیشدانین اوزونه موشتری اولسون. ایندیه‌دک باج وئرمه‌میشیک، ایندی ده گئجه‌نی بیر تهر چالیشاق.

خودوش: آیٔ اوستا، دوز دئییرسن، دونن رنده ماشینین یئرینی دیشمه‌یی ماهنا اثله‌ییب، منی دوکانینا چاغیردیٔ، هئیٔ بوردان سوردوک اورا، اوردان بورا، آخیردا دئدیم: آیٔ قارداش منیم ایشیم قالدیٔ، اوستام ایش تاپشیریب. دیشدان گولوب، هله سیز ایشله‌یین بیز باخا- باخا قالاق. گۆن اولار کی، فلک ترسه‌سینه ایشلر، اوندا دئیه‌رم «عمی نئجه‌سن؟». من اونون دئییشیندن اوشندیم، دئییرم بلکه ایچینده پاخیللیغیٔ- زادیٔ وار، سن آللا اوندان اوزاقلاش.

اوستا خودوشون سوزونو تئز باشا دوشوب، دیشدانیٔ تانیدیغیندان سئوینیب،

اؤزؤنه بیر شاییرد یؤخ، بیر دوست تاپماسینا
داها آرتیق اؤیؤنوردو.

اؤ، خودوشون سؤن کلمه‌سینه دوداقلانیب آغیزدان قورتارماسینا ماجال وئرمه‌دن، آی ساغ اول. اونون ماپاسی پاخیللیقدان توتولوب، بئناوا، سن اونو هله تانیمیرسان، من اونون جیکین ده بیلیرم، بؤکؤن ده. هله ایندی یاخشی‌دی. ساباه قیش گلنده هم گلیب تئز- تئز الیبورجو آلاجاق، هم ده گلیب قامقالاقلاریمیزی ییغیشدیراجاق. آی الیاس، دئیه‌جک، داد دئیه‌جک. آی ممد قامقالاغیمیز آزدی، ایشله‌ییریک، توکان سویوق اولاندا دایانانمیریق دئیه‌نده، عئیبی یوخدو، وئرمه، آللاه کریم‌دی، «گئده‌ر کومور قاراسی، قالار اوزؤن قاراسی، قیش چیخار، اوزو قارالیق اودونو اولوب وئرمه‌یه‌نه قالار» دئیه‌جک. سن اونون سوزؤنه باش قوشما، ایشینده اول. گوز- قولاق اول کی، موشتری‌لریمیز گلنده، چاغیریب جاپدیرماسین. آللاه اونا لعنت ائله‌سین. پاخیللیغی توتاندا، موشتری‌لریمیزه ساتاشیر کی، اونلار بیزدن اینجیییب، اؤزگه دوکانا گئتسینلر.

خودوش، آی اوستا قونشون پیس‌دیر، قاچ قوتار دئییبلر. ائله آدام آختیر دا آدامین اوئین ییخار، کاش دوکانی دئییشه‌سن، بیر آز دا شهره یاخین اولا. اوستا اونون سوزؤنه دایاق اولسون دئیه، «یامان یاخشی اولار. بئله ماشین خاراب اولسا دا هئچ اولماسا ایشه تئز چاتاریق» دئدی.

اوستا- شاییرد، دانیشا- دانیشا یولو یاری‌یا قده‌ر گئتمه‌میشدیرلر کی، آرخا طرفدن بیر ماشین گلیب، اؤتدوکده الیاس ال قوزازیب، اونو دایاندیردی، دایانان ماشینن اونون دوکانینینین یانینا گتدیردی. او سیچراییب ماشینا میندی. شاییردی، خودوشو دا یانینا آلدی، اوستو چادیرسیز اولان بالاجا یوک ماشینینین شوفئرینه اوستن ایلیب، باغستان دئدی: شوفئر ایسه کابینتیندن «می‌شناسمت اوستا، واسه‌ات بار آورده‌ام، یکی- دو دفعه، دفعه آخرش هم پارسال شب عید بود» دئدی. الیاس بیر سوز دئمه‌ییب آیاق اوسته دایانمیشدی. ماشین ییل سورعتیله یولو باشا ووروب، شوفئر، باغیستانین قاباغیندا خودوشو و اوستاسینی ییره سالدی. خودوش‌لا اوستا الیاس دوکانا گیریب، ایشه باشلادیلار. هر ایکی سینین بیرگه ایشلتدیکلری آغاج یونان ماشینی بیردن- بیره فیرلانماقدان دایاندی، ایش‌دن هله چوخ قالیردی. اوستا ممد ناهاردان سونرا اوزویله یوک ماشینی گتیریب، باشماق قلیب‌لرینی شهره، بازارا

آپاران موشتری‌سیندن نیگران ایدی. او، یاخشیٛ بیلیردی کی، ائر موشتریسی اونداناینجیسه، آیری‌لاری‌نین قاپی‌سینا گئده‌جک.

- آیٛ بالا خودوش، بو ماشین دوز دئمه‌دی، قاچ دیشدانینٛ چاغیر، اونون ماشینینٛ بئکاردیٛ، بلکه بو گون اونون رنده ماشینینیٛ کیرایه‌یه گوتوردوک.

خودوش: قورخما اوستا، دیشینن، دیرناغینان دا اولسا قویماریق موشتری الدن گئتسین.

اوستا ممد: هه، یئری، تئز یئری دئییب، الی‌نن آلنیندان گیلدیرلنیب سوزولن ترلری سیلدی. بیر آزدان سونرا دوکانا قاییدان خودوش، کور پئشمان قاییتمیشدیٛ. دیشدان اونا دونن ماشینینیٛ اوپان- بویانا چکنده نئیله‌میسن کی، ماشین خاراب اولوب؟ دئدی. او قونشوسونون ماشینینیٛ خاراب اولاندا دوشموشدو، بیلیردی کی، ال- آمان ایچینده قالسا اونون سوراغینا گله‌جک. اودور کی، قویٛ ایشی یئرده قالسین، دئییب، خودوشا یالان دئدی.

خودوش دیشدانین دوکانیندان چیخیب اوز دوکانلارینا قاییتدیقدا دیشدان ایسه ال آتیب دیواردان آسیلیٛ اولان آچار یئریندن ایکی آچار گوتوروب، صاف- باصاف ماشینینیٛ سوکمه‌یه باشلادیٛ. او، یاخشیٛ بیلیردی کی، اوستا ممد اونون سیفاریشینه ایناناماییاجاق، دوداق‌آلتینیٛ قویٛ بورایا گلندن الیمیزی باغلاییان اوستا ممد گلسین رنده ماشینینینیٛ سوکولو گورسون، دئدی. او، هله اوز رنده ماشینیندان ایکی- اوچ مهره آچیب یئره آتمیشدیٛ کی، اوستا ممد یئل کیمی، اونون دوکانینا گیردی. ممد یاخشیٛ بیلیردی کی، اونون باشینین اوستونو آلماسا، ماشینین قوردالاییب، خاراب آدینا چیخاجاق، ائله بیلدیر ده بئله اولموشدو. گئدیب گورموشدو کی، دیشدان بونون ائحتییاجینینیٛ دویوب ماشینینیٛ سوکمه‌یه باشلامیشدیٛ.

اوستا ممد، آیٛ اده نه قاییریرسان، دئییب گلدیینی بیلدیردی. دیشدان، هئچ بو میراثا قالمیش دا دوننندن خاراب اولوب، الیمیز کسیلیبدی، دئدی. اوستا ممد آچارلاریٛ اونون الیندن آلیب چونگو اوسته یئره اوتوروب ماشینا گوز گزدیردی. دیشدانین اوتدورماشیندان باش تاپیب، آیه سن آیاق اوسته‌سن، بیزیم دوکاندان خودوشو چاغیر بورا، دئدی. دیشدان یاخشیٛ دئییب، اوز دوکانیندان بایئرا چیخدیٛ.

اوستا ممدین دۆکانینا گیردی. خودوشو بئکار، یئونولمامیشیان قلیب تاختالاری‌نین یانیندا، الی قوینوندا گؤرن دیشدان، سالام-کالام‌سیز، گۆزلۆم‌سر حالدا، هه، نئجه‌سن، ائله‌بیل دئیرمانسیز قاققیلداییر آخی، دنیز یاریمچیق قالیب. خودوش اونون آتماجالاریندان قضب‌لنیب، هه سن دئیه‌ن اولدو، آمما، دۆزه‌لر دئدی. سن نیگران قالما.

دیشدان، دۆزه‌لرسه، دۆزلمزسه ده جانین ساغ اولسون، سنین کی پولون یئتیشیر، اوستان‌دا کی سنی بیمه ائله‌ییب، نه قمین وار، یئیه، یات.

خودوش: آغلیین اولسا سنده ایشچی‌لرینی بیمه ائله‌ردین. ایندی اؤزۆنده بئکارسان، نئجه راحات اولوم. ایشله‌مه‌سک دۆکان باغلانار. نه بیمه اولار، نه میمه.

یاخشی هله اربابا اۆره‌یین سؤنرا یانار، دئییب خودوشون الیندن توتوب دۆکانا گؤز گزدیردی. بایئرا ساری یؤنه‌لن دیشدان؛ گل بری، اوستا سنی چاغیریر. ائله بیل شهره ساری اوستا گتیرمه‌یه گئده‌جک‌سن، دئدی. خودوش‌لا دیشدان ایچه‌ری گیردیکده، اوستا ممد رنده ماشینینین کیلیدینی ووروب اونو ایشه سالدی، یئونولمامیش بیر تاختانی یئردن گؤتۆرۆب، خودوشون گؤزۆ اؤنۆنده رنده‌نین آغزینا وئردی، دۆزه‌لدی، دئدی. آیه ماشینا یئتیش، بئله اولماسین، یاغ‌لامامیشان، خاراب اولار، دئدی. هله بو گۆنلۆک بونو بیزه کیرایه‌یه وئر. دئدی:

دیشدان گؤردۆ ایش- ایش‌دن کئچیب، فیر- فیر فیریلدایان ماشینا نه ماهنا تاپا بیله‌جک، چاره‌سی اۆزۆلۆب، اؤزۆنۆ اؤ یولا ووروب، هه، یاخشی اولدو هله ماشینلارین بیری ایشه دۆشدۆ. ایکی دۆکانین بیری ایشله‌سین دئدی. کؤمک‌لنیب ماشینی اوستا ممدین دۆکانینا آپاردیلار....

آخشام اۆستۆ ایدی. اوستا و شاییرد، اۆزۆقۆیلو، شهره ساری یئونه‌لیب گئدیردیلر. اونلارین سرت آدیملاریندان باشقا بیر سس یۆخ ایدی. پاییز آخشامینین اۆشۆدۆجۆ سرین‌لیگی هر ایکی‌سینین آلنیندا یومورلانان تر گیله‌لرینی سۆیودوب، یاناقلارینا آخیدیردی. کۆتونون دسته‌ییله آلنینین ترین سیلن خودوش، آی اوستا، دئییرم، ائله دۆکانی شهره ساری گتیرسن یاخشی اولار، مۆشتری‌لر ده اینجیمز. بیز ده لازیم اولاندا پییادا یۆلوموز بیر بئله اولماز، تئز چاتاریق.

آردی وار

هومای

حبیب فرشباف

آسلان خان قوشا بولاق کندی‌نین آدینی چکنده، آتلی‌لارین آراسینا ولوله دوشدو. آسلان خانین بوتون آتلی‌لاری آلیشانی ییاخیندان گؤرمه‌سه‌لرده، اونون ایگیت‌لیتینین تعریفینی دونه- دونه ائشیتمیشدیلر. ائله بونون اوچون ده خان اوتاغینا گیرجک، آتلی‌لارین آراسیندا پیچاپیچ باشلادی:

- ائه، آلیشان اولان یئرده نه تهر قوشا بولاغا گیرمک اولار.

- منیم کی بو سفردن هئچ گؤزوم سوایچمیر.

- ائه، دئییر آرقالینی[1] چاپاراق دوز دیرناغیندان ووورور...

بئله- بئله صوحبت‌لرین هامیسینی خانین خبرچی‌سی، همان گون خانا چاتدیراندا، خان درین خیالا دالدی. اونسوز دا، آسلان خان اوزو آلیشانین قورخمازلیغیندان واونون آتیجی‌لیغیندان آز چکینمیردی. آنجاق کی دوورە کندلرده قوشا بولاق‌دان باشقا هئچ بیر یئرده اوت- انجر تاپیلمیردی. قیشین بو توفه- توفونده یاخین کندلرین بوتون تایالارین، آسلان خان چکیب گتیریب، مال- قاراسینا یئدیرتمیشدی.

او گون آخشاما قده‌ر خانین قلیانی الیندن یئره دوشمه‌دی. او، ایکیندی چاغی آتلی‌لارینین باشچی‌سی رحیم‌بیی اوز اوتاغینا چاغیرتدی...

رحیم‌بی خانین اوتاغیندان چیخیب، گوله- گوله آتلی‌لارین یانینا قاییداراق:

«اوشاقلار، حاضیرلاشین سوت گونو آخشام قوشابولاغا یولا دوشمه‌لی‌ییک، آلیشان دا موتلق کندده اولمایاجاق، آرخایین اولون» دئییب، الینده‌کی قامچی‌سی‌نی هاوادا شاققیلداتدی...

***

هاوا یئنی‌جه ایشیقلانیردی، قوشابولاق کندی‌نین قورتاراجاغیندا ائوی اولان قاسیم، زیل سبدینی یاپیدان دولدوروب، قالاقدان بایئرا چیخدی. او سبدی دالینا آلیب، یئردن قالخماق ایسته‌دیکده بیردن گوزو کندین اوتای دوزلرینده، قارلارین اوستونده بیر قارالتی‌یا ساتاشدی. قاسیم گوزلرینین قاباقلارینا قونان قار دانالارین الینین آرخاسیلا سیلیب، گوزلرینی دیققت‌له قارالتی‌یا تیکدی. قارالتی گئت-گئده بویودو، پارچالاندی، قاتارا دوزولموش آتلی‌لار آیدین گورونه‌رک، قاسیم سبدی یئره توللاییب، کوچه یئنیشه چیغیرا- چیغیرا گوتورولدو.

---

[1] - وحشی قوچ.

او، تۆوشۆیه- تۆوشۆیه بیر قاپی‌نین قارشی‌سیندا دایاندی. سونرا یئردن بیر داش تاپیب «آلیشان قاغا یئی...» باغیرا- باغیرا، تاختا قاپی‌نی دؤیمه‌یه باشلادی. هومای قاپی‌نین سسینه یوخودان دیک داشلاندی. او آلیشانی اویاتماق ایسته‌ینده، دونن سحر آلیشانین قیشلاق کندینه قوناق گتدییینی خاطیرلادی. بیر آن دوروخدو، سونرا هؤوله‌سک کالاغاییسین باشینا آتیب، آیاق یالین حیه‌طه توللاندی. قاپی‌نین سسینه «آلاباش» زنجیرینی دارتیب، قیرماق ایسته‌ییردی. «کیم سن»- دئیه‌نده، «آتلی‌لار» سؤزوندن باشقا بیر سؤز ائشیتمه‌سه‌ده، یوره‌ک اوتاغا قاییتدی. درین یوخودا اولان اوچ یاشلی قیزینی باغرینا باسیب، بیر آز اوده فیرلاندی. نه ائده‌جه‌گینی بیلمیردی. نهایت اوشاغی چادراسینا بوکوب، دالینا چاتدی. سونرا حیط دووارینداn داملارینا دیرماشدی. دامدان داما قاچاراق بیر ائو باجاسیندان باشینی ایچری سالدی. وار گوجو ایله «ارکیناز خالا اوی...» - دئیه باغیرماغا باشلادی. خالا گؤزلرین اووا- اووا حیه‌طه چیخدی.

هومای: «خالا قوربانین اولوم، آل بو قیزی، کنده باسقین وار»- دئییب کورپه‌نی حیه‌طه سال‌لادی...

دال‌بادال آچیلان گولله‌لر، لای بالای داغلارا یاییلدی. بوتون کند اهلی یوخودان دیک داشلانیب، گولله‌لرین عکس صداسینا، سونرا سس‌سیزلیگه قولاق یاتیردیلار. «هئچ کسین ائویندن چیخماغا حاققی یوخدور» سؤزلری، کند اهلی‌نین وحشتینه آرتیریب، کنده آغیر بیر سوکوت چوکورتدو.

***

هومای، الینی کندی‌یه اوزالدیب، توفنگی گؤتورمک ایسته‌دیکده، اونو تاپا بیلمه‌دی. دئمک آلیشان توفنگی اوزو ایله آپارمیشدی. بئله اولدوقدا، هومای، حیه‌طه چیخیب، کوچه قاپیسینی‌نین دالینی موحکم برکیتدی. سونرا حیه‌طین بوجاغیندا دایانیب، کندین های- کوتونه قولاق یاتیردی. آلاباش، داما ساری هوره‌نده، هومایین گؤزو دامین اوستونده ارکیناز خالانین خیردا اوغلو، احمده ساتاشدی. او، دامین قیراغیندان حیه‌طه ایلیب، تئز- تئز دانیشماغا باشلادی.

- هومای باجی! آتام دئییر، آتلی‌لار ائولره گیرمیرلر، نایران اولما. اونلار بیر قاتار دوه گتیریبلر، تایالاری آپارسینلار. آنام دئییر، تئز گل «هجر» آغلاییر.

احمد سؤزونو قورتارا- قورتارماز گؤزدن ایتدی. هومای ارکیناز خالانین ائوینه گیرنده، سلمان کیشینی گؤزلری سئچمه‌ییب، اونو گؤرمه‌میشدی. او «هجری» اوزودوب یئره قویدوقدان سونرا، بیردن گؤزو سلمان کیشی‌یه ساتاشیب، اوتانا- اوتانا اونو سالاملادی. سلمان کیشی آلیشانین هارا گتدیینی سوروشاندا، ارکیناز خالا فیکیرلی- فیکیرلی بارماغینی دیشله‌ییب، پیچیلدادی: «دئمک شوکور بی

آلیشانی٘ قوْناق چاغیرئیب! ائی٘ دیل- ی قافیل، ایگیده یامان تله قوروبلار».

هومای٘ بیر آه چکیب «عمی، آلیشانی٘، نئجه خبر ائتمک اوْلار؟» سوْروشاندا، سلمان کیشی موْشتوْیوْنوْ جییه‌ر دوْلوسو سوْموروب، توْختاق- توْختاق سوْزه باشلادی٘:

-- قیزئیم، قیشلاغا بیر منزیل‌لیک یوْلدور، بو قار کوْلک ده اوْرا کیم گئده بیلر؟

هومای٘ «نئجه بی‌آبیر اوْلدوق عمی!»- دئیه‌نده، الینی دیزینه چالیب «آی٘ کهر آت های٘...» سسله‌دی.

یائین ایلک آیی٘ اوْلسا دا، هله یایلاقدا گوْم- گوْی٘ چمن‌لر یئنی‌جه بوْی٘ آتیردی٘. قوزولارئین سسی قوشلارئین سسینه قاریشیب، آل- الوان چیچکلر، آخان سولارئین آهنگی‌له یئیرغالانیردی٘. هومای٘ اوْبانین یاخینیندا کی٘ بولاقدان میس سیه‌نگینی دوْلدوراراق، سویون آیناسیندا حئیران- حئیران ساچلارئینی٘ سئیر ائدیردی.

بیردن بیر آت کیشنرتی‌سیندن دیسکینیب، دیک آیاغا قالخدی٘. آتلی٘ آتیندان ائنیب، سو ایسته‌دیکده، هومای٘ میس کاسانی٘ دوْلدوروب اوْنا توتدو. بو آن هومایئین، ماهوت یلینه دوْزوْلموْش «قیپلی٘ گوْموْش پوللارئین»[۲] جینگیلتی‌سیندن آت اوْرکوْب، جیلوْووْنو آتلی٘نئین الیندن چیخاریب، گوْتوْروْلدوْ.

جاوان آتلی٘ نه کی چالیشدی٘سا، آتینی٘ توتا بیلمه‌دی. بونو گوْرن هومای٘ سیه‌نگینی چیینیندن یئره قوْیوب، آتئین دالیجا قاچیب، گوْزدن ایتدی بیر آزدان او، کهر آتئین یلینده، آتلی٘نئین یانینا قاییداندا، چمن اوْسته اوْتورموش آلیشانئین دانیشماغا دیلی توتمامیشدی٘...

کهر آتئین، ایلک دفه مینمه‌سی هومایی٘ سئوگی دوْنیاسینا چاتدیرسادا، اوْنون ایکینجی دفه مینمه‌سی، هومایی٘ قوْشا بولاغا اوزانان یوْل ایله بخت ائوینه چاتدیرمیشدی٘...

- «آغیز نه فیکیرده سن ائی٘ ... چاییئنی٘ ایچ» دئیه‌نده، ارکیناز خالا هومایی٘ خیال دوْنیاسیندان آییردی٘. بو آرا سلمان کیشی گلدیب، خبر گتیردی کی، «خانئین آتلی٘لاری٘ خرمنلرده اوْد یاندیریب، کاباب بیشیرمه‌یه

---

[۲] – گلین و٘ قیزلار، گوْموْش پوللاری٘ قیپلادیب و٘ یل (آرخالیق)لاری٘نین یاخاسینا دوْزدوْرمیشلر.

مشغول اۏلوبلار. بیر نئچه‌سی ده یۆنجا تایالارینین سۆکۆب، دوه‌لره یۆکله‌ییرلر».

بونو ائشیدن هومای، جلد آیاغا قالخیب، ائوینه قاییتدی. اۏ گۆن ناهارادک، هومایین بۏغازیندان بیرجه ایستکان چایدان باشقا، هئچ نه کئچمه‌دی. اۏ نه ایشله‌یه بیلیر، نه ده بیر یئرده دایانا بیلیردی.

«هجر» یوخودا ایچین چکنده، هومای آجیدی:

– آللاه سیزه نهلت ائله‌سین، ناحاق یئره اوشاغی دۆیدۆم– دئدی. بیر کۏهنه یۏرقانچانین هجرین اۆستۆنه چکیب، دیک آیاغا قالخدی. بیر آن فیکره دالدی، سونرا فانیسی یاندیریب، الینه آلیب، حیه‌طه چیخدی. کۆچه قاپیسی‌نین، آستاجا آچیب، اطرافا باخا– باخا کندین اۆنۆنده‌کی دره‌یه ساری یۆیۆردۆ. دره‌یه ائنه‌رک، نئچه دفه ییخیلسا دا، فانیسی گؤیده ساخلاییب اونو قورودو. اۏ، دره آشاغی گندیب، کند یولونون قیراغیندا بیر تپه‌نین دالیندا گیزلندی. سویوقدان گؤیرمیش اللرینی فانیسین اۆستۆنده ایسیندیردی. اۆره‌یی، باشی کسیلمیش تویوق کیمی، سینه‌سینده

چابالاییردی. اوزون سۆرن آنلار نهایت باشا چاتیب، قار شپه‌لرین یارا– یارا یاخینلاشان آتلارین آیاق سس‌لری قولاغینا چاتاراق، قارین اۆستۆنده اوزاندی. آتلی‌لار گلیب بیر– بیر اۆتۆشدۆ. دوه قاتارینین یۆکلری گؤرۆندۆ. بیر آن دا سوسدو. قاتارین اۏوسارینی چکن آتلی، اونون قاباغیندان رد اولاراق، قاباغا سیچراییب، بیر آنین ایچینده فانیسین نفتینی دوه‌یه یۆکله‌نن قورو یونجالارا سپیب، فانیسین پیلته‌سی‌له آلیشدیردی. گئری دۏنۆب دره‌یه توللاندی.

***

هاوا یاواش– یاواش قارالیردی. قورد قویوندان سئچیلمز اولموشدو. اینسان تۏپلانیشیندان سانکی پالچیق داملارین بئلی بۆکۆلۆردۆ. های– کۆی سسیندن قولاق توتولوردو. بۆتۆن کند اهلی داملارین اۆستۆندن آغ– آبباغ قارلارلا اۆرتۆلمۆش داغلارا طرف دیقّت‌له باخیردیلار. گنج‌لرین بارماقلاری داغ باشینا دیرماشان اود شیریغینا توشلانمیشدی.

هومای هجری باغرینا باسیب، گؤز یاشلارین سیله– سیله داملاریندان حیه‌طه ائنیردی...

دکتر حسین سجادیه

صدایش می‌زنند،
در گوشش می‌گویم: نترس
مادر برایت لالایی می‌گوید،
باران برایت ترانه
می‌خواند.
چیزی نمی‌گوید،
ابر سفید پرواز
بر گونه‌های نرمش
می‌آید.
ابر غرور نباریدن
بی‌بارش
در چشمانش می‌راند.
دست تکان می‌دهد
می‌رود.
زندانبان
در را نه چندان محکم
در پشت سر
می‌کوبد.
ابری در چشمانم
می‌روید.
ابری که اشک‌های جهان را دارد.
ابری که از غرور
نمی‌بارد.
صدای بستن در
در جانم، می‌ماند
صدای لالایی ....

چئوْیرن: م. امین مؤید

سسله‌ییرلر،
قولاغـیٔنا اوْخوئورام: قوْرخما
آنان سن اوْچوْن لای‌لایٛ دئیه‌ر،
یاغـیٔش سن اوْچوْن،
ماهنیٛ اوْخوئور.
دینمه‌ییر،
اوچوشون آغ بولودو
یوموشاق یاناق‌لارئنا
گلیر.
یاغماماغئن قوْرور بولودو
یاغمادان
گؤزلرینده سوْروْر.
الی ایله ایشاره ائدیر
گئدیر.
دوستاق‌چیٛ
قاپیٛنیٛ نه چوْخ مؤحکم
دالیٛسیٛجا
چیٛرپیٛر.
گؤزلریمده بیر بولود
گؤیه‌ریر.
بیر بولود کی، دوْنیانـیٛن گؤز یاشلاریٛدیٛر.
بیر بولود کی، قوروردان
یاغمایـیٛر.
قاپیٛ باغلانماسیٛنـیٛن سسی
جانـیٛمدا ییٛر ائله‌ییر
لای‌لایٛ سسی...

داش

علی کریم

(آذربایجانین گؤزکملی شاعیری، علی کریم یارادیجیلیغی‌نین چیچک‌لنمه دؤوروٚنده، دوٚنیایا گؤز یومدو. آنجاق، آنادیللی شعریمیزده اثله بیر ایز قوٚیوب گئتدی کی، هامی اوٚنا علی کریم ایزی، علی کریم سؤزوٚ دئییر وٚ بیر چوٚخ گنج شاعیر اوٚنون یوٚلونو ایزله‌مه‌یی داوام ائتدیریرلر).

یاری چیلپاق،
قدیم اینسان
دوٚشمنینه بیر داش آتدی،
قانا باتدی.
داش دوٚشمه‌دی
آمما یئره،
اوچوب گئتدی
اوٚفوٚق‌لردن اوٚفوٚق‌لره.
دئمه‌یین کی، داش یوٚخ اوٚلدو،
داش چئوٚریلیب بیر اوٚخ اوٚلدو.
اوٚلدو قیلینج،
گوٚلـله،مرمی.
دایانمادی فیکیر کیمی.
آتوٚم اوٚلدو
مئریدیانی[۳] قیریق- قیریق،
اوٚکیانی پارچا- پارچا
ائدیب کئچدی ...
همین اوٚ داش
ایندی یئنه دایانمائیر،
اوچور هارا؟
اوٚ نئی‌تروٚن
ائلئکتروٚن
دوٚنوٚب
نه‌لر،
نه‌لر اوٚلور.
آلوٚو اوٚلور،
اوٚلوٚم اوٚلور
زهر اوٚلور.
ائی هم‌عصریم
حقیقتین قان قارداشی
دایاندیرماق اوٚلمازمی، دیء؟
یاری چیلپاق،
یاری وحشی
قدیم اینسان
آتان داشی؟!

---

۳ - مدار.

مئیمون گئجه کوْنسئرته گئدرکن...

مرتضی مجدفر

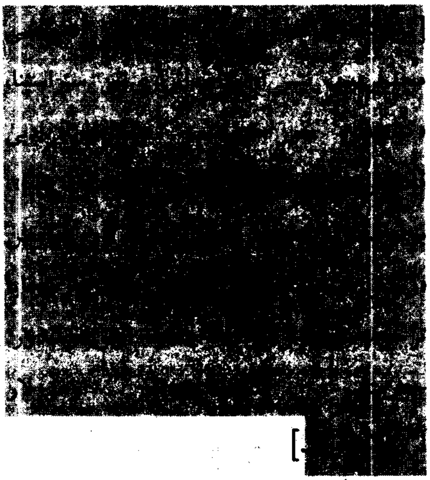

بو حیکایه‌نی یازماقدا دوزدوز کی، سنتاریو یازما اوصول‌لاریندان فایدالانمیشام. آنجاق اونو هئچ بیر تئآتر صحنه‌سینده و یاخود سیناما پرده‌سینده جانلاندیرماق موْمکوْن دئییلدیر. ائله اوْنا گؤره، حیکایه‌یه ال آپارمادان و اونو تنقید ائتمه‌دن قاباق، اوْنون یازیلدیغی کیمی اوخوماسینی ریجا ائدیرم. م

بو گوْن، شهریوْر آیی‌نین گئجه‌سی، ائشیک پلان

مئیمون دئدی: ساباح گئجه،کوْنسئرته گئتمک ایسته‌ییرم.

آیی دئدی: چالیشین گئدک ... یقین کی، خوْش کئچه‌جک‌دیر.

وْ آسلان دئدی: من ده سازلی- سؤزلو گئجه‌لر حسرتینده‌یم. سیز گئتسه‌نیز، من ده سیزینله گئده‌جه‌یم.

مئیمون دئدی: گلین گؤره‌ک بو حاق‌دا نه ائتمه‌لی‌ییک. کئچن دوْنه تکجه خبرلرین دینله‌دیک وْ من اصلن گئده بیلمه‌دیم.

آیی دئدی: گلین گؤره‌ک بو حاق‌دا نه ائتمه‌لی‌ییک نه دئمک‌دیر؟ حتمن گئده‌جه‌ییک.
ؤ آسلان دا دئدی: گئده‌جه‌ییک، حتمن گئده‌جه‌ییک. تکجه اونا دئمک لازیم دئییل.

مئیمون دئدی: ائله ان چتین ایش بودور. اورک- دیلک دیله‌ییر.
آیی دئدی: نه اورک- دیلک دیله‌ییر؟! کونسرته گئتمه‌یه اورک- دیلک نه لازیم؟!
ؤ آسلان دا دئدی: دوز دئییر. داها اورک- دیلک نه لازیم.

مئیمون دئدی: قورخورام هیرس‌لنسین.
آیی دئدی: هیرس‌لنمز. حتمن اؤده‌مک اوچون اونا سؤز وئره‌ریک.
ؤ آسلان دا دئدی: من ده سیزه یاردیم ائده‌رم.

مئیمون دئدی: دئیه بیلمه‌سک نئجه اولسون؟
آیی دئدی: هئچ زاد. الیمیزدن اوچاجاق ؤ گلن دونه کونسرت گلینجه دوزمه‌لی‌ییک.
ؤ آسلان دا دئدی: اوندا مئیمون قارداش! بیزیم گئجه‌لریمیز بوندان دا قارا اولاجاق! ؤ سنین سحره قدر آغیز ایله چالدیغین تار- قاوالین، کامانچانین سسینی ائشیتمک، بیزیم گئجه- گوندوزوموزو قارالداجاق!

مئیمون دئدی: بئله‌دیرسه، هر نه اولور اولسون. سؤزلریمیزی اونا دئیه‌جه‌ییک.
آیی دئدی: یاشاسین، دوز ایش بودور.
ؤ آسلان دا دئدی: بو دوزدور. ان دوز ایش ؤ لاپ یاخشی یول بیزیم یولوموزدور. بیز یاخشی دوشونوروک.

***

<u>ساباه، شهریوْر آیی‌نین گئجه‌سی، اتشیک پلان</u>

مئیمون دئدی: اوشاق‌لار! آماندیر منه هارایْ اوْلون! ایچری گئتمک ایسته‌ییرم.

آییْ دئدی: گل گئت ایچری، قوْرخما! سن بیزیم ایکیمیزدن هم بؤیۆک، هم ده آغیل‌لیْ‌سان!

وْ آسلان دا دئدی: قوْرخما! قوْرخمایان آپارار. باخ! چوْخ- چوْخ آرام وْ حوْوصله‌لی نظره گلیر.

مئیمون دئدی: دوْغرودان، اوْزوْموْ نئجه گؤسترسم یاخشیْ‌دیر؟!

آییْ دئدی: سن مگر اوْزوْنوْ گؤستره‌جک‌سن‌می؟

وْ آسلان دا دئدی: قراردیر دانیشاسان ... گؤسترمک‌له ایشیمیز یوْخدور... تئز اوْل گئج اوْلدو. قوربان اوْلوم، تئز اوْل.

مئیمون دئدی: اوْنا دئیه‌جه‌یم من اوْچ آیْ‌دیر، بورادا هر بیر گئجه سنه ایشله‌میشم.

آییْ دئدی: حتمن دئگیلن آییْ وْ آسلانلا برابر قرارا گلمیشیک بیر- بیریمیزدن آیریلمایاق ... دئگیلن آییْ وْ آسلانلا برابر.

وْ آسلان دا دئدی: آییْ دوْز دئییر. دئگیلن قان تری ایله برابر، دئگیلن جانیمیز چیخا- چیخا.

مئیمون دئدی: اوْندان سوْنرا دئیه‌جه‌یم، اوْچ آیدان سوْنرا، ایسته‌ییریک تکجه بیر گئجه، اوْ دا تکجه اوْچ ساآت بورادا اوْلمایاق.

آییْ دئدی: اوْچ آیْ ایشله‌مک، اوْچ ساآت دینجلمک!

وْ آسلان دا دئدی: قادان آلیم، دئگیلن تکجه اوْچ ساآت، تکجه اوْچ ساآت.

مئیمون دئدی: اوْندان سوْنرا دئیه‌جه‌یم بو اوْچ ساآتیْ ایسه تکجه اوْره‌ییم اوْچوْن ایسته‌ییرم، تکجه اوْره‌ییم اوْچوْن.

آییْ دئدی: دئگیلن آییْ ایله آسلانین دا اوْره‌یی وار.

وْ آسلان دا دئدی: بیر قریب، بیر قریب پارچالانمیش وْ آلوْولو اوْرک! یادئندان چیخماسین، قـرار اوْلدو تکجه اؤزوْن اوْچوْن یاخا پارچالامایاسان!

مئیمون دئدی: دوزسوزلوق چیخارتمایئین! بیرین من دئییرم، یوْزوْن سیز! مـن قوْرخـورام، سیز ایسه های- کوْی سالئرسئنئز. اصلن نئجه‌دیر اوْچوْموْز بیرلیکده گئده‌ک؟

آییْ دئدی: قوْرخورام، آنجاق دئییرم اوْلسون!

وْ آسلان دا دئدی: من ده قوْرخـورام. آنجـاق چـوْخ راحـات دئیه بیلمیـرم اوْلسـون! نئیلـه‌مـک یاوْاشجاسئنا دئییرم اوْلسون!

***

ساباه، شهریوْر آیی‌نـئین گئجه‌سی، ایچری پلان

مئیمون، آییْ وْ آسلان اوْچـوْ بیرلیکـده ایچـری گیردیلـر وْ موْسـتقیم اوْلاراق اوْنـون یانـئینا گئتدیلر. اوْ، اوْنلارئین اوْچوْنوْ بیرگه گؤردوْکده، تعجّوب وْ عصبانییت‌له دئدی: نه اوْچـوْن ایـش- گوْجوْنوْزوْ، هر بیر زادئ بوراخیب، بورایا گلمیش‌سینیز؟!

مئیمون، آییْ وْ آسلان اوْچوْ بیرلیکده ایستر- ایسته‌مـز، باشلارئنـیْ یئرینـدن قوْپارتـدئلار وْ رئیسین قاباغئندا دایاندئلار. رئیس، «یاشار»، «ستار» وْ «روشن»ـی گؤردوْکده، تعجّوب وْ گوْلـوْش ایله سوْروشدو: سیز نه دئییرسینیز؟ نیئه اوْچوْنوْز بیرلیکـده؟ نه اوْلوبدور؟

یاشار دئدی: ایجازه وئرسه‌نیز، بیز ساباه گلمه‌یه‌جه‌ییک.

ستار دئدی: ساباه گئجه، سوْن گئجه‌سی اوْلان کوْنسئرتی گؤرمک وْ دینله‌مک ایسته‌ییریک.

وْ روشن ده دئدی: بیزیم ده اوْره‌ییمیز واْر.

یاشار دئدی: بو اوْچ آیْ یایْ تعطیـل‌لرینـده، سیزین رئستوْرانـئیزا بیـر چـوْخ موْشـتری چکیـب گتیردیک.

ستار دئدی: باشئمئز بو باشلئقلارئن ایچینده بیشدی.

وْ روشن ده دئدی: بدنیمیز ایسه، بو بدن‌لیک ایچینده.

یاشار دئدی: وئردیینیز هر گئجه‌کی گۆنلۆک حاققیمیز، هم ده یئمک بابتیندن سیزدن مینّتداریق.

ستار دئدی: ائله بو آز پول‌لارلا، آز- چوخ‌دان بیر ایل بویو درس اوخوماق، هم ده آتا- آنامیزا یاردیم ائتمک اوچون بیر زادلار الده ائتمیشیک.

و روشن ده دئدی: بیزلری یاخشیٔ مئیمون، آییٔ و آسلان قبول ائتسه‌نیزسه، مئهر آییٔ گلدیکدن سونرا دا، سیزه حئیوان باشلیغیٔ گئییب، موشتری هارایلاریق.

یاشار دئدی: ساباه گئجه گئده‌جه‌ییک آشیقلار کونسئرتینه.

ستار دئدی: آتا- آنامیز، هم ده دوغما یوردوموزون یادی ایله، اورک‌لریمیزی ایشیقلاندیراجاغیق.

و روشن ده دئدی: ساز- سؤز دینله‌یه‌جه‌ییک و گؤز یاشیٔمیز، بوتون اوزوموزو ایسلاندیریب، دولدوراجاقدیٔ.

شهرین بؤیۆک رئستورانیٔنین صاحیبی چتین‌لیکله و بیر چوخ حربه- زوربا و شرط ایله، ساباه گئجه‌نی اونلارا «مورخّص‌لیک» وئردی. یاشار، ستار و روشن یئنه ده مئیمون، آییٔ و آسلان باشلیق‌لارینیٔ گئیدیلر و حئیوان پالتارلاریٔ ایله، رئستورانیٔن قاباغینا قاییٔتدیلار.

• سیمای معنوی قهرمانان آذربایجان

میرزه‌نوراللەخان یکانی

(۱۳۲۶-۱۲۵۸)

مجاهد نستوه آزادی که در همه جنبش‌های انقلابی عصر خود در جبهه مقدم جنگید.

- هم‌مسلک علی مسیو در انقلاب مشروطیت.
- هم‌رزم ستارخان، سردار ملی.
- هم‌سنگر حیدرخان عمواوغلی.
- گشاینده راه جلفا و تبریز در زمان بحران تبریز.
- رزمنده تسلیم‌ناپذیر درکنار شیخ محمدخیابانی تا پایان کار.
- زندانی سربلند به اتهام مشارکت در قیام خیابانی.
- مهاجرت به مشهد و قبول عضویت در کمیته ملی.
- مشارکت فعال در قیام کلنل پسیان.
- مراجعت به تبریز و مشارکت مسلحانه در قیام یاور لاهوتی.
- زندانی ...
- در دوره استبداد رضاخانی، تبعید به یکانات و تحت‌نظر.
- در یکانات: تاسیس مدارس و تشویق و توسعه آموزش و پرورش، احداث سد و قنات برای رونق کشاورزی، دفاع از منافع دهقانان.
- بعد از شهریور ۱۳۲۰، از نخستین گروندگان به حزب توده ایران و تاسیس کمیته‌های حزبی

در مرند، سلماس و خوی.
- به احترام مبارزات طولانی، نخستین کنفرانس ایالتی حزب توده در آذربایجان را افتتاح کرد.
- عضو کنگره فرقه دموکرات آذربایجان، نماینده منتخب کنگره ملی آذربایجان و مجلس ملی آذربایجان در سال ۱۳۲۴.
- صدر کمیته فرقه در خوی: احداث مدارس، ... لوله‌کشی آب شهر خوی.
- معاون وزیر کشور حکومت ملی آذربایجان، رئیس شهربانی ارومیه.

نورالله‌خان یکانی در یورش سبعانه و کینه‌جویانه ارتش شاهنشاهی به رهبری مستشاران آمریکایی در اواخر آذر ۱۳۲۵ بازداشت شد، انتقام‌جویانه مورد شکنجه قرار گرفت و به پاشنه‌ی پایش میخ کوبیدند. محکمه صحرایی با حضور چند افسر بدنام و فراری سوم شهریور و اخراجی از آذربایجان در آذر ۱۳۲۴ و مفتخر به «اطاعت کورکورانه»، قهرمان ما را که با صلابت تمام دادگاه فرمایشی را با کارنامه پرباری از آزادی‌خواهی و انقلابی تحقیر کرد، به اعدام محکوم نمود.

پیشروی قهرمان ما به سوی چوبه دار حماسه‌آفرین بود. قامتی کشیده، استوار، سرافراز با گام‌های سنگین به سوی چوبه‌ی دار پیش می‌رفت. از جای زخم میخ‌کوبی پاشنه‌ی پایش خون سرخش، آثار گام‌های پرابهت او را در روی خاک زمین گلگون می‌کرد و حماسه‌ی او را بر خاک وطن ثبت می‌نمود ولی قهرمان، درد و مرگ را تحقیر می‌کرد. به سوگندی که در جبهه‌های نبرد آزادی‌خواهانه با خون همرزمان خود بسته بود، وفادار بود.

فریاد رسای او: **زنده باد آزادی**، در تاریخ طنین انداخت. شفق صبحگاهی بر چهره مغرورش تابید و خون‌مردگی رگها چهره کبود او را نمایان ساخت. **خونی که فردا و فرداها در رگ جوانان پرشور و آگاه ما به جوش خواهد آمد و مانند او در راه آزادی خاک سرزمین ما را گلگون و پرچم پیروزی انقلاب بزرگ خلق را رنگین خواهد ساخت.**

حؤرمتلی دوکتور پرویز یکانی زارع جنابلارینا مینّتداریق کی، چوْخ آچیق اوْرکله نورالله‌خان یکانی‌نین عکسینی بیزه گؤندردیلر. عئینی حالدا بیر مقاله ده مجلّه‌میزه گؤندرمیش‌لر کی، گله‌جکده یئری گلمیشکن فایدالاناجاییق.

• از اسناد تاریخی

(مصوبات حکومت ملی که برای نخستین بار
در تاریخ ایران در آذربایجان به مرحله اجرا در آمد)

تقسیم اراضی بین دهقانان و تعدیل روابط مالک و زارع

از مرامنامه فرقه:

دربارهٔ کشاورزی

فرقه دموکرات آذربایجان گناه گرسنگی و فقر دهقانان آذربایجانی بر عهده رژیم فئودالیسته (خانخانی) که تاکنون در دهات حاکم بود، میداند، فرقه ضروری میشمارد که:

۱۸- بمنظور تعیین روابط دهقانان و ارباب، در یک زمان کوتاه باید قانون خاص وضع گردد، باید اراضی دولتی مجاناً بین دهقانان تقسیم گردد و نیز املاک مالکینی که طرفدار استبداد بوده و از آذربایجان فرار کرده‌اند باید مصادره و به دهقانان داده شود.

۱۹- به منظور تشویق کشاورزی و افزایش زراعت از طریق اعطای وام طویل‌المدت و بهرهٔ نازل به دهقانان لازم است طرز کار بانک کشاورزی را طوری تغییر داد که قادر به تأمین احتیاجات فوق باشد.

۲۰- باید بدعت‌ها و عوارض بیرحمانه‌ای که از طرف بعضی از مالکین به دهقانان تحمیل شده از بین برود و شرایطی ایجاد گردد که دهقانان بتوانند با محصول سهم خود خانواده‌هایشان را اداره نموده و زندگی شایسته انسانی داشته باشند.

۲۱- بمنظور سامان دادن به امور کشاورزی و بهبود اوضاع دهقانان زحمتکش باید انجمن‌های دهقانی در دهات ایجاد گردد. این انجمن‌ها را خود دهقانان باید اداره بکنند.

۲۲- کدخداها باید از بین دهقانان انتخاب شوند.

۲۳- به منظور سامان دادان به امور کشاورزی براساس موفقیت‌های علمی و صنعتی معاصر، دولت باید به دهقانان از طریق دادن تراکتور و ماشین‌آلات کشاورزی کمک کند.

۲۴- به ژاندارم و مأمورین دولت که با سوء استفاده از مقام خود دارونددار دهقانان را غارت می‌کنند نباید امکان داد شود.

۲۵- به منظور رهایی دهقانان آذربایجان از ترس قحطی و بی‌آبی باید به هزینه دولت چشمه‌ها احداث گردد و چاه‌های آرتزین حفر شود و به آنها امکان داده شود که به اندازه لازم از آبهای رودخانه‌ها و آبگیرها استفاده کنند و به این طریق محصولات کشاورزی را افزایش داده و وضعیت دهقانان را بهتر کرد.

ص ۱۲۱-۱۱۸ قیـنزیل صحیفه‌لر
«آذربایجان»۱۸مهر ماه۱۳۲٤

برنامه حکومت ملی

۱۱- به منظور رفع اختلافات موجود بین دهقانان و ارباب لایحه قانونی، بشرط رضایت متقابل طرفین تنظیم و تصویب نماید. به این طریق مسئله دهقانان و ارباب را حل و تسویه کند.

۱۲- به منظور جلوگیری از بیکاری روزافزون در دهات و شهرها تقسیم فوری اراضی خالصه بین زارعین، و نیز ضبط اراضی کسانیکه آذربایجان را ترک کرده و در خارج از آن بر علیه مختاریت ملی ما تبلیغات می‌کنند و تقسیم آن بین دهقانان و باین وسیله دهقانان بی‌زمین را به فعالیت تشویق کند.

علاوه بر این با توجه باینکه دهقانان اکثریت خلق را تشکیل می‌دهند، بانک کشاورزی در آینده آنچنان باید تقویت گردد که بتواند با اعطای اعتبار به دهقانان مسئله ارضی را حل کند و ارباب‌ها با میل و رغبت اراضی خود را به قیمت عادلانه به دهقانان بفروشند.

قیـنزیل صحیفه‌لرص ۴۳۷.
«آذربایجان» ۲۲آذر ماه ۱۳۲٤

برگزیده از قوانین و آیین‌نامه‌ها

حکومت ملی به منظور اجرای موادی از مرامنامه فرقه دموکرات و برنامه حکومت ملی به شرح بالا قوانین، آیین‌نامه و راه کارهای فوری و انقلابی "بتصویب رسانید که چکیده آن آورده می‌شود:

۱- تقسیم اراضی بین زارعان

املاک خالصه از زمان آغاز حکومت پهلوی بین دهقانان تقسیم شود. (در جریان اجرا لیست اراضی خالصه از زمان قاجاریه تهیه شد).

قانون تقسیم اراضی خالصه بین دهقانان

«ماده واحده- اراضی و آبهای خالصه (رودخانه‌ها چشمه‌ها- قنوات- و نهرها) موجود در آذربایجان از زمان سلطنت رضاخان پهلوی تا تاریخ ۲۱ آذرماه ۱۳۲۴ اعم از انتقالی (بازخرید شده، بازخرید نشده» و ضبطی، بلاعوض بین کلیه دهقانانی که در دهات مزبور زندگی می‌کنند، تقسیم گردد. مراتع و چمن‌زارها و چراگاهها در دسترس استفاده مشترک اهالی محل گذارده شود.

تبصره۱- این قانون از تاریخ تصویب مطابق آیین نامه‌ای که از طرف دولت ملی آذربایجان تنظیم خواهد شد قابل اجراست.

تبصر۲- اراضی خالصه باز خریدی یا ضبطی که یک یا چند بار خرید و فروش شده‌اند، در صورتیکه به مالک آخر به اندازه قیمت خرید عایدی نرسانیده باشد، بنا به شکایت مشارالیه دولت بوسیله بانک کشاورزی از عهده ترمیم کسری قیمت بر خواهد آمد.

تبصره۳- دولت ملی آذربایجان مسئول اجرای این قانون است.

رئیس مجلس ملی آذربایجان
علی شبستری - ۱۳۲٤/۱۲/۲۷

از قانون مربوط به مصادره کلیه اموال منقول و غیر منقول کسانیکه آذربایجان را ترک نموده و در تهران یا سایر نقاط به تبلیغات علیه آزادی و حکومت ملی آذربایجان دست می‌زنند:

«**ماده۱۰**- املاک، مراتع، قطعات و آبها (رودخانه‌ها- چشمه‌ها- قنوات و نهرها) و باغاتی که مشمول مصادره می‌شوند، بموجب آیین‌نامه مصوبه هئیت وزیران بین دهقانان تقسیم خواهد شد».

روزنامه «آذربایجان» ۱۳۲٤/۱۲/۱

آیین‌نامه تقسیم اراضی بین دهقانان

«ماده۱- کمیسیونی مرکب از پنج نفر شامل نمایندگان وزارتخانه‌های کشاورزی، دادگستری، دارایی و کشور از هر وزارتخانه یک نفر و یک نفر نماینده انجمن ایالتی، محلی یا بلوک تشکیل شود. ریاست این کمیسیون را هر یک از اعضا به نوبت عهده‌دار خواهد بود.

تبصره- برای تحدید حدود، شعبه نقشه‌کشی و مساحی اداره ثبت اسناد در اختیار این کمیسیون خواهد بود.

ماده۲- جهت اجرای صحیح قانون و آیین‌نامه مربوط، در هر یک از دهات مشمول این قانون، یک کمیسیون فرعی پنج نفری از اشخاص خبره و معتمد آن ده تشکیل شود.

ماده۳- کمیسیونهای فرعی موظفند، اطلاعات ذیل را قبلا آمده نموده در اختیار کمیسیون اصلی قرار دهند:

الف- مساحت زمین‌های مزروعی و بایر.

ب- مشخصات و مساحت باغات.

پ- مساحت قلمستانها و بیشه‌ها.

ت- تعداد زارعین و خوش‌نشین‌ها و همچنین صورت اسامی کسانی از ساکنین ده که به علت فقر و استیصال ده را ترک نموده و به شهرهای اطراف رفته‌اند و زمین‌های مورد استفاده هر یک از زارعین و تعداد جفت آنها

ث- اطلاعات کاملی راجع به آنها.

ج- صورت ریز مشخصات تأسیسات عام‌المنفعه‌ای که در ده موجود بوده و قابل تقسیم نباشد، مانند حمام، دکان و کاروانسرای اربابی، عمارات و باغات اربابی، کارخانه‌های روغنکشی و غیره.

ماده ۴- قبل از شروع تقسیم اراضی باید برای ایجاد تأسیسات عام‌المنفعه در آن ده نظیر بیمارستان، مدرسه و غیره، مقدار معینی زمین اختصاص داده شود.

ماده۵- دهات خالصه‌ای که شش دانگ آنها متعلق به دولت است باید بین تمام خانواده‌های ساکن آن ده بطور مساوی و به نسبت تعداد افراد خانوار تقسیم شود.

تبصره۱- اعیانی متعلق به هر یک از دهقانان (منزل و باغ شخصی) قابل تقسیم نبوده و مخصوص به خود وی می‌باشد. ولی تمام منابع آب ده با در نظر گرفتن مقدار زمین‌های مزروعی مورد استفاده مشترک کلیه دهقانان خواهد بود. و صاحبان باغات و بیشه‌های بزرگ چنانچه بیش از مقدار معین در تقسیم اراضی دارای باغ و یا بیشه باشند به سهم اضافی، بهره مالکانه قانونی جهت انجام امور عام‌المنفعه خواهند پرداخت.

ماده۶- در دهات خالصه‌ای که نصف و یا نصف بیشتر آن متعلق به دولت بوده و بقیه در اختیار مالک دیگری باشد، سهم دولت از آن ده بین تمام دهقانان ساکن آن ده تقسیم خواهد شد.

تبصره۲- قسمت اربابی دهات فوق‌الذکر نیز به شرط پرداخت بهره مالکانه بین تمام دهقانان آن ده تقسیم شده و مورد بهره‌برداری قرار خواهد گرفت.

ماده۷- در دهاتی که فقط یک و یا دو دانگ آن خالصه می‌باشد، زمین خالصه آن قسمت از ده فقط بین دهقانان فقیر و خوش‌نشین تمام ده (دهقانانی که زمین زراعی ندارند) تقسیم خواهد شد.

ماده۸- خواه در دهات خالصه و خواه در دهات متعلق به دشمنان خلق آذربایجان، سهم هر یک از دهقانان، با در نظر گرفتن تعداد افراد خانوار بیش از ۵ هکتار و کمتر از دو هکتار نخواهد بود.

ضمنا به هر یک از رؤسای خانوار، بابت سهم افراد تحت تکفل‌شان که بیش از ۵ سال داشته باشند، یک هکتار به هر نفر اضافه داده خواهد شد.

ماده ۹- دهقانان حق فروش، هبه، انتقال و اجاره دادن زمینی را که از طریق تقسیم اراضی بدست می‌آورند، ندارند.

تبصره۳- دهقانان پر عائله و دهقانانی که قدرت کار آنها نقصان یافته و یا ازکارافتاده می‌باشند می‌توانند زمین زراعتی خود را بوسیله کارگر مزدور مورد استفاده قرار دهند.

ماده ۱۰- دهقانان باید از زمین و آبی که بدست آورده‌اند حداکثر استفاده را نموده و زمین‌های خود را آباد سازند. دهقانانی که بدون عذر موجه زمین خود را کشت نکرده و چنانکه لازم است آنرا آباد نسازند، به تشخیص و صلاحدید کمیسیون ده و تصویب وزارت

کشاورزی زمین مزبور از آنها پس گرفته شده، در اختیار دهقانان فعال قرار خواهد گرفت.

ماده ۱۱- بمنظور اینکه دهقانان فقیر بتوانند برای خود منزل شخصی ساخته و زمینی را که از تقسیم اراضی بدست آورده‌اند، آباد کنند، تدابیر لازم اتخاذ خواهد شد.

تبصره۴- کمیسیون‌های ده در پرداخت و وصول صحیح وجوه، نظارت خواهند داشت.

ماده ۱۲- تقسیم اراضی در دهات هر سال یکبار با در نظر گرفتن افزایش یا کاهش جمعیت مورد تجدید نظر قرار خواهند گرفت.

ماده ۱۳- باید به تمام کسانیکه در اثر فقر و ظلم و سایر علل از دهات خود، که اینک مشمول قانون تقسیم اراضی می‌شود، مهاجرت کرده و در شهرها به کارگری اشتغال دارند و یا به گروه بیکاران پیوسته‌اند، اطلاع داده شود که لازم است آنها نیز در تقسیم اراضی دهات خود شرکت نمایند.

ماده ۱۴- دهات متعلق به دشمنان خلق آذربایجان که از طریق مصادره بین دهقانان تقسیم خواهد شد، نیز مشمول این آیین‌نامه می‌باشد.

ماده ۱۵- بودجه هزینه‌های مربوط به مأمورینی که جهت تقسیم دهات خالصه و تقسیم دهات متعلق به دشمنان خلق آذربایجان، به محل‌های مذکور اعزام می‌شوند، باید بوسیله وزارت کشاورزی، جهت تقدیم به مجلس ملی و هئیت دولت تنظیم شده و از محل بودجه دولت آذربایجان پرداخت گردد.

این آیین نامه در پانزدهمین جلسه هئیت وزیران در تاریخ ۲۴/۱۲/۱۲ به تصویب رسید.

نخست وزیر- پیشه‌وری

روزنامه «آذربایجان» مورخ ۲۴/۱۲/۱۹

آذربایجان ادبی دیلی

گونئی آذربایجاندا

فیروز رفاهی

فیروز رفاهی، باکی دؤولت دانیشگاهیندا «دیلچی‌لیک» اوخوموش و تئزینی «دده قورقود»-ون دیلی اوزره مۆدافیعه ائتمیشدیر. او، آذربایجان، روس و اینگیلیس دیل‌لریندن بیر چوخ اثر فارسجایا چئویرمیشدیر. او جۆمله‌دن بهار (رومان)، تاریخ خط‌های جهان و عۆمومی دیلچی‌لیک ساحه‌سینده «مبانی توپونیمی»، «هیدرونومی در ایران» کیمی علمی اثرلری فارسجا یایمیش‌دیر. هابئله بو یاخین‌لیقدا آذربایجان شاعیرلری: جهان‌شاه حقیقی، فلکی شیروانی دیوان‌لاری‌نین عالیم طرفیندن ترتیب ائدیلمیش علمی- تنقیدی متن‌لری نشر اولوناجاق.

آذربایجان ادبی دیلی آرتیق فورمالاشمیش بیر وارلیق‌دیر. او هر گون زنگین‌لشیر و بوتون باشقا دیل‌لر کیمی یئنی چالارلار کسب ائدیر. بورادا بیر شئیی آیدین‌لاشدیرماق چوخ واجیب‌دیر؛ او دا بودور کی، هر بیر جانلی دیلین یالنیز بیر ادبی دیلی اولا بیلر. بورادا جوغرافییایی عامیل تک‌باشینا بیر قول یا بوداق یارادا بیلمز و یالنیز ادبی دیلده بیر سایاق سوییه‌سینده فعالییت گوستره بیلر. میثال اوچون فرانسیز و یا اینگیلیس دیلینه اؤرنک اولاراق باخماق لازیم‌دیر. بورادا اینگیلیس آداسیندا اولان ادبی دیل و آمئریکادا اولان ادبی دیل آراسیندا، ادبی دیل آنلامی باخیمیندان، هئچ بیر تفاووت یوخدور. یالنیز سایاق باخیمیندان، ایستر سوزلرین معناسی و یا سوزلرین جومله‌ده سیرالانماسیندا فرق اولا بیلر. ادبی دیلین یارانماسینا لازیم اولان شرایط و معیارلار هر یئرده عئینی‌دیر و دئییشیلمزدیر. خالقین دیلی او زامان ادبی دیل کیم‌لیینی قازانا بیلر کی، بوتون بو شرایط و معیارلار موجود اولسون. اگر بیر دیل بیر یئرده بو شرایطه مالیک اولسا و ادبی دیل فورمالاشسا، عئینی زاماندا باشقا بیر یئرده (ایستر یاخین، ایستر اوزاق) بو شرایط هله موجود اولماسا یئنه ادبی دیل فورمالاشمیش سایئلیر و حوقوقی وارلیق دیرینه مالیک اولور.

آذربایجان ادبی دیلی اون دوققوزونجو عصرین آخیرلاریندا موکمّل‌لشمیش و بو حوقوقو قازانمیش‌دیر. ادبی دیلین یارانماسی اوچون واجیب اولان شرط‌لردن بیرینجی‌سی نورمالاردان ثابیت‌لشمه‌سی و ایکینجی‌سی اوسلوب‌لارین وارلیغی‌دیر. هر هانسی بیر دیلین ادبی

فورماسی‌نین یارانماسی اوچون بدیعی اوسلوب، علمی اوسلوب، دینی اوسلوب و پوبلیسیت[1] اوسلوب‌لارین اورتادا اولماسی لازیم‌دیر.

آذربایجان دیلینین ان قدیم‌دن- یازی دؤوروندن، بدیعی اوسلوبونون وارلیغی بیزه معلوم‌دور. سونرالار دینی اوسلوب بورایا علاوه اولونور. دینی اوسلوب دئیه‌نده، هر هانسی موعین بیر دین نظره آلینمیر، بلکه موختلیف دین‌لرین همین دیلده یارانمیش اثرلری داها اونم‌لی‌دیر. علمی اوسلوبوموزا گلینجه بیز قدیم و اورتا عصرلردن علمی اثرلرین یازیلماسی و وارلیغیندان خبریمیز و البته اولا بیلسین کی، بوتون علم ساحه‌لرینده ایش‌لریمیز و اثرلریمیز اولماسین، آنجاق بورادا صوحبت اوسلوبون میدانا گلمه‌سیندن گئدیر، اونون گئنیش‌لیییندن یوخ. بئله‌لیک‌له اون دوققوزونجو عصرین سونوندا پوبلیسیت یازیلارین میدانا گلمه‌سی و ژورنال و قزئت‌لرین یارانماسی ایله آذربایجان ادبی دیلی دولغون بیر وارلیق کیمی اوز موجودلوغونو ائعلام ائدیر. سونراکی دؤورلرده ادبی دیل زنگین‌لشیر و بوگندیش بو دیل یاشایاناجان داوام ائده‌جک.

آذربایجان ادبی دیلی‌نین موختلیف اوسلوب‌لاری ایل‌لر بویو گونئی‌ده و قوزئی‌ده واحید بیر شکیل‌ده میدانا گلمیش و اینکیشاف ائتمیش. بورادا یالنیز پوبلیسیت اوسلوب اونجه قوزئی‌ده یارانمیش و سونرالار گونئی‌ده ده میدانا گلمیش‌دیر.

بیز بو یازی‌دا چالیشاجاییق، حاضیردا گونئی‌ده موجود اولان اوسلوب‌لار و نورمالارا گؤز گزدیرک و ادبی دیلیمیزین بوتای‌دا اولان اوزونه مخصوص اوزل‌لیک‌لرینی آشکار ائدک.

آختاریشیمیزا باشلانمادان قاباق، بیر عایله‌دن اولان دیللرین باشقالاشماسی و موستقیل بیر قولا چئوریلمه‌سینه گؤز آتاق. بوگون تورکیه اراضی‌سینده اولان تورک دیلی و آذربایجان تورپاق‌لاریندا اولان تورک دیلی آراسیندا فرق اونلارا موستقیل بیر کیم‌لیک وئرمیش و اونلار بو یولدا اینکیشاف ائدیر. بورادا آییریلمانین ان موهوم عامیل‌لریندن بیری ایکی خالقین موختلیف سیاسی قورولوش و حوکومتین نظارتی آلتیندا یاشاماسی‌دیر. سوروشا بیلرسیز کی، اگر بیزیم آرامیزدا جوغرافیایی فاصیله بئله بیر شرایط یارادیب‌دیر، بس نه اوچون اینگیلیس و آمریکالی‌لارین آراسیندا بو قدر فرق اورتایا گلمه‌میشدیر. بو سوآلین جاوابی یوخاری‌دا دئییلن‌لره گؤره چوخ آیدین‌دیر. اینگیلیس دیلی باشقا یئرلره او زامان گئدیب‌دیر کی، اونون بوتون اوسلوب‌لاری یارانمیش و آرتیق ثابیت نورمایا مالیک اولموشدور. هر گاه بونلار اولماسایدی، ایندی بیز بیر قروپا داخیل اولان ایکی یا بیر نئچه قارداش اینگیلیس دیلیندن صوحبت ائده بیلردیک. تورکیه تورک دیلی اوزونه مخصوص نورمالارینی تثبیت ائتمیش و اونون اساسیندا اوزونه مخصوص سوز ایمکانیندان یارارلانمیش و اوسلوب‌لارینی دا بو چرچیوه‌ده اورتایا

[1] ایجتیماعی - سیاسی.

قوئیموشدور و بئله‌لیکله بیز تورک ادبی دیلی، ایکی موستقیل قارداش وارلیغ‌دان سوز ائده بیلریک. بونو دا دئمک ییرسیز دئییل کی، اگر بوگون قوزئی و گونئی آراسیندا هئچ بیر علاقه اولماسایدی و اونلار موختلیف ضید حاکیمیت‌لرین حوکمو آلتیندا اوزون موددت یاشاسایدیلار، بلکه بیر نئچه ایل‌دن سونرا دیل‌لرین آراسیندا موختلیف اینکیشاف مئییل‌لری اونلاری ائله ییره چاتدیراردی کی، بیز آرتیق ایکی قارداش دیل‌دن دانیشمالی اولاردیق. آنجاق حاضیرکی شرائیط، دیل‌لرین اوتای و بوتای‌دا سویه‌سی و آرامیزدا اولان باغ‌لار دیلیمیزین فرق‌لی اینکیشافینا ییر قویمور.

بو گون آذربایجان ادبی دیلی‌نین نورمالاری یعنی قراماتیک[1] و لئکزیک[2] نورمالاری ثابیت بیر وضعیت‌ده‌دیر. آنجاق بو او دئمک دئییل کی، اوتای‌دا و بوتای‌دا اونلارین آراسیندا هئچ بیر دنه ده فرق یوخدور. وار، آنجاق بو فرق ثابیت‌لشمیش بیر فرق دئییل و بو فرق‌لر ان چوخ شیوه‌لریمیزین تأثیری آلتیندادیر. بورادا دا چوخ لئکزیک فرق‌لر گوزه چارپیر و بئله سوزلر داها چوخ بدیعی دیل‌ده ایشله‌نیلیر. حتّا قئید ائتمک لازیم‌دیر کی، بیز قرافیک[3] و یازی قایدالاریمیزدا دا ثابیت‌لشمیش بیر نورمایا چاتمامیشیق و عئینی زامان‌دا نشر اولان دووری نشریاتیمیزدا بونو گورمک بیر او قدر چتین دئییل. بیز بئله حال‌لارین اورتادا اولماسینی بیر نورما یوخ، اونو داها چوخ نورمادان کنار حال سایئریق. نورمادان کنار حال‌لارین یارانماسی داها چوخ بو دیلین اوزون موددت تضییق آلتیندا اولماسیندان و اونون اویرنمک و اویره‌دیلمه‌سینین قاداغان اولدوغو و خئیلی باشقا عامیل‌لردن آسیلی اولدوغونو آیدین بیلیریک. بیزیم بوتای‌دا نورمادان کناردا ایشله‌نیلن ییرلی سوزلر پوبلیسیت یازی‌لاردا و دووری مطبوعات‌دا، دینی یازی‌لاردا و دینی تبلیغات‌دا، علمی کاراکتئرلی یازی‌لاردا و ان چوخو نثر و شعیر دیل‌لرینده گوروروک. بو بیر چاتمامازلیق یوخ، داها چوخو اوسلوب‌لاردا و بوتاییین دیلینده اولان چالارلاری گوستریر. اوندان دوزگون و ییری ییرینده ایستیفاده ائتمک بیزیم ادبی دیلیمیزه رنگارنگ‌لیک و گوزل‌لیک بخش ائده بیلر. آنجاق بو جور یارانمانین حددینی بیلمک لازیم‌دیر. حددی آشساق و ایفراطا وارساق، دیلی کوبود ائده بیلریک.

بیز بوندان سونراکی یازی‌لاردا نشر اولونان اثرلرده گونئی ادبی دیلینده گورونن نورما و اوسلوب حال‌لارینی بیر – بیر تحلیل ائتمه‌یه چالیشاجاغیق.

آردی وار

---

[1] – دیل قایدالاری (دیل قورولوشو).

[2] – سوز قایدالاری.

[3] – یازی قایدالاری.

پروانه‌لر یاندیٔ

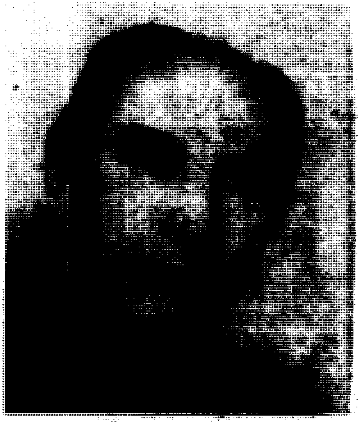

حؤرمتلی قلم‌داشیمیز آقازاده علیائی (علیا) آذربایجانین آدلیم ادبیات خادیم‌لریدندیر. بو گؤزکملی فرهنگی و ایجتیماعی شخصیت‌ین اینقیلاب‌دان اؤنجه و سؤنرا کی ادبی محفیل‌لرین قورولماسیندا امگی آز اولمامیشدیر.

آ. علیائی

منیم تک عاشیقین احوالینا بیگانه‌لر یاندیٔ
قان اولدو باده، سیندیٔ ساغر و پئیمانه‌لر یاندیٔ
گؤره‌نده شمع-ی عئشقیم آز قالا سؤنسون
آلوولاشدیٔ بیزه قلبی دلی پروانه‌لر یاندیٔ
فغانه گلدی شمع و شاهید و خومخانه و خادیم
اورکدن آغلاییب احوالیما مئیخانه‌لر یاندیٔ
فغان قیل، آغلا ائیٔ بولبول، چاتیب‌دیر آغلاماق واختیٔ
خزانه اوغرادیٔ گوللر، بوتون گولخانه‌لر یاندیٔ
اویان ائیٔ یوخولایان بختیم، منی هیجرانا یاندیرما!
منی گؤرجک کدرلندی، دلی- دیوانه‌لر یاندیٔ
پوزولدو محفیل-ی عئشیم، آنایوردون فراغیندا
بو دوشگون حالیما «علیا» بوتون فرزانه‌لر یاندیٔ

توْی

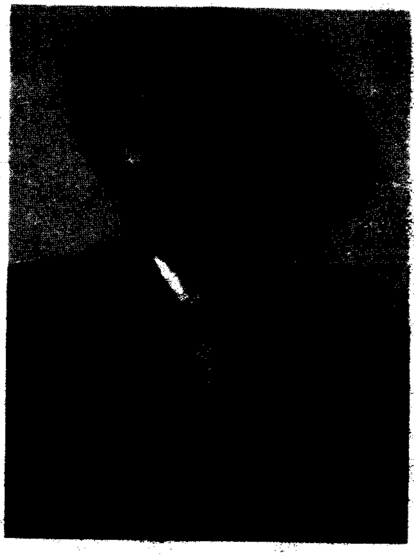

ماکسیم گورگی

چئوْیرن: یوسیف محمداوْو

کوْچوْرن: علی ابرازی

یوْما ایله گئینیا آراسیٛنداکی کیچیک بیر ایستانسیادا، دمیریوْل ایشچی‌سی کوْپئنین قاپی‌سیٛنی آچدیٛ و اوْستوْ- باشی یاغا بولاشمیٛش یاغلاییٛجی‌نیٛن کوْمه‌یی ایله خیٛردا بوْیلو، تای‌گوْز بیر قوْجانی بیزیم یانیٛمیٛزا گتیردی.

اوْنلار مئهریبانجاسیٛنا گوْلوْمسه‌یرک بیر آغیٛزدان:

– چوْخ قوْجادیٛر! دئدیلر.

لاکین قوْجا قیٛوْراق ایدی، قوْجا اوْنا یاردیٛم ائتمیش آداملارا قیٛریٛشمیٛش الی‌نین حرکتی ایله تشککوْر ائله‌دی، نزاکت‌له و سئوْینجله ازیک بوْرکوْنوْ آغارمیٛش باشیٛندان گوْتوْردوْ و ایتی گوْزلریله دیوانلاری نظردن کئچیره‌رک، سوْروشدو:

– ایجازه وئریرسینیز می؟

اوْنا یئر وئردیلر، ایلشدی. راحات بیر نفس آلدی، اللرینی دیزلری‌نین اوْستوْنه قوْیاراق دیش‌سیز آغزی ایله مئهریبانجاسیٛنا گوْلوْمسوْندوْ.

– اوزاغامی گئدیرسینیز، بابا؟ دئیه، یوْلداشیٛم سوْروشدو.

– یۏخ، اۆچ‌جه ایستانسییا گئده‌جه‌یم– دئیه تای‌گؤز هوۆس‌له جاواب وئردی، نۏه‌مین تۏیونا گئدیرم ...

بیر نئچه دقیقه کئچندن سونرا قوجا سینئیق بوداق کۆلک‌لی هاوادا نئجه یئیرغالانیرسا، او جۆر یئیرغالانا– یئیرغالانا، قاتار تکرلری‌نین تاققیلتی‌سی آلتیندا چوخ هوۆس‌له ناغیل ائدیردی:

– من لیقوریالی‌یام! بیز لیقوریالی‌لار چوخ مؤحکم آداملاریق. منیم اون اۆچ اوغلوم، دؤرد قیزیم وار. نوه‌لریمین ایسه سایی‌نی ایتیرمیشم، بو ایکینجی نوه‌م‌دیر کی، ائولنیر– یاخشی‌دیر، ائله‌می؟

بونو دئدیکدن او مغرور بیر حالدا هامی‌نی سوزلغون لاکین هله شن ایفاده‌لی گؤزو ایله سۆزدۆ و یاواشجا گۆلۆمسه‌ییب دئدی:

– بیر گؤروۆن من اؤلکه‌یه و شاها نه‌قده‌ر آدام وئرمیشم!

– گؤزوم نئجه کور اولموشدور؟ ائه، بو چوخدان اولموش بیر احوالاتدیر، او زامان من هله اوشاق ایدیم، آنجاق آتاما کؤمک ائدیردیم. آتام اۆزۆم باغیندا تورپاغی یوموشالدیردی، بیزیم تورپاق اذیت‌لی تورپاق‌دیر، چوخ قوللوق ایسته‌ییر. داشی چوخدور. آتامین کۆلۆنگۆنۆن آلتیندان داش سیچرایب گؤزومه دیدی. آغریسی یادیمدا دئییل، آمما ناهار یئدیییمیز زامان گؤزوم چیخدی، سینیورلار، بو چوخ دهشت‌لی ایدی! ... گؤزومو یئرینه سالدیلار و اوستونه ایستی چؤره‌ک قویدولار، آنجاق گؤز اؤلدو!

قوجا یئنه ده مهربانجاسینا و شن– شن گۆلۆمسه‌یرک بوز بۆرۆشۆک یاناغینی برک– برک سۆردۆ.

– او زامان بو قده‌ر چوخ حکیم یوخ ایدی و اینسانلار، سفئه یاشاییردیلار.

– بلی، بئله ایدی! بلکه اونلار داها مرحمت‌لی ایدیلر؟ هه؟

اونون درین قیریشیقلارلا، کئفه بنزر یاشیلیمتیل– بوز تۆکلرله اؤرتۆلۆ اولان تای‌گؤزلۆ آریق اۆزۆنده ایندی حیله‌گر و شن بیر ایفاده وار ایدی.

– منیم قده‌ر چوخ یاشامیش بیریسی اینسانلار حاققیندا جسارتله دانیشا بیلر، دوغرو دئییل‌می؟

او کیمی ایسه هده‌له‌ییرمیش کیمی، ایری، قارا بارماغینی زهم‌له یوخاری قالدیریردی.

– سینیورلار، من اینسانلار حاققیندا سیزه بعضی شئی‌لر ناغیل ائده‌جه‌یم ...

– آتام اؤلنده منیم اوْن اوْچ یاشیم وار ایدی. سیز گؤروْرسوْنوْز کی، من ایندی ده نه قدر بالاجایام؟ لاکین من زیرک ایدیم و ایشده یوْرولماق بیلمزدیم. آتامدان منه قالان میراث آنجاق بو ایدی. توْرپاغیمیزی و ائویمیزی ایسه ساتیب بوْرجا وئرمیشیک. بئله‌لیکله من بیر گؤزوْم و ایکی الیمله یاشاییردیم و هارادا ایش وئریردیلرسه، ایشله‌ییردیم ...

بئله دوْلانماق چتین ایدی، لاکین گنج‌لیک زحمت‌دن قوْرخمورمو‌دئییل‌می؟ اوْن دوْققوز یاشیم اوْلاندا بیر قیزا تصادوْف ائتدیم. گؤروْنوْر، اوْنو سئومک منه نصیب ایمیش. او دا منیم کیمی یوْخسول اوْلوب مندن ایری و گوْجلوْ ایدی، خسته بیر قاریْ اوْلان آناسیْ ایله برابر یاشاییردیْ و منیم کیمی، هارادا ایش دوْشوْردوْسه، اوْرادا ایشله‌ییردی. چوْخ دا گؤزل دئییل‌دی، آمما خوش خاصیيت و آغیللیْ ایدی. یاخشیْ دا سسی وار ایدی. پیچ- پیچ! آکتریْا کیمی اوْخویوردو، بو ایسه بیر ثروت‌دیرا من ده پیس اوْخومورم.

– ائوْلنمک؟- دئیه من اوْندان سوْروشدوم:

بو گوْلوْنج اوْلار، آیْ تایْ‌گؤز- دئیه او، قمگین بیر حالدا جاواب وئردی. – نه سنین بیر شئیین وار، نه ده منیم- نئجه دوْلانارئق؟

اوْنون دئدیکلری حقیقت ایدی: نه منیم بیر شئیم وار ایدی، نه ده اوْنون! لاکین گنج‌لیکده محبّت اوْچوْن نه لازیمدیر؟ سیز هامیْنیز بیلیرسینیز کی، محبّت اوْچوْن نه قدر آز شئی لازیمدیر، من ایصرار ائتدیم و قالیب گلدیم. نهایت ایدا دئدی:

بلی، دئیه‌سن، حاقلیْ‌سان. ایندی، بیز آیریْ یاشادیغیمیز بیر زامان‌دا، حضرت-ی مریم سنه و منه کؤمک ائدیرسه بیز برابر یاشادیغیمیز زامان بیزه کؤمک ائتمک اوْنون اوْچوْن البتّه داها آسان اوْلار!

بیز کئشیشین یانینا گئتدیک.

– بو آغیل‌سیزلیق‌دیر- دئیه کئشیش بیلدیردی، مگر لیقوْریادا دیلنچی آزدیر؟ ائیْ بیچاره‌لر! سیز گره‌ک جهد ائدیب قوْیماياسینیز کی، شئیطان سیزی یوْلدان چیخارسین. یوْخسا عاجیزلیک سیزه باها اوْتورار!

– کؤمّونا گنج‌لری بیزی اله سالیر، قوْجالار مذمّت ائدیردی! توْیْ گوْنوْ یئتیشدی. بو گوْنه‌دک بیز وارلانمادیق و حتّا بیلمیردیک کی، بیرینجی گئجه هارادا یاتاجاییق. ایدا دئدی:

- بیز چۆله گئده‌ریک! بونون نه‌یی پیس‌دیر؟ حضرت-ی مریم اینسانلارا هر یئرده عئینی درجه‌ده مرحمت‌لی‌دیر. بئله ده قطع ائتدیک: یئر، یاتاغینیز، سما دا اؤرتویونوز اولاجاق‌دیر! بورادان سینیورلار باشقا بیر احوالات باشلاییرلار، خاهیش ائدیرم، دیققت وئره‌سینیز. بو منیم اوزون عؤمرومده باش وئرمیش ان یاخشی احوالات‌دیر!

یانیندا چوخ ایشله‌دیییم قوجا جیئووانی‌نین تویدان بیر گون اول، سحر ائرکن منی چاغیردی و بیلیرسینیزمی، آغیز اوجو- آخی، صوحبت خیردا- خوروش شئی‌لردن ائدیردی!- منه دئدی:

- یوقو یاخشی اولاردی کی، کؤهنه قویون دامینی تمیزله‌ییب، اورایا کولش دؤشه‌یه‌یدین. هرچند اورا قورودور و بیر ایلدن آرتیق‌دیر کی، اورادا قویون یاتمیر، آنجاق هر حالدا سن ایدا ایله اورادا یاشاماق ایسته‌ییرسن‌سه، اورانی یاخشی‌جاسینا سیلیب- سۆپورمک لازیم‌دیر.

بودور بودا بیزیم ائویمیز! من ایشله‌یه- ایشله‌یه اوخویورام- دولگر کونستانی‌اوو قاپی‌نین آغزیندا دوروب سوروشدو:

- سن ایدا ایله بوردامی یاشایاجاقسان؟ بس سیزین چارپاییئنیز هانی؟ ایشینی قورتاردیقدان سونرا منیم یانیما گلرسن، منده بیر آرتیق چارپایی وار، گتیررسن.

من اونون ائوینه گئده‌رکن، توکانچی قادین- اوتکم ماریا چیغیردی:

- بیچاره‌لر ائوله‌نیر، آنجاق هئچ بیر شئی‌لری یوخدور، نه دؤشک آغیلاری، نه ده بالیش‌لاری وار! سن لاپ آغیل‌سیزسان، آی تای‌گؤز نیشانلینی منیم یانیما گؤندر ...

یئل خسته‌لییندن عذاب چکن، ایسیتمه‌دن ضعیف دوشن چولاق ائتوریوآنو اؤز ائوی‌نین آستاناسیندان چیغیریر:

- اوندان سوروش کی، قوناقلار اوچون چوخلو شراب تدارک ائتمیشدیر؟ آه، اینسانلار، اونلاردان آرسیز نه اولا بیلر؟

قوجانین یاناغینداکی درین قیریشلار آراسیندا بیر داملا فرحلی گؤز یاشی پارلادی. قوجا باشینی قالدیردی و بوغوق- بوغوق گولدو: گولرکن اونون سیوری خیرتده‌یی اوینایر، اوزونون قیریشیق دریسی تیتره‌ییردی، اللرینی ده اوشاق کیمی یئلله‌ییردی. او گولمک‌دن بوغولا- بوغولا دئییردی:

- ائه، سینیورلار! توی اولاجاغی گون سحر بیزیم، ائو اوچون لازیم اولان هر شئییمیز: مادوننانین هئیکلی، قاب، قاجاق دئیشیک، متبئل وار ایدی. سیزین جانینیزا آند اولسون، هر

شئیی وار ایدی! ایدا هم آغلاییر، هم ده گۆلۆردۆ، من ده هچینین. هامیٛ گۆلۆردۆ- تۆیۆ گۆنۆ- تۆیۆ گۆنۆ آغلاماق یاخشیٛ دئییل. اودور کی، بیزیمکی‌لرین هامیسیٛ بیزه گۆلۆردۆ! ...

- سینیورلارا! آداملاریٛ بیزیمکی‌لر- دئیه آدلاندیرماق حاققینا مالیک اولماق سون درجه یاخشیٛ‌دیر! آداملاریٛ اؤزۆنۆزۆنکۆ، اؤزۆنه یاخین، دوغما حیس ائتمک، سنین حیاتیٛ‌نین اونلار اۆچۆن ائلنجه سعادتی‌نین ایسه اویونجاق اولمادیغینیٛ دویماق نه‌قدر یاخشیٛ‌دیر! ...

تۆیۆ اولدو، ائه قریبه بیر گۆن ایدی! بۆتۆن کۆممونا بیزه باخیردیٛ. هامیٛ بیردن- بیره زنگین بیر ائوه چئوریلمیش اولان قویون دامیمیزا گلمیشدی ...

بیزیم هر شئییمیز: شرابیمیز دا، مئیوه‌میز ده، چؤره‌ییمیز ده وار ایدی. هامیٛ یئییب- ایچیردی. هامیٛ‌نین کئفی کؤک ایدی ... چۆنکی سینیورلارا اینسانلارا یاخشیلیق ائتمکدن داها یاخشیٛ بیر نشعه یوخدور، منه اینانین، بوندان داها گؤزل، بوندان داها فرحلی هئچ بیر شئیی یوخدور!

کئشیش ده گلمیشدی. او جیددی و یاخشیٛ دانیشیردیٛ:

- «بودور، بو آداملار سیزین هامیٛ‌نیز اۆچۆن ایشله‌میشلر، سیز ده اونلارین قاییغیٛ‌سینا قالمیش‌سینیز، چالیشمیش‌سینیز کی، اونلارین حیاتیٛ‌نین ان یاخین گۆنۆ اولان بو گۆن اونلار اؤزلرینی راحات حیس ائتسینلر. سیز گره‌ک بئله‌ده ائده‌یدینیز؛ زیرا اونلار سیزین اۆچۆن ایشله‌میشلر، ایش ایسه میس و گۆمۆش پوللاردان یۆکسک‌دیر، ایش همیشه همین ایش اۆچۆن وئریلن موزددان یۆکسک‌دیر! پول یوخ اولوب، گئدیر، ایش ایسه قالیر... بو آداملار هم شن، هم ده تواضوع‌کاردیلار، اونلارین دولاناجاغیٛ چتین کئچیردی، آمما شیکایت‌لنمیردیلر- چتین واختلارینیدا سیز اونلارا کؤمک ائده‌رسینیز. اونلارین یاخشیٛ اللری وار، اۆرکلری ایسه داها یاخشیٛ‌دیر...».

او، منه، ایدایا و بۆتۆن کۆممونایا چوخلو اۆره‌یه یاتان سؤزلر دئدی!...

قوجا، گنج‌لشمیش گؤزلریله هامیٛ‌نیٛ مغرور بیر حالدا سۆزدۆ و سوروشدو:

- بودور، سینیورلارا سیزه اینسانلار حاققیندا سؤیله‌مک ایسته‌دیییم بعضی شئی‌لر- بو خوش‌دور، ائله دئییل‌می؟

منی

هریسلی

گلمیرسن یائیما اؤزؤن بیل گلمه
چکیلیب داشلاما اوزاقدان منی
منله دائیشمامئیش یالئیز بیر کلمه
تؤهمته توتدورما ناحاقدان منی

فیکیریم رنگ آلئبدئ آغ- آپباق قاردان
ایلهامئیم دوم- دورو یاشئیل باهاردان
کؤنلوم ایچمه‌یه‌جک پساب سولاردان
دؤشؤنجه‌م سووارئر بولاقدان منی

یئریمی توتموشام عئشق آلائیندان
داها سانانمئشام سئوگی سائیندان
آخئب دورولموشام زامان چائیندان
ائللر کئچیریلیبدی سئناقدان منی

ائلیم یاد اؤلوبدور وطنیم قوربت
کؤهنه تانئشئمدئر درد ایله مؤحنت
گؤناهئم سئوگی‌دیر بیر ده کی صؤحبت
دارا چک اؤرکدن، دؤداقدان منی

اؤره‌ئیم حسرتدن قابار- قابارددئ
اؤلن آرزئلارا سانکئ مزاردئ
یاشائیش کؤؤشنیم یامان قوباردئ
تیکرار گؤنلر سالئب آیاقدان منی

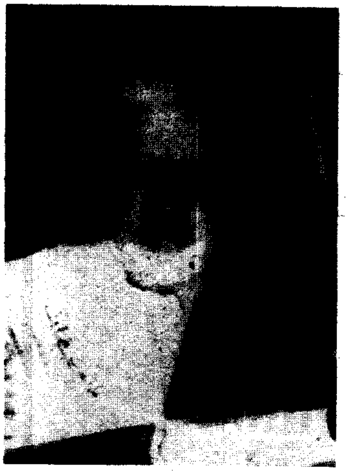

«آذر» و «آذری»

دکتر حسین محمدزاده صدیق

موضوع علم اشتقاق یا اتیمولوژی (Etymology)، بررسی و بازشناسی علائق و آویزش‌های تکواژها و لغات هم‌ریشه (cognate) و تعیین اشکال و مشتقات آنهاست. به مدد این فن، می‌توان، شکل اصلی لغت مورد نظر را در زبان و یا گویش کهنی یافت و یا به تجزیه‌ی همه‌ی آنچه با یک تکواژ ساخته می‌شود، پرداخت. یعنی، هم بررسی سیر و تطوّر یک لغت از دوران‌های باستان در گویش‌های مختلف تا روزگار ما و هم شناخت بن و ریشه ی چندین واژه‌ی مشترک، بر عهده ی این فن است. مثلاً اگر بخواهیم میزان خویشاوندی سه لفظ:

۱- آق آنا (ترکی باستان)Aq-ana ،

۲- آکینا (یونانی) Akina،

۳- میش‌آنا (اوستایی)Mišyana

را بررسی کنیم، محتاج این فن خواهیم بود. و یا به کمک همین فن، مثلا میتوانیم تکواژ ریشه‌ی لاتین Fac در معنای ساختن یا انجام دادن را در همه‌ی کلمات: Fadt, fac+ ory Fac+ian Facti+ itiaus, Factiv تحت مطالعه در آوریم. متأسفانه، در برخی از دانشگاه‌ها و فرهنگستان‌ها، گاهی به نظر می‌رسد که گروهی، این فن را نیز مانند دیگر فنون، خوار داشته‌اند و با ریشه‌شناسی عامیانه (Folk Etymology) و با ژست‌های علمی، دانش را در خدمت امیال و هوس‌های خود به کار می گیرند اینان در واقع، پیش از بررسی و اجرای روند پژوهش، تصمیم قاطع شبه عالمانه‌ای می‌گیرند و تخریج اطلاعات، همه به خاطر آن است که در استنتاج، تصمیم نخستین خود را به عنوان نتیجه بیان دارند.

ریشه‌شناسی عامیانه و بیان شأن‌نزول‌های روایی بـرای لغـات، در دنیـا، خـود، موضـوع بحثـی شیرین و جذاب در فولکلورشناسی است. مانند همه‌ی آنچه که در شأن نزول اسـماء جغرافیـایی، میان توده‌های مردم، با تکیه بر افسانه‌ها و اساطیر بیـان مـی‌شـود. و یـا مـثلاً در زبـان انگلیسـی کلمه‌ی Hungnail (ریشه‌ی ناخن) را به دلیل شباهتی که Angnaegl (درد ناخن) دارد، هم ریشه فرض می‌کنند. یعنی دو لغت را که با همدیگر در معنـی، یـا در فـرم و یـا در هـر دو بـه نحـوی شباهت داشته باشند، مشتق از هم می‌دانند، اما اتیمولوژیست‌های جهان که اغلب به چندین زبـان تسلطی عالمانه دارند، در بررسی‌های خود به اینگونه ریشه‌شناسی‌هـای عامیانـه راه نمـی‌دهنـد و خـط سـیر پژوهشـی و اسـتنتاجات خـویش را بـه دسـتاویزهای زبـان‌شناسـی، تـاریخی، ادبـی، فولکلوریک، جغرافیایی و غیره می‌آرایند و پیوسته نیز «به احتمال» نظر می‌دهند.

به امید آنکه در کشور ما نیز نسلی از اتیمولوژیست‌های به چندین هنـر آراسـته پیـدا شـوند و دانش را خوار ندارند.

در این گفتار کوتاه، خواهم کوشید تا راهی به ریشه‌شناختی کلمـه‌ی **«آذری»** پیـدا کـنم. بـرای این کار، نگاهی به سیر لغوی دو تکواژ «آتش» و «آذر» می‌اندازیم:

۱- آتش âtaš

تکواژ آتش âtaš که امروزه در فارسی رایج است، در گویش پهلـوی میانـه و پهلـوی دوره‌ی ساسانی، به صورت âtaš تلفظ می‌شده است که در آن هر دو واک (a) و (ı) کوتاه بودند[۱] معنای اصلی آن «جرقّه‌ی جهنده از سنگ» است[۲] و بعدها در معناهای: شعله، اخگـر، هیمـه‌ی افروختـه، دوزخ و جهنم به کار رفته است[۳]. و معانی فرعی و ثانوی چون: تندی، تیزی، ایذاء، بلا و مصیبت نیز به خود گرفته است[٤] و ترکیبات چندی مانند: آتش‌پاره، آتش‌بس، آتـش‌پرسـت، آتـش‌خـوار، آتش‌زنه، آتش‌فشان و غیره دارد[۵].

تلفظ اصلی و کهن آن یعنی: âtıš، هنوز هم، در فارسی رایج است و در بسیاری از فرهنگ‌هـا ضبط شده‌است[٦]. مرحوم معین آن را در فرهنگ خود به صـورت آدیـش Adıš ضـبط و «آتـش» معنی کرده است[۸].

به معنای اصلی آن، فردوسی نیز اشاره دارد و آن را «برشده» و در معنای جهنده می‌آورد. آنجـا که از چهار عنصر صحبت می‌کند، می‌گوید:

---

۱ -- بهرام فره‌وشی. فرهنگ پهلوی، ماده‌ی: «آتش».

۲ - ابراهیم پورداود. هرمزدنامه، تهران، ۱۳۵۱، ص ۲۶۰.

۳ - محمد معین. فرهنگ فارسی، ج ۱، ماده‌ی: «آتش».

٤ - همان جا.

۵ - همان جا.

٦ - از جمله فرهنگ‌های آنندراج، غیاث‌اللغات، ناظم‌الاطبا، انجمن آرا و غیره.

۸ - محمد معین فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۳۷.

یکی آتشی برشده تابناک،
میان باد و آب از بر تیره خاک[۹].
و یا:
همی برشد آتش، فرود آمد آب،
همی گشت گرد زمین آفتاب[۱۰].

«بر آمدن» و «جهیدن» معنای اصلی و باستانی تکواژ «آتش» است که در متون فارسی، غیر از شاهنامه هم، فراوان به آن اشاره شده و می‌توان سراغ آن را در فرهنگ‌ها گرفت[۱۱]. اسدی طوسی گوید:

گر آتش بر آمد بر مغ، چه باک،
از آتش بد ابلیس و آدم زخاک[۱۲].

در متون کهن ترکی نیز این کلمه وجود دارد. مثلاً در «دیوان‌اللغات الترک» به صورت آتیش atıš و در معنای: جهیدن و پریدن یا پرش معنا می‌دهد[۱۳].

در ترکی اویغوری کهن و در ترکی جغتایی هم که منشأ «ترکی شرقی» هستند، به آتش، atıš گفته می‌شود[۱۴]. امروزه در ترکی اوزبکی، قرغیزی و قازاخی هم، به آتش، علاوه بر yalq-ın که در معنای آتش و نار است، atäš نیز گفته می‌شود[۱۵].

بدین‌گونه می‌توان ادعا کرد که میان کلمه‌ی «آتش» در فارسی با atıš ترکی پیوند وجود دارد. به نظر ما، با توجه به اینکه تکواژ atıš در سیاهه‌ی لغات سومری[۱۶] و کتیبه‌های اورخون نیز آمده است، می‌توان «آتش» فارسی را مأخوذ از ataš در ترکی به حساب آورد.

۲- آذر

کلمه‌ی «آذر» (ažer/ ažır) در فارسی دوره‌ی اسلامی و واژه‌ی «آدر»(adır) در گویش پهلوی دوره‌ی ساسانی* نیز به همین معنا به کار رفته است. هنوز هم در روستاهای اطراف کرمان و یزد، زرتشیان به آتش، آدر (adeır) می گویند[۱۷]. این تکواژ به نظر پورداود، مأخوذ از ریشه‌ی

۹ - شاهنامه، بخ ، ج ۱، ص ۴.
۱۰ - همانجا.
۱۱ - رک. لغتنامه فارسی از انتشارات مؤسسه‌ی لغت‌نامه دهخدا، ج ۱، ماده‌ی: آتش.
۱۲ - اسدی طوسی. گرشاسب‌نامه، ص ۹۶.

۱۳ - divanü lûgat-it türk dizini, ۱۹۷۱, s.۱۳.
۱۴ - karşılaştırmali türk Lahçelri sözlüğü, c۱, s ۳۲.
۱۵ - sümercə kesin Türkçedir, ۲۰۰۲, s ۵۲.

۱۶ - حسین محمدزاده صدیق. یادمان‌های ترکی باستان، واژه‌نامه.
۱۷ - مرکز کرمان شناسی. واژه‌نامه‌کرمانی، ص ۶۲.

اوستایی آتَهر (athır) و آتَر (atr) است و در معنای: «آزمایش روز پسین است که از آهن گداخته و آتش جهنده بر روی گناهکاران می‌اندازند».[۱۸]

به نظر می‌رسد، کلمه «آذر» در معنای آتش نیز، مانند خود آن تکواژ، مأخوذ از معانی کهن مصدر آتماق (atmaq)در ترکی باستان در معنای، «جهیدن جرقه» باشد.

پی‌افزوده‌ی صفت‌ساز چهار شکلیir- بر بن این مصدر وارد شده و از آن صفت مفعولی آتیر (atır) را ساخته است. این لفظ در «دیوان اللغات الترک» معنای «شفق به خون شکافته» و «جرقه‌ی بر جهیده» را می‌دهد و بی گمان کلمه‌ی «اثیر» در عربی به معنای کُره‌ی آتش و فلک نار (بالای هوا) نیز با تکواژ آتیر atır در ترکی ارتباطی دارد که باید تحقیق شود.

۳- آذ

اما تکواژ «آذ» (až) که نخستین جزء کلمه‌ی «آذربایجان» است، ربطی به مصدر آتماق (atmaq) و الفاظ آتش(atış) و آتهر (ažır = athır) ندارد و بُن‌واژه‌ای جداگانه است که در فارسی و ترکی در تنهایی بصورت «آز» و دز ترکیب با جزء «اَر» (är)، به صورت «آذر» نوشته شده است.

این تکواژ در کتاب پهلوی «بندهشن» چنین معنا می‌شود: «نام دیوهایی از ترکان که همه چیز را فرو برند و بخورند و اگر طعمه‌ای نصیبشان نشود، خودشان را بخورند!»[۱۹] (فصل۲۸، بند۲۷).

در کتاب «دینکرت» می‌گوید که: «این دیوان فاقد مرتع‌اند و آنان را اهریمن برای ایجاد مرگ فرستاده است و در کوه قاف زندگی می‌کنند.[۲۰]» (فصل۹، بند۴).

در کتاب «داتستان دینیک» نام دیو دیگری به اسم نی‌آذ (= نیاز niaž) آمده که دیوان آذ را وا می‌دارد آرزو کنند بی‌فرزند بمانند.[۲۱] (فصل۳۷، بند۵۲).

دو کلمه‌ی «آز» و «نیاز» که امروزه در فارسی در معناهای جدیدتری به کار می‌رود، تا سده‌های شش و هفت، معانی اصلی خود را حفظ کرده بود. چنانکه فردوسی گوید:

چنین داد پاسخ که آز و نیاز
دو دیوند پتیاره و دیو ساز![۲۲]

با توجه به اینکه در متون پهلوی، از جمله در کتاب «ایاتکار زریران» به ترکان ساکن قفقاز و کوه قاف، «دیو»[۲۳] و در متون کهن‌تر «دءای‌وه» (däevä) اطلاق می‌شود، می‌توان ادعا کرد که

---

[۱۸] - ابراهیم پورداود. یادداشت‌های گاتها، تهران ۱۳۵۶، ص۱۰۰.

[۱۹] - Th foundation of the reanian Gligious, by L. H. Gray, ink. R. Cama Oriental Institute publication, no. ٥,Bombay, p.١١١.

[۲۰] - همانجا.

[۲۱] همانجا.

[۲۲] - رضازاده شفق، فرهنگ شاهنامه، ماده‌ی: «آز».

[۲۳] - کلمه‌ی «دیو» در اصل به معنای: «شخص تنومند سپید پیکر و روشن پوست و نورانی» است. تلفظ آن در سنسکریت (daeva) و در وداها نامی برای ایزدان نور است ولی در اوستا جزو سیاهیان اهریمن بشمار می‌رود.

منظور از «دیوان آذ»، سلحشوران و دلاوران قبیله‌ی «آذ» (až) یکی از کهن‌ترین قبایل ترکان آذربایجان است که روزگاری بر همه‌ی عشایر و قبایل همسایه، از جمله بر «اوزر»ها و «ارمن»ها غلبه کردند و دولت عشیرتی خود را «آذر» نامیدند. این کلمه، مرکب از دو جزء:

۱- آذر (az) نام قبیله.

۲- ار (är) در معنای دلاور رزمنده.

تشکیل یافته است و نامی است که آذان پس از غلبه بر دیگر قبیله‌ها، بدنه‌ی دولت و ملت خود را، در ماورا تاریخ، چنین نامیدند و رود پهناور سرزمین خود را نیز «ار آذ» (är az) یا ارس نام دادند که در واقع تلفظ باژگونه‌ای از «آذر» (آذ+ ار) است.

می‌دانیم که در ترکی باستان آواک «ذ» (ž) بیش ار حروف «ز» (z) کاربرد داشته است و در متون کهن فارسی، ویژگی املایی کلماتی که با «ذال‌الترکی» تلفظ می‌شد، حفظ گشته است. حتی در بسیاری از نسخ خطی منابع تاریخی فارسی نظیر راحة‌الصدور و آیة‌السرور» این الفاظ با ذال‌الترکی (و نه زاء اخت‌الرّاء) نوشته شده است. راوندی خود فصلی با عنوان:

«اندر تاختن آذان بر آوذان»

دارد که مصحح بی‌خبر از تاریخ ترکی، هر دو کلمه‌ی فوق را به صورت‌های آزان و اوزان (!) در آورده است.

۴- آذری

کلمه‌ی «آذری» ažäri از سه جزء تشکیل یافته است که دو جزء اول و دوم آن دو تکواژ a ž و är و جزء سوم پی‌افزوده‌ی (i) است.

پی افزوده‌ی چهار شکلی i در ترکی، از فعال‌ترین پی‌افزوده‌ها است که :

۱. به بن فعل می‌آید و اسم می‌سازد. مانند بات← باتی (batı) یاپ← یاپی (yapı)، سۆرۆ← (sürü)، دوغ← دوغو (dogu).

۲- بر بن اسم می‌آید و فعل می‌سازد. مانند: داش← داشیماق (daşı+maq)، قاش ← قاشیماق (qaşı+maq) یئر ← یئریمک (yer + imək).

این پی‌افزوده در ترکی باستان، صورت چهار شکلی ig- را داشته است. چنانکه کلمه‌ی دیری (diri) در متون کهن و سنگ‌نبشته‌های باستانی در شکل دیریگ (dirig) آمده است.[۲۴]

از سوی دیگر، در هم‌زیستی دو زبان ترکی و فارسی، به عنوان پی‌افزوده‌های دخیل در فارسی راه یافته و از دو طریق در تکوین ساختار تکواژهای فارسی کارگر افتاده است.

۱- انتقال سازه از ترکی به فارسی مانند: تورش ← تورشو به عنوان (turšu) که در فارسی شکل «ترشی» یافته است.

۲- تظاهر وجودی به عنوان پسوند نسبت، مانند: انسان← انسانی، آذر← آذری.

---

۲۴ - Ismail Doğsn <u>Türk dili</u>, trabzon, ۱۹۹۷, s.٦٦.

گرچه برخی از فارسی‌پژوهان باور آورده‌اند که یای نسبت از گویش پهلوی به فارسی انتقال یافته است، اما فراموش می‌کنند که همین پسوند در پهلوی به شکل «ایگ» به کار رفته است و خود آن را باید پسوند دخیل ترکی در پهلوی به حساب آورد. مانند: دینیگ (dinig) که امروزه «دینی» تلفظ می‌شود.آنچه باعث متروک شدن و غربت لفظ اصیل و ناب «آذری» در میان ما شده است، نتیجه‌ی تبلیغ گسترده نوچه‌های کسروی از اتیمولوژی عامه‌پسند و روایی و غیر علمی از این کلمه است که آن را مشتق از «آذر» در معنای «آتش» می‌انگاشت. چنانکه «شمیران» را هم ریشه با «سمیرم» و «تهران» را هم معنا با «جهرم» می‌پنداشت[۲۵] و در اتیمولوژی عامیانه، ولی با ژست علمی، چنان افراط کرد که حتی برای لغات جعلی دساتیری مانند طرجود، اپرخید، فرنود، فرزبود، آمیغ، اشکیود، پاچایه، تیمسار، نوتاش، دشمیر و دهها لغت جعلی و ساختگی دیگر، شناسنامه‌ی ایرانی صادر کرد[۲۶]. و بسیاری تکواژ نیز به پندار خود، با بازیافت از لغات فارسی، در انشاء و نگارش مردم رواج داد. مانند سهش (گویا در معنای احساس)، شوند (گویا در معنای دلیل و برهان)، آخشیج (گویا در معنای ضد و مخالف)[۲۷]

وی، در این راستا، تئوری «آذری یا زبان باستانی آذربایگان» را نیز پیش کشید و نزدیک نیم قرن زبان‌شناسان کشورمان را سرکار گذاشت تا سال‌ها فرهنگ مردم نجیب تالش و تات را تخریب کنند و از میان الفاظ و لغات این دو نیم زبان، زبان موهومی با نام «آذری» اختراع نمایند[۲۸]. ولی تاکنون با این زبان موهوم، حتی یک جمله‌ی کامل نتوانسته‌اند بیابند و یا حتی بسازند!

بدینگونه ادعا می‌کنیم که «آذر» Azür یک کلمه‌ی اصیل و ناب ترکی و در معنای «دلاور مردم قوم آذ» است و لفظ «آذری» ترکیب کهن از لحاظ ترکی در معنای: «منسوب به مردم آذر» به شمار می‌رود.

در فرجام این گفتار کوتاه، بی‌جا نیست تأکید کنم که علم اتیمولوژی به ما اجازه نمی‌دهد پیوندی میان «آذر» در معنای: «مرد آذر» با دو لفظ «آذر» و «آتش» مأخوذ از مصدر آتماق (Atmaq) قائل بشویم و گرنه گرفتار گونه‌ای اتیمولوژی عامیانه خواهیم شد چرا که این دو کلمه با آن یکی، هم ریشه نیستند و اجازه‌ی قضاوتی جز این نمی‌دهد.

این دو گروه تکواژ را نمی‌توان به دلیل شباهتی که در شکل و فرم و شاید هم به نحوی حتی در معنا دارند، مشتق از هم به حساب آورد و خط سیر پژوهشی را به نادانی آلوده ساخت.

---

[۲۵] احمد کسروی، نام‌های شهرها و دیها، تهران ۱۳۲۳.

[۲۶] - ابراهیم پور داود. لغات دساتیر (مقدمه برهان قاطع، تصحیح مرحوم دکتر معین، انتشارات امیر کبیر ص ۶۲.

[۲۷] - احمد کسروی زبان پاک، تهران، ۱۳۲۲.

[۲۸] - احمد کسروی. آذری یا زبان باستان آذربایگان، تهران ۱۳۲۱. (برای تحلیل این تئوری ر. ک. نوچه‌های احمد کسروی از نگارنده این سطور.

ساریٔ ایستی

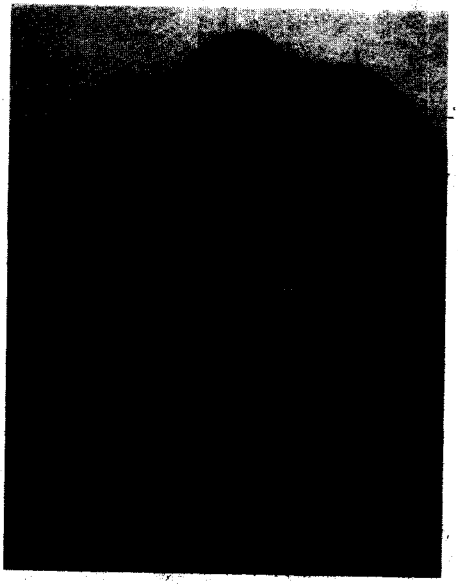

یاشار کمال

چئوٚیرن: ارسلان فصیحی

وشاق: «آنام»– دئدی، «آناجان، منی ساباه سحر تئزدن، گوٚن چیٔخمامیٔشدان اوٚیات».

- اگر یئنه اوٚیانماسان؟

- اگر اوٚیانماسام، ایئنه سوٚخ اتیمه، توٚکلریمی چک دؤیٔ منی.

اوٚزوٚ سوٚلغون، اینجه قادیٔنین قارا گؤزلری سئوٚینجلی بیر پاریٔلتیٔ ایچینده قالدیٔ.

- یئنه ده اوٚیانماسان، اوٚندا نئجه؟

- اؤلدوٚر منی.

قادیٔن وارگوٚجوٚ ایله اوشاغیٔ قوجاغیٔنا آلیب، باغریٔنا باسدیٔ.

- جان بالا جان، دئدی.

- اگر اوٚیانماسام ...- اوشاق دوٚشوٚندوٚ. بیردن «آغزیٔما بیبر سوٚخ»- دئدی.

آناسیٔ یئنه ده، عئینی مئهریبانلیٔقلا، گؤزلری یاشاراراق اوٚنو باغریٔنا باسیٔب اؤپدوٚ. اوشاق دال‌بادال دئییردی:

- باخ، اگر اوٚیانماسام، آغزیٔما بیبر سوٚخ ها!...آنا «جان!» - دئییر.

- بیبر چوٚخ آجیٔ اوٚلسون

اؤزوٚنوٚ ازدیریر، ارکؤیوٚنلوٚکله، آرا وئرمه‌دن قیٔشقیٔریٔر:

- آجیٔ بیبر، قیرمیزیٔ بیبر ... آغزیمیٔ ائله یاندیرسین کی ... ائله یاندیرسین کی ... دیک آیاغا دوروم.

آناسی‌نین الیندن قورتاریر، همین سۆرعتله یاتاغا گیریر.

- اۆرک بولاندیران بیر یایٔ گئجه‌سی ... گؤیده تک- تۆک اولدوزلار، یئکه تکره بنزر بیر آی... یاتاق تورشامیش تر قوخوسو وئریر.

یئرینده اوْیان- بوْیانا دؤنۆر، سوْنرا بیر قرارا گلیر: «سحره‌جن یاتمایاجاغام». سئوْینیر. سحر چاغیٔ آناسیٔ «عثمان»- دئیه‌ن کیمی، تئز قالخیب بوْینونا سارییلاجاق. آناسیٔ نه‌قده‌ر حئیرت ائده‌جک بو ایشه! یاتاغین ایچینده سئوْینجله هوْپلاییر. سئوْینجی بیر آن سۆنۆر، ایچینه قوْرخو دۆشۆر: «بیردن یوخوم آپارسا، اوْندا نئجه اوْلار؟» اۆزۆ- اۆزۆنه دال‌بادال تکرار ائدیر: «یوخلامارام، یوخلامارام دایٔ! نه‌یه گؤره یوخلاییم».

آز سوْنرا آناسیٔ گلیب یاتاقدا، اوْنون یانیندا اوزانیر. اوشاغیٔ اوْخشاییر:

«بالام»- دئییر، «یوخلادین؟»

عثمان هئچ دینمیر. آناسیٔ قوجاقلاییب اؤپۆر عثمانیٔ. عثمانین ایچیندن ایلیق- ائلیق بیر سئوگی، عشقه، محبّته بنزه‌ین آغلادیجیٔ بیر شئی‌لر کئچیر. سحری گؤزله‌ییر. آناسیٔ نئجه حئیرت ائده‌جک. تکجه دۆشۆندۆیۆ شئیٔ بودور کی، سحر تئزدن دوروب آناسی‌نیٔ حئیرت‌لندیرسین.

آنا یوخلاییب، عثمان یاتاقدا اوْیان- بوْیانا دؤنۆر. گؤز قاپاقلاریٔ آغیرلاشیر. عثمان اۆزۆنۆ ائله راحات بوراخمیر.

بیر آن قالخیب، درین- درین نفس آلان آناسی‌نین اۆزۆنه باخیر. اۆز آیٔ ایشیغیندا آیٔ کیمی پاریلداییر. هۆرۆکلۆ ساچلاریٔ ایندی داها قارا گؤرۆنۆر هۆرۆکلۆ اوزون ساچلار یاستیغین آغلیغیندا گؤزه چارپیر. هۆرۆکلرده پیریلتیٔ وار. اوزون زامان ساچا، آغ- آپباغ اۆزه باخیر. سوْنرا باشیٔ آغیرلاشیب یاستیغا دۆشۆر.

گئجه یاری‌سیٔ چوْخدان کئچیب، اطراف گۆندۆز کیمی ایشیق‌دیر. آلاچیغین آلتیندا یاتان اینه‌یین گۆوشمک، دیشلری‌نین قیجیرتماق سسی گلیر. یوخو یامان باسیب اوْنو.یوخلایاجاق. دیشلرینی سیخیر. قوْللاری‌نیٔ دیشله‌ییر. هر نه ائله‌سه ده فایداسیٔ یوْخدور، یوخو بیر سو کیمی دۆرد یانینیٔ توتوب، دورمادان یوکسه‌لیر، هیرس‌لنیر، سوْنرا گۆلۆمسه‌ییر. هیرس‌لنیر، گۆلۆمسه‌ییر. سحره یاخین آناسی‌نین بوْینونو قوجاقلاییر. قوْللاریٔ آناسی‌نین بوْینوندادیر ...

آیٔ قرب‌ده‌کی دوزنلیئه دوغرو ائنیب، ائله بیل بیر اوجو تورپاغا دیه‌جک. بیر آزدان یئره باتاجاق. ائله بیل شرق‌ده‌کی داغلارین دالیندان اینجه، آغ بیر ایشیق فیشقیریر، داغلارین تپه‌سی یاواش - یاواش آغاریر. کندین اینک‌لری بؤیورمه‌یه، کندده بیر شئیٔ جانلانماغا باشلادیٔ.

آنا دیز چؤکوب، ترپنمه‌دن، سس - سمیر چیخارتمادان اوشاغا باخیر. اوشاغین باشیٔ یاستیغین قیراغینا دوشوب، بوینو چوپ کیمی‌دیر. اوزو ساپ - ساریٔ. اوشاق نفس بئله چکمیر. بالاجا اوزو آلاجا قارانلیقدا خیال کیمی گؤرونور ... آنا اونا باخا - باخا آه چکیر ...

اوشاق بیردن بیر قولونو ملفه‌نین آلتیندان چیخارتدیٔ. قولون قاتینلیغیٔ آنجاق بیر باش‌بارماق قده‌ر اولار. دری‌سی او قده‌ر قیریش - قیریش‌دیر کی، ائله بیل سومویوندن قوپوب تؤکوله‌جک ... آنانین گؤزو قولا ایلیشدی، قالدیٔ. سونرا دریندن بیر «آه» - دئدی، «بالام آه ...»

ترپندی، ایکی طرفینه سالّاندیٔ. اوشاغین یانینا گتدی. «اویاتمایاجاغام» - دئدی. «اویاتمایاجاغام، اگر آجیمیزدان اوله‌جه‌ییک‌سه، قوییٔ اولک. بیر اوشاغین ایشله‌مه‌یینده‌ن بیر شئیٔ چیخماز کی».

گؤزلری آریق قول‌دادیر. ایندیه‌جن اوشاغین بو قده‌ر آریق اولدوغونو نئجه باشا دوشمه‌دیئینه حئیرت ائدیردی.

- اگر آجیمیزدان اوله‌جه‌ییک‌سه، قوییٔ اولک.

اوزون، هؤروکلو ساچینیٔ آغزینا آپاریب، هیرس‌له چئینه‌دی. آشاغی‌دان اری باغیردیٔ:

- یئنه ده اویانمادیٔ؟

قادین یالواران بیر سسله دئدی:

- نه ایسته‌ییرسن اوشاغین جانیندان؟ هله بالاجادیٔ، بارماق بویدادیر، سوموکلریٔ سینار، ائله ظریف‌دی کی ...

اری عصب‌لشدی:

- بو گون موطلق اویانمالی‌دیٔ، سنه اویانمالی‌دیٔ دئییرم! ایشله‌سین، تنبل‌لیئه عادت ائله‌مه‌سین. اوشاقلیق‌دا گرک سوموکلری برکیئه.

قادین دئیینه - دئیینه، قورخا - قورخا دئدی: «قولو او قده‌ر آریق‌دیٔ کی، ...»

اوشاغین باشیٔ‌نین اوستونه گتدی. اوزونو هئچ جوره راضیٔ ائده بیلمیردی کی، بو توک کیمی یونگول اوشاغیٔ اویاندیریب، قیزمار گونشین آلتیندا ایشله‌مه‌یه گوندرسین.

آشاغی‌داکیٔ عصبی سس: «اویات اونو» - دئدی. «بیر شیلله قوییٔ قولاغیٔ‌نین دیبینه. مصطفی‌آغاگیله سؤز وئرمیشم. بو گئجه یاریسیٔ هاردان اوشاق تاپاجاقلار، هه؟»

قادئن دئدی: «آیْ کیشی، اؤره‌ییمدن گلمیر آخیْ. ائله ظریف‌دی کی ... اُونون ایشله‌مه‌یی ایله بیز بئه پوللو اولاجاغیق؟»

کیشی دئدی: «اگر ایندی‌دن ایشله‌مه‌یه عادت ائله‌مه‌سه ...»

قادئن اوشاغئن باشئنیْ، توکلرینی اوخشادیْ. یاواشجا «عثمانئم»- دئدی. «عثمانئم اویان، قالخ آیاغا بالام ... گون چیخدیْ عثمان».

اوشاق ناله ائله‌دی. یاواشجا بیر بؤیروندن او بیری بؤیرونون اوستونه دؤندو.

- بالام، عثمان، گون چیخیبدیْ ...

اوشاغئن چیینیندن توتوب قوْزادیْ. ائله یاواش توتموشدو کی، ائله بیل سئییب توکوله‌جک... تزه‌دن یاتیرتدیْ.

«اوْیانمیر دایْ، اوْیانمیر. اؤلدوروم؟»

تئز آلاچیق‌دان آشاغیْ ائندی. آلاچیق بشیک کیمی سالّلاندیْ.

کیشی قیشقیردیْ:

«آللاه سنه ده لعنت ائله‌سین، اوْنا دا ... نئجه یاتیْ اوْیانمیر!»

«اوْیانمیر دایْ، نئیله‌ییم!»

کیشی هیرسله پیلله‌کنلره آتیلدیْ. آلاچیغا چیخدیْ، اوشاغئن ایکی قوْلوندان توتوب قوْزادیْ. اوشاق بیر دوْشان بالاسیْ کیمی الینده آسیلیْ قالدیْ. یوخولو- یوخولو ال- آیاق آتیر، آنا، آناجان!»- دئیه قیشقیردیْ. کیشی آلاچیقدان اوشاغیْ آشاغیْ ائندیریب قادئنئن قاباغئنا آتدیْ. وشاق حیه‌طین توْزلارئنئن ایچینده یئره سریلدی.

قادئن اوشاغئنا باخدیْ، باخدیْ:

«آللاه هئچ کیمین بالاسئنیْ اوْزگه‌نین الینده قوْیماسئن» - دئدی. تئز اوشاغیْ یئردن گوتوروب باغرئنا باسدیْ. اوشاغئن گوْزلری یئکه- یئکه آچیلیب، حئیرتله باخیردیْ. آپاریب سوْیوق سو‌ایله اوْزونوْ یودو.

اوْزونه گلن اوشاق: «آنا» دئدی.

- جان!

- آغزیما قیرمیزیْ بیبر سوْخدون؟

بو واخت مصطفی‌آغانئن ماشئنیْ گلدی، ائولری‌نین قاباغئندا دایاندیْ.

- عثمان ...

عثمان قاچا- قاچا گئدیب ماشئنا میندی. سوْنجدن دریسینه سیغئشمیر، ماهنیْ اوْخویوردو.

آناسی مصطفی‌آغانین تارلاسیندا گونه‌موزد ایشله‌ین «زینب»ی بیر کنارا چکیب دئیدی: «قوربان اولوم، زینب باجی، عثمانی گؤزله ... اوشاق بیر دری، بیر سوموک‌دو ...»

زینب:

- قورخما باجی- دئدی، «آرخاین اول».

تارلایا گئتدیلر. هله گون چیخماییب ... کومباین دوزگون سیرالادیغی دسته‌لر شئهلی‌دیر ... اوت و یاش اکین ایی‌سی گلیر ... آتی آرابایا قوشوب، یوکله‌مه‌یه باشلادیلار. آرابایا ایکی آت یئرینه بیر آت قوشوبلار ...آتین جیلووونو عثمان چکیر، آرابا دولان کیمی، تئز خرمن یئرینه آپاریر....

آرابانی یوکله‌ین‌لر عثمانلا باش- باشا قویورلار:

- نئجه‌دی عثمان؟

- یاشا عثمان!

عثمان سئوینیر ...

چوخ کئچمه‌دن قیپ- قیرمیزی بیر اود حالقاسی حالیندا گونش قارشیداکی داغلارین دالیندان چیخدی ... اکین یئریندن، دسته‌لردن، سامانلاردان یاواش- یاواش، اینجه، گؤزله گوروتون بیر بوخار قوزانیر. گؤیده پارچا- پارچا آغ بولودلار دولانیر.

عثمان خرمن‌له دسته‌چیلر آراسیندا گلیب- گئدیر. عثمان جانلی، دیپ- دیری‌دیر. زینب هردن: «هه عثمانیم. آسلان عثمانیم ...»- دئیه عثمانی اوخشاییر.

گون تپه‌یه دوغرو یوکسه‌لدی ... هر یئر ایشیق ایچینده بوغولوب، توپراق‌داکی بوغدالار دا، بیچیلمیش دسته‌لره وورولان گون ایشیغی ائله بیل آلوودور ... ایشیق ساپ کیمی هر یئری ساریییب، مینلرله، یوز مینلرله ایشق ساپی بیر- بیرینه دولاشیب، سانکی گؤیده اوچورلار. بیچینچی دسته‌له‌ینلرین اوزونو توز توتوب، اوزلردن تر سوزولور. هر طرفه اود ساچیلیب، هر یئر یانماقدادیر.

عثمان قارالیب، اوزو بیرآز داها اینجه‌لیب، یئکه گوزلری قیسیلیب ... کؤینه‌یینه‌دن ده تر قیشقیریب ...

سحر واختینداکی جانلی‌لیق هاردا قالیب!؟ ... ایندی عثمان یئریه‌نده آیاقلاری بیر- بیرینه دولاشیر. آز قالیب ییخیلا و آتین آیاقلاری آلتیندا قالا ... عثمان اوزونو ساخلاییر.

توپراق دا قیزارمیش دمیر کیمی‌دیر. عثمان هر دفه آیاغینی یئره قویاندا، ایستی‌دن سیچراییر. بونا گؤره ده یئریمه‌یی قریبه بیر حال آلیب ...

آرابایا یئتیشه‌نه‌جن دسته باغلایان قادین‌لار، آغیزلاری یوخاری، دسته‌لرین اوستونده، گونشین آلتیندا یاتیب یورغونلوق آلیرلار.

عثمان دورمادان گؤیه باخیر ... بیر پارچا بولود ... بعضن بیر چوخ بولود کؤلگه‌سی اوست‌لرینده بیر آن قالیب کئچیر... گؤزلر بولود کؤلگه‌سی‌نین دالینجادیر ...

گون تپه‌ده‌دیر ... اکین یئری چیتیردایئر. شوملانمیش، قیزمار توپراق عثمانین آیاقلاری‌نین آلتیندا ... عثمان دورمادان هوپلاییر.

عثمان جانا گلیب، آلتدان یانیر، اوستدن یانیر. اثله بیل جیگرینه قیزارمیش بیر دمیر سوخورلار ...

زینب دسته‌لری آرابایا یوکله‌ینده دونوب عثمانا باخدی. گؤردو کی، عثمانین آیاقلاری تیر- تیر تیتره‌ییر.

«عثمان» دئدی، «عثمان، عثمانیم بئله پییادا گئدیب- گلمه، گل سنی آتین اوستونه میندیریم».

قوزادی، آتین اوستونه میندیردی. عثمان آتی سوردو. هله آیاقلاری‌نین تیتره‌مه‌سی قورتارمامیشدی. آت اوستونده گئتدی- گلدی. زینب اوزاقلاردا دسته باغلاییردی. آتدان دوشوب، زینبه طرف یئریدی.

زینب:

– نییه آتی بوراخدین عثمان؟ بیردن قاچار گئدر ها!

عثمان اونا یاخین‌لاشیب الیندن توتدو:

«باخ»- دئدی، «زینب خالا، من بویوینده سنه قیزیلدان سیرغا آلاجاغام».

قاچا- قاچا آتین یانینا قاییتدی.

ایستی آدامی بوغور ... هاوا دورغون‌دور. آتین اوستونده عثمانین آیاقلاری آغریدی. آز قالیب یئره دوشسون... گؤزو هئچ بیر یئری گؤرمور. عثمان آتی سورمور، آت اؤزو گئدیب- گلیر.

بیر آزدان ناهار ایستیراحتی. قیزمار گونشین آلتیندا یئمک ... قان کیمی ایلیق سو. زینبین بوتون یالوارماسینا باخمایاراق، عثمان آغزینا بیر تیکه بئله چؤرک قویمادی. اثله هئی سو ایچدی ... زینبین آغلی کسیب، عثمانین باشینا بیر وئدره سو توکدو. اوشاق اوندان سونرا بیرآز اؤزونه گله بیلدی.

ایشه باشلایاندا زینب دئدی:

– عثمان، سن گئت اوتور بیر یئرده. آتی بیر آیریسی سورسون.

عثمان:«اولماز، زینب خالا»- دئدی، «من سوره‌جه‌یم، هئچ یورولمامیشام».

آتی الیندن آلان کیمی عثمان اوتوروب هونکور- هونکور آغلاماغا باشلادی:

«من يۆرولماميشام، واللاه يۆرولماميشام!»

بير قوجا آرواد دئدی:

– ميندیرين آتا بو گئده‌نی ... قوی دوشوب آتين اياقلاری آلتيندا ازيلسين ... ايت كۆچۆيۆ!

عثمان:

– واللاه دۆشمه‌رم، بيللاه دۆشمه‌رم. آخی من يۆرولماميشام كی.

ميندیرديلر. ميندیرديلر آمما، اۆچ دفه گئديب- گلندن سونرا عثمانين باشی گيجللنمه‌يه باشلادی ... اۆزۆنۆ گۆجله ساخلايير.

بيرآزدان، آتين اۆستۆنده اوزاندی، آتين ياليني اللرينه دولادی. زينب وضعييتی باشا دۆشوب، عثمانی آتين اۆستۆندن ائنديردی. عثمان هوشدان گئتميشدی. آپاريب بير دسته‌نين اۆستۆنده ياتيردتدی.

زينب: «بالا»- دئدی، «بالا، آخی نه‌قده‌ر اينادكارسان ...»

سونرا زينب يئنه سو گتيريب، عثمانين باشينا تؤكدۆ. گۆنۆن قاباغيندا داياتيب عثمانی اۆز كۆلگه‌سينده ساخلادی. عثمان بير مۆددتدن سونرا آييلدی. آخشام، ايش تعطيل اولاناجان، زينبين قويدوغو دسته‌نين اۆستۆنده، بوم- بوش گۆزلرله ايشله‌ين‌لره باخدی. اوتانديغيندان باشينی قوزاييا بيلميردی.

ايش قورتاراندا زينب عثمانين اليندن توتوب ماشينا ميندیردی. اوشاق اثله بيل اريميشدی. زينب دئدی:

– عثمان بو گۆن سن چوخ ياخشی ايشله‌دين. مصطفی‌آغا موزدونو آرتيقلاماسی ايله وئره‌جک.

عثمان تعجۆب‌له سوروشدو: «دوغرودان وئره‌جک؟»

«سن چوخ ايشله‌دين».

عثمان سانكی تزه‌دن جانلاندی.

***

بۆتۆن عايله ييغيشيب قاپی قاباغيندا يئمک يئييرلر ... اويتاندا آرابا، ارابايا باغلی آتلار. آتلار باشلارينی ياش اوتا سوخوب، خيشيرتی ايله، سانكی اوتو سومورورلار. اطرافی ياش اوت قوخوسو آليب ...

قارانليق پرده- پرده ائنير. آتلارين بيرآز او طرفينده ده عثمان تارلادان گلديييندن بری تيكيليب دوروب. صبيرسيزليكله گؤزله‌يير، گؤزۆ يئمک يئينه‌نلرده‌دير. يئمک يئينه‌نلر عثمانی گؤرمۆرلر.

عثمان گؤزله‌ییر. آخیردا صبری توکه‌نیب اؤسکوروؤر. هئچ کیم اؤسکوروؤیو ائشیتمیر. عثمان بیر نئچه دفه ده اؤسکوروؤر. عثمان اطرافینا باخیر. ییردن بیر آغاج گؤتوروب، گوروولتویله سیندیریر. یئمک ییئه‌نلر اهمییت وئرمیرلر. سونرا عثمان سیندیردیغی آغاجلا توزلاردا دایره‌لر، خطلر چکیر. آغاجی وارگوجو یله توپراغا سوْرتور. آغاجین توپراغا قوْوتله سوْرتولمه‌سیندن چیخان سسلر ... عثمان ایسته‌ییه ییتیشمیر. ییمک ییئه‌نلر دائیشیب گولورلر. عثمان هیرس‌لنیر. دورمادان آغاجی توپراغا سوْرتور. چکدیی دایره‌لری آیاقلاری ایله پوزور. اغاجین اوجو توپاقدا... عثمان قاچا- قاچا آغاجین اطرافیندا دولانیر. سونرا ییمک ییئه‌نلری اونودوب، اؤز اویونو ایله مشغول اولور ... چکیر، چکیر، پوزور.

بیردن بیر سس ... آغاج الیندن دوشدو. ییرینده دوندو قالدی. قاچمالی‌دیر؛ قاچا بیلمیر.

مصطفی‌آغانین آروادی حئیرتله دئدی:

«وای عثمان‌دی بو! عثمان ... گل عثمان!»

عثمان ییریندن ترپنمیر.

«گل عثمان، اوتور چورک یی‌ء!»

عثمان ائله بیل ائشیتمه‌ییب، هئچ بیر زاد دئمیر.

«سنی آنان گوندریب؟»

عثمان باشی آشاغی‌دیر، قوزامیر باشینی.

«یوخسا زمی‌دن گلندن سونرا بلکه ائوه گئتمه‌ییب‌سن، دلی اوغلان؟ آنان نیگران اولار، سنی آختارار».

ارینه طرف ائیلیب، بیر شئی‌لر دئدی. سوفره اطرافینداکی‌لار گولدولر.

عثمان اورادان قاچماق ایسته‌ییر. ایسته‌ییر، آمما ائله بیل ییرینه میخلانیب.

مصطفی‌آغا: «هله بیر منه باخین، عثمانین موزدونو وئرمه‌یی اونوتموشام»- دئدی. کیسه‌سینی چیخاردیب عثمانا طرف بیر ایییرمی بئش‌لیک اوزاتدی. عثمان تئز پولو قاپدی.

«ساغ اول»- دئیه قاچدی.

قاچا- قاچا ائوه گلیب، آناسی‌نین قوجاغینا آتیلدی.

«آل! ...»- دئدی.

آنا ایییرمی بئش‌لیی اوچ دفه باشی‌نین دوورەسینه دولاندیریب، سونرا دوداغینا طرف آپاردی.

اوْغلان جیئغیٔن بایراملیغیٔ

نریمان ناظیم

اوْغلانجیٖق گوْزگـوْ قاباغیٖنـدا دایانـدیٔ. تـزه‌جـه گئیـدیٖیی کـاپوشـوْنون دوْشـوْنوْ تومارلاییب قوْلتوغون یٖـتللندیردی. سـوْنرا آرخاسیٖندا دایـانمیٖش آناسیٖنیٖن گوْزگـوْده سوْزوب گوْلوْمسه‌دیٖ. بیر داها اؤنینـده‌کـی کاپوشوْنا باخدیٔ. گوْلوْش دوْداغلاریٖنـدان چاغلاییب اوْز گوْزوْنه یـاییلارکن چیٖپیش کیمـی سـیٖچیٖراییب ماغـازادان اشیـگه قاچدیٔ...

– وْ آ آ... عمـی‌ی... اوْغـلان بیـر دایـان گوْروْم نه‌جوْردی آخیٔ...– دییـه– آرواد دا قاپیٔیا چیٖخدیٔ.

اشیکده، ماغازاییا سـاریٔ گلـن کیشـی، آتیلیـب اوْیناییـاراق قاچـان اوْغلانـیٔ ایزله‌یره‌ک تعجوْب‌دن دوْداقلاریٖنیٔ گوْلوْنج بیـر شـکیل‌ده بوْزموْشـدوْ. بـایرام قابـاغیٔ ایدی. بازار چوْخ توْنلوْک ایدی. بیـر آنـدا اوشاق گوْزدن ایتدی. آمما آرواد اوشـاغیٖن آردیٖنجا یوْلا دوْشدوْکده، ماغازاچیٔ اوْغلان قاپیٔیٖن آغزیٖندان سسلدی.

– آیٔ خـــانیم! کاپوشـــوْنون پولـــون وئرمه‌دین... آیٔ خانیم...

اوْغلانجیغیٖن قاچماسیٖنیٔ تعجـوْب‌لـه ایزله‌یٖن کیشی بیردن– بیره اوْزوْنه گلدی:

– هه؟! کاپوشوْن. نه کاپوشوْنون؟!

– عنـابی نخـودی کـاپیٔ شـوْنو آلیٖـب پولونو وئرمه‌میش گئـدیر– دییٖـه اوْغـلان، ایشـاره ایلـه آروادیٔ گوْسـتردی. کیشـی درحال گوْتوْروْلوْب، آروادیٔ حاقلادیٔ:

– آیٔ باجیٔ... آیٔ باجیٔ هارا گئدیرسـن بس؟ آلدیٖغیٖن جینسین پولـون وئرآخـیٔ، پی‌ی‌ی!!

– نه‌خبریندیر قارداش من قاشمیٖرام کی، قوْیٔ گوْروْم اوشاق ننجه اوْلـدو– دییٖـه– آرواد یٖتنی‌دن یوْلا دوْشدوْ.

کیشی‌نین سسی اوجالدیٔ:

– دایان بیر گوْروْم آ آ... اوشاق! اوشـاغا نه اوْلاجاق پولو وئـر هـر یٖتره گئدیرسـن گئت‌دا، سنین قاباغیٖویٔ کسن وار؟

آرواد تله‌سیک کیفین آچیٖب الـی اسـه– اسه پولو ساناییب کیشی‌یه ساریٔ اوْزاتدیٔ:

– آلا بو دا سنین پولون!

کیشی پولو آلیٖب سانادیٔ:

– یاخشیٔ... بس هـانیٔ قـالانیٔ؟– دییٖـه الینی آروادا ساریٔ آچدیٔ. آرواد تعجوْب‌له سوْروشدو:

– اوْن بئش مین توْمن دئییل مه‌یه؟

– هه اوْن بئش مین‌دی.

- به دایٚ نه ایستیرسن؟ ایکی مینینی ده اوْغلان، اؤزوٚ چیخیب کیشی‌نین گـؤزلری قییٚلدی:

- بورا بـاخ گـؤروٚم منـی سارئیمئیسـان، یوْخسا آغلین آزئبدیٚ.

اوْن بئش مین توٚمن هئچ بونون تیکیلمه پولو دا دئییل! هله پـیس- پـیس دئییرسـن قاشمیرام کی!!

آروادین دوٚداغیٚ اسدی:

- مـن قاچـان آدام دئیـیلم، گؤزلریـوٚی سـیل آدامـووٚی تـانیٚ. دئییـرم اوْغـلان اوْن‌یئـددی‌مـین دئییـب، ایکـی مینـین‌ده چیخیب، دئییرسن یوْخ ، او، او بـودا مـن- دییـه آرواد قاییـدیب، یئیـن آددیـم‌لارلا ماغازایا ساریٚ گئتدی.

کیشی ده اوْنون دالینجا ماغازایا گیردی-

سن هانسیٚ کاپوشونو وئریب‌سن بونا؟

دییه، اوْغلاندان سوْروشدو.

- او عنابی- نخودی کاپوشوْنو.

- نئچه دئییب‌سن؟

- اوْن یئددی مین دئدیم، ایکی مینین‌ده اوْنا چیخدیم.

کیشی توْپ کیمی آچیلدیٚ:

- آیٚ سـنین او بوْیـنـون سینسـین. اوْلیندنـده بللـی ایـدی سـندن آلـیش- وئریش‌چی چیخمایاجـاق. گئده! بـه‌سـن کوْرسان؟ آخیٚ او شـوْقریبی اوْخـو آ آ... دییه. آروادا ساریٚ یوْنلدی:

- منـی باغیشـلا بـاجیم، سـن دئـین اوْلسون، ایکی می‌نین‌ده تخفیف اوْن مین‌ده وئر قورتارا!

بو آندا اوْغلان دیللندی:

_ آغا وآللاه قیمیتی‌نی اوْن یئددی مـین توٚمن یازمیشدین.

- سن دایٚ دانیشما. دانیشما دئدیم. «اوْن دئددی مین توٚمن دازمیشدیٚ».

هله پیس- پـیس‌ده دیپلـوٚم آلیـر، آیٚ او سنه درس وئره‌نین آتاسینا لعنت گلسـین... دییه، کیشی لاپ جین‌لندی...

کیشی‌نین اوْغلو دئییشمه‌سینی کسـه‌رک آرواد بیردن- بیره دیللندی:

- یـوْخ آغـا منـیم پولـوم یوْخـدور کـاپوشـوْنووٚی گتیـره‌رم- دییـه- آرواد ماغـازادن چیخـدیٚ. کیشـی‌ده آروادیـن دالیسینجا انشیگه چیخاراق:

- باجیٚ بس اوْن مین‌ده وئر کـاپوشـوْنو قایتار پولووٚ آل!

- دئدیم کی، منیم ائله پولوم یوْخـدور آغا.

بو آندا اوْغلان یوٚیوٚروٚب کیفی آروادین الیندن قاپاراق:

- بس بو کیف قالسین گئت کاپوشـوْنو گتیر!

لا الـه الا الله. گئدده بـه سـن نیـیه بئلـه گیـرسن. آخیٚ او کیف نـه‌یـه دیـر. او اؤزو دئییر پولـوم یوْخـدو، سـن کیفـی گیـروٚ ساخلاییرسان؟!-

دیئه – کیشی قنیظ ایله کیفی اوْغلانیْن لیندن چکیب آلدیْ. آروادیْن دوْداقلاریْ اسدی. آمما آغزیْنداکیْ سوْزوْنوْ اوداراق باخیشلا کیشی‌نین آغزیْنیْ باغلاییب، یوْلا دوْشدوْ. کیشی‌ده کیف الینده، اوْنون دالیْسیْنجا یوْل‌لاندیْ.

آرواد بازاریْن ایچینده، بو تیمچه‌دن اوْ تیمچه‌یه، اوْ دوْنوْمدن بو دوْنوْمه هئی گیریر- چیْخیر... آمما اوشاقدان ایز- اثر تاپا بیلمیر. سانکیْ اوْ بیر دامجیْ سو اوْلوب یئره باتمیشدیْ. گئتدیکجه اوْنون نیگه‌رانلیغیْ، هیجانیْ آرتیر، سوْرعتی چوْخالیر، یئریشی قاچیْشا چئوْریلیر. کیشی‌نین ده نفسی چیینی‌لریندن چیْخا- چیْخا آروادیْن دالیْسیْنجا لهله‌ییردی. ماغازاچیْ‌لاریْن چوْخو وْ بازاردان کئچن‌لرده، تعجوّب‌له دایانیب اوْنلارا باخیردیلار.

هاچاندان – هاچانا اوشاغیْ «آیْنا – شام‌دان» ماغازاسیْنین گوْزگوْلرینده اوْزوْنه باخا- باخا تاپدیْ. اوْ، بوْیوْک گوْزگوْلرده ایْنینه گئیدیگی، یاراشیقلیْ کاپوشونونون تاماشاسیْندان، فرح‌لنیردی.

اوْغلانجیق قاباق- قاباغا قوْیولموش گوْزگوْلرده، اوْزوْنو نه بیر نه ایکی بلکه اوْنلارجا گوْردوْکدن داها آرتیق ماراقلانیب، هیجانلانیردیْ. آرواد اوشاغیْ گوْرجک جیه‌ر دوْلوسو بیر نفس آلیر، دیزه چوْکوْر، اوْنو باغریْنا باسارکن:

– امیر... بالا بوْیوْوا قوربان اوْلوم به سن بورادا نه گزیرسن؟

– کیشی ایسه توْوْشه‌یه‌رک اوْنلاریْن باشیْ‌نیْن اوْستوْنده دایانیب کاپوشونو آلماغا تله‌سیردی.

آرواد اوشاغیْ ماغازادان چیْخاریب سایْخاش بیر یئره آپاریب، اوْنون قولاغیْنا نه‌سه پیچیلدایا- پیچیلدایا الینی کاپیْ‌شوْنون یاخاسیْنا اوزالتدیْ.

– یوْخ ائله بو یاخشیْ‌دیر... من ائله بونو... – دیئه – اوشاق دوْداقلاریْنیْ قیْسیب دالیْ- دالیْ چکیله‌رک ایکی اللی برک– برک کاپوشونون یاخاسیْندان یاپیشدیْ.

– امیر بالا بوْیوْوا قوربان بو کاپوشون ایْنوْوه خیردادیْ. بونو وئر، گئده‌ک آیریْسیْن آلاخ، ها، آبالام‌سان- دیئه، آرواد آستا- آستا کاپوشونون دوْیمه‌لرینی آچیب، زیپینی آشاغا چکن کیمی اوشاق آغلاماغا باشلادیْ.

آرواد، کاپوشونو اوشاغیْن ایْنیندن چیْخارتماغا چالیْشیْردیْ‌سا، اوشاق‌دا ایناد کارلیْق‌لا، اوْزوْنو آناسیْ‌نیْن الیندن قورتارماغا جان آتیردیْ.

کیشی اوْزوْنو ساخلایا بیلمه‌ییب ال آتیب کاپوشوندان یاپیشیب، دارتیب اوْغلانجیغیْن ایْنیندن چیْخارماغا چالیْشدیْ:

– دی قورتار گوْرم بابام د آ آ...

کاپوشونون اوزو آستار اولاسادا، قوللاریئین دؤیمه‌لری باغلیٔ اولدوغونا گؤره، کیشی اوغلانجیغیٔ بیر آز اوز دالیٔسیٔجا سورونداوزندن سونرا کاپوشونو اونون ائنیندن چیٔخاریٔب یولا دوشدو. آرواد دلی‌جه‌سینه بیر آز یول کیشی‌نین دالی‌سیٔجا قاچدیٔ. کیشی بیر پول بوکومونو جیبیندن چیٔخاریٔب آروادا ساریٔ آتدیٔ. پول یئره سپه‌لندی. آروادیٔن دیشلری قیٔجیٔردیٔ:

– تووو سنین او نجابتیوه... آیٔ ی‌ی ناکیشی– دیٔیه، قه‌هر بوغازیٔنیٔ بیچه– بیچه، ائیلیب یئردن پوللاریٔ دؤشورمه‌یه باشلادیٔ.

× × × ×

آرواد اوغلانجیغیٔن بیله‌ئیندن یاپیٔشیٔب بازار اوزونو سورویوردو.

اوغلانجیق دا آیاق‌لاریٔنیٔ یئره دؤیه– دویه قیٔشقیٔر– باغیٔر سالاراق دیرنیردی. نهایت آروادیٔن صبری توکندی:

– یئتیم قالاسان دئییرم، ائنووه کیچیک‌دی. نه‌سیز قالاسان دئییرم ائنووه کیچیک‌دی– دیٔیه، آرواد جین‌لنه‌رک دلی‌جه‌سینه اوشاغی شاپالاغیٔن آغزیٔنا وئردی.

بیر نئچه نفر قاچیٔب اوشاغیٔ آروادیٔن الیندن آلدیٔلار.

یاشلیٔ بیر قادیٔن آروادیٔن قولوندان توتوب، اونو، آغزیٔ بازارا آچیٔلان مچیدین حیٔه‌طینه چکیب، بیر سکی‌نین اوستونده اوتوردارکن:

قیٔزیٔم! آدام آجیٔیاندا اوزونو ساخلار نه‌خبرینددیر، او طیفیل اوشاغیٔ اولدوروسن آخیٔ؟!

باشقا بیر قادیٔن دا، اوشاغیٔ آناسیٔنیٔن یانیٔنا گتیردی. آروادا بیر آز سو ایچیریب، اوشاغیٔن دا اوز– گؤزونو یویوب اووتدولار.

× × × ×

قیٔشیٔن سون گونلری‌نین ایلیٔق گونشی اینجارسیٔزجا توتقون بولوتلاریٔ سوکونوب– چیٔخیٔردیٔ. آرواد ائله‌جه اوتوردوغو سکی‌ده تومب قالمیٔشدیٔ. اونون گؤزلری، مچیدین حیٔه‌طینده‌کی حووضون اورتاسیٔنداکیٔ سو پوسکوره‌ئیندن داشلانان سویا تیکیلمیشدی.

اوشاق قوزو تکین آناسیٔنیٔن یانیٔندا دایانیٔب، قیٔزارمیٔش گؤزلرینی اونا زیلله‌میشدی. آرواد گؤزونون آلتیٔ ایله اوشاغیٔن یازیٔق گؤرکمین سوزن کیمی، بوتون وارلیٔغیٔ قهره چئوریلیب بوغازیٔنا تیٔخیٔلدیٔ.

او بیردن– بیره الینی آتیٔب اوشاغیٔ اوزونه ساریٔ چکیب، –جان– دیٔیه باغریٔنا باسدیٔ. ائله او آندا ایسه بوغازیٔنا تیٔخیٔنان قهر گؤزلریندن آخماغا باشلادیٔ.

فارسی/عربی دیللریندن آلئنما لوغتلرده

«ۆ، o» ۆ «ئـ ، e» صایت‌لرین

آذربایجان دیلینه اویغون دییشیلمه‌سی*

مصطفی رزاقی

خولاصه

آذربایجان تۆرکجه‌سینه گلن، اصلی فارسی یا عربجه اولان سۆزلرده «ۆo» سسی نه یئرده «ۆö» ۆ نه یئرده «ۆü» سسینه چئوریلیر؟ بو سورغونون جاوابیٔ بو آراشدیرمانین اساس مقصدی‌دیر. بورادا آیدین‌لاشیرکی، باغلیٔ هئجالاردا، هئجانین سونو « ء ، ۆ ، ع ، هـ ، ح » صامیت‌لری ایله باغلانسا، «ۆo» سسی «ۆö» اولور. باغلیٔ هئجالار باشقا حرفلرله باغلانسا «ۆ o »، «اوü» اولور.آچیق هئجالاردا ایسه «ۆ ü » اولور.

هابئله « ء ، ئـ ، ع ، هـ ، ح » صامیت‌لریندن قاباقکیٔ «ئـ e» باغلیٔ هئجادا اؤزونو قوروئور. باغلیٔ هئجالار باشقا حرفلرله باغلانسا «ئـ e» «ی i» سسینه چئوریلیر. ۆ آچیق هئجالاردا همیشه «یـ i» اولور.

کیریش

گلمه سۆزلرین، بیر دیلده دییشیک‌لیئه معروض قالدیغی، چوخ دیلچی‌لر طرفیندن وورغولانمیشدیر. آنجاق بو دییشیک‌لیئین، هانسیٔسا قایدا اۆزۆندن اولدوغونا آز ایشاره اولونوب. بو آراشدیرمادا همین دییشیک‌لیک‌لرین، مۆعیّن قایدا اۆزۆندن اولدوغو اورتایا قویولور.

---

* امکداشیمیز م. رزاقی بـو آراشـدیرمانیٔ آپارمیشـدیر. حـۆرمتلی اوخوجـولارین ایتیقـادی ۆ ایصـلاحی نظرلرینـی گؤزله‌ییریک.

ایلکین سؤزغو بودور کی نییه «دنیا donya» «دۆنیاdünya» اولوب ۆ «محترم» مۆحترم؟ باشقا سؤزله نییه دۆنیا دا مۆحترم کیمی، دۆنیا شکلینه دۆشمه‌یب؟ باشقا سؤرغو بودور کی، نه اۆچۆن «اِسلام» ایسلام اولوب ۆ «اِحترام» ائحتیرام؟ بو سؤرغولارین آردینجا بو فیکیر اورتایا چیخدئ کی بو نۆقطه‌دن حرکت ائتمه‌لییک کی، صامیت‌لرین ، مۆعیَن صایت‌لرله اویغونلوغو واردیر. بیر عیده مۆعتقیددیلر کی، بو لهجه‌نین تأثیری‌دیر. حالبوکی، آذربایجان دیلینده بو بیر قانونا اویغون حادیثه‌دیر.

بیر دیلین قایدالئ اولدوغونو یالنیز او دیلین اؤز دوغما سؤزلرینده آراماق چوخدا یئرلی ۆ دۆزگۆن دۆر، آمما او دیلین، گلمه کلمه‌لری ده، قایدا اۆزۆ ایله، دییشدیرمه‌سینی ایثبات ائتمک داها اؤنملی‌دیر.

آراشدیرمانین سابیقه‌سی

من بیلدییمه گؤره بو حاقدا آنجاق بعضی ایشاره‌لر واردیر کی، اونلاردان بو مۆوضو اۆچۆن فایدالانماق اولار.

دیلچی عالیم آغا موسا آخوندوف «ه» صامیتی‌نی ایضاحلایاندا یازیر: «مثلن، h (ه – ح) فونئمی دیلیمیزده مؤوجود اولان دوققوز صایتین هامیسیندان اول ایشلندیئی حالدا (هیم، هۆجوم، حئیران، حؤرمت، هوس، هوقا، هومای، هیچقیرماق) یالنیز بئش صایتدن(ۆ، اَ، ئـ ، آ، و) سونرا گله‌بیلر(مۆحکم، عهد، ائحکام، آه، روح)»[1].باشقا عیبارت‌له «هـ» دن قاباق یالنیز بو بئش سس (ۆ، اَ، ئـ، آ، و) گله بیلر.

نون حرفی بارده یئنه یازیر: بۆتۆن صایت‌لر «ن» فونئمیندن سونرا ایشلنه بیلر لاکین نون صامیتی‌نین مۆختلیف صایت فونئم‌لریندن سونرا ایشلنمه ساحه‌سی بیرقده‌ر محدوددور[2].

بو حاقدا دیگر ایشاره‌نی دیلچی عالیم بهزاد بهزادی ائدیب. بو ایشاره‌نین حۆسنۆ بودور کی، گلمه کلمه‌لره حصر اولوندوغو ووُرغولانئیب. «گلمه کلمه «ائـ e» ایله باشلانئیب، سونراکئ صامیت ده «ئـ e» اولوب، هابئله بو ایکی صایتین آراسیندا (ح، ع، ه)

[1] آغاموسا آخوندوف، آذربایجان دیلی فونئتیکاسئ، باکئ، ماآریف نشریاتئ، ۱۹۸۴ ص ۱۸۳.

[2] - هامان ، ص۱۳۰.

یئر توتارسا، ایکینجی «ئـ e» صایئتی «ای i » صایئتینه تبدیل اوْلار. احتکار/ ائحتیکار، بهشت/ بئهیشت، اعتماد/ ائعتیماد[1]».

یئنه یازیر: «بیر پارا گلمه کلمه‌لرده «وْ o» سسی «ؤ ö » اوْلور. بهتان/ بؤهتان، بحران/ بؤهران، کمک/ کؤمک، موهوم/ مؤوْهوْم»[2].

فرضیئه

۱- «وْ o» صایئتی باره‌سینده

آشاغـیداکیْ قایدا اوْزره آذربایجان تلفّوظوْنده «وْ o»، «وُ ü» وْ یا «ؤ ö» اوْلور.

الیف- باغلیْ هئجا (ء ، وْ ، ع، هـ ، ح) حرفلرله باغلانسا «وْ» سسی «ؤ» اوْلور. میثال:

ـ ء - مؤمین(مؤمن)- رؤیا (رویا).

بورادا «مؤ» باغلیْ هئجادئر وْ بو باغلیْ هئجا همزه حرفی ایله باغلانئیب. وْ اصل‌ده سسی «اوْ o» اوْلان «میم» توْرکجه‌ده «اؤ ö» سسی ایله تلفوّظ اوْلونور. موْ← مؤ، روْ←رؤ.

ـ وْ- مؤوْضو (موضوع)، اؤوْلاد (اولاد)، مؤوْقیف (موقف) وْ...

ـ ع - نؤوْ (نوع)، مؤعتبر (معتبر)، مؤعتکیف(معتکف)، مؤعتاد(معتاد)، تواضؤع(تواضع).

ـ هـ ـ تؤهمت (تهمت)، بؤهتان (بهتان)، توَجؤه(توّجه).

ـ ح ـ مؤحکم (محکم)، صؤحبت (صحبت).

ب- باغلیْ هئجادا، بئش حرفدن (ء ، وْ ، ع، هـ ، ح) باشقا حرفلر هئجانـیْ باغلاسا «وْ» سسی «وْ» اوْلور. میثال: موْختلیف، موْشتری، موْستجاب، موْبتدا، نوْکته‌دان، موْدریک، موْژده.

ج- آچیْق هئجـالاردا «وْ» همیشـه «وُ» اوْلـور. میثـال: مـوَأثّیر(مـؤثر)، موَوَفّـق(موفـق)، مـوَعیّن(معـین)، موَهـاجیر(مهـاجر)، موَعاصـیر(معاصـر)، موَحاکیمـه(محاکمـه)، موَخالیفت(مخالفت)، موَشاریکت(مشارکت)، موَصاحیبت(مصاحبت)، موَلاقـات(ملاقـات)، موَناجات(مناجات)،....

۲- «ئـ e» صایئتی باره‌سینده

---

[1] - بهزاد بهزادی، آذربایجانجا- فارسجا سؤزلوْک، تهران، دنیا، ۱۳۶۹ ص ۲۱.

[2] - هامان.

الیف- باغلیٛ هئجالاردا بئش حرف (ء ، ع ، هـ ، ح ، یٛـ) هئجانیٛ باغلاسا «ئـ» سسی اوٛزوٛنوٛ حیفظ ائدیر. میثال:

ـ ء - بئس (بئس)....

ـع- مئعیار(معیار)، مئعراج(معراج)، شئعر(شعر)، تابئع(تابع).... ایستئعداد(استعداد)، ایستئعمار(استعمار).

ـ هـ- مئهدی(مهدی)، مئهمان(مهمان)، مئهریبان(مهربان)....

ـ ح- مئحراب(محراب)، ائحتیرام(احترام)، صالئح(صالح)....

ـ یٛـ- مئیٛدان(میدان)، مئیٛل(میل)، مئیٛ (می)، نئیٛ (نی)، قئیٛد(قید)....

ب- باغلیٛ هئجالاردا بو بئش(ء ، ع ، هـ ، ح، یٛـ) حرفدن باشقا حرفلر هئجانیٛ باغلاسا «ئـ» سسی «یـ» اوٛلور. میثال: میقدار(مقدار)، ایلزام(الزام)، ایشتیباه(اشتباه)، اینتیظار(انتظار)، ایختییار(اختیار)، ایرتیباط(ارتباط)، ایبتیدا(ابتدا)، خیدمت(خدمت)، ایظهار(اظهار).

ج- آچیٛق هئجالاردا «ئـ» همیشه «یـ» اوٛلور. میثال:

میداد(مداد)، کیتاب(کتاب)، قییام(قیام)، ایمام(امام)، ایجاره(اجاره)، عیبارت(عبارت)، ایشاره(اشاره)، تیجارت(تجارت)، شیکاییت(شکایت).

* موٛلاحیظه- بو قایدا آذربایجان دیلینده دوٛغمالاشمیٛش آلینما سوٛزلرده ده تطبیق اوٛلونور.

قایناقلار:

- آذربایجان دیلی‌نین یضاحلیٛ لوٛغتی، فیلولوٛژی عئلملر دوٛکتورو ع. ع. اوٛروجوٛو، کوٛچوٛرن بهزاد بهزادی، بهار ۱۳۷۶ ، انتشارات درسا.

- آذربایجانجا- فارسجا سوٛزلوٛک، بهزاد بهزادی، تهران، دنیا، ۱۳۶۹.

- آذربایجان دیلی فوٛنئتیکاسیٛ، آغاموسا آخوندوٛف، باکیٛ، ماآریف نشریاتی،۱۹۸۴.

- عرب و فارس سوٛزلر لوٛغتی، آذربایجان س‌س‌ر ، عئلملر آکادئمیاسیٛ، نیظامی آدینا ادبیات وٛ دیل اینیستیتوتو، باکیٛ، ۱۹۶۷.

اؤز خالقینا گۆندوزون ایشیغینی ارمغان گتیرن بیر اوغلان جیغاز

عزیز محسنی

بو افسانه‌ده دونیانین ان سویوق، بوزلو و بورانلی اؤلکه‌لریندن دانیشیلیر. بو یئرلرده یای فصلی چوخ گوده و قیش فصلی چوخ اوزون‌دور و گونش بوتون قیشی، اؤزونو گؤزلردن گیزله‌دیر. بو افسانه ایسکیمولارین حیاتی‌نین بیر حیصّه‌سیندن سؤز آچیر و اونلارین یوردلارینین، گوندوزلرینین ایشیق اولان زامانینی و قارانلیقلارینی تصویر ائدیر. ایسکیمولار بارەسینده و بو گونکو وضعیت‌لریندن بیر قیسا معلومات آشاغیدا اوخوجولار اوچون قلمه آلینیب‌دیر.

ایسکیمولار، گروئنلندده، کانادانین شیمال حیصّه‌سینین اوجقارلاریندا، آلاسکادا و هابئله کئچمیش شورالار اؤلکه‌لرینده یاشاییرلار. الده اولان ائحصاییه‌لره گؤره اونلارین عوموم سایی تخمینن ۹۰مین نفردن آرتیق دئییل. اونلار اؤزلرینی حقیقی اینسانلار آدلاندیریرلار. اونلارین بیر چوخو عیسوی و بیر قیسمی ده عنعنه‌وی دین‌لرینی ساخلامیشلار. بعضی تاریخچی‌لر ائحتیمال ائدیرلر کی، ایسکیمولارین و هیندی‌لرین (آمریکانین قیرمیزی دری) اهالیسی‌نین تاریخی ۳۰-۱۰ مین اول‌دن باشلاییر، ائحتیمال کی، اونلارین اجدادی شیمال شرقی آسیادان برینت بوغازی واسیطه‌سیله آمریکایا کؤچوب گلمیشلر و مین ایللر عرضینده اورادا مسکون‌لاشمیشلار. اونلارین دیلی پاله‌آسیا دیللرینین ایسکیمو آله‌اوت قوروهونا داخیل‌دیر. بو دیلده تخمینن ۹۰ مین نفر دانیشیر و بو دیل قایدا- قورولوش باخیمیندان ایلتیصاقی بیر دیل‌دیر. شورالاردا یاشایان ایسکیمولارین الیفبالاری کیریل ایدی و الده اولان معلوماتلارا گؤره اونلارین آراسیندا ساوادسیز یوخدور و ضیالی‌لارینین

سایئنی نیسبتن چوخدور و خالق صنه‌تکارلیغی چوخ اینکیشاف ائتمشدیر.

چوخ اسکی زامانلاردا گونشین ایشیغی هر بیر یئره ساچیردی. بیر گون گونش بیردن گؤزلردن ایتدی. آنجاق یالنیز گنجه‌لر، اولدوزلار گؤیده سایریشیب اؤز ایشیقلارینی عالمه سپدیلر. اینسانلار هامی یوخسول و کاسیب اولدولار. یئر اوزونو قار، کولک و چوغون بوروردو. اوتلار، بیتگی‌لر بوزلارین آلتیندا دونوب آرادان گئتدیلر و اوره‌ک یاندیریجی، کده‌رلی و اوزونتولو بیر وضعیت قاباغا گلدی. اوؤسونچولار، سئحیربازلار و جادیگرلر بوتون قودرت و تیلیسیم‌لری ایله اله‌شدیلر، آمما گونشی قایتاریب، دونیانی نورلاندیریب، ایشیقلاندیرماغا قادیر اولمادیلار.

قوزئی قوطبینده یئرلشن بیر کندده، بیر اوغلانجیغاز یاشاییردی. او آتا- آناسینی الدن وئریب یئتیم قالمیشدی. او کندده اونون هاییئنا قالان و قایغی‌سینی چکه‌ن هئچ بیر کیمسه یوخ ایدی. بو اوغلانجیغاز باشقا یوخسول و کیمسه‌سیز اوغلانلار ایله کندین یول قیراغیندا عؤمور کئچیریردی و آوارا- سرگردان کوچه- بازاری دولانیردی. اونو گؤرن هر بیر شخص اونا خور باخیردی.

بیردن گؤزو ائویندن چیخان بیر جادیگره ساتاشدی. اونا طرف یونه‌لدی و اوزونو سئحیربازا توتوب دئدی:

– سیز جادیگر و اوؤسونچولار گونشی بیزیم سویوق و دونموش اؤلکه‌میزه قایتارا بیلمه‌دیز، آمما من بو ایشی گؤره‌جه‌یم، ایندی اونو تاپیب گتیرمه‌یه گئدیرم.

جادیگر اوغلانجیغین بو سؤزلریندن چوخ جین‌لندی و اونا ساری یوییوروب اونو دؤیوشلمه‌یه باشلادی و چوخ بیر قضب‌له دئدی: «ائتز اول، ایتیل جهننمه! داها سنی بو طرفلرده گؤرمه‌یئم بو کنددن قوی گئت و هئچ واخت بورایا دؤنمه!».

اوغلان بو کنددن آیریلماغا و گونشی تاپماق قرارینا گلدی. آنجاق اؤز- اؤزونه دوشوندو کی، یاخشی اولار کی، کنددن چیخمادان قاباق، یاشلی و تجروبه‌لی و دونیا گؤرموش بیر کیشی‌نین یانینا گئتسین و اوندان ایشیغین یئرینی سوروشسون. اوغلانجیغاز، قوجامان، دونیانین ایستی- سویوغوندان چیخان و باش‌بیلن و دونیا گؤرموش بیر کیشی‌نین یانینا گئتدی و اوندان ایشیغین یئرینی سوروشدو و خاهیش ائله‌دی کی، اونا دئسین کی، گونش هارا گئدیب‌دیر،

اونو نئجه تاپمالی‌دیر و ایشیغی نئجه بو کنده قایتارماق اولار. بو قوجا و تجروبه‌لی کیشی بو اوغلانجیغازا نظر سالیب، اونون سیماسیندا سارسیلمایان بیر اراده گوروب، جواب وئردی:

– اوغلوم، اگر سن حقیقت‌ده ایسته‌ییرسن ایشیغی تاپاسان، گئت قار باشماقلارینی گئی و گونئیه دوغرو یولا دوش.

اوغلانجیغاز بو تجروبه‌لی و مهربان کیشی‌نین سوزونو ائشیدیب، قار باشماقلارینی گئیدی و یولا دوشدو. او یورولمادان و آردی کسیلمه‌دن اوزون یولونو داوام ائتدیردی. آنجاق بوتون یول اوزونو، قارانلیق و ظولمت‌دن باشقا بیر شئی گوزونه چارپمادی، آمما او مأیوس اولمادی، ایشیغی تاپماغا تله‌سیردی.

بیر گون بیردن چوخ اوزاقلاردان، ایشیغین شوآلاری گوزونه دیدی، آمما بو شوآلار آردیجیل اولماییب، گیزله‌نیب و تزه‌دن اوزونو قاباق‌کیندان داها نورلو و داها ایشیق‌لی گوستریردی.

اوغلان آجلیغی و یورغونلوغو اونوتدو و یئیین – یئیین آدیملاریلا اوزونو تپه‌نین آیاغینا یئتیردی. تپه‌نین اوچ طرفی قاپ – قارا قارانلیق ایدی، آمما یالنیز بیر طرفی نورا غرق اولموشدو. بیر آز قاباغا گئتدی، تپه‌نین ائنیش‌لیینده گوزو بیر داخماجیغا ساتاشدی، اوردا بیر قوجا کیشی گوردو کی، بئل ایله قارلاری اویان – بویانا سپه‌له‌ییر و بو قار دنه‌جیک‌لری گوییده بولودا چئوریلیب، ایشیغین قاباغینی کسیردیلر و کیشی‌نین آرخاسیندا داخماجیغین یاخین‌لیغیندا بیر بویوک ایشیغین نورو، یئر اوزونه سپه‌لنمیشدی و بو بویوک ایشیق توپلوسو هر بیر یئری ایشیقلاندیریردی.

اوغلانجیغاز درحال دائیسیندا اولان و آختاردیغی شئیین تاپماسینی دویدو. او بو قوجا کیشی‌نین یانینا گلیب و اونا دئدی:

– قوی بو نور و ایشیق منیم کندیمی ده ایسیندیرسین، ایشیقلاندیرسین، سن نییه بئل ایله قارلاری گوییه سپه‌له‌ییرسن، قارانلیق و ظولمت یارادیرسان!

اوغلانجیغاز سونرا بئله سوزه باشلادی:

– من قارانلیقدا یاشاماقدان داها بئزمیشم و ایسته‌ییرم بورادا، سنین یانیندا، ایشیغین یاخینلیغیندا قالام، ایشیق‌دا یاشایام.

قوجا کیشی جواب وئردی:

«ایسته‌سن منیم یانیمدا قالا بیلرسن».

هر ایکیسی راضی‌لاشدیلار. قوجا اونو داخماجیغا آپاردی و اوغلانجیغازا اوز

آرخاسیٔ طرفده دار بیر جیٔغیٔرئن آلتیٔندا یئرله‌شن بیر چؤکؤک گؤستردی. چوٚخ کئچمه‌دن اوٚغلانجیٔغاز قوجاغیٔندا بیر ایشیٔق توٚپلوسو، تله‌سه- تله‌سه داخماجیٔغیٔندان دیشاریٔیا دوٚغرو یؤرؤیؤب و اوٚرادان اوزاقلاشدیٔ. بیر نئچه دقیقه‌دن سوٚنرا قوٚجا بایئرا چیٔخیٔب گؤردوٚ، اوٚغلانجیٔغاز ایشیٔق توٚپلوسونو قوجاغیٔنا آلیٔب، قاچا- قاچا بوردان اوزاقلاشیٔر. او قیٔشقیٔردیٔ، هارایٔ چکدی، «قاییٔت» «قاییٔت» باغیٔردیٔ، آمما اوٚغلانجیٔغاز هئچ بیر شئیه اعتینا ائتمه‌دن بوٚتوٚن قوٚدرتیله قاچیٔب و اوٚرادان اوزاقلاشیٔردیٔ. اوٚغلانجیٔغازیٔن تله‌سه- تله‌سه قاچدیٔغیٔنا گؤره آیاغیٔ بوٚدره‌دی و بیردن یئره ییٔخیٔلدیٔ و بونا گؤره بو ایشیٔق توٚپلوسو یئره دیٔدی و کیچیک حیصّه‌جیک‌لره بؤلوٚندوٚ. هر تیکه بیر یئره داغیٔلدیٔ. اوٚغلانجیٔغاز بو نورلو و ایشیٔقلاندیٔریٔجیٔ شار* شکلینده اوٚلان تیکه‌لر ایله اؤز دوٚغما کندینه قاییٔتدیٔ.

اوزون، یؤروجو و حئیرت‌لندیریجی بیر سفردن سوٚنرا، بو اوٚغلانجیٔغاز اؤز یئرلی‌لرینه، بئله بیر دیٔرلی و قیٔیمت‌لی ارمغان گتیرمیشدی. کندلی‌لر بیر بولاق کیمی آخان و دایما اوٚنلاریٔن اوٚدالاریٔنیٔ و داخماجیٔقلاریٔنیٔ ایشیٔقلاندیٔران و ایسیندیرن بو نور ییٔغیٔنیٔندان چوٚخ سئوٚیندیلر و شادلیٔق ائتدیلر.

او زاماندان خالقیٔن آراسیٔندا بو افسانه آغیٔزدان- آغیٔزا، سینه‌دن- سینه‌یه گزیر و بو کندین اهالی‌سی گئجه- گوٚندوٚزوٚن باشلانماسیٔنیٔ او زاماندان حساب ائدیر و بو یئتیم اوشاغیٔن آدیٔ خالق قهرمانیٔ کیمی دیللرده دوٚلاشیٔر.

قایناقلار

۱- دوٚنیا ادبیات دایرةالمعارفی.
۲- آذربایجان سوٚوئت انسیکلوپدیاسیٔ.

* شار: توپ کوٚره‌سی، یومورو.

آنادیللر

[آرازین اوتایـنا ایتحاف ائدیرم]

مهدی خان آغامعلی اوغلو وکیل‌اوو

کوچورن: میرهدایت حصاری

گیریش

صمد وورغونون بؤیۆک قارداشی و منیم آتام اولان مهدی خان وکیل‌اوو ۱۹۰۲–جی ایلده قازاخ قضاسی (ماحـالی)‌نین «صالاحلی» کندینده آنادان اولموش و ۱۹۷۵–جی ایلده دۆنیایا گؤز یوممـوشدور.

مهـدی خـان عؤمرۆنـۆ معـاریف عالمینـده (مـۆعلّیم، مـۆدیر و س.) گـنج نـسلین تربیـه ائدیلمـه‌سـی و خـالقین مۆعاریفله‌نمه‌سی ساحه‌سینده کئچیرمیشدیر.

م. وکیلوف بؤیۆک وطن مۆحاریبه‌سی ایللری‌نین ایلک آیلارینـدا ایرانـا گلمیش و تبریـزده چیخـان «وطن یولونـدا» قزئتینده امکداشلیق ائتمیشدیر. او ۱۳-۱۴ یاشیندا، قارداشی صمد وورغون اوچون هم بؤیۆک قـارداش و هـم ده آتـا-آنا عوضی اولموش، دوزگون یارادیجیلیق یولو توتماقدا اونا کؤمک‌لیک ائتمیشدیر. او اؤزوندن سونرا قارداشی حاققیندا «عؤمۆر دندیکلری بیر کاروان یولو» (یازیچی۱۹۸۶) آدلی گؤزل بیر کیتاب تؤحفه قویوب گئتمیشدیر.

اونون آنا دیللر حیکایه‌سی بیرینجیسی، آناسیز قالمیش ایکی قارداشین اوشاقلیق چاغلاری حاققیندا بیـر اوتوبیوگرافیک خاطیره و ایکینجی‌سی «آتر» (Atər) قوشونون بیر- بیریندن آیری دۆشـموش جنوبی و شـیمالی آذربایجـانی تمثیـل ائدن «عیسا و موسا» قوشلاری آدلی اولادلاری‌نین دائیمن بیر- بیرینی آختارماسی باغیشیندان خئیلی ماراقلی‌دیر.

تاریخ علملری نامیزدی جوانشیر وکیلوف

قارا یازی منشه‌سینده آنا دیل آدلی بیر قوش وار

منیم سئودالی قلبیم تک آسیلمیشدیر آیاغیندان

صمد وورغون

تمیز و مـاوی سمانـئین لاپ اورتالارئنـدا، آغ بنـئـیزلی آی یوارلانـا- یوارلانـا قربـه دوغـرو آخئـر و قـارانلئق بوشـلوقلاری اوز نـوری ایلـه ایشـئقلاندئرئردی. توپـا- توپـا بولودلار، گؤی اوزونده جئـدئرا چئخمئشـلار

کیمی آیتین قاباغیندان کئچه‌رک، اؤز آغ آتلارینین جنوبا دوغرو چکیردیلر.

گؤیۆن اؤزۆ بیر بیرینه گؤز قیرپان دانه‌لرله بزه‌نمیشدی و سما فۆسونکار بیر گؤزل‌لیگه قرق اولموشدو.

قارا یازین مئشه‌سی‌نین گئجه ساکیت‌لیگی، کور دالغالاری‌نین پیچیلتیسی و ایده چیچک‌لری‌نین خوش عطیری، اینسانین طبیعته باغلاییر، اونون خیالینی اوزاقلارا، ال چاتماز بوشلوقلارا دوغرو اوچوروب آپاریردی. اوشاق خیالی چوخ اوینساق اولور. او اؤز ایلدیریم سورعتلی کیچیجیک قانادلاری ایله بیر آن ایچینده گؤیلرین سیرریلی قوینونا دوغرو اوچار، سونرا ایسه دنیزین درینلیک‌لرینه گیره‌رک، هر شئیی اؤیرنمک، هر سیرری بیلمک ایستر.

گئجه‌نین بو اعجازکار بوشلوغو ایچه‌ریسینده گؤزلریمی گؤیلره دیکه‌رک قلبیمی دومانلاندیران نه‌منی سوآللار ایچینده قرق ائتمیشدیم:

– ننه‌جان، آی ندیر؟

– اوغلوم، آی آللاهین نورودور!

– بس او سایریشان خیرداجا اولدوزلاری اورادا نه‌یه، یاپیشدیریبلار؟

– قوزوم! اولدوزلار دا بالاجا چیراغ کیمی شئی‌لردیر، آیدان اوزاق اولان یئرلری ایشیقلاندیرماق اوچون اورالارا دوزولموشلر.

– آی ننه، اورالاردا ایشیق کیمه لازیمدیر؟

– ملک‌لرین یولونو ایشیقلاندیرماغا.

ساغ بؤیرۆمه اوزه‌رینه چئوریلدیم و دوشونمه‌یه باشلادیم. منه بئله گلیردی کی، گؤیده اینسانلار کیمی چوخلو قانادلی ملک‌لر وار. اونلار اوچوشورلار و هر دفعه قانادلاری‌نین کؤلگه‌سینده چیخان اولدوزلار، سانکی گؤز قیرپیردیلار. بیردن فیکیریمه یئنی بیر سوآل گلدی.

– ننه، آی ننه!

– هئی!

– ننه، سن دئییرسن کی، ملک‌لر گؤیده اوچورلار؟

– هه!

– بس اونلار یورولاندا هارادا اوتورورلار؟

ننه‌مدن سس چیخماییردی. من آراسی کسیلمه‌دن ننه‌مه یالواریردیم کی، منی آنلاتسین گؤره‌ک ملک‌لر یورولاندا هارادا اوتورولار. یالواریشیمدان لاپ تنگه گلن ننه‌م بیردن- بیره:

– سن منی لاپ تنگه گتیردین، نه بیلیم هارادا اوتورورلار. یقین اولدوزلارین اوسته قونورلار! دئدی.

مندن گورولتولو قهقهه قوپدو. سسیمه آییلان «آلا باش» آلاچیغیمیزین قاپیسیندا هورمه‌یه باشلادی.

– آیؽ ننه! سن دئییردین کی، اولدوزلار چیراغ کیمی شئیؽدیر. ایندی ده دئییرسن کی، ملکلر اولدوزلارا قوْنورلار. بس اوْنلار یانمازلار؟

– ننه‌م یئرینده ندنسه قورجالاندؽ، [تر‌پشدی]، هاوایا قالخان بیر دومان بوراخاراق، یورغانلا اۆستۆمۆ اۆرتدۆ وۆ: «یاخشؽ، یاخشؽ یات»– دئدی.

***

آخشامدان یاتدیغیمیزا گؤره‌می ایدی، یوْخسا گؤیلرین سیرری ایله ماراقلاندیغیمدان ایدی، ندن‌دی‌سه گؤزلریمه یوخو گئتمه‌ییردی. هر دفه کیرپیکلریم قاپاندیقجا، منه بئله گلیردی کی، گؤیلرین بوْشلوقلارؽ ایچه‌ریسینده من‌ده ملکلر کیمی اوچور وۆ اولدوزدان– اولدوزا توْللانیرام.

بعضن اولدوزلارین بیریسیندن آیاغیمین قوْپدوغونو وۆ یئره دوْغرو سوْرعتله انديییمی دویور کیمی قوْرخوردوم وۆ ننه‌مین قوْینونا سیغینیردیم.

قوْجا قاریلارین یوخوسو اوْلماز. ننه‌م ده، دئیه‌سن یاتا بیلمیردی، گؤروْنوْر اوْنون دا قوْجا خیالؽ کئچمیشلره دوْغرو اوْتۆ گنجلیک گۆنلری‌نین آردینجا اوزانیب گئدیردی. ننه‌م همیشه قملی– قملی گۆمۆلده‌نردی وۆ نهایت: «کئچن گۆنه گۆن چاتماز گۆنوْ– گۆنه ج– جالاسان دا»– دئیه‌ردي. بو درد گنجلییینی معناسیز ایتیرمیش اوْلان بۆتۆن اینسانلارین دردی ایدی.

ننه‌م، منیم اۆستۆمۆ یوْرغانلا باسدیردیقدان سوْنرا یئرینده قالخیب اوْتوردو وۆ چوبوغونو یئنی‌دن دوْلدوراراق دومانلاتماغا [تۆستۆلتمه‌یه] باشلادؽ. اوْ هر دفه نفس آلدیقجا یومرو قلیان باشؽ اوْد کیمی کؤزه‌ریر وۆ آلاچیغین ایچینی بیر آنلیغا ایشیقلاندیریردؽ.

ننه‌م ائله بیلیردی کی، من یاتمیشام. لاکین من یاتا بیلمیردیم. ننه‌مین بۆتۆن حرکتلرینه قارانلیقدا فیکیر وئریردیم. هر دفه یاتماق اۆچۆن گؤزلریمی یومدوقجا، بیر سس، یانیخلؽ وۆ سیزیلتیلؽ بیر سس منی اوْیادیردؽ:– قوقو! قوقو!

بو سس قوش سسی ایدی. آخشامدان سحره قدر سۆرعتده اوْتن بو قوش سیزیلدایردؽ:– قوقو! قوقو!

بو قوش سسی بعضن یاخیندان، بعضن ده اوزاقدان گلیردی. گؤیلر سولطانؽ آیؽ، قالین مئشه‌نی ایشیقلاندیراندا دا، قارا بولوتلو توفانلار، یئره ظۆلمت ساچاندا دا بو قوش اوْتۆردۆ:– قو– قو! قو– قو!

من اوْتن قوشون سسینه اویغون صورتده درین – درین نفس آلیردیم. بیردن کۆلک باشلادؽ. ننه‌م یوْرغانین آلتینا گیریب منی قوجاقلادؽ.

– اوْغول! سن هله یاتمائیبسان؟

– یوْخ ننه! منی او قوشون، آغلایان قوشون سسی یاتماغا قوْیمائیر. او نه اوْچوْن هر گئجه اوْتوْر [اوْخویور]، ائله بیل کی، آغلاییر!

– قوزوم! او اوْتن قوش تک قوش دئییل، سنه ائله گلیر. اوْنلار ایکی قارداشدیر. اوْنلارین بیری‌نین آدی عیسا، او بیری‌سینین موسادیر. فلک اوْنلاری بیر– بیریندن آییری سالمیش. اوْنلار بیر– بیرینی آختاریرلار. اوْنلار صوْبحه تک آیاقلاریندان آسیلیب سنسله‌نیرلر:

– عی– سا!

– مو– سا!

من ماراقلانماغا باشلادیم. نئجه یعنی ایکی قارداشدیرلار؟ نئجه یعنی آیری دوْشموْشلر.

یوْخوم تامامی ایله قاچدی. ننه‌مین بوْینونو قوجاقلادیم و یالواشجادان:– «ننه! بیزیم آنامیزی آللاه اوْلدوروب، ییتیم قالمیشیق، بس او قوشلارین آناسینا نه اوْلوب؟ اوْنلار بیر– بیرینی نه اوْچوْن تاپا بیلمه‌ییرلر؟».

گوْروْنور کی، ننه‌م یاتمایاجاغیمی بیلمیشدی. اوْنا گوْره ده او منه قریبه بیر ناغیل، اوْتن قوشلارین ماجراسینی سوْیله‌مه‌یه باشلادی:

– دنییرلر دوْنیادا «آتر» آدلی بیر قوش واریمیش. اوْنون دائیما گوْنش کیمی پارلایان قانادلاری عالمه نور ساچارمیش. دئییرلر او، ایکی اوْغلونون، عیسا ایله موسانین الیندن توتوب قالین مئشه‌لرده، اوجا داغلارین باشیندا کوْروْن کناریندا، آرازین ساحیل‌لرینده گزرمیش. اوْنو گوْرن یوْلچولار اوزاق– اوزاق یئرلردن گلیب– کئچن کاروانلار بو آزاد قوشون گوْزل‌لیینه مفتون اوْلورموشلار. دئییرلر «آتر» قوشون آغزیندان دائیمن «آلوو»، «آتش» پوْسگوْره‌رمیش. او، داغلار باشینا چیخاندا هر داغ چیچه‌یی بیر رنگه چالارمیش. قالین و اسرارلی مئشه‌لر «آتر»ین نفسیندن ایشیق آلارمیش. یوْلونو آزان یوْلچولار: «آتر! آتر»– دئیه چاغیرار و او، سمادا قاناد چالا– چالا گله‌نده، یوللار ایشیقلانارمیش. او، دره‌لره ائنه‌نده هر داش لعل، یاقوت کیمی پارلارمیش. دئییرلر اوْنون آیاغی دیه‌ن یئرلرده بوْل تاخیل بیترمیش. اوزاق یئرلرده آج قالان اینسانلار «آتر» قوشونون وطنینه آخیب گلرمیشلر. دوْنیانین او باشیندان، دریالارین آرخاسیندان، «هندن، چین توْرپاغیندان، ایراندان، و توراندان دسته– دسته آداملار گله‌رمیش و آتش نفسلی بو مغرور قوشا سجده ائدرمیشلر.

دئییرلر اورادا آللاه دئیه‌ن آداملار واریمیش. او آداملار نوردان یارانمیش، «آتر» قوشونون باشینا پروانه کیمی دوْلانار و دوعا اوْخویارمیشلار.

گؤنلر، آیلار و ایللر گلیب کئچدیکجه «آتر» قوش داها دا گؤزللەنرمیش. اونون اوغلانلاری دا بوی- بوخون آتیب بؤیوؤرموشلر. اونلار بیر- بیرینه ائله بنزەییرمیشلر کی، «آتر» اونلاری بعضن سئچه بیلمیرمیش. عیسانی- موسا، موسانی عیسا دئیه چاغیریرمیش.

آنا بالالاریله، بالالار دا آنالاریله فخر ائدرمیشلر...

پارلاق مای گؤنشی‌نین شوآلاری چتەنین آرالاریندان ایچەری سوزولوب آلاچیغی الوان رنگه بویامیشدی. من بیردن- بیره یاتاغیمدان قالخا بیلمەدیم. ننەمین باشلادیغی ناغیلی خاطیرلاییر و یئریمده خومارلانیردیم. ناغیلین سونونو ائشیتدییمه تأسّوف ائدیردیم. ننەم بایئردان قاییدیب گلن کیمی اونا یالواراجاق و آنا دیللرین افسانەسینی آخیرا کیمی ناغیل ائتمەسینی خاهیش ائدەجکدیم. من ننەمین گلمەسینی گؤزلەیه- گؤزلەیه آرخاسی اوسته اوزانیب، اوزاقدان گؤروئنن داغلارا باخیردیم. منه ائله گلیردی کی، اودور او گؤروئنن سینەسی یاشیل، باشی ایسه آغ داغلارین دؤشونده «آتر» قوشو گزینیر، عیسا! موسا! دئیه اوغلانلارینی یانینا چاغیریر. داغین باشی پاریلداییردی، سانکی «آتر»- ین نفسی اورالارا، او قارلی- بوزلو یئرلره شوعله سالیردی.

مندن اوچ یاش کیچیک اولان قارداشیم قاچا- قاچا آلاچیغینا گیردی. او، آتامین یانیندا، من ایسه ننەمله قالیردیم. ننەم رحمت‌لیک اری‌نین آدینی منه قویموشدو. او همیشه «سن بابانا چوخ اوخشاییرسان، تورپاغی سانی یاشایاسان»، - دئیەردی.

گؤروئنور کی، اونا گؤره ده ننەم منی چوخ ایستەییرمیش. کیچیک قارداشیم اوزونه مخصوص شیلتاقلیقلا مینم اوستومه چیخدی و - «آی تنبل، دورا! آتام قارقارا بالیق توتماغا گئدەجک، بیز ده قارماقلاریمیزی حاضیرلایاق». — دئدی من جلد یئریمدن قالخدیم. پالتاریمی گئییب، اوزومو یوماق اوچون گؤز یاشی کیمی دوپ- دورو آخان قارقارین کنارینا دوغرو قاچدیم.

من قاییداندا قولاقلاری آشاغی ساللانان ساری، ازینیک ساموار چادیرین آرخاسیندا پیقیلداییردی. ننەم قیرمیزی سوفرەنی آچیب، سامووارین یانیندا اوتوروب قلیان چکه- چکه منی گؤزلەییردی. او آغسوغلاغی حاضیرلامیشدی. یاستی جامی بیزیم قاباغیمیزا قویدو. ایکی قارداش بیر (خامیر الی ایله) آغسوغلاغی‌نین[1] هامیسینی یئدیک، اوستوندن ده بیر ایسکان پایوی

---

[1] - آغسوغلاغی- ساریماق قاتیغین اوستونه یاغ داغ ائدیلرک تؤکولور- ج. و.

(پاپیۆ- ج. و.) چایئ ایچدیک. ننه‌م گؤز آلتیٔ بیزه باخیردیٔ. کیم بیلیردی کی، او قیزیٔنین یئتیم قالان اوغلانلارینا باخا- باخا نه‌لر دۆشۆنۆرمۆش!

بیردن آتامین سسینی ائشیتدیک. او، آیٔ سم- سمی! دئیه قارداشیمی چاغیریردی. بو آدی اونا آنام قویموشدو. یازیق آنام قملی گۆنلرینده اونو بئله عزیزلردی: **اغلاردا ده چیچک، آسم- سمی! هامیدان گویچک، آسم- سمی!** من ناغیلین آردینی سؤیله‌مک اوچون ننه‌مه یالواردیم. او «- اوغلوم! ناغیللاری گئجه دانیشارلار. آخشام دانیشارام»، - دئیه منی ساکیت ائتدی.

آخشامین تئز اولماسینی آرزو ائده‌رک، بایئرا چیخدیم و قارماغینی گؤتۆره‌رک آتامین یانینا قاچدیم.

***

آخشام اوز قانادیله قارا یازیین اوستونو اؤرتمکده ایدی. آلاچیقلارین قاباغیندا پالید [بلوط] اودونوندان قالانان اوجاقلار دیللرینی اوزادا- اوزادا اطرافی ایشیقلاندیریردیلار.

بیزیم آلاچیغین قاباغیندا یانان اوجاقدا یاخشی کؤز دۆشمۆشدو. ننه‌م ساری سامووارا کؤز سالا- سالا بیر طرفده اوتوروب قلیان چکیردی. قربدن یاواش- یاواش قالخان آی اوز شفقلرینی اوجا و قالین آغاجلارین شاخ بوداقلاری آراسینا سپه‌رک، یئر اۆزۆندکی قارانلیغی قوومـاغا چالیشیردی. اوزاقلاردان، هارالاردانسا کؤرپه بالاسی‌نین یانینا دؤنن بیر اینه‌یین مله‌مه‌سی ائشیدیلیردی. من کیچیک قارداشیملا یان- یانا اوجاغین قیراغیندا اوزانمیشدیم. اوجاغین ایستیسی اۆزۆمۆزۆ یاندیردیقجا گئری چکیلیر و ننه‌مین الینه باخیردیق. او بیزه شیله (دۆیۆ و اتدن حاضیرلانمیش خؤرک) بیشیرمیشدی. بؤیۆک بیر قاب اورتالیغینا قویولاندا دیک اوتوردوق و هره‌میز بیر آغاج قاشیق گؤتۆره‌رک، آغزیمیز یانا- یانا شیله‌نی ییییب قورتاردیق.

ننه‌م بیزه چای تؤکنده، آرتیق آی آغاجلارین باشی برابری اوجالمیش و اطراف خئیلی ساکیتلشمیشدی. اوزاقدان گؤرۆنن اسرارلی «کئشیش داغی»- نین دۆشۆنده کیچیک بیر شؤعله بعضن پارلایان اولدوزلار و پیچیلداشا- پیچیلداشا آخیشان دالغالار منیم خیالیمی چکیب مجهول سونسوزلوقلارا دوغرو آپاریردی. بیردن من یوخودان آییلان کیمی دیک آتیلدیم و حزین- حزین گلن سسی، دۆنن گئجه یوخومو قاچیران قوش سسینی ائشیتدیم. او یئنه‌ده دۆننکی کیمی اوتوروردو: - «قو- قو! قو- قو!».

من یئریمدن قالخیب، ننه‌مین یانینا کئچدیم و باشیمی دیزینه قویوب آرخاسی اوسته اوزاندیم. بالاجا قارداشیم دا منه باخیب

دوردو وْ ننه‌مین اوْ بیری طرفینه کئچه‌رک، اوْ دا باشـئینیٔ منیم کیمی اوْنون دیزی اوْسته قوْیوب اوزاندیٔ. ننه‌م هر ایکی الی ایله بیزیم، ایکی یئتیم نوه‌نین باشـئنیٔ قاشـئیا- قاشـئیا دومانلانان گـؤزلرینی قارانلیٔق بیر نوْقطه‌یه دیکه‌رک، درین فیکره قرق اوْلموشدور.

منیم فیکیریم سسلری گلتدیکجه یاخئنلاشان قوشلاردا ایدی. اوْنلار بیر- بیرینی چاغئریٔردیٔلار:

- عی... سا!

- مو...سا!

شاعیر خیالیٔ ننه‌م دینمه‌ییردی. او منیم سسیمی دئیه‌سن ائشیتمیردی. من الیمی اوزادیب، ننه‌مین چوْخ خوْشلادیٔغیم اوزون چنه‌سیندن توتدوم. او اوْز خیالیٔندان آییٔلدیٔ. من دوْنن گئجه ننه‌مین «آنا دیللر» حاققیٔندا باشلادیٔغیٔ ناغیٔلیٔن سوْنونو دانیٔشاجاغیٔنا وئردیٔیی وعده‌یی اوْنون یادیٔنا سالماق اوْچوْن:

- «ننه! آنا دیللر یئنه اوْتوْرلر». -دئدیم.

او ائیلیب اوْزوْمدن اوْپدوْ و: «توْرپاغیٔن سانیٔ یاشایاسان، اوْغول! بئله ایشاره ایله دانیٔشماقدا رحمتلیک بابان کؤهنسالا (منیم آنا بابام شاعیر ایمیش، تخلّوصو کؤهنسال) اوْخشادیٔن»-دئدی.

ننه‌مین بو سؤزوْنو ائشیدن طبیعتین نادینج عئیٔنی زاماندا زکی و جسارتلی قارداشیم دیک آتیٔلدیٔ و ننه‌مین آغزیٔنیٔ الی ایله توتاراق:-

«یوْخ باباما من اوْخشایئرام! آتام دئییر کی، سن شاعیر اوْلاجاقسان!» - دئیه اوْنا ائعتیراض ائتدی. ننه‌م اوْنو باغریٔنا باسدیٔ و دینمه‌دی.

گئجه‌نین سس‌سیزلیٔی درینلشدیکجه اوْنلاریٔن سسی برکدن ائشیدیلیردی.

- قو- قو (عی- سا!)

- قو- قو (مو- سا!)

- هه، اوْغلوم! دوْنن هاردا قالدیٔق- دئیه ننه‌م دیللندی.

- آنا بالالاریله، بالالار آنالاریله فخر ائدرمیشلر. اوْنلار بیر- بیریندن آیریٔلمازمیٔشلارا دئیه ننه‌مین دوْننکی سوْن سؤزلرینی تیکرار ائتدیم. ننه‌م ناغیٔلیٔن سوْنونو سؤیله‌مه‌یه باشلادیٔ:

- هه! دئییرلر کی، «آتر» قوش دوْنیادا بیرجه دنه ایمیش. او، اوْغلانلاریٔنیٔن الیندن توتوب مین ایللرله یاشارمیٔش. دوْنیا بیر طرفدن دوْلوب، او بیری طرفدن بوْشالدیٔقجا، اینسانلار «آتر» قوش حاققیٔندا ائشیتدیکلرینی و گؤردوْکلرینی بیر- بیرینه خبر وئره‌رمیش و بو قوشون شؤهرتی نسلیندن- نسیله کؤچرمیش. بئله ناغیٔل ائدیرلر کی، «آتر» قوشونون نفسی، اوْنون لله‌کلری و آیاغیٔ آلتیٔندان گؤتوْروْلن توْرپاق دردلره درمان اوْلورموش. کورلار، شیللر، توْپاللار، قوْتورلار و یارالیٔ آداملار ایستی اؤلکه‌لردن

آخیشیب شفا تاپماق اوْچون بورالارا، «آتر» قوشون اطرافینا گلرمیشلر.

«آتر»- ین اوْدلو نفسیندن ایسینن‌لر اوْنون هر طرفه، اوجا داغلار باشینا، جئیرانلی صحرالارا، درین دره‌لره، قالین مئشه‌لره حتّا دریانئشین اوْزونه سپه‌له‌نن آلوْو رنگلی لاله‌کلرینی تاپیب یارالارینا چکن‌لر و اوْدلو توْرپاغی اؤپن‌لر، شفا تاپیب، سئوینه- سئوینه انوْلرینه قاییدارمیشلار. دئییرلر کی، ایشیق تانیماییان قارانلیق اوْلکه‌لره «آتر»-ین یانان نفسیندن، آلوْولو لاله‌کلریندن و اوْنون آشیانی‌نین (یوواسی‌نین) توْپراغیندان آپاریرلارمیش و ایشیقدا یاشارمیشلار.

– اوْغلوم، دوْنیا کمنده دوْشمه‌ین آی کیمی‌دیر- دئیه ننم بیر حاشییه چیخدی. – او، بناش گوْتوروب هئی قاباغا قاچیر، اینسانلار یارانیر، بوْیوْیوْر و اوْلوب گئدیرلر. لاکین قوْجا دوْنیا یاشاییر. ریوایت ائدیرلر کی، «آتر» قوش اوْزو ده دوْنیا ایله برابر یارانمیشدیر. اوز گوْزه‌للییی، اوْد نفس و داییمن گوْنش کیمی شوعله ساچان قانادلاریله دردلره درمان بو سئحیرلر قوش قوْجالدیقجا گنج‌لشیرمیش. دوْوران، آتشینی سوْروب گئتدیکجه، «آتر»- ین آدی دیللره ازبر اوْلوز و ماهیر اوْوچولار اونو اوْولاماق اوْچوْن، آت چاپیب داغلار، دره‌لر کئچیب، دنیزلری اوْزوب بورالار- ننم الینی گوْره [کوْرچاییْنا] دوْغرو، بیر ده جنوبا طرف هارا ایسه اوزاتدی- آذر قوشون وطنینه گله‌رمیشلر.

دئییرلر کی، «آتر» تیلیسیم‌لی بیر قوش ایمیش. اوْنون تیلیسمینی آچا بیلمه‌ین چوْخ اوْوچولار، شاهلار و شاهزاده‌لر اوزون ایللر بوْیو بو قوشو آرایئب آختاریبلار. بعضی‌لری «آتر»ی هئچ گوْره بیلمه‌ییر. اوْنلار «آتر» قوشون آلوْو ساچان نفسینی گئجه‌لر قارانلیقدا، گوْنش کیمی پارلایان قانادلارینی ایسه گوْندوْزلر اوزاقدان گوْروب سئوینمیشلر و کامانلارینا اوْخ قوْیوب، او طرفه، ایشیق گلن طرفه گتمیشلر. لاکین اونلار سئحیرلی دره‌لره، قاپلانلی مئشه‌لرده و ایلانلی چوْللرده محو اوْلموشلار. «آتر»-ی قوْرویان تیلیسم آچارینی هئچ کس تاپا بیلمه‌ییرمیش.

سوْیله‌ییرلرکی، ایسکندر-ی ذولقرنین اوْزو ده «آتر»-ی توتماغا گلیب، آمما باجارماییب. هر دفه قوْرخولو وضعییته دوْشن «آتر» اوْغلانلاری‌نین الینی بوراخمامیش و اوْنلارلا بیرلیکده ظالیم اوْوچولاری یاندیرا- یاندیرا هاوایا قالخمیش و قیی وورا- وورا قاف داغی‌نین آراسیندا گیزلنمیشدیر.

***

«آتر»- ین آرخاسینا دوْشن چوْخلو اوْوچولار بیر – بیرلرین قیریرمیش یاخود یوْرولوب قاییتمیشلار. آنجاق ایکی اوْوچو

یۆز ایللرله اونون دالیسینجا اولموشلار. اونلار بیر عیفریته قاری‌یا راست گلیر کی، او هر تیلیسیمی حتّا «آتر»- ین تیلیسیمینین آچا بیلیرمیش. اونلار او قاری‌یا چوخلو قیزیل وئریرلر و او «آتر»- ین تیلیسیمینی اونلارا آچیر: او اوچولار دئییرکی «آتر»- ین قوّه‌سی اونون اوغلانلاریندادیر. هر کس او اوشاقلاری اوندان آییرا بیلسه، «آتر» یئریندن ترپه‌نه بیلمه‌یه‌جکدیر.

او عیفریته قاری اوچولارا بیر خبر ده وئریر. دئییر «آتر» اوچولارین الیندن یورولوب و ضعیف دۆشمۆش و قوّوت آلماق اۆچۆن یانیر.

او، اوغلانلارینی موروق ییغماق اۆچۆن مئشه‌یه گؤندرمیشدیر، ایندی گؤرۆن نئجه ائده‌رسینیز.

اوچولار سئوینیب، مئشه‌یه طرف ائتمیشلر. دئییرلر کی، او گۆن یامان توفان قوپموشدور. نئنه‌م گؤیه باخدی. هاوا توتولماقدا ایدی. من آنا دیللرین سسینی یئنه‌ده ائشیدیردیم- قو- قو! قو- قو!

- عیسا!

- موسا!

نئنه‌م ناغیلین سونونو سؤیله‌مه‌یه باشلادی:

- اوچولار یاواش آددیملا، کول- کوسون آراسیله آشاغیلارا دوغرو، قالین مئشه‌نین موروغلوغونا طرف ائنه‌نده، توفان داها دا برکی‌ییر. او قاری اوچولارا دئمیشدیر کی، اونلار عیسا ایله موسایا یاخینلاشدیقجا توفان ائله شیددتلنه‌جک کی دۆنیا جهننمه دؤنه‌جک. او زامان اونلار قورخمایئب، قاباغا گئتمه‌لیدیرلر.

بیردن اوچولار سس ائشیدیب، دایانمیشلار ایکی قوش بیر- بیرینی چاغیریرمیش.

- عیسا!

- موسا!

سسین بیری مئشه‌نین جنوب طرفیندن، دیگری ایسه شیمال طرفیندن گلیرمیش. اوچولار دیقّتله دینله‌میشلر. اوتن قوشلار «آتر»- ین اوغلانلاری ایمیش. اونلار چوخلو موروق توپلاییب، آنالارینا یئنی جان وئرمک اۆچۆن اونون یانینا قاییتماق ایسته‌ییرمیشلر و اونلار بیر- بیرینی تاپماق اۆمودو ایله شیددتلی توفان ایچیندن سسله‌ییرمیشلر.

- قو- قو!

- قو- قو !

اوچولار اونلارین آیری دۆشدۆیۆندن سئوینمیشلر و اونلاری تک‌لمک اۆچۆن تدبیر تؤکمۆشلر. اونلارین بیری مئشه‌نین جنوبونا و او بیریسی ایسه شیمالینا گئتمیشلر. توفان و ایلدیریم شیددتلنمیشدیر. بو زامان نئنه‌م بیر آز سوسدو. بایئیردا قارا یئل وئییلدایئردی «قارا یازی» مئشه‌سی‌نین اوجا پالیدلاری، قدیم

قوواخ و چینار آغاجلاری ائله بیل کی، کؤکوندن چیخاریلمیش کیمی یئرغالانیردیلار. من برک قورخوردوم. کؤلک گؤجلندیکجه «آنا دیللر»- ین سسینی یاخیندان ائشیدیردیم.

- قو- قو!

- قو- قو!

ننه‌م ناغیلا داوام ائتدی:

- توفان گؤجلندیکده «آتر» قوش یاتدیغی اوزوقدان بایئرا چیخمیش و اوجا داغین باشیندان آشاغیلارا، قالین مئشه‌یه اوغلانلاری گئدن یوللارا طرف باخمیشدیر.

دره‌لرده هئچ بیر شئی گؤرمه‌ییرمیش، قارا بولودلار مئشه‌نی اؤرتورموش «آتر» قوش نه قده‌ر دیققتله باخمیشسا، بالالاریندان بیر نیشان گؤره بیلمه‌میشدیر. بو زامان آلوو کیمی بیر شئی پارلامیش، هر یانی ایشیقلاندیرمیش. «آتر»- ین جنوبداکی بالاسی اوچونون الینده قاناد چالیرمیش. «آتر» بالاسینی اوچو الینده گؤرن کیمی قیی ووروب هاوایا قالخمیش، ضعیف قانادلاری اوستونده یئره ائنمیشدیر. او، مئشه‌نین او بیری باشیندا، شیمال طرفینده اولان بالاسینی دا اوچو الینده چابالادیغینی گؤرموشدور. بالالاری «آتر»- ی کؤمه‌یه چاغیریرمیش. دئییرلر اونلار «آتر» اینسان کیمی دیل آچیب، «آتر»- ی: - «آنا! آنا» - دئیه چاغیریرمیشلار. دئییرلر اونلار دیل آچیب، آنا دئدیکلرینه گؤره اونلارین آدینی «آنا دیللر» قویموشلار.

آنا دیللر اوچولارین تورونا دوشندن سونرا «آتر»- ین تیلیسمی سینمیش و دوردوغو یئردن ترپنه بیلمه‌میشدیر و «آتر»- ین اؤزونو توتماق اوچون اوچولار، اونون یانینا قاچمیشدیر. ایکیسی ده بیر واقتدا چاتیب، هره‌سی بیر قاناددان یاپیشمیشلار. دئییرلر کی، «آتر» سون دفه ائله قیی چکیب، سسله‌نمیشدی کی، مئشه‌ده کی آسلانلار، دره‌ده‌کی آژدهالار و چؤلده کی زهرلی ایلانلار یووالاریندان – چیخیب «آتر»ه کؤمک ائتمک ایسته‌میشلر. لاکین تیلیسمین سیندیغیندان ، «آتر»- ی اؤولادلاری اسیر دوشدوکلریندن اؤز یووالارینا دؤنموشلار.

«آتر» قوشون اوستونده اوچولارین داعواسی دوشموشدور. هر کس بو دونیایا نور ساچان قوشو، اؤزو گؤتورمک ایسته‌میشدیر. «آتر»- ی، اونلار او قده‌ر او طرف – بو طرفه چکمیشلر کی، آخیردا ایکی‌یه بؤلموشلر. هر اوچو «آتر»- ین یاریسینی و بیر اوغلونو گؤتوروب، اؤز وطن‌لرینه قاییتمیشلار

دئییرلر، «آتر»- ین بیر تیلیسمی ده وار، دئییرلر بیر زامان گله‌جک کی، یئنه توفان قوپاجاق و «آتر» قوش اؤز اوغلانلاری‌نین قانیندان قووت آلاجاق، اونون بدنی یئنی‌دن

بیتیشه‌جک و یئنه هامی اونون زییارتینه گله‌جکدیر.

***

او زاماندان من هر ایل باهار چاغی، آنا دیللرین سسینی اشیتمیشم. من اونلاری، دونیانی گزیب بیر- بیرینی آختاران مئهربان قارداشلاری، کورون فوسونکار ساحیلینه اوزانان قارا یازیدا، تالیش مئشه‌لرینده، آرازین هیجران قوئینوندا، خودافرین کورپوسونو یانیندا، قاراداغین گوز ایشله‌مز، قالین‌لیقلاریندا دونه- دونه اشیتمیشم. اونلار، ننه‌م ناغیل دانیشان زامانا نیسبتن ایندی داها تئز- تئز سسله‌شیرلر:

- قو- قو! قو- قو!

- قو- قو! قو- قو!

او زاماندان ایندییه کیمی من بیر نئچه توفانلی گونون شاهیدی اولموشام. هر دفه یئنی توفان قالخدیقدا گورلایان گوئیلر اوز چاخماق داشینی چاخدیقجا منه ائله گلمیشدیر کی، بودور ننه‌م دئیه‌ن توفان باش وئرمیش، ایندیجه آنا دیللر تاپیشاجاق و تیلیسیمی «آتر» قوش، گوئیه قالخیب آغزیندان آلوو ساچا- ساچا قارانلیقلاری ایشیقلاندیراجاق.

بو زامان کور ساحیلینده سئیر ائده‌رکن بوز داغا باخیرام، سانکی او منه دئییر: «سن کی تاریخچی‌سن، منیم باشیمدان گلیب کئچن ماجرالاری بیلیرسن! سن کی، بیلیرسن منیم اوستومده چوخ سرکرده‌لر – قیلینج چالمیش. آمما من یئریمدن ترپشمه‌میشم! ایندی گوروررسن می زامان منی نئچه پارچالامیشدیر؟» من یئنه‌ده آنا دیللرین سسینی اشیدیردیم:

- عیسا!

- موسا!

- قار- داش!

- های جان!

۱۹۴۷

یالقیزلیق

ع.ن.چاپار

یارپاق بوداغا باخمادیٔ،
بوداق آغاجا.
یارپاق بوداق‌دان آیریٔلدیٔ،
بوداق آغاج‌دان.
آغاج تک قالدیٔ،
یاریٔلدیٔ اوٚدون کیمی! ...
ایندی داها آغاج دئییل،
بیر یاناجاق‌دیٔر!
یارپاق،
بوداق،
آغاج–
آیریٔشدیٔلار.
کؤک تک قالدیٔ،
یالقیزجاسیٔنا.

توٚرپاق قالاندیٔ اوٚستوٚنده،
داش سالیٔندیٔ،
آسفالت چکیلدی.
ایندی،
باتیٔر ...
تاپدالانیٔر آیاقلاریٔن آلتیٔندا کؤک!
یارپاق،
بوداق،
آغاج،
ناغیٔل اوٚلوب دیلیمیزده!
ایناniٔریٔق سوٚن‌دا، داها–
افسانه تک– اوٚنا–
بیز ده! ...

لال‌لار

اسماعیل ممدلی

لال‌لار ساکیت‌جه کئچیرلر
قم اکیرلر، قم بیچیرلر
اۆرک‌لری هارایْ دۇلو
ایچین- ایچین درد ایچیرلر

اۇ مئهریبان اۆزلریله
سینه دۇلو سؤزلریله
دیل‌لرینی بیلن اۇلمور
دانیشیرلار گؤزلریله

«ممدلی»یم لال آوازام
گؤزۆ آغلار بیر آرازام
سۆکوتوما قولاق وئرین:
هایْ‌لیْ- کۆیْ‌لۆ تئللی‌سازام!

ع- یالچین

...

کۇلگه‌م سۆرۆنۆر آردیمجا،
باخیب واختا- وعده‌یه
گاه اوزانیر
گاه قیسالیر
اینجیمیرم نه واختدان
نه زاماندان
آمما
زهله‌م گئدیر
اوزانیب قیسالاندان.

دورنالار

سعید قافلان

سـئیندئردیٔ گئجـه‌نـین لال سـۆکوتونو
اوغرون- اوغرون کۇچن دورنالار سسـی
مـین سـوآل ئاراتـدیٔ حئیـرت ایچینـده-
هیجران ائوۆین سـۇکن دورنـالار سسـی.

...

گئجـه قـارانلیق‌دیـر، گئجـه قۇرخولـو
گـۆنش ئـۇللاریزا قـۇیٔ مائـاق اۇلسـون
دان‌ئئـری سـۇکۆلۆب گـۆنش اۇئانسـئن
قـارا ئـۇللاریزا بیـر دائـاق اۇلسـون.

...

کۇچسه‌نیـز گئجـه‌لـر، سیز آیٔ دورنـالار
سـیزی آلداتماسـئن هـر ئانـان ایشـئق
اینصاف‌سئز اۇوۇچـولار، اۇوۆلائـار سیزی
بیز بونو اۇئـره‌نیـب، دوئـوب، قانمئشـئق.

...

ظۆلمـت گئجـه‌لـرده، کۇچسـه‌نیـز اگـر
بـاخئن گۇئـده ئانـان اۇ اولـدوزلارا
بیـر اۇلـوب، بیرلشـین مقصـده دۇغـرو
اۇنـدا بیلرسـینیز گئدیرسـیز هـارا!

آلدانما - اینانما

یالقیز

یارب، جانا گلدیم، بو یالان سؤزلر الیندن
سئرتئیق، حیاسئز، بیر پارا شوخ گؤزلر الیندن
مین فیرتینا قوْوزاندیران هر قالئیبا دۆشموش
قانلار تؤکن، ائولر داغیدان سؤزلر الیندن
تئز وئر اۆزۆمۆن اؤرتۆیۆن، آل جانئمئ، قورتار
یارب اۆزه گیرمیش، حیاسئز اۆزلر الیندن
باطینلری دۆزلر، دئیه بیلمز کی یالان سؤز
ای وای بو یامان ظاهیری خوْش دۆزلر الیندن
یوز یوْل دئمیشم اؤز- اؤزۆمه سن ده اوْتانما!
آلدانما، اینانما، حذر ائت هیزلر الیندن
بیر یوْل، ایکی یوْل، بس دئییل اوْن یوْل؟ داها بسدیر
سایدئقجا خجالت چکیرم یۆزلر الیندن
«یالقیز» نه‌دیر، عیللت، نییه دۆزلر باشارانمئر
نئیلیر چئخادانمئر ایشی نادۆزلر الیندن؟!

کوٚمئدییالار

اوٚزئییر حاجی‌بیٔ‌اوٚو

روس کوٚنسولو: شاه سوٚز وئردی کی، آلتیٔ گوٚنلوٚک صوٚلح اوٚلسون، آمما یالانچیٔ چیٔخدیٔ.

۱
جاماآت آراسیٔندا

جاماآت (چیٔغیٔریٔر) آیٔ آوٚروپا، آیٔ اینصاف اهلی، آیٔ اینسانییتدن دم‌وٗرانلار! شاه بیزی قیٔریٔر، قوٚیماییٔن!

اینگیلیس سفیری: اشی نه دانیٔشیٔرسیٔنیٔز. بئله ده ایش اوٚلارمیٔ؟ اوٚنون نه حاققیٔ اینسان اوٚولادیٔنیٔ قیٔرسیٔن؟

جاماآت: آ باشیٔنا دوٚنوٚم شاه حاققیٔ– ماققیٔ نه تانیٔییٔر! بیزی قیٔریٔر، قوٚیماییٔن. آخیٔ بیز ده سیزین کیمی اینسانیٔق.

سفیر: حضرات! من بو ساآت اوٚنون یانیٔنا گئدیب، بیر ایخطار وئریم کی، هئچ دادیٔ دا داماغیٔندان چیٔخماسیٔن.

جاماآت: بالام آللاه سندن راضیٔ اوٚلسون، بیزه علاج ائله!

سفیر: بو ساآت، بو ساآت. (گئدیر)

۲
شاه حوٚضوروندا

شاه: گره‌ک ایرانیٔن یاریٔسیٔنیٔ قان دریاسیٔنا دوٚندرم.

امیر باهادیٔر: قوربان اوٚلوم بو کلاما.

لایاخوٚو: بلی قوٚرخوتماق، قوٚرخوتماق لازیٔم‌دیٔر بو آسییالیٔلاریٔ.

سفیر (داخیل اوٚلور): شاه آللاه ساخلاسیٔن!

امیر باهادیٔر: خوٚش گوٚردوٚک آ کیروه!

شاه: ساغ اوٚل اینگیلیس، ائله‌ش قوٚناق اوٚل.

سفیر: چوٚخ ساغ اوٚل شاه!

امیر باهادیٔر: نه وار، نه یوٚخ؟

سفیر: هر شئی وار و هئچ زاد یوخدور ... هئی- هئی- هئی!

امیر باهادیر: خا- خا- خا نه نازیک مطلب‌دیر.

سفیر: شاه! جاماآتئین هامی‌سئینی بیردن قئیردیراجاق‌سئنیز، یوخسا یاری‌سئینی ساخلایاجاق‌سئنیز؟

شاه: او منیم قضبیه باغلی‌دیر، ایستەسم هامی‌سئینی بیردن قئیردیرارام!

امیر باهادیر: او، شاهئین امرینه باغلی‌دیر. بو گون حؤکم ائله‌سه هامی‌سئینی اؤلدورر، ایسترسه هامی‌سئینی باغئشلار.

بو جور ایش‌لر شاهئین اؤزونه مخصوص ایش‌دیر. اونو هئچ کس بیلمز و هئچ کس سوروشماز!

سفیر: خئییر، سیز ائله گومان ائتمه‌یین کی، من شاهئین خوصوصی ایشلرینه موداخیله ائتمک خیالئنداییام. استغفرالله! آنجاق دئدیییم اودور کی ... یعنی هامیسی‌نی بیردن- بیره قئیردیرماق‌دان‌سا، یاری- یاری بؤلمک ...

امیر باهادیر: بلی باشا دوشورم، نه دئییرسینیز، خئییر، او بابت‌دن آرخایئن اولون!

سفیر: بلی، چونکی منیم بورجوم، گلیب- گئتمک ... اؤزونوزه معلوم‌دور.

امیر باهادیر: خئییر، خئییر، خاطیرجمع اولون، باشا دوشورم ....

سفیر: خوداحافیظ!

امیر باهادیر: خوش گلدین، ساغ اول. (نوکره) گئده سفیرین باشماق‌لارئینی جوتله.

۳

اینگیلیس پارلامانتئیندا

بیر مبعوث: یاخشی بس نه اولدو؟ او یازئق ایرانلی‌لارئین داد -و- فریادئنا قولاق وئرن اولدومو؟ بو باره‌ده حؤکومتیمیز نه قاییردی؟

وزیر کیرنی: البتّه! بیزیم سفیر شاها شیددت‌لی بیر ایخطار گوندریب، دؤولتیمیز نامینه طلب ائتدی کی، اعمال -و- حرکت-ی مردوم‌آزاریدن چکینسین.

مبعوث‌لار: باراک‌آللا! سونرا؟

کیرنی: داها سونراسی یوخدور، چونکی بیز ایران ایشلرینه موداخیله ائده بیلمه‌ریک.

معبوثلار: چوخ یاخشی، ایندی وجدانئمیز اذییتدن خیلاص اولدو.

٤

یئنه شاه حوضوروندا

سفیر (تک‌لیک‌ده داخیل اولور): سوزون دوغروسو، بونون آدینا زارافات دئیه‌رلر.

شاه: نه اوْلوب، نه اوْلوب؟

امیر باهادیْر: آللاه ساخلاسیْن، کیروْه!

سفیر (آجیْق‌لیْ): خئییر ساخلاماسیْن!

شاه: بابا، این چه ضرب زنگ است. مگر من شاه ... نی ...

امیر باهادیْر (شاها): دینمه، دینمه، بو اینگیلیس‌دیر! زارافات دئییل، قوْیْ گؤره‌ک نه اوْلوبدور، (سفیره) باباجان، نه اوْلوبدور؟

سفیر: نه اوْلاجاق‌دیْر! سیزین یئرینیزده بیزیم منافعی‌میزه توْخونولوبدور. ایصفاهان طرفینده بیر اینگیلیسین ایکی شاهیْ پولو ایتیب‌دیر وْ بیری ده یئخیْلیب بورنو قاناییب‌دیْر. بو ساآت بونا بیر تدبیر توْکوْن.

امیر باهادیْر: یاهوْ! بو ساآت امیر یازارام ایصفاهان حاکیمینه کی، هامان پولو ایتمیش اینگیلیسه، اهالی‌دن یوْز اوْ قدر پول آلیب وئرسین وْ بورنو قانایانئین دا یئخیلماغیْ عوْضینه هامان یئخیْلدیْغیْ یئرین صاحیبینی ایکی ایل حبسه سالسیْن، بس‌دیرمی؟

سفیر: یاخشیْ‌دیْر ... (موْلاییم سسله). بس اشیتدیم کی، مشروطه وئرمک ایسته‌ییرسینیز.

امیر باهادیْر: بلی وئره‌جه‌ییک!

سفیر: نه واخت؟

امیر باهادیْر: – نه واخت شاه لازیْم بیلسه.

سفیر: ایندی وئرمیرسینیز؟

امیر باهادیْر: – خئییر ایندی اوْلماز.

سفیر: نئیچوْن؟

امیر باهادیْر: چوْنکی بیزیم شرائیطده مشروطه- قشروطه نئت ائپاتای! وْ بیر ده بیزیم وْ اوْز داخیلی ایشیمیزده ...

سفیر: البتّه، منیم موْداخیله‌یه هئچ بیر حاققیم یوْخدور، خوْداحافیظ.

آخیْرینجیْ کوْمئدییا

یئنه شاه حوْضوروندا

سفیر: تبریزده بوْتوْن آدام‌لار وْ بوْتوْن اجنبی‌لر قوْرخورلار کی، آجلیق داواسیْ دوْشسوْن. آتلی‌لاریْنیْزا امیر ائدین کی، بیر نئچه گوْن موْهلت وئرسین‌لر کی، شهره آزوقه گئتسین.

امیر باهادیْر: خئییر، ائله ایش موْمکوْن دئییل‌دیر!

سفیر: اوْندا، سوْزوْن دوْغروسو، تبریزه قوْشون گؤندره‌جه‌ییک؛ بیزدن اینجیمه‌یین.

امیر باهادیْر: بس سوْنرا ...

شاه: واللاه من بونلارئن ایشینی هئچ باشا دوشمورم!

لیاخوو: ضرر یوخدور، آلتیٔ گون مؤهلت وئره‌ریک.

سفیر: دوغرودان؟

لیاخوو: دوغرودان (مئییتینی گؤروم)!

سفیر: اوندا گئدیم، دئییم کی، قوشون گلمه‌سین. خوداحافیظ!

امیر باهادئر: خوداحافیظ ... (آجیق‌لیٔ) باشئما داش سالاسان! ائله بیزیم چالیشدیغیمیز اودور کی، تبریز آجئندان قئریلیب تسلیم اولسون. بو دا دئییر کی، مؤهلت وئرین آزوقه گلسین! آیٔ یازئق!

لیاخوو: بلی تبریزه آزوقه گلسین، اونلار دا یئییب قئزسئین. اوندان سونرا گل تزه‌دن داوا ائله.

امیر باهادئر: من بورادا دا شهری موحاصیره ائله‌تدیریب، آجلیق قورخوسو ایله شهری آلیرام، بو دا گلیب‌دیر کی، اونلارا مؤهلت وئر. گویا کی، اویون اوینایئریق، چیچان یولو وئر دئییر!

شاه: واللاه من بونلارئن ایشینی باشا دوشمورم!

بیر نئچه گون‌دن سونرا

شاه (ایضطیراب‌لا)- بس دئییرلر کی، تبریز قوشونو گلیر.

امیر باهادئر : بلی گلیر!

شاه: بس نه توور اولسون؟

امیر باهادئر: نه تفاوت واردئر؟ تبریز بیزیم دئییل‌دی کی. من‌جه روس قوشونو مشروطه‌چی‌لردن مین پایٔ یاخشیٔ‌دئر!

شاه: آخیٔ بس ... اونلار گلیب ایرانیٔ آلارلار ...

امیر باهادئر: بلی آلارلار.

شاه: بس اوندا بیز؟ ...

امیر باهادئر و لیاخوو: اوندا (چیرتیٔ وورورلار) اوندا ...

.بیا برویم از این ولایت من و تو.

شاه خود را به «باغ» انداز!

شاه خود را به باغ انداز!

بیلقامیئس

«هر شئیٔ بیلن آدامیٔن داستانیٔ»

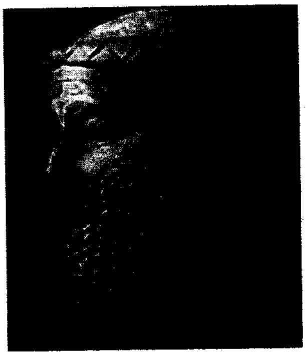

چئوٚیره‌ن: ای. وئلی‌یئو
کؤچوٚرن: ائل‌اوغلو

لؤوحه III

ائل آغ‌ساققال‌لاریٔ اوْنا خئییردوعا وئردیلر،
بیلقامیئسا یوْل اوْچوٚن نصیحت ائله‌دیلر:
بیلقامیئس، اؤز گوٚجوٚنه چوْخ دا آرخاییٔن اوْلما،
اوٚزدن لاقئید اوْل سن، گوٚجلوٚ ضربه وئور آمما.
همیشه اؤنده گئدن یوْلداشیٔنیٔ قوْرویار
بیرینجی جئیغیٔر آچان اؤز دوْستونا یوْل آچار،
سندن قاباقدا گئتسین قوْیٔ **ائنکیدوْ** گئده‌نده،
سیدره گئدن یوْلو اوْ سندن یاخشیٔ بیلیر.
اوْ دؤیوٚشده چوْخ اوْلوب، وئوروشماقدا ماهیردی
ائنکیدوْ قوْرو اوْنو، قوْرو اؤز دوْستونو سن
سن اوْنو قوجاغیٔندا خندک‌لردن کئچ آپار،
بیز سنه تاپشیٔریٔق شاهیٔ- بئله‌دیر قرار.
قاییٔداندا سن بیزه ساغ- سالامات وئر اوْنو.
بیلقامیئس صوْحبت آچیب **ائنکیدوْیا** سوٚیله‌دی:

«دوستوم، گل **ائگالماخدان** یولوموزو بیز،
شاه آناسیٔ **نینسونون** حوضورونا بوئوراق
بؤیوک **نینسون** مودریک‌دیر، هر شئی‌دن خبرداردیٔ،
بیزه مصلحت وئره‌ر، دوغرو یول گؤستره‌ر».
ال- اله توتوب دوستلار- **بیلقامئیس‌لا ائنکیدو،**
ائگالماخا گئتدیلر.
بیلقامئیس داخیل اولدو شاه آناسیٔ مولکونه:
«**نینسون،** چیخاجاغام من چتین، اوزاق یوروشه-
هومبابا اولان یئره.
هئچ بلد اولمادیغیم بیر ساواشا گئدیرم.
هئچ بلد اولمادیغیم بیر یولا چیخیرام من.
نئجه‌کی من گئدیرم گئری‌یه دونمه‌میشم،
نئجه‌کی چاتمامیشام سیدر منشه‌لرینه
او ظالیم **هومبابانیٔ** نئجه‌کی ازمه‌میشم.
نئجه‌کی شر ایشلری دونیادان سیلمه‌میشم
سن قامتینه لاییق گؤزل پالتارلاردان گئیٔ،
شاماشین شرفینه قارشینا بوخوردان قوی!»
بیلقامئیسین یانیقلیٔ نیطقینه قولاق آسان
شاه آناسیٔ **نینسونون** قلبینی قوبار آلدیٔ.

II

نینسون دونوب اوزونو آرامخانایا سالدیٔ
سابین‌لیٔ کؤگلر ایله بدنینی یودو او.
اوز قامتینه لاییق گؤزل پالتار گئیدی او
سینه‌سینه یاراشان بوینون‌باغیٔ دا آسدیٔ
بئلینه قورشاق ووروب، باشینا تاج قویدو او.
ایگیدلرین آردیجا بیر جام تمیز سو آتدیٔ.
پیلله‌لرله چیخیب او ائوین دامینا قالخدیٔ،
قالخیب تعریف دئدی او، **شاماشین** شرفینه،
الین گؤیه توتدو، اون قوربانیٔ قویدو او **شاماشین** شرفینه.

«نیئه بیر اوغول وئردین منه سن **بیلقامئیس** تک،
نیئه اونون کؤکسونه قوْیدون ناراحات اورەک،
اوْیناتمئیسان یئریندن، او، یوْلدان قالماییاجاق
هومبابانئین دالئینجا چتین یوْلا گئدەجک
هئچ بلد اولمادیغی بیر ساواشا گیرەجک
هئچ بلد اولمادیغی بیر یوْل ایله گئدەجک.
نەقدەر کی گئدەجک گئری‌یه دؤنمه‌یه‌جک،
نئجه کی چاتماییب سیدر مئشه‌سینه
او ظالئیم **هومبابانی** نئجه کی محو ائتمه‌ییب
یئر اوزوندن نئجه کی، شر قووه‌نی سیلمه‌ییب
واخت یئتیشدییینی آگاه ائتدییین زامان
سنین یادئنا سالسئین قوْرخمادان آیا گلین
آخشاملار دینج‌لیک اوچون ائوینه چکیلرکن
گئجه کئشیک‌چی‌لره تاپشیراسان اونو سن».
(سوْنرا دوْخسانادک سطیر چاتئیشمئیر).

IV.

بوخوردانی سوندوردو، قورتاردی عیبادتی،
ائنکیدونو چاغئیرئیب اونا بئله سؤیله‌دی:
«**ائنکیدو**، ائی قدرتلی، ائی منیم دوغمادیغئیم!
تانری اوچون قوربانلئیق کاهین‌لر، قیزلار ایله
من سنی **بیلقامئیسا** سیرداش ائعلان ائتمیشم».
چئیخارئیب **ائنکیدونون** بوْینونا تیلیسیم آسدی.
تانری‌ئین آروادلاری اونا ال اوزاتدئیلار،
قیزلار دا اورەکدن اونا دوعا ائتدیلر.
«**ائنکیدو**یام! **بیلقامئیس** منی ده اوزو ایله یوروشلره آپاردی!»—
بیلقامئیس ائنکیدویلا آغیر یوروشه واردی».
(ایکی شئعیر چاتئیشمئیر)
نەقدەر کی، او گئدیر، گئری‌یه قاییتماییب
نەقدەر کی او هله سیدر چؤلونه چاتماییب

آیٔ اؤتسه ده اونونلا بیرلیکده اولاجاغام
ایل اؤتسه ده اونونلا بیرلیکده اولاجاغام
(سونرا یوز اوتوزدان آرتیق سطیر چاتیشمیر)

IV لؤوحه

(بوتون وئرسییالاردا بو لؤوحه‌دن یالنیز آیریٔ- آیریٔ پارچالار قالمیشدیر.
اونلارین یئرلشدیریلمه آردیجیللیغیٔ او قدەر ده آیدین دئییل)
(...)
ایییرمی منزیلدن بیر یولا نیشان قویدولار،
هر اوتوز منزیلدن بیر دوشرگه ده سالدیلار،
هر گون اونلار بیرلیکده اللی منزیل اؤتوردولر،
آلتیٔ هفته اوچ گونده فرات چایٔ گؤروندو.
گونشین قارشیٔسیندا اونلار قویو قازدیلار.
(...)
بیلقامیس داغا چیخیب اطرافا گؤز گزدیردی.
«داغ، منه سن خئییرلی یوخو گتیر!» سؤیله‌دی.
(...)
(دؤرد آیدین اولمایان سطیر گلیر: گؤروئور **انکیدو بیلقامیس** اوچون چادیر قورور)
بیلقامیس چنه‌سینی دیزلرینه سؤیکه‌دی،
شیرین یوخویا گتدی، اویودو اینسان‌اوغلو.
گئجه‌نین بیر عالمی یوخوسوندان آییلدیٔ.
قالخیب اؤز دوستو ایله دانیشماغا باشلادیٔ
«منی سن‌می سسله‌دین؟ بس من نییه اویاندیم؟
دوستوم، گؤر نه دئییرم، باتاق بیر یوخو گؤردوم،
یامان قورخولو ایدی، منیم گؤردویوم یوخو
گؤردوم کی سنینله داغ اوچقونلاریٔ آلتدا بیرلیکده دایانمیشیق،
داغلار اوچوب تؤکولوب، بیز آلتیندا قالمیشیق
بیز(...)»
صحرالاردا دوغولان حیکمت‌دن حالیٔ اولور.

اۏ دۏستو **بیلقامیسا** یوخونو بئله یوزدو:
گؤزل یوخو گؤرموسن، گؤردویوم یوخونون، دوستو،
اینان کی، قییمتی چوْخ،
یوخونا گیرن داغئن ذرّه‌جه قوْرخوسو یوْخ.
بیز **هومبابانی** تاپیب اوْنو اؤلدوره‌جه‌ییک،
اوْ موندار مئییدین کوْللوْیه آتاجاییق.
سحر تئزدن **شاماش**‌دان شاد خبر آلاجاییق».
ایئیرمی منزیلدن بیر یوْلا نیشان قوْیدولار.
هر اوْتوز منزیلدن بیر دوْشرگه‌یه سالدیلار.
هر گوْن بیرلیکده اللی منزیل یوْل گئتدی.
آلتی هفته، اوْچ گوْندن سوْنرا اوْرا چاتدیلار ...
گوْنشین قارشی‌سیندا اوْنلار قویو قازدیلار.
(...)
بیلقامیس داغا چیخیب، اطرافا گؤز گزدیردی.
«داغ، سن منه خئییرلی یوخو گتیر»- سؤیله‌دی،
گئجه‌نین بیر عالمی یوخوسوندان آییلدی،
قالخیب اؤز دوستو ایله دانیشماغا باشلادی،
منی سنمی سسله‌دین، بس من نییه اوْیاندیم؟
من بیر یوخو دا گؤردوم. سکسه‌نین ده اوْیاندیم.
دوْنیا لرزه‌یه گلدی، یئر یاریلدی چاخنادی،
ال‌به‌یاخا اوْلدوم من بیر وحشی اؤکوزله
اوْ ائله بؤیوردو کی، یئر یاری‌یا بؤلوندو.
اوْنون قالدیردیغی توز گؤیون اوزونو آلدی.
من اوْنون قارشی‌سیندا دیزی اوسته ییخیلدیم.
لاکین توتدوم (...)
اوْ منه ال اوزادیب منی قالدیردی یئردن
منه ییمک یئدیریب تولوقدان سو دا وئردی».
بیزیم اؤز توتدوغوموز تانری دئییل اوْ اؤکوز
آمما کی اوْ اؤکوزه دوْشمن ده دئمک اوْلماز.

گۆنش نورلو **شاماش**دئر، سنسن ئوخونا گیرن،
داردا کۆمک الینی همیشه بیزه وئرن، سنه ئئمک- سو وئرن
تانری‌ئ **لوقالبان**دادئر!
دۆنیادا گؤرۆنمه‌میش بیر ظفر چالاجائیق!
سحر تئزدن **شاماش**دان شاد خبر آلاجائیق!»
ایئیرمی منزیلدن بیر یۆلا نیشان قۆیدولار.
هر اوتوز منزیلدن بیر دۆشرگه ده سالدئلار
هر گۆن اونلار بیرلیکده اللی منزیل گئتدیلر.
آلتی‌ئ هفته اوچ گۆنه اوزون یوللار دولانئب
لیوانئن داغلارئنا اونلار گلیب ئئتدیلر.
گۆنشین قارشی‌ئسئندا اونلار قوئو قازدئلار.
(...)
بیلقامئس داغا چئخئب اطرافا گؤز گزدیردی،
«داغ، منه سن خئئیرلی ئوخو گتیر» سۆئله‌دی.
III
بیلقامئس چنه‌سینی دیزلرینه سۆئکه‌دی،
شیرین ئوخویا گئتدی، اوئودو اینسان اوغلو.
گئجه‌نین بیر عالمی ئوخوسوندان آئئلئب،
قالخئب اؤز دوستو ایله دانئشماغا باشلادی:
«منی سن‌می سسله‌دین؟ بس من نییه اوئاندئم؟
منه توخونمادئن کی؟ نییه دوردوم ئوخودان؟
تانری‌می اؤتدو بوردان؟ تیتره‌مه‌یه دۆشمۆشم
دوستوم اوچۆنجۆ یول‌دو بو جۆر ئوخو گؤرۆرم
بو ئوخو داها بددیر، داها قورخونج ئوخودور.
گؤردۆم گؤی اوغولدائیر، ئئر مۆحکم گۆرۆلده‌ئیر،
بیردن گۆنش توتولدو، چۆکدۆقاتی قارانلیق
شیمشک‌لر پارئلدادی، آلوو پۆسکۆرۆب قالخدی
اود کۆکره‌دی، گؤیلردن اؤلۆم، آلوولار سۆندۆ،
ایستی‌لر کئچیب گئتدی، دؤرد طرف کۆله دؤندۆ،

دور قایتداق گئری‌یه، بیزه مصلحت گره‌ک!»

ائنکیدو باشا دوشوب یوخونون معناسینی **بیلقامیسا** سؤیله‌دی:

(بوندان سونرا یۆز ایییرمی‌یه قده‌ر شئعر چاتیشمیر، آیری- آیری پارچالار قالمیشدیر. اونلاردان بئله آنلاشیلیر کی، **قهرمانلار** بلکه ده گئری چکیلمیش‌لر، لاکین سونرا یئنه سفری داوام ائتدیرمیشلر و بو زامان **بیلقامیسا** داها اوچ یوخو گؤرموشلر. **بیلقامیس** سونونجو (؟) یوخوسونو، یوخوسوندا آزمان گؤرمه‌یینی **ائنکیدو** بئله یوزدو)

«دوستوم همین یوخونون یوزومو باخ بئله‌دیر:

آزمانا اوخشاتدیغین، قورخولو **هومبابانی**

هله ایشیقلاشمامیش مغلوب ائده‌جه‌ییک بیز،

البیر، اولوب سینله ظفر چالاجاییق بیز

او نیفرت ائتدیییمیز، دوشمنیمیز **هومبابا**

آیاغیمیز آلتیندا تاپدانیب محو اولاجاق».

(لاکین ندنسه قهرمانلار اوغور قازانا بیلمیرلر،

بیلقامیس یئنه ده تانریسی **شاماش**دان کومک ایسته‌ییر).

(.......) **شاماشین** قارشیسیندا گؤز یاشی آخیدیر او،

«**اوروک**دا سن **نینسونا** نه وعد ائله‌میشدین بس؟

سؤزونه عمل ائله، ایندی منه قولاق آس!»

او حاصارلی **اوروکون** ائولادی **بیلقامیسین**

سسی **شاماشا** یئتدی، **شاماش** اونو ائشیتدی.

قفیل درین گؤیلردن، چاغیریش ائشیدیلدی:

«تلس، یاخین‌لاش اونا مئشه‌یه چکیلمه‌میش،

جنگل‌لییه گیرمه‌میش تئز اوستونو کسدیرین،

تئز اوستونو کسدیرین

او ائینه گئیمه‌میش یئددی قورخونج گئییمی،

گئیمه‌لریندن یالنیز تک بیری ائینینده‌دیر».

توتاشدی اونلار

قیزمیش تکه‌لر کیمی باش- باشا دیدی اونلار،

بوتون قضبی ایله تک بیرجه نعره چکدی

منشه‌نین صاحیبی‌نین سسی گلدی اوزاق‌دان
هومبابا ایلدئریئم تک هارایْ سالدیْ اوزاق‌دان،
بیلقامئس صؤحبت آچیب **ائنکیدوْیا** سؤیله‌ییر:

VI

«تکلینده اینان بیزه اوْ هئچ نه ائده بیلمز.
آیرئلیقدا بیزیم ده الیمیزدن بیر ایش گلمز
سیلدئریئم تک کئچیلمز، ایکی‌لیکده کئچیلیر،
(...)
اوْچ قات هؤروْلموْش کندیر آسان‌لیقلا قیرئلماز
بیر جوْت شیر بالاسیْ‌ئین گوْجوْ شیردن آز اوْلماز».
(بوندان سوْنرا ایییرمی‌یه‌دک سطیر چاتیشمئیر)
«اگر بیز سنینله منشه‌یه گئدیب گیرسک،
تامام الدن دوْشه‌ریک، قوْللارئیم ضعیف‌له‌ییر».
بیلقامئس جاوابیندا **ائنکیدوْیا** سؤیله‌ییر:
دوْغرودان دا بو ایش‌ده بیز میسکین اوْلاجاییئق؟
بیز دره‌لر دوْلاشیب نئچه داغلار آشمیئشیئق،
سیدری قیرمامیئش هله
قارشیمیزدا دوراندان قوْرخاجاییئق بیز مگر؟
دوْستوم، وْوروش‌لار گوْروب، دوْیوْش‌لردن چیخمیئسان،
جانیئنا زهر هوْپوب، اوْلوْمدن قوْرخمامیئسان.
(...)
سنین سسین طبیل تک عظمت‌له کورولاییئر
قوْیْ قوْللارئین آچیلسیئن، کئیْلیک چیخسیئن جانیئندان
دوْستوم، گل بیز ال- اله، چییین- چیینه گئده‌ک،
قوْیْ وْوروش یانغیْ‌سیلا آلوْولانسیئن اوْره‌یین.
اوْلوْموْ یاددان چیخارت، عؤموْر قازاناجاق‌سان
اوْنده گئده‌ن اوْزوْنوْ، یوْلداشیئنیْ حیفظ ائدر.
اوْنلارئین آدی- سانیْ، ائلی- اوْبانیْ گزرا».
اوْنلار سیدر منشه‌سینه یئتیشدیلر بئله‌جه،
صؤحبت‌لرینی کسیب دایاندئلار ساکیت‌جه.

آردیْ وار

یئنی کیتابلارئن سیئاهیسی

یوسف فرزانه

مقامات آذربایجان- رامیز زهراب‌اف-ترجمه مجید تیموری‌فر-نشر اختر- ۱۳۸۳

توپ- غلامحسین ساعدی-ترجمه به ترکی خانم نگار خیاوی- نشر اختر۱۳۸۳-

تسوج در گذر تاریخ- تالیف عباس نبی- ناشر مؤلف۱۳۸۳

دارالفنون تبریز - صمد سرداری نیا- انتشارات ندای شمس- ۱۳۸۲

فدرالیسم در ایران- مجموعه مقالات- آبتام- ۱۳۸۲

گذر از گذشتها- نصرالله زلال- ناشر مؤلف- ۱۳۸۱

نه سایاغ اولسا ...؟ جاوید سالمان اوغلو- کؤچورن وْ ناشئر: اسفندیار سپهری‌نیا- ۱۳۸۲

بهاری از خاکستر پاییز- منصور بنی‌مجیدی- نشر دهسرا- ۱۳۸۱

بفرمائید بنشینید صندلی عزیز- اکبر اکسیر- نشر نیم‌نگاه- ۱۳۸۲

آذربایجان ادبیات تاریخیندن قیزیل یارپاقلار (ایکینجی جلد)- عزیز محسنی- دفتر نشر نوید اسلام- ۱۳۸۲

زیارت عشق- علیرضا حضرتی- نشر فدائیان اهل بیت- قم- ۱۳۸۲

قره‌باغ شاعیرلر مسکنی- م. کریمی- مؤسسه فرهنگی زنجان- ۱۳۸۲

بابک- ممد خانلی- کؤچورن: کاوه سرابلی- اندیشه نو- ۱۳۸۳

اورارتوها- رشید برناک- اندیشه نو- ۱۳۸۳

بولغاوار- یایچی و باغرو سیرا داغلاری- عارف رفیعی باغرو- ناشر مؤلف- ۱۳۸۲

بورچالی لایلاسی- عاشیق کاماندار- کؤچورن: محمد تیموریان- اندیشه نو ۱۳۸۱

من آشیغام حیاتا- محمدحسین سعید اصل- ناشر مؤلف ۱۳۸۱

سونرا اوزه‌ییمی اونلارا اویره‌دیم- محمدرضا لوایی- ناشر مؤلف- ۱۳۸۱

بیر آددیم‌لیغیندا ایتمیشم ایندی- قادیر نجفی- ناشر مؤلف ۱۳۸۱

ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی جیلد (۲)- محمدتقی زهتابی- چاپ سوم- نشر اختر

دیوارلار- باریشماز - چاپ اوحدی- ۱۳۸۱

«آذری» درگی‌سی هر سایی‌دا یئنی یاییلان آذربایجانجا کیتابلاری تانیتدیراجاق. حؤرمتلی یازیچی و اینتیشارات مواسسیه‌لریندن ایکی نوسخه چاپ اتدیکلری کیتابلاردان، درگی‌نین آدرئسینه گؤندرمه‌یی گؤزله‌ییریک.

فیض دامان بکس آتش نیز ندید دست قبول کش به دامان علی دست ارادت محکم است

(فضولی)

در پی شاخه‌شاخه‌های فرهنگ تشیع به سعی صفویان، شاعران و نویسندگانی که آتش ولای اهل بیت(ع) در سینه داشتند در هر سوی بیرق ادب تشیع برافراشتند. حکیم محمد فضولی از پیشگامان ادب شیعی به شمار است. وی هم به لحاظ کمیت و هم به اعتبار قوت آثارش چون ستاره‌ای سترگ در شرق ادبیات تشیع میدرخشد. بی اعتنائی محققان معاند گرچه سالیانی دراز آثار این شاعر و اندیشمند بزرگ را از دسترس شیفتگان ادب شیعه دور داشت اما هرگز فروغ شعر او و روانی پایش را فرو کاستن نتوانست ... و این چنان بود که جهانیان به تماشای طلوع مبارکی توفیق یافتند.

حکیم محمد فضولی شاعر و متفکر بزرگ در اواخر قرن نهم تا اوائل قرن دهم در کربلای معلی چشم به گیتی گشود. و تا پایان عمر در آن سامان زیسته است (متوفی: کربلا - ۹۶۳ ق)، حکیم فضولی از خادمان بارگاه مولای متقیان حضرت علی علیه السلام در (نجف)، و حضرت سید الشهداء(ع) در (کربلا) بوده است.

فضولی به سه زبان مهم جهان اسلام - فارسی، ترکی، عربی - آثار منظوم و منثور بسیاری دارد و در بیشتر نقاط جهان از وی بعنوان یکی از نمایندگان برجسته ادبیات کلاسیک مشرق زمین یاد می‌شود. آثار فضولی به اکثر زبانهای زنده جهان برگردانده شده است. حکیم فضولی بعنوان شاعر و نویسنده‌ای که به سه زبان مهم جهان اسلام آثار درخشانی دارد میتواند بعنوان پیام‌آور اتحاد اسلامی مورد توجه قرار گیرد. در پی گرامیداشت مقام این شاعر و اندیشمند سترگ از سوی سازمان یونسکو و مراکز مختلف فرهنگی جهان از جمله وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی کشورمان و انجمن دوستی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان - انجمن خوشنویسان ایران نیز بر خود فرض میداند با انتشار برگهائی از آثار حکیم فضولی به روح فرهیخته آن فرزانه آگاه ادای احترام کند. امید داریم این برگهای سبز مرضی حضرت حق و مقبول شیفتگان شعر فضولی قرار گیرد.

ائل دیلی و ادبیاتی

۱۰

همکاران ثابت:

بهزاد بهزادی سرپرست تحریریه
علیرضا صرافی مسئول بخش ادبیات شفاهی مردم
اسماعیل هادی مسئول بخش واژه‌های محلی و لهجه‌ها
جواد دربندی مسئول ادبیات آشیقی
محمدرضا کریمی مسئول بخش قصه‌ها و افسانه‌ها
ائل اوغلو(صدیار وظیفه) مسئول بخش آمثال و حکم (آتالارسؤزو)

ویراستار: م. رزاقی
حروف‌نگار: کاوس نصیری

بو سایی‌ئین ایچینده‌کیلر

		صحیفه
یۆرولماز امکداشلاریمیزدان داها آرتیق فولکلوریک اثرلر گؤزله‌نیلیر	بهزاد بهزادی	۱۳۱
یئرلی سؤزلر اردبیل- چاناق بولاق کندی	فریدون محمدی	۱۳۳
یئرلی سؤزلر زنجان آغ بولاق کندی	سید حیدر بیات	۱۳۵
آتالار سؤزو	ثریا بخشی	۱۳۷
اوشاقلار ماهنی‌لاری	داود خراط اهری	۱٤۰
یاتیلتماج ادبیاتیمیزدا	عزیز محسنی	۱٤۲
معجزون سئچیلمیش اثرلرینده کسکین و اودلو سیلاح آدلاری	م. نقابی	۱٤۳
بالابانچی پیشیک	اوروجعلی دوزنانی	۱٤۸
ار ایله آرواد دئییشمه‌سی	نگار خیاوی	۱۵۰
قوناقچی ایله بیر قوناق	نگار خیاوی	۱۵۱
قاری ننه‌نین ناغیلی	بهروز ایمانی	۱۵۲
تبریز ارکی‌نین دوزه‌لیشی	علی برازنده خلیلی (تورک)	۱۵٤
گاوگاندا شبنه چیخارتما	عباس مهیار	۱۵٦
اوجشمه‌لر	باقر رشادتی	۱٦۱
ایران تورکلرین‌ده آتالارسؤزونون توپلانماسی...	رضا همراز	۱٦٤
آشیق باهار بالکانلی‌نین ایل دونومو موناسیبتیله	جواد دربندی	۱۷۵
داستان عنعنه‌سی و اونون بعضی مسله‌لری	ماحمود آللاه‌مانلی	۱۷۸

یوْرولماز امکداشلاریمیزدان داها آرتیق فوْلکلوْریک اثرلر گوْزلەنیلیر

قارشیمیزدا دوران آماجیمیز اوْلدوقجا بؤیوْک‌دوْر. بیز، بوْتوْن ایران اؤلکەسینده یاشایان توْرکلرین زنگین شیفاهی ادبیاتیٔ وْ فوْلکلوْر یارادیجیلیق‌لارینیٔ توْپلاماغیٔ «ائل دیلی وْ ادبیاتیٔ»-نین مقصدی وْ کوْنوْللوْ امکداشلارین بوْرجو کیمی ایرلی سوْرموْشوْک.

بئله بیر مقصد گئنیش ساحەنی بوْروْیوْر؛ بیر طرفدن توْرک تایفالاریٔ، قبیلەلری وْ قوْوْم‌لاریئین بوْتوْن ایران اؤلکەسی‌نین جوْغرافییائی بؤلگەلرینده یاییلماسیٔ وْ هر بیر جوْغرافییائی بؤلگەده یاشایان وْ هر بیر تایفایا باغلیٔ اوْلان توْرکلرین اؤزلرینه مخصوص فوْلکلوْریک اثرلرینین توْپلاماغیٔ چوْخلو کوْنوْللوْ چالیشقانلاریٔ امکداشلیغا چاغیئیر.

دیگر طرفدن فوْلکلوْر قوْللاریئنیئن موْختلیف‌لیئی آردیجیل چالیشمالار طلب ائدیر.

ایندیيه قدەر «ائل دیلی وْ ادبیاتیٔ»-ندا یاییلان فوْلکلوْریک اثرلره اؤتری بیر باخیش گؤستیرکی، بیر سیرا بؤلگەلردن وْ توْرک تایفالاریندان، یا فوْلکلوْریک اثر چاپ اوْلماییب، وْ یا چوْخ آز مطلب- یالنیز یئرلی سوْزلر وْ آتالار سوْزوْ محدودەسینده بیر نئچه مقاله یاییلمیئشدیر. یالنیز اوْرنک اوْلاراق اردبیل ایالتینی گؤتوْرک. «چاناق بولاق» کندیندن بیر اوْیرنجی‌نین آردیجیل چالیشمالاریٔ نتیجەسینه هر نوْمرەده بیر وْ یا ایکی مقاله «ائل دیلی وْ ادبیاتیٔ»-ندا چاپ اوْلموشدور. لاکین بیلدییمیز کیمی اردبیل ماحالیٔ توْکنمز، الدیمەمیش زنگین فوْلکلوْر یاتاغیٔدیر. بورادا یاشایان تایفالار، قبیلەلر وْ عشیرەلرین سینەسینده هر چئشیدلی فوْلکلوْریک اثرلر یاشاییر.

ایستەر اردبیلده وْ ایستەرسه اردبیلدن خاریجده یاشایان اردبیللی ضیالیلارین شعر، نثر، مطبوعات وْ آنادیلیمیز ساحەسینده گؤرکملی چالیشمالارینین شاهیدی اوْلموشوق. اوْنا گؤره ده «ائل دیلی وْ ادبیاتیٔ» بو چالیشقان آیدین‌لاردان، زنگین فوْلکلوْر خزینەسی اوْلان اردبیل توْرکلرینین یارادیجیلیق آبیدەلردن داها آرتیق اثرلر گوْزلەییردی وْ گوْزلەییر.

فولکلورون چئشیدلی قوللارئندان ایسه چاپ اولونان اثرلر گوستریرکی، بعضی نوولردن چوخ آز و یا اینکی اصلن مطلب چاپ اولمامیشدیر.

یئتری گلمیشکن بیر داها آذربایجان شیفاهی دیل و ادبیاتی و فولکلورو ایله ماراقلانان تیرلی چالیشقانلاری امکداشلیغا چاغیراراق اومید ائدیریک کی، هر بولگه‌دن، هر تایفا دان بیزیمله علاقه ساخلاسینلار. یئرلی و طایفا آراسی فولکلوریک اثرلری توپلاماق مقصدیله علاقمندلردن بیر کیچیک‌ده اولسا تشکیلات یاراتسینلار، ایش بولگوسو و قاباقجادان تداروک گورولموش برنامه اساسیندا، بو ساحه‌ده فعالیتی گوجلندیرسینلر. زنگین فولکلوروموزو توپلاماق ایشی اوزون موددتلی و سورکلی بیر ایشدیر و چوخلو امکداشلارین کونوللو یاردیمی ایله گوزله‌نیلن سونونجلاری الده ائتمک اولار. فولکلور توپلاماغا ماراقلانان و بو یولدا چالیشان بوتون قلمداشلاردان ایسته‌ییریک کی، فولکلورون بوتون قوللارئندا توپلادیقلاری اثرلری بیزه گوندرسینلر، آز مطلب چاپ اولدوغو ساحه‌لره دیققت یئتیرسینلر.

هامیدان خاهیش ائدیریک کی، فولکلور توپلاماق اوغروندا ایشله‌ین و یا ماراقلانان باجاریقلی دیلداشلارلا «ائل دیلی و ادبیاتی» آراسیندا ایلگی یاراتسینلار. خوصوصیله کندلرده و تایفالاردا یاشایان علاقمندلرله رابیطه ساخلاماق بیزیم آرزوموزدور.

یورولمایاسینیزا!

آنا دیلینه اورکلرده ابدی یاشایان سئوگیمیز، بیزی آرزولاریمیزا چاتدیراجاق!

بهزاد بهزادی

یئرلی سوْزلر

توْپلایان: فریدون محمدی

اردبیل چاناق بولاغ کندی

آت اوْستو At üstü تئز، تله‌سیک.

آلاشا Alaşa) ۱ آلا قوْیون. ۲) ایکی اوْزلـوْ آدام.

آوار- اووار Avar-uvar قیـسـوْیر-زیـسـوْیر، شئیْ- شوْیْ.

افده‌یْ əfdəy داوا خاناچیْ.

الجه پـارا əlcə para ۱)بالاجـا، تیکـه، ۲) آغاجئین بالاجا قیرئیغیْ .

انکــه ənkə ۱) [فـرش ایصـطیلاحی] هـر خامانـئین بیر آز قیرئلئیب یئـرده توْپالانماسـیْ. ۲) لاپ، چـوْخ. [انکــه بوْیـوْک]. ۳) کوْهنـه، چوْخدان قالمئیش [بو لیباس انکه‌دیر].

انکیر ənkir کوْهنه وْ جئیرئیق (پالتار).

انکیرلمک ənkirləmək چـوْخ قوْجالمـاق، اوْلوْمـوْ یئـتئیشمک، [فـئیلان کـس چـوْخ انکیرله‌ییب].

اوْتور Otur ماشئین.

اوه‌لن کـوه‌لـن əvələn kəvələn بیخـود سوْز دانـئیشماق، هارتان-پارتان.

ایپ‌سیز ipsiz آوارا، باشیْ بوْشونا.

ایستی‌بینـیه‌ت isti binyət تندیر. [بو ایستی بینـیه‌ته آند اوْلسون].

ایسکوْپ iskop سانجاق.

ایفال ifal (بعضن:اینفیعال)، خجالت. ایفـال چکمک: اوتانماق.

اینـاغ inağ خئینوْن بیـر نـوْوْ مـریض‌لیـک. اینـاغ اوْلمـاق: دال بـادال اوْسـگوْرمک، کـال اوْسگوْرمک.(فا.خناق/عنق).

باداماق Badamaq ایکی آیاغیْ بیـر بیرینـه باغلاماق.

باغئیر bağır سطح، انـدازه. [اینسـان لارئـن هامئیسیْ بیر باغئیر دئییل =بیر اندازه‌ده دئییل].

بیک bəbək گوْزوْن گیله‌سی، گوْزوْن قاراسیْ.

بـزه‌رک bəzərək (بعضـن:زیـره‌ک)داریْ‌یـا اوْخشار بیر دن. [آتـالار سـوْزوْ: زوْر بـزه‌رک دن یاغ چئیخاردار].

بوزوْوْشا buzovşa باغا یارپاغیْ آلاغیْ‌نـئین باشئیندان چئیخان توْخوم.

بوْکوْک bükük قـئیچئین وْ قوْلـون قاتلانـان یئری.(فا.مفصل)

بیره‌م- بیره‌م birəm-birəm بیر- بیر.

بیزئـیچه bizeyçə بالاجا سهنگ

بیزدوْوْج bizdövüc گـوْده وْ اوجـو بیـز اوْلان نازیک چوْپ.

پئتوْو Petov آرئق، جان‌سئز.

پرپی ائلـه‌مـک pərpi eləmək دوعـا یازدئرماق، جادئ اوْخوتدورماق.

پوْتـه‌نـه pötənə (بعضـن:پتـه‌نـه)توْیوغـون باغئرساغئ وْ معده‌سی.

پوْیکوْرمـک püykürmək پوْفکوْرمـک، پیلـه‌مـک. [دوعـا اوْخـودو، دوْوره‌سـینه یوْیکوْردوْ].

تاران Taran آوارا، بئکار دوْلانان.

تالاشا Talaşa آغاجئن بالاجا قـئرئغئ.

تایـار Tayar جمـع، یـئغجام، سـاهمان، موْنظّم. [آغلئم باشئمدا تایار دئـیل].

تایْ یـئلین Tay yelin بیر امجه‌یـی کـوْر اوْلان حئیوان. باخ: سرکئش.

توْشگوْمک töşgümək توْوشـوْمک،نفـس آلماق، یوْرغونلوغو چئخارماق.

جمه‌یْ cəməy کوْهنه پارچا، جئرئق پارچا.

جوجوق Cucuq کوْنج، بوجاق، اوج.

جئرتیْ Cırtı مئندار آدام.

چارپاناق Çarpanaq دری‌نین قوْیماسـئندان حاصیل اوْلان خسته‌لیک.باخ: ده‌مروْو.

چئشـنـی Çeşni شــکیل، یاراشــیق، چئشید،قوروم، شکیل (مسخره حالت‌ده).

چرتمک Çərtmək یـئرئندن اوْلماق، چئخماق، آتیلماق، سئچرایئـب قاچماق. [داش ساپاندان چرتدی، دئدی دیوارا].

چللک Çələk ۱) حلبی.۲)بانکا.

چـوْپ‌چـوْ Çöpçü یئرلـی طبابـت‌چـی، بوْغازدا قالمئش سوْموْیوْ چئخاران قاریْ.

چوْسکی Çöski آتـئن باغلاندئغئ بوْیوْک مئخ. توْوله مئخیْ.

چوْلچه Çülçə جئرئق پالاز، چول.

چوْوْ Çüv آغاج مئخ، چئو.مجازن رمز،کوْک. [سوْزوْن چوْوْونه چاتمایئـنجا ال چکمز].

چئرتمئـق Çırtmıq بارمـاقلاریْ شئـقئلداتماق.(فا. بشکن). [کئفی سـازدیْ، چئرتمئق وْورور].

چیل- چوْپور Çil-çopur ال اوْزوْ چـوْخ خاللیْ.

خوما Xuma بالاجا وْ یوْغون.

خئررانماق Xırranmaq اوْره‌یی کئچمک.

دارتان- پارتان Dartan- partan هارتان- پارتان. باخ: اوْه‌لن- کوْه‌لن.

دارئـتماق Darıtmaq گـوْزوْ گوْتوْرمه‌مـک، گـوْزوْ دیْمـک. [منیم مـالئم چـوْخ ایـدی. اوْنـون گـوْزوْ گوْتوْرمـه‌دی، هامئسئن دارئتدیْ].

آردئ وار

یئرلی سوٗزلر

زنگان- آغ بولاق کندی

آرا قاش araqaş ۱)پاییزدا دوغولان قوزو. ۲)تئز بیتەن بیتگی، کؤرپەنین عکسی.

آزا Aza قورروموش لاس.

بالیخ Balıx بیتگی‌دن توخونما ایپ کیمی بیر زاد یونجا باغین باغلاماغا، باغلیق.

بؤوەلک bövələk بیر نؤو میلچک.[قارا مالی سانجار، مال قورخوسوندان قاچار ناخیری بوراخار. دئیەرلر مال بؤوەلیک ائلەدی].

دئج Dec خرمنده یئغیلان بوغدا، (تویوغو دئج اوسته سالسان دئشەلەنر: یعنی آرخاییئنلاشیب بوغدانین قدرینی بیلمز).

انلەمک ənləmək نیشانلاماق، قوزونون یا باشقا حئیوانلارین قولاغینا داغ قویوب یا بیر جیزیق سالما. (انلی= نیشانلی)

گؤلمەجه gölməcə بؤیوک چالادا سویون ییغیلماسی. [سو گؤلمەجه ووروب].

کلەسوو kələsov قحبه، جیندا. قحبه دانا، جیندا کئچی.[بو حئیوان کلەسوودور، بارین ساخلامیر، بهری تئز- تئز پوزور، دیشی‌نین ائرکەیه آتیلماسی‌نین تکرارلانماسی پوزمانین علامتی‌دیر].

توپلایان: سید حیدر بیات- قم

کم kəm بوغدا الەمک اوچون دلیک‌لری ییکه اولان بیر نؤو قلبیر.

کپیر kəpir وولکاندان چیخمیش اریتیلره اوخشار قیزیل تورپاق بویاسیندا دینگەلر.

کوفسەک küfsək دیشی ایتین ائرکک دیلەمەسی، باخ سؤزلوک: کورسک.

کومەجیک küməcik ایلانین حالقا ووروب یاتماسی. (دیلین ده دیبینه کومەجیک دئییرلر، دیلین آزاسی دا ایشلەنیر).

قاریخ (قاریق) Qarıx(qarıq) بوستان ایچینده چکیلن آرخ.

لاهی lahı ساخسی‌دان دوزلمه بؤیوک بیر قاب، کوپ.

لاخ Lax بوداق. (لاخ- بوداق ترکیبینده ایشلەنر).

لاس Las یاش آزا، اؤکوز پیشگیلی‌نین یاشی.

مرەس mərəs ایتین بوینونا باغلانان زنجیر یا ایپ، یالنیز ایته ایشلەنر.

نهەل nəhəl ییکه آغاج، قوجامان آغاج، [نهەل کیمی یئخیلیب یئره].(بو سؤز چوخ

یئرده اؤلوٚ آغاجا ایشله‌نر، گؤیده دیری آغاجا آز ایشله‌نر).

اؤرده‌ک ördək سوٚدلوٚ خمیردن دوٚزلیب یاغدا قیزاردیلیب، قبیر اوٚسته پایلانان فتیر.

پاوارا pavara سویو چیخارتماق اوٚچوٚن گؤلوٚن قاباغیندا اوٚلان دلیک.

پله‌کان pələkan دمیردن دوٚزه‌لمش بالاجا بیر یاراق، اوشاقلار اوٚنو ساپلاییب یئر آلتیندا اوٚلان یئمه‌لی بیتگی‌لری قازیب، چیخارتماغا ایشله‌درلر. زوٚخلاما.

ساریٔ سینجوٚوٚ Sarı sincov آریق، دریسی سارالمیش آدام.

سئلینتی selinti سئل گتیره‌ن زادلار، سودان چیخمیش آغاج.

سکله‌م səkləm نئچه کیلوٚ، موٚبهم اؤلچوٚ. [بیر سکله‌م بوغدا، نئچه کیلوٚ بوغدا].

سیئرینتی siyrinti دره‌نین بوٚیروٚنده سیئلدیریم.(چوٚخلو یوموشاق یئرده اوٚلان سیئریلمیشه دئییرلر).

شاخ şax شاق، اسکی چاغلاردا بوغدا دئجی‌نین اوٚغورلانماسینین یا ناقیص اوٚلماغی‌نین قاباغینیٔ آلماق اوٚچوٚن اوٚستوٚنه وۏرولان یئکه موٚهوٚر. (شاققیٔ سینماق: کیمسه‌نین قوٚروروٚ سینماق).

تیره tirə سوٚتون سوٚتون بوٚلوٚنموش یئرلرین واحیدی.

اوروشت uruşt آیاق آلتیٔ.

وٚرلمه vərləmə بوٚستان تاغلاری‌نین دیبی‌نین توٚرپاغی‌نیٔ ساهمانلاماق اوٚچوٚن ائشمک.

وٚشه‌ل vəşəl کوٚکوٚ بوٚش سوٚغان.(بو نوٚوٚ سوٚغانین بوداغلاری‌ن ازیشدیریب قورودارلار، کوٚکوٚ گوٚجلنسین).

یئلین‌تی yelinti بدخرج آدام. (جیبی دلیک).

آتالار سؤزۆ

زنجان: توپلایان: ثریا بخشی

خ

- خالا خاطیرئین قالماسئین.
- خالا خالا، تندیرئ قالا، شوْربانئ پیشیر چؤمچه‌نی یالا.
- خالاسئینا دادانان، ار ائوینده دایانماز.
- خالامئین خا...سئ اوْلسایدئ، دایئیم وْلاردئ.
- خالقا ایت هوْره‌ر، بیزه ده چاققال.
- خالقا گلدر تاباق، تاباق حالوالار، بیزه ده گلر دابانئ جئیرئق ماللالار.
- خالقا گلدر فئندئق ایلن گیرده‌کان، بیزه گلر ایری بورروق هئلله‌کان.
- خالقا گلر اوجا دابان قلم قاش، بیزه ده گلر، دابانئ جئیرئق تومانئ یاش.
- خالقا یارادئ بونا یوْخ.
- خالق ننجه، سن ده بیری.
- خالقئ ایلان وئیرار (وورار)، بیزی ده شئه قورداغئ(یاغئش قوردو).
- خالقئ برق دوتار، بیزی ده ال چئراغئ.
- خالقئ سئل آپارار، بیزی ده توپوْرجک.
- خالقئین آغزئین باغلاماق اولماز.
- خان ائوینین پیشیئی‌دیر.
- خان اوغلان دایئ‌سئینا، خانئم قئز خالاسئینا چکر.
- خان ننه بزه‌کلی قالدئ، اللری تزکلی قالدئ.
- خانئین خوْرغلوسو، گوْمانلئ اوْلار.
- خئیرسیزه دئدیلر خئیر سئویله، دئدی گئدیب گلمه‌یه‌سن.
- خئیری اوْلمایانئین آدئین «خیرالله» قوْیارلار.
- خئیمه‌لره اوخ آتان، حرمله‌دی.
- ختمی سوْروشوب، شب‌-ی هفت‌-ی‌دی.
- خرده جال کوْچو دوْشوب.
- خزنه‌یه ایشه‌یه‌نین، اوْز ساققالئ مئندار اوْلار.
- خزینه‌یه ایشه‌مه‌میشم کی!
- خلفه کیسه‌سیندن باغئشلایئیر.
- خلوْر زمیدن چئخدئ ائله‌ییر.
- خلوْر زمیدن چئخسئین، هر یئرده یئخیر یئخسئین.
- (بو)خمیر چوْخ سو آپارار.
- خوْروز بانلاماسا، سحر آچئلماز؟
- خوْروز یوْخدو بانلایا، قارئسئ یوْخ آنلایا.
- خوْش دیلینه، یاخئین یوْلونا، یا وئردییین پولا؟
- خوْشلوقدان چئخان، تورشلوغا گیره‌ر.
- خوْشلوقدان دینگیلی وئریر (ووْرور).
- خوْشلوق وئریب (ووروب) اوْره‌یینین آلتئینا.
- خوْناخا، خوْناخانئین، حسابئین اوْره‌یینده گئده‌ر.
- خوْناخا گوْیلوْن قالماسئین.
- خئیجالاتدئغئین یارئسئ منیم.
- خئیجالاتدئق دا، یاخشئ بیر زاددئر.

د

- دادلیٔ سؤز جان آدریسی، دادسیز سؤز باش آغیریسیٔ.
- داردان کسیرسن، ئدن باغلاییٔرسان؟
- دازیٔما باخما، یازیٔما باخ.
- داشدان سس چیٔخار بوندان یوٗخ.
- داش دوٗشدوٗیوٗ یئرده آغیٔردیٔ.
- داش، دیٔنه بللی‌دیر، یوٗل گئده‌نه.
- داشیٔ یوٗخ، قومو یوٗخ.
- داعوادا حالوا پایلامازلار.
- داغارجیٔغیٔ چیٔینده، زیٔیارتین فیکرینده.
- داغدان داش داشیٔیاسان، آمما اوشاق ساخلامایاسان.
- دال قاباغیٔندان کئچمک اوٗلمور.
- دالیٔنجا قیٔرمیٔز آلما یوٗللامیٔشدیٔق؟
- دالیٔندان یئل کئچیب.
- دالیٔیجا آتلیٔ گلیر.
- داما- داما، گوٗل اوٗلار، دادا- دادا، قورتولار.
- دامیٔ اوچوردور، قاریٔنیٔ توٗکمه‌یه.
- دانانیٔ کل قوٗیارسان، آتدیٔلار(آتیٔلار) ننه‌سینه.
- دئجه‌گین خالا، دئمه گل‌آلا!>
- دئدی: دده! آرمود یئییرسن؟ دئدی :بالام اوٗلسا.
- دئدیلر خانیٔم آغیٔرسان، دئدی بو داش بو تارازیٔ.
- دئدیم ائشیده‌سن، دئمه‌دیم اوٗرگه‌نه‌سن.
- دده‌ن سوٗغان ننه‌ن ساریٔمساق، هاردان اوٗلدون گوٗل-ی نئیشکر.
- دده گوٗرمه‌ییب، آللاه قولوٗیا دده دئییر.
- دده‌م ائوٗینده ده بالیٔق باشیٔ، ار ائوٗینده ده؟
- دده‌م دئییر قوٗیٔ وئرک، ننه‌م دئییر قوٗیٔ گوٗرکه آغزیٔ قاتیٔقلیٔ قارداش سن ده بیر دیللن گوٗرک.
- دده‌م یوٗخ ایدی، ننه‌م کیمٔ ایلن یاتیٔردیٔ؟
- دده‌ن آللاه رحمت ائله‌سین.
- درد گلنده خلوار ایله گلر، چیٔخاندا میثقال ایله.
- درد وار گلر کئچر، درد وار دلر کئچر.
- دردین دیٔء درد بیله‌نه، ایش باشیٔنا گله‌نه.
- دره‌ده‌کی ماللا، تازدان بسم‌الله!
- دریادان سو باغیٔشلاییٔر.
- دریانیٔن سویو، خانیٔمیٔن خویو.
- درین قازما دایازا! اوٗزوٗن دوٗشرسن حوٗقا باز.
- دللک‌لییین منیم باشیٔمدا اوٗرگه‌نیر.
- دلیکلی میٔنجیٔق یئرده قالماز.
- دلی گوٗجوٗنه آرخایین اوٗلار.
- دلی‌نین ایپی ایلن، قویویا گیرمک اوٗلماز.
- دم‌لینی دم تاپار، قملینی قم.
- دوٗرمه‌جین بوٗیوٗگوٗ آدامیٔ بوٗغار.
- دوٗز آغاج ائیلمز.
- دوٗز حئساب قومارخانادا اوٗلار.
- دوٗز سؤزوٗ اوشاقدان سوٗروش.
- دوزو یئیب، دوز قابیٔن سیٔندیٔریٔر.
- دوٗست تاپماق هاساتدیٔ، ساخلاماغیٔ چتین.
- دوٗست، دوٗستو ایسته‌سین بیر گیردکان ایلن، اوٗ دا پوک اوٗلسون.
- دوٗستوم، دوٗشمان ائوٗینده.
- دوٗشوٗنه‌نه ایشارت، دوٗشوٗنمه‌زه بیر داش آت.
- دول آروادیٔن دیواریٔ آلچاق اوٗلار.

- دوْن صاحاب توْیدا دوْنون تانیشیار.
- دوْنقوزدان بیر توْک قنیمت.
- دوْنن اوْلوْسوْ دوْنن قویلاندیْ.
- دوْن‌کی دوْننده قالدیْ.
- دوْنیا مالیْ ال چیرکی‌دی، یووارسان گئدر، یومازسان قالار.
- دوْنیا موْمینه زینداندیْ، کافره مئیدان.
- دوْنیانیْ سئل آپارسا، بیزی ده آل آپارار.
- دوْنیانیْ هر جوْر توتاسان، اوْ جوْر گئدر.
- دوْنیانین ایشی گوْر-گوْتوْردوْ.
- دوْنیانین قویروغو اوزوندو.
- دوْوشان چوْمماغا توش گلن کیمی.
- دوْوشان یاتدیْقجا قاچار.
- دوْولت گئدر دوْولت اوْسته، نیکب گئدر نیکبت اوْسته.
- دوْولتلی‌نین ایتی یاتماز، کاسیبین زادیْ.
- دوْولت مئیندار یئرده قوْنار.
- دوه اوْستوْنده قاوْیت یئمزلر.
- دوه‌جه بوْیو وار، ذرّه‌جه آغلیْ یوْخ.
- دوه‌چی ایله دوست اوْلانین، قاپیسیْ بوْیوْک اوْلار.
- دوه دللگی، نفت چللگی.
- دوه‌دن اوزاق یات، یوخون پوزولماسین.
- دوه ده، داما چیخارمیش؟ دامیْ دیواریْ ییخارمیش.
- دوه قویلانار پلمبیغا، دئیه‌ر منی گوْرموْرلر.
- دوه‌نی چوْمچه ایله سووارئر.
- دوه‌نی یاتاندا مین.
- دوه، وئریب(وْوروب) دیزیمه، ایندی گلمیشم اوْزوْمه.
- دوه یوْک ایلن بوردا ایتیر.
- دوه‌یه دئدیلر بوْیونون ایریدی، دئدی هارام دوْزدوْ؟
- دوه‌یه دئدیلر هارادان گلیرسن؟ دئدی حامامدان، دئدیلر دیزلریندن بیلینیر.
- دوه‌یه دئدیلر هاردان گلیرسن؟ دئدی خیّاط خانادان، دئدیلر اوْ ال- آیاغ کی، سنده وار!
- دوه‌یه مینیب، یارقاندا گیزله‌نیر.
- دوْیوْب سوْیْن اریم یوْخ، یئل آپاران اتوْیم یوْخ.
- دئرناق دیبه باسما.
- دیری‌لر گوْنوْن تاپار، وایْ اوْله‌نین حالیْنا.
- دیل باشا بلادیْ.
- دیل دوْزوْن دانیشار.
- دیل یاراسیْ ساغالماز.
- دیلین اوْلماسایدیْ، قارقالار گوْزوْن اوْیاردیْ.
- دیلین توتورسان، گ...وْ دیلله‌نیر.
- دیلینه دیل چاتماز، آرشینیْنا بئز.
- دینمه‌یه‌نین، دینه‌نی اوْلور.
- دیواریْ آلچاقدیْ.
- دیوارئن بیر اوْزوْن یئخسان دا، بیر اوْزوْن ساخلا.

اوشاقلار ماهنی‌لاری

توپلایان: داود خراط اهری

الیمی پیچاق کسیبدی
دسته پیچاق کسیبدی
یاغ گتیرین یاغلایاق
دسمال گتیرین باغلایاق.
***
سوره‌نی چایدا گؤردوم
الینده بایدا گؤردوم
بیر اؤپدوم بیر دیشله‌دیم
اوندان نه فایدا گؤردوم.
***
کئچل- کئچل بامییه
گئتدی مریض‌خانییه
مریضخانا باغلیدی
کئچلین باشی یاغلیدی
کئچل دئییر وای باشیم
قازادندا قئیتر آشیم
آشیمی ایچن اولایدی
باشیما سیـ...ن اولایدی.
***
ساققیز آلاق چئینه‌یک
آجانلارا وئرمه‌یک
آجان منیم دائیمدی
آروادی زن دائیمدی
آسیبا خالا تیس‌س‌س...!

***
گونومده دورانی گون وورسون
یایداکی ایلان وورسون
ننه‌سی یئرین سالینجا
ماللا قوران اوخوسون.
***
بیزیم ممی اوغولدور
جیبی دولو نوغولدور
هانکی گونو دوغولدو
دوشدو سویا بوغولدو.
***
قارقا دئییر: قار قار
قه‌جه‌له دئییر: زهر-ی مار
سئرچه دئییر: سنه نه وار؟
***
- سربان! سربان!
- بلی قوربان
- دوه‌لر هاردا؟
- موغاندا
- نه یئییر
- خورما
- نه س...ار
- بورما!
***
قاققانی توکدوم جیبیمه

گئتدیم اوْتاغـئین دیبینه
دارائی‌نی (بیر نوْوْ پارچا)
بیچسین بوْیوما
آتلانسئین گلسین توْیوما.
***
یاتارام یا آللاه
دورارام اینشاآللاه
دورانماسام «آشهد ان لااله‌الاالله»
(بو سوْزوْ چوْخ، قوْجا آنالار
دئیه‌ر)
***
بورا شه‌هر دئـیه‌رلر
آدئـنا اهر دئـیه‌رلر
اتی نوْخودسوز یئـئسن
اوْنو دا سحر دیئه‌رلر.
***
اهر چائیئ سئل گلیر
دسته- دسته گوْل گلیر
اوْ گوْلوْن بیرین دره‌یدیم
ساچ باغیما دوْزه‌یدیم
علی دائی‌ئمئین توْیوندا
بیرجه دابان سوْزه‌یدیم.
***
یاغدئ یاغـئیشلار
بانلادئ قوشلار
قالدئ یاغـئیشدا
خشـیوان جامئش‌لار.
***
ماحمود آغا
گیردی باغا
بیر قوش توتدو
اوْ دا قورباغا.
***
یا اوْندادئر یا بوندادئر
دمیرچی دوْکانـئینداذئر
تاریئ کیشی دئیـئیر کی
اوْندا دئـئیل بوندادئر
(گوْل- گوْل اوْیناپاندا دئیه‌رلر)
***
زنگی وْوردولار
صفه دوردولار
تنبل احمده
سیللی وْوردولار
***
داز باشئین آغاج باشئیندا
بنزه‌یئر هیلالا قارداش
سن باداملاریئ یوْلوشدور
من یئـئغیم چووالا قارداش
صاحیب بادام گلنده
دئیرماشاق آغاجا قارداش.

یانیلتماج*ادبیاتیمیزدا

عزیز محسنی

یانیلتماج شیفاهی خالق ادبیاتینین بیر اوسلوبی و خالق یارادیجیلیغینین مزه‌لی بیر شکلی‌دیر. یانیلتماج دیل دولاشمادان تئز- تئز دئییلمه‌سی چتین اولان سوز بیرلشمه‌سیندن قورولان بیر جومله‌دیر. یانیلتماجداکی سوزلرین سسلری بیر- بیرینه اوخشار اولوب بیر نئچه دفه تله‌سیک- تله‌سیک تکرار ائدیلدیکده دئییلیشی چتین‌لشیر، دیل دولاشیر و سوزلر بیر-بیرینه قاریشاراق گولوش دوغورور. یانیلتماجدا معنایا چوخ اهمیت وئریلمیر. یانیلتماجدان اوشاقلارا سوزلری دوزگون تلفوظ ائتمه‌یی اویره‌تمکده ایستیفاده اولونور. آشاغیدا اونلاردان نومونه‌لر وئریریک:

۱- آی قیل قوییروق قیرقاوول، گل بو کولا گیر.
۱- قیرخ کوپ، قیرخینداان قولپو قیریخ کوپ.
۳- چوبان چایدا چمنلیکده چیمیردی، چاققال اونون چاریقلارین چئینیردی.
٤- جیریق چاریق، چارپا- چارپا چای اوزونده چیرپینیردی.
۵- جاوان بیر جاناوار جومدو اونون جمده‌یینه، جیردی اونو جیریلداتدی.
٦- بوزارانتی بیر هاوادا، بوزوو گلیب، بوز باغلامیش بوز بیر یئرده بوزوولادی.
۷- بیر بوش یوغار، بوغالاری بوغوناقدا بوغازلاییب باسدی، بوغدو.
۸- بیردن- بیره بورنوم اوسته بیر کوک بیره بوراخیلیب مین بیر جوره بورروق وئردی.
۹- باخدیم گوردوم، گون باتیبدیر، گوی کوسوبدور، گور-گور بابا گورولداییر.
۱۰- دار- دودوکلو بیر دونگه‌یه، دونن زامان دیریلدیم.
۱۱- -توخماقچی قارداش گل توخماقلاشاق، توخماقلاشساندا، توخماقلاشاجاغام، توخماقلاشماساندا، توخماقلاشاجاغام.

---

*- یانیلتماج- یانیلماق سوزوندن عمله گلیر. اردبیل‌ده و آذربایجانین بیر چوخ ماحالیندا، یاهالتماق، یاهالماق سوزو ایشله‌نیر:

میثال اوچون: آدام قوران دا یاهالار. او منی یاهالدیر، یاهالتماق، چاشدیرماق و کاریخدیرماق معناسیندادیر. یوخاریدا میثال گتیردیییم یانیلتماجلارین بیرینجی و ایکینجی‌سی «آذربایجان ساوئت اینسکلوپدییاسی»-ندان ایقتیباس اولونوب، اوچونجوسو خالق آراسیندا چوخ شایع‌دیر قالانینی من شخصن دوزلتمیشم. یالنیز ۱۱-جی میثال «وطن قوربتده قالدی» کیتابیندان ایستیفاده ائدیلیب‌دیر.

معجزوْن سئچیلمیش اثرلریندە کسکین وْ اوْدلو سیلاح آدلارئ

م.نقابی

اوْخ- (فا.تیر): آغاجدان یوْنولموش، یایْ ایله آتـئیلان اوجو بیز سوْیوق سیلاح.

بئیت: بوندان اوّل «حلاج اوْغلو[1]» چوْخ ایدی
دگیرمانـئین مالییاتئ یوْخ ایدی
سیلاحـئمئز عمود ایدی، اوْخ ایدی
هفتیر چـئخدئ، ایش قالخانه قالمادئ.
(م. س. ۲۳)

اوستورا: اوّلگوّج.

بئیت: همین کی واریـد اوْلورسان حوّدود-ی ایرانه،
«لاوانتانئ[2]»، «صابئنئ»، «اوستورانئ» بوْشلا گئده. (شیدا ۲۰۴)

بئش آچیلان: ۵گوّلله یـئیه‌ن توّفنگ.

بند: کوّچه‌ده بوز گوّموّش کیمی پارئلدار،
فوّقرالر سوْیوق انوْده زارئلدار.
«بئش آچیلان» توّفنگ کیمی خارئلدار،
آیاق قوْیسان نردیبانه آغالار. (غ/۱/۲۰۱)

تبر: بالتا.

۱- تبریزلی حاج آللهیاردان سونرا لوْتو باشئ اوْلان حلاج اوْغلو، تبریزین خیاوان محله‌سینده اوْتوراردئ.
۲-(ایتا) لاوانتا گوّلوّندن آلئنان اسانس، عطیر، اوْدکولوْن.

بئیت: بونه صنعتدیر، ائیٚ اوْزوْ قاره،
نه دیر بو توْپ- توْفنگ وْ تیر وْ تبر؟ (بهروز ۷۹)

توْفنگ: مشهور اوْدلوْ سیلاح.

بئیت: دین وْ ایمانی نه ساخلار؟ تیر وْ شمشیر وْ توْفنگ
بو سؤزوْ قانسا اگر، هر اهل ایمان یاخشیدیر. (شیدا ۲)

تیر: اوْخ.

خنجر: اوجو بیز ایکی طرفی کسکین قمه‌یه بنزه‌ر پیچاق.

بئیت: چیخیب اوْ خنجر-ی تکفیر چوْن قیلافیندان.
حساب وْ هندسه وْ جبر زخمدار اوْلدو. (غ/۱/۱۸۰)

چین کوْزه‌سی- جین کوْزه‌سی: ایچینه پارتلاییجیٚ ماده قوْیوب، باش اوْسته فیرلادیب سوْرعتله توْللاییب، برک بیر یئره دییب، پارتلایارمیش.

بئیت: یاندیٚ چین کوْزه‌لری، بوْم کیمی سسلندی کوْتوْک
سئرچه، قارقا، قجله، قیرقیٚ هراسان اوْلدو. (شیدا ۶۹)

دهره: بالتا، چاپاجاق.

بئیت: گئدین- گئدین، گتیرین تئز بو باغه بیر دهره
وْورون بو قوْز آغاجین، ائیله‌یین شیریم شهره. (بهروز ۱۱۱)

ریوْوْلوْئر [1](فر) **اوْتوماتیک توْپانچا:**

بئیت: سؤزوْموْ گر ائشیدیب، بودیئاره عزم ائده‌سن
گتیر یانیٚنجا «ولی» [2] خنجر وْ «ریوْوْلوْئر»دن. (بهروز ۱۰۵)

سکّین: پیچاق، قمه، کسیجی آلت.

بئیت: سینه‌سین ائیلیر موْشبک اوْز الیلن اوْمّتین
آرخاسین زنجیریله، هم کلله‌سین «سکّین» ایله. (بهروز ۵)

۱- بیر نوْع کمره باغلانان اوْدلو سیلاح.

۲- ولی چینیجی (؟- ۱۳۰۵ شبستر) معجزوْن دوْستلاریندان.

سنان: نیزه باشیٔ.

بئیت: گردئسه‌م واعیظه: سیچان نیه لازئم؟

وۆراجاق باشیمیٔ سنانه، ایلاهی. (شیدا ۱۷۹)

سۆپنک: ساپاند، داش آتان.(فا. فلاخن).

بئیت: دۆولتلینی گؤرنده، داشیٔ قۏیور سۆپنگه

هرییان گلیر توزاللیر، معجز «پییان[1]» اۏلوبدور. (بهروز ۱۶۴)

سهام: اۏخ.

شمشیر: معروفدور.

عمود: گۆرز، باشیٔ تۏپبوز چۏماق. قدیم اۆز- اۆزه داعوالاردا وۏروشما وسیله‌سی‌ایشله‌نرمیش. آغاجدان وٓ یا دمیردن دۆزلدردیلر کی، باشیٔ گیرده وٓ یا بئیضی اۏلاردیٔ وٓ اۏنو دۆشمانـین باشینا وۏراردیلار.

بئیت: عمود-ی عئلم ایله از کلله‌سین جهلین جهاد ائتله

جهالت خصم-ی جاندیر، مار-ی افعیدن بتر میللت. (غ/۱/۳۰)

قالخان- قالقان: سیپر. اۏتلر جامیش وٓ کرگدن دریسیندن،سۏنرالار فیلیزدن قایریلیب وٓ اۆز- اۆزه داعوالاردا دیفاع وسیله‌سی ایدی.

بئیت: آل عمودی دستیوه، چک باشیوا قالخانـیوئ،

قۏرخما گلسه اۆستۆوه کند ایتلری، یا سیفعلی.[2] (م. س ۲۷)

قدّاره- قدّه‌ر: هر ایکی طرفی کسکین آغیر قـیلیٔنج.

بئیت: گۆنده بیر پولسوزو قصّاب-ی اجل داره چکیر

برکیدیر ال- آیاغیٔن ،اۆستۆنه قدّاره چکیر (غ/۱/۱۲۰)

قمه: شمشیردن قـیسا، هر ایکی آغزیٔ کسکین دمیر پارچاسیٔ.

بئیت: معجزۆن یۏخ تۆمنی،

۱- مست، کئفلی، سرخوش.

۲- درویش سیفعلی، شبیسترین چایٔ کۆچه‌سینده اۏتوراردیٔ، آتاسیٔدا درویش ایدی.

بیر چک گؤروٚم قمه‌نی. (۴/۲۱/۱۲۸۵) (شیدا۹۰)

قـیٔرمانج- قـیٔرباج: قمچی، تازیانه. فیل-کرگدن دریسیندن وٚ یا آیریٔ بیر برک دریدن معمول ارآبه حئیوانلاریٔنیٔ وورماغا مخصوص وسیله.

بند: اوٚخو روسجا- آلمانجا، موٚحتاج لوٚلما دیلمانجا.

هر کس دئسه گوٚناهدیٔ، باشیٔن دوٚلا قـیٔرمانجا. (غ/۱/۶۰)

قیٔلیٔنج: شمشیر.

بند: قوٚرخورام ناگه ائده حمله بیزه ماه-ی صییٰام،

نئجه کی قورد گیره‌ر بیر سوٚروٚ حئیوان ایچینه.

قـیٔلیٔنجون آل اله یـیٔغ یانـیٔوا بئش آلتیٔ نفر،

راستوزا کئچسه توٚکوٚن قانـیٔنیٔ مئیدان ایچینه. (بهروز ۱۳۶)

کمان: یایٔ، قوٚوس، اوٚخ ایله کمان.

بئیت: دوٚلو قوٚیدو کمانه اوٚخلاریٔن، آتدیٔ بیٔیابانه،

خییٰاریٔن ایختییٰاریٔ گئتدی الدن، بیقرار اوٚلدو. (بهروز ۸۸)

گوٚردان: قـیٔسا شمشیر.

بئیت: عمر- عمر دئییر اکراد، علی- علی شیعه

عجم[1] آلار اله قدّاره، کوٚرد گوٚردانی. (شیدا ۱۹۵)

میزراق: نیزه، اوزون ساپلیٔ وٚ اوجو، سیوری[2] دمیرلی معروف سوٚیوق سیلاح.

بئیت: نوٚوه دیلی[3]، چنه وانالیٔ[4] ال آتدیٔ میزراقه.

یوٚروٚش گتیردی بیری باغه، دیگری داغه. (بهروز ۱۱۱)

۱- قئتیر-ی عرب، ایرانلیٔ.

۲- اوجو بیز.

۳- «نوجه‌ده»لی.

۴- «شانجان»لیٔ.

ناغان: یۆنگۆل توپانچا نؤوۆ. بلژیکلی سیلاح اوستاسیٔ‌نئین آدیٔ.۱۹- جو عصرین سونوندا (۱۸۹۵م) حاضیرلانمئش توپانچا.

بئیت: بوگئجه نؤوبه سنین‌دیر، یقینن، ائیٔ «معجز»!

ناغانیٔ قوْیٔ باشون آلتدا، دوعانیٔ بوشلا گئده. (شیدا ۲۰۷)

نیزه: سوْیوق سیلاح، حربه، میزراق.

بئیت: بیر وقت ایشیمیز بنگله، تیریاکه دوشردی

ایندی ایشیمیز، نیزه وْ قالخانه دوشوبدور. (شیدا ۶)

وِرندیل: روس توفنگی.

بئیت: اونوتموسوز مگر ائیٔ قوْوم-ی دون اوْ دعوانی

کی تیتره‌دیردی وِرندیل صداسیٔ «دریان»یٔ. (بهروز ۱۱۰)

هفتیر: یئددی آچیلان. باخ: اوْخ.

بالابانچی پیشیک

توپلایان: اوروجعلی دوزنانی

دئیه‌رلر بیر کندده بیر کوْر کیشی واْر ایدی. دئمک اوْنون ایکی گوْزوْ چیخیب یئری چوخور قالمیشدی. اوْندان سوْروشاندا کی، گوْزوْنه نه اوْلموشدور، باشیندان کئچه‌نی بئله دئیه‌ردی:

- منیم ائویمده بیر قارا پیشیک واْر ایدی. بیر گوْن چوْخ ال- آیاغا دوْلاشدی، بیر آز اوْنا تیلته توْکدوْم. پیشیک تیلته‌نی یئیه‌ندن سوْنرا- تله‌سیک ائودن چیخدی. دئدیم بو پیشیک تله‌سیک هارا گئدیر. دوردوم دوْشدوْم پیشیگین دالیسینجا گئتدیم.

پیشیک گئتدی، من گئتدیم. اوْنونلا دارئین- دارئین یوْل گئتدیم، کنددن چیخیب، چوْلده بیر داشئین آلتینا گیردی. منده کئچیب داشی قوْوزادیم. داشئین آلتیندان بیر قاپی آچیلدی. اوْتاقلار، دالانلار، پیلله‌لر گوْروْندوْ. دالانلارئین بیرینه گیریب چیک سسی‌له های -کوْی گلن بیر اوْتاغئین قاپیسئنئین جیریغئیندان ایچری باخدیم. کیشی‌لر- آروادلار اوْتاغا ییغیشمیشدیلار. چالان کیم، اوْخویان کیم. منیم پیشیگیم ایچری کئچجک هامی سس- سسه وئریب دئدیلر: آشیق قارا خوْش گلدین، سن بس نیه گئج گلدین؟ پیشیگیم دئدی:- ائوده گئج ناهار وئردیلر. جاماعات دئدی: بورادا هر نه واْر گلیب یئیه‌یدن. پیشیگیم دئدی: یوْخ، ائویمیزده ده هر نه واْردیر.

پیشیگیم جاماعاتئین گوْزوْنوْن قاباغئیندا دریسیندن چیخیب بوْیوْدوْ گوْزل بیر گنج اوْغلان اوْلدو. یاخچی گئییملی ایدی. ائینینده چوْخ دیْرلی آرخالیق- شالواْر واْر ایدی.

بیری بیر بالابان گتیریب پیشیگیمه وئردی، اوْ دا بالابانی گوْزلجه چالدی. چوْخلاری دوْشوْب اوْینادیلار. من چال- اوْینانما توْکنمه‌دن قاییدیب همین داشئین آلتیندان ائویمه گلدیم.

اوتوردوم کورسو باشیندا، بیر آز فیکره دالدیم. اوچ- دؤرت ساعات‌دان سونرا، پیشیگیم ائوه گلدی. او کورسونون اوستونده یاتمیشدی. اوزومو یاخینلیغا آپاریب دئدیم: آشیق قارا خوش گؤردوک. بئله دئجک پیشیک قیوراق سیچراییب ایکی جیرناغین آتیب گؤزلریمین ایکی‌سی‌نی‌ده چیخاردیب اوجوما قویدو!!

چیغیردیم کند اهلی تؤکولدولر، پیشیگی قوودولار، آمما کیمسه اونو توتا بیلمه‌دی.

پیشیک کنددن چیخیب داغا ساری گئتدی، بیر داها کنده قاییتمادی. او زاماندان، من گؤزلریمی الدن وئرمیشم. هئچ هامی یا دئییرم پیشیک فیریشته اولار. آدام وار اینانمیر.

****

پیشیک قوشونو

توپلایان: اوروجعلی دوزنانی

بیر اکینچی ده پیشیگی فیریشته بیلیب. پیشیکدن خاطیره‌سینی بئله دئییردی:

بیر گون گئجه سو نوبتیم ایدی. چؤلده یونجالیق سووارییردیم، فانوس الیمده ایدی، آی ایشیغی دا چؤلو بورومو‌شدو. بیر پیشیک قاباغیما چیخدی. تپجکلی بئلیم‌له پیشیگه بیر چالدیم. فانوسو یئره قویموشدوم. بیر سورو، اینان میندن چوخ پیشیک منه ساری یویوردولر. بئل الیمده هئچ وورووردوم، آزجا دالی چکیلن‌ده تئز قاییدیب اوستومه جومووردولار. دالی- دالی پیشیکلری وورا- وورا گلیب کندده یئتیشدیم. تر اوست باشیمدان آخیردی. اوز کوچه‌میزه‌جن منی ایزله‌ییب گلدیلر، الیمی آتیب قاپی‌نی آچدیم تئز حیئطه تپیلدیم. قاپی‌نی آنسیزین اورتدوم. پیشیکلر ایچری گیره بیلمه‌دیلر. ایندی‌ده مین- مین پیشیک یادیما دوشنده جانیما قورخو اوتورور. ایندی ده گئجه یاریسی تک باشیما سو سووارماغا گئده بیلمه‌رم.

ار ایله آرواد دئییشمه‌سی

نگار خیاوی

کیشی:

من آلمئشام ساققالا خیدمت اوچون
آلمامـئشام سنی ظرافت اوچون

آرواد:

من گلمیشم مخمل باشماق جوتله‌ییم
گلمـــــه‌میشم یـــتیم‌لری بیتله‌ییم

کیشی:

من آلمئشام سنی قـئسئر قالماغا
آلمامئشام ایلده بیرین دوغماغا

آرواد:

من گلمیشم قاتـئق چالام باسدئرام
گلمه‌میشم چایـئر چکم اوس...رام

کیشی:

من آلمئشام دوئم وورام اوُلدوُرم
آلمامئشام لاغلاغا تک گوُلدوُرم

«ننه ایله قیز»

گلین قایـئن آنانئ اینجیدیر، قایـئن آنا کوسوُر، گندیر قـئزئ ائوینه. قیز، آش پیشیریر، کاسانـئن ایچینه داشئ دوُلدورور، اوستوندن آش توکوُر، قویور آناسئ‌نـئن قاباغئنا. ننه بیر قاشئق وورور، ایکینجی‌نی وورآندا داش اوزه چئخئر. دئییر:

– آلتئ داش، اوستو آش، ئئنه‌ده گلین ئاخشی‌دئ.

دورور گلیر ائوینه.

قوناقچیٔ ایله بیر قوناق

نگار خیاوی

قوناق نئچه گون قالاندان سونرا ائو ییه‌سی گورور کی، قوناق بو تئزلیکلرده گئده‌سی دئییل، باشلاییر ننی‌ده‌کی اوشاغینا لایلا چالماغا:

لایلای، لایلای فیروزه

قوناق «یئک روز، دو روزه»

قوناق دئییر: یوخ خانیم، سن باشارمادین قوی من لایلا چالیم:

لایلای، لایلای رخساره

قوناق «یئک‌سال، دو ساله»

تولکو

نگار خیاوی

تولکو گیردی کوهول‌ده یاتدی. آللاه امرائله‌دی کوله‌یه.کولک بیر سهنگی گتیریب تپدی تولکو یاتدیغی کوهول آغزینا. کولک اسدیکجه سهنگ گومبولدادی.تولکو کوله‌یین اوولتوسوندان قورخار اوز توتار گویه دئیه‌ر: آللاه بو بلانی مندن رفع ائله، سنین یولوندا بیر توربا قوز وئره‌رم بیر آرشین بئز. کولک سهنگی دئبئرلاداراق (دئبئرلاتماق=دئغئرلاتماق) وئوردو کوهولون آغزیندان سالدی دره‌یه.

تولکو کوهولدن چیخیب گلدی بیر داش دیبینده اوزانیب اوزونو گونه وئردی. گرنشه‌رک گولوب- گولوب دئدی: ائی آللاه! منیم آرشینیم وار یا بئزیم، توربام وار یا قوزوم؟ بئله دئدیکده گورور آوچی اوستون آلدی. دوروب قاچاراق باغیریر:

- آللاه! توربا گتیر قوزونو آپار، آرشین گتیر بئزینی آپار.

اوزرلیک حاققیندا ایناانجلار

«آذری» مجله‌سینین ایکینجی نومره‌سینده، «ائل دیلی و ادبییاتی» بولوموندده چاپ اولموش بو مقاله آقای علی برازنده خلیلی (تورک) طرفیندن توپلانیب کی، ایشتیباهن آقای تایماز نظمی آدی ایله چاپ اولوب. بئله‌لیکله دوزلیش وئریلیر و مجله طرفیندن عوذرخاهلیق اولونور.

قاریٔ ننه‌نین ناغیلیٔ

بهروز ایمانی

بئله ریوایت ائلیرلرکی، قدیم زامانلارئن بیرینده بیر قوجا قاریٔ ننه وار ایمیش. قاریٔ ننه واخت- بئواخت اوْز نوه- نتیجه‌لرینی باشئنا یئغیب اوْنلارا ناغئل دئیه‌رمیش. آنجاق اوْنون حئکایه وٚ ناغئل‌لاریٔ بوٚسبوٚتوٚن یئرینده مقامئندا، اوْزوٚ ده دوٚز فصلینده، واختیندا اوْلارمئش. ایندی ده گلین گؤرک بو قاریٔ ننه باهارئن بو سوْن آنلارئندا نوه‌لرینه هانسیٔ ناغئلیٔ سؤیله‌ییر. هانسیٔ ناغئلئن صوْحبتین آچئر بودا اوْ گوٚن دئدیئی ناغئل:

بیری وار ایدی بیری یوْخ ایدی. آللاهدان ساواٰیٔ هئچ کس یوْخ ایدی. باهارئن سوْن گوٚنلری ایدی. بیر کیشی‌نین اوٚچ دنه اؤکوٚزوٚ وار ایدی: آغ، ساریٔ، وٚ قارا اؤکوٚز. کیشی بوْنلاریٔ چوْخ ایشله‌ده‌ردی. آمما بونون عوْضینده بو یازیٔق حئیوانلارا یاخشیٔ یئمک ده وئرمزدی. بیر گوٚن قارا اؤکوٚز اوْ بیری اؤکوٚزلره دئدی کی، بو کیشی بیزی چوْخ اینجیدیر وٚ ایشله‌دیر. گلین قاچاق، اؤزوٚموٚز اوٚچوٚن ایشله‌ییک راحات اوْلاق. اوْ بیری اؤکوٚزلرده بو سؤزوٚ ائشیدیب هم سئوینیدیلر هم ده راضیٔ اوْلدولار. حئیوانلار واخت آختاریٔردیلار بیر گوٚن باش گؤتوٚروٚب گئتسین‌لر. ائله ده ائله‌دیلر اوْنلار باش باشا وئریب مئشه‌یه ساریٔ یوْللاندیلار. اوْنلار مئشه‌لیئه چاتماق همین، گؤردوٚلر کی، آغاجلار یاشیللانیب اوْت- علف ده یاواش- یاواش حئیوانلارئن یئمه‌یینه حاضیر اوْلوب. بیرده ائله بیر موٚحیطی وارکی، گل گؤره‌سن حئیوانلار کؤلگه‌له‌مه‌یه باشلادیلار. بوْنلارئن آرسئندا بیرلیک وٚ صمیمی‌لیک چوْخ ایدی. اوْنا گؤره وٚحشی حئیوانلار اوْنلارا هئچ واخت هوٚجوم ائده بیلمزدی.

بو بیرلیئی گؤرن توٚلکوٚ حسد آپارماغا باشلادیٔ. توٚلکوٚ اؤزوٚنوٚ مظلوم بیر قییافه‌یه سالیب، قارا اؤکوٚزوٚن یانئنا گئتدی. توٚلکوٚ یئتیشمک همین باشلادیٔ اوْنو تعریف‌له‌مه‌یه. توٚلکوٚ چوْخ تعریفدن سوْنرا دئدی:

– سن اوْ بیری اؤکوٚزلری یئرسیز اؤزوٚنله شریک ائله‌میسن. سن ایندی بو یئرلرین آغاسیٔ اوْلماغئنا لاییق گؤروٚنوٚرسن. قارا اؤکوٚز بو توٚکلوٚنوٚن بو یالان تعریف‌لرینه،

شیرین حیله‌لرینه آلدائیب، یۆلداشلارئنئ اؤلدورمه‌یه باشلادئ. او، بیر- بیر اؤز یۆلداشلارئنئ آرادان آپاردئ. سونرا دا اونلارئن اتلرینی حیئله‌کار تۆلکۆ ایله باشلائیب یئدی. قارا اؤکۆزۆ بیر نئچه گۆن تک قالئیب، دارئخدئ، دارئخدئقجا ضعیف‌لشدی. اؤکۆزۆ بو حالدا گؤرن تۆلکۆ، قوردون یانئنا گئدیب، احوالاتئ اونا دئدی. تۆلکۆ بئله مصلحت گؤردۆ کی، قورد تئز گئدیب قارا اؤکۆزۆ توتوب یئسین قالان سۆر- سۆمۆیۆندن، آرتئق- اورتوغوندان دا قالسا اونا وئرسین.

قورد گلیب اؤکۆزۆ بیز آز مۆقاویمتدن سونرا اؤلدۆردۆ. اؤکۆز قورد ایله ساواشاندا، تۆلکۆنۆ اوزاقدان گؤرۆب اؤز سهوینی باشا دۆشدۆ. او باشا دۆشمه‌یینه، باشا دۆشدۆ. آمما ایش- ایشدن سوۋشموشدو. بو طریق ایله اۆچۆنجۆ اؤکۆز ده آرادان گئتدی.

بو بیر میثال کیمی اینسانلار آراسئندا قالدئ. آداملار بو احوالاتئ اوخویاندا فیکره دالئیرلار:

یالان تعریفه اینانماق بیرلیئی پوزار.

اومید ائدیریک بو تمیز باهار آیئندا هئچ بیر اینسان او بیری اینسانا حیئله سائیب، اونو آلداتماسئن. اینشاآللاه.

تبریز ارکی‌نین دوٚزه‌لیشی:

علی برازنده خلیلی (توٚرک)

ائشیتدیکلریمیزه گؤره بئله دئییرلر کی، تبریزین ارک قالاسی‌نین مالاتی‌ندا یومورتا و کوٚلدن ایستیفاده اوٚلونوب. بو قدر موٚحکم اوٚلماغی دا اوٚندان اوٚلوب و بو گوٚنه قدر داوْاملی دوروب. اوٚنون دوٚزه‌لیشینه گؤره گؤزل بیر ناغیل واردی :

دئییرلر کی، ارکی دوٚزلدن زامان اوٚردا بیر ایشله‌ین وار ایمیش کی، یئردن تک جانی‌نا او اوجالیقدا دیوارلار اوٚسته ایشله‌ینلره کرپیج آتاردی ! بوایشچی‌نین بو قدر گوٚجلی اوٚلماغی‌نی‌ن سببی بو ایدی کی، اوٚنون بیر آروادی وار ایدی کی آخشام باشلاری اری ایشدن دوٚنندن سوٚنرا اوٚنا او قدر حوٚرمت ائدردی کی، کیشی‌نین بوٚتوٚن یوٚرغونلوغو جانی‌ندان چیخاردی و اصلن هئچ بیر یوٚرغونلوق بیلمزدی. بئله‌لیکله ارکین دیوارلاری اوجالارکن ،گوٚنلرین بیر گوٚنوٚ علی شاه وزیری ایله بیرلیکده ارکین ایشینه باش چکمک اوٚچوٚن ارکه گئده‌رلر. اوٚرادا ایشه باخارکن شاهین گؤزوٚ کرپیج آتان ایشله‌ینه دوٚشر و اوٚنون بو قدر گوٚجلوٚ اوٚلدوغوندان تعجوٚب‌لنیب، وزیریندن بو ایشین سیررینی سوٚروشدو. وزیر ده، بیلیردی اوٚنون بو قدر گوٚجلوٚ اوٚلماغی‌نی‌ن سببی اوٚنون آروادی‌ندان‌دی، سببی شاها سوٚیله‌دی و دئدی کی: قیبله-ی عالم ساغ اوٚلسون سوٚزوٚن دوٚزوٚ، دوٚزوٚن سوٚزوٚ، بو کیشی‌نین بیر آروادی واردی کی، ایشدن سوٚنرا اوٚنا او قدر یاخشیلیق ائدر کی، اوٚنون کوٚنلوٚنه گؤره بو قدر یاخشی ایشله‌ر. شاهین آغزی سولانیب وزیرینه دئدی ایندی کی، بونون بئله بیر یاخشی آروادی وار نه یاخشی کی اوٚنو آلیم اوٚزوٚم اوٚچوٚن. بئله بیر آروادین ایناننمیرام دوٚنیادا تایی اوٚلموش اوٚلا.

شاه وزیرینی گوٚندردی آروادی راضی ائله‌سین تا اوٚنونلا ائولنسین؛ وزیر ده گئدیب آروادین یانی‌نا اوٚنو راضی ائله‌دی کی، شاه‌نان ائولنسین،آرواد دا سئوینجک دوٚشوٚب اوٚز کوٚنلوٚنده آرزیلار قورماغا باشلادی. گئجه اری ائوه گلدیکده، آرواد ارین هئچ حسابا قوٚیمایئب، اصلن اوٚنا قوللوق دا ائله‌مه‌دی. کیشی بو ایشدن شاشیریب، آروادی‌ندان اوٚنا نه‌دن قوللوق ائتمه‌مه‌سینی سوٚروشدو. آرواد دا اوٚزوٚن توتوب ریشخندنن دئدی: آ کیشی! نه زاماناجان سنه حوٚرمت ائله‌یه‌جیم. بو گوٚن باش وزیر منی شاهین آروادی اوٚلماغیمی ایسته‌دی!

کیشی گؤردۆ کی، الیندن هئچ بیر ایش گلمیر باشئن قوْیوب یاتدیٔ. سحر ایشه گئدیب باشلادیٔ ایشلمه‌یه، آمما نه قده‌ر چالیٔشدیٔ ائله‌یه بیلمه‌دی حتّا بیرکرپیج ده یوخاریٔ آتسئن. اوْستده‌کی بننا ائنیب نه‌دن ایشله‌یه بیلمه‌مه‌یینی سوْروشدو. کیشی ده جاوابیٔندا دئدی کی: سؤزۆن دۆزۆ؛ دۆزۆن سؤزۆ، گئجه ائوه گئتدیکدن سوْنرا بیلدیم کی، آرواد مندن ال اوْزوٚب و داها ایسته‌میر من‌نن یاشاسئن. اوْنا گؤره ده منیم ده اصلن ال- قوْلوم ایشلمه‌یه گلمیر، قالمیٔشام نه ائدیم؟ اوستا مئعمار چوْخ هوشلو- باشلیٔ بیر کیشی ایدی، دئدی: هن! من سنه بیر یوْل اوٚیردیب بو ایشی دۆزلده‌رم، سن من دئدیییمی ائله اوْندان سوْنرا گؤره‌رسن کی، آرواد سنی بیرداها قوْیوب گئتمک ایسته‌مز.

اوستا مئعمار اوْنا بیر اوٚیوٚد وئریب یوْلا سالدیٔ. کیشی ائوه دوْندوٚکدن سوْنرا اوستاسیٔ اوٚیرتدیی ایشه اوْز قوْیدو. ائوه یئتیشه‌رکن دوْز گئدیب ماوالدا اوْتوردو، بیرآز سوْنراسیٔ دا ماوالداکیٔ لوٚلئیینی گوْتوروٚب سیندیٔردیٔ و باشلادیٔ آغلاماغا کی، ائیٔ وایٔ لوٚلئیینیم سیندیٔ. بوندان سوْنرا من نئیله‌مه‌لییم؟ باشیٔما نه کوْل توْکه‌جه‌یم؟ ائیٔ دادا! ائیٔ وایٔ!

آرواد اوْزوٚنوٚ ماوالا یئتیریب کیشییه دئدی: آ کیشی نه هایٔ-کوٚیٔ سالیٔبسان بیر لوٚلئییندن اوْتروٚ بو قده‌ر اوْزوٚنوٚ پریشان ائله‌مه. مگر بوندان ساوایٔ دایٔ بیر آیریٔ لوٚلئیین یوْخدو؟ کیشی آغلایا- آغلایا دئدی: آخیٔ بیلمیرسن کی، من بوْنئچه ایلی بو لوٚلئیینه نه جوٚر عادت ائتمیشیدیم! بیلیردیم اوْنا نه قده‌ر سو توْکوٚم. بوندان سوْنرا نه جوٚر اوْلار من آیریٔ بیر لوٚلئیین تاپیب اوْنا عادت ائدیم.!

بو سوْز آروادا ائله اثر قوْیدو کی، کیشی‌سینین نه دئدیینی آنلادیٔ و دوْشوٚندوٚ کی، من بو قده‌ر ایللر بو کیشی‌له یاشاییب عوْموٚر سوٚرموٚشم. بوندان سوْنرا نه جوٚر اوْلار من گئدیب اوْزگه کیشی‌له، شاه دا اوْلموش اوْلسا، نه جور یاشایاجاغام؟ یاخشیٔسیٔ بودور کی، ائله بوْن‌نان عوْموٚر سوٚروٚب یاشایام.

بئله‌لیکله آروادئن آغلیٔ باشئنا گلیب اریلن شیرین- شیرین یاشاییش سوٚروٚب ارک قالاسیٔ تیکیلدی.

گاوگاندا شبئه چیخارتما

اوچونجو بولوم

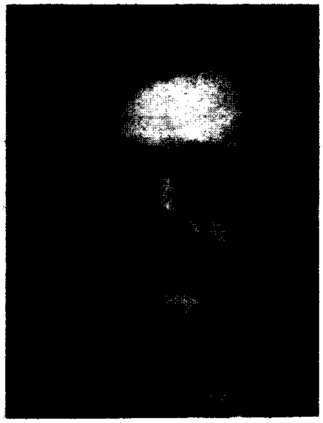

عباس مهیار

وار اشک و آهیم چوخدیر گوناهیم
یوخدور پناهیم التوبه توبه

***

ای جان حیدر قیلما موکدر،
بو باش، بو خنجر، التوبه توبه

ایمام محببت ایله حرّه باخیب باشین آشاغی سالیر. حرّ کی، ایمامی مشهریبان گوردو ابوالفضل‌العباس-ین خیدمتینه گلیر و هامان حالت ایله دئییر:

ای زوبده-ی ناس، تیغیندیر الماس
قئیرتلی عبّاس، التوبه توبه

فقط قئیرتلی عاباس کلمه‌سی مئیداندا اوتورانلارین حالین دییشیر. و واقئعن هامی قان آغلاییر. حرّ سونرا علی‌اکبرین قوللوغونا گئدیر و شعر اوخوماغینین دالیسین توتور:

من زار و موضطر، بی یارو یاور
شهزاده اکبر، التوبه توبه

حرّ ایمامدان ایشاره ایله ایجازه آلیر حضرت-ی قاسیمین حوضورونا گلیر دئییر:

چوخدور هراسیم، قیل ایلتیماسیم

شهزاده قاسیم، التوبه توبه

حرّ آخیرده ئینه ده ایمامئن قوللوغونا گلیر شئعر اوْخوماغئنئن لحنین عوْض ائیله‌ئیر و آغلار گوْز ایله دئییر:

کی ائی بلایه گیریفتار اوْلان، سلامون علیک

قریب وبی کس و بی یارا اوْلان، سلامون علیک

ایمام بیر حالتده کی گوْز یاشی گـؤزلرینین گوشه‌لرینده گوْرسه‌نیر اوْز حرّه چوْویریب و دئییر:

کی ائی دیلاوْر علیک‌السلام خوش گلدین

حسینه یاوْر علیک‌السلام خوش گلدین

منی سودابه‌ده ائی پیشواز ائدن سردار

کئچیب کئچنلر علیک‌السلام خوش گلدین

سوْنرا ایمام لحنین عوْض ائیله‌ئیب و نوْحه اوْخوماق حالتده بئله دئییر:

باغیشلارام سنی ائی تاجدار موْلک-ی عرب

ولی بو شرطیله اوْل باغیشلایا زینب

حرّ یالوارماق حالتده، او جوْر کی اوْتورانلارئن هامیسینی آغلادیر، بئله دئییر:

گر ائیله‌سن منه چشم شفقتیله نظر

بویور قاباغیما دوْشسوْن جاوان علی‌اکبر

ایمامئن ایشاره‌سی ایله علی‌اکبر قاباغا گلیر و ایمام اوْنا بویورور:

ایا شبیه-ی پئیغمبر سرور-ی سینه اوْغول

دوْشوْب قاباغینا حرّون اوْغول شفاعت ائله

علی‌اکبر ایمامئن فرمانینا گوْره قاباغا دوْشوْر و حرّ اوْنون دالیسیجا، جناب-ی زینب-ین قوللوغونا گئدیرلر. حرّ ایمامئن باجیسی زینب-ی گوْرجک هامان یالوارماق حالتده دئییر:

کی ائی نجیبه-ی کون و مکان سلامون علیک

انیس حوری-ی باغ-ی جنان سلامون علیک

علی‌اکبر-ی شهزاده‌نین خانیم بی‌بی‌سی

بو قملی جانیمه روح و روان سلامون علیک

زینب، کربلا شیری و حسین باجیسی اوْز علی‌اکبره توتور و دئییر:

شبیه-ی حضرت-ی پئیغمبریم علیک‌سلام

جمالیٔ منهر وٚ مه-ی انوریم علیک‌سلام

علی اکبر اوٚز عمه‌سینه توتوب دئییر:

گلیبدیر حرّ بو درگاه عرش بوٚنـیانه

آیاق یالئین، باش آچئق یالوارئر ذلیلانه

منی سالئب قاباغا عمه‌جان شفاعت اوٚچوٚن

باغئشلا حرّ-ی منه ایذن وئر شهادت اوٚچوٚن

زینب بیر حالدا کی، قم -قوٚصه اوٚنون بـاش- آیاغـئندان توٚکوٚلـوٚر قاباغـا گلیـب وٚ قوٚصه‌لی حالیلن نوٚحه آهنگینده چوٚخ سئزغـئن بئله اوٚخویور:

باغئشلائـیم نئجه ائیٔ نامدار سنی

کسیب قاباغئمیٔ چکدین بو کربلایه منی

علی‌اکبر ایسته‌ییرکی، عمه‌سی زینب حرّ-ی باغئشلاسئن اوٚنا گوٚره اوٚرک یانار حالدا دئییر:

بو حرّ اوٚز وطنینده قبیله سروٚری‌دیر

بیزه قوٚناق گلیب ایندی عمیم برابری دیر

دوٚشوٚب قاباغئنا من گلدیم ایلتیماس ائدیرم

اگر بونو قوٚواسان منده دورمایـیب گئدیرمْ

اوٚ زامان علی‌اکبر کوٚسمک حالتی ایلن عمه‌سیندن اوٚز چئوٚریر کی: نیئه عمّه حرّ-ی باغئشلامئیر. زینب کی، علی‌اکبرین قلبینین سئـنماغـئنا داوامیٔ یوٚخدور، قاچاراق علـی‌اکبـرین دالئسئجا دوٚشوٚب ، آغلاماق حالتی‌ایلن علی‌اکبر-ی توتور کی ائیٔ قارداشئمئن اوٚغلو:

موٚکدرّ اوٚلماگینان ائیٔ شبیه-ی پئیغمبر

باغئشلادیٔ سنه حرّ-ی جاوان علی‌اکبر

حرّ کی، بورا کیمی دوروب باخئردیٔ، اوٚرک‌له‌نیب قاباغا گلیر وٚ ایلتیماس حالیٔ ایلن اوٚخویور:

باغئشلادیٔ منی بینت-ی شهنشه-ی ابرار

وئلی سکینه باجئندان خجالتیم چوٚخ وار

آپار حوٚضوروٚنا، احوالئمیٔ ریعایت ائله

اونون یانـیندا من–ی بیکسی شفاعت ائله

علی‌اکبر، حرّ–ی باجیسیٔ یانـینا آپاریر وُ اوّز سکینه‌یه چئویریب دئییر:

قوربان اولوم اوُ گوز یاشیوا زار وُ دیلفیکار

بونلار بیزه دخیل گلیب ائتمه آه وُ زار

سکینه ایمامین خیردا قیزیدیر. بو نقشی اوینایان بیر بالاجا اوشاق– اوغلان اوشاغیٔ– قددی آلچاق، سسی نازیک وُ حالتی باشدان– آیاغا آغلامالیٔ‌دیر. قارا چادیر باشدا، قاباغا گلیر وُ مظلوم سسی ایله اوخویور:

ظوّلم ایله سروُ قددیمی قمدن بوّکن گلیر

قوّیما آماندیٔ باشیما کوّللر توّکن گلیر[1].

حرّ دئییر:

فدا اولوم سنه ائیُ دوختر–ی ملک– منظر

منی باغیشلاگینان سن به خاطیر–ی اکبر

آخیردا سکینه‌نین اوّره‌یی رحمه گلیر وُ اوّز حرّ–ـه توتور وُ دئـییر:

ایا جاوان سعادت– نیشان–ی مه‌پیکر

باغیشلادیم سنی منده به خاطیر–ی اکبر[1]

---

[1]– آیریٔ کندلرین ریوایـتینده بئله گلیب:

سکینه دئـییر:

چوخ قورخورام گوزنده بو سرداریٔ گلمه‌سین

قورخوتماسین منی، دیٔ سنی تاریٔ گلمه‌سین

حرّ باشین آشاغا سالـیب خجالت چکین حالدا شئعرلرینین دالـیسینی توتور.

بونو دا دئمه‌لی‌یم کی، آیریٔ کندلرده شبئه چیخارتمانـین ایش دوّلانـدیرانیٔ کـی، معمـولن زیرنـگ وُ دئمـک اولار کندین ساوادلیٔ‌سیدیر اوجا وُ آغلار سسله دئیه‌ر:

بو سوزده حرّ چکیب ناله با هزار ملال

دئـییب باغیشلا منی ائتمرم دا اوزگه سوآل

– بیر روایته‌ده گوره سکینه‌نین ناله‌سینه‌کی قولاغ آسیر، آغلایان حالدا داد چکیر اوجادان ناله ائیله‌ییر. سـونرا اوزون سکینه‌نین قاباغیندا توریاق اوّسته سالـیر کی، بیر سردار هله – هله بئله اوزوّن سیندیرماز کی، حرّ سیندیریر. بونودا بیلـک کـی حرّ–وّن ائحتیرامیٔ بو ماحالین آداملاریـنین ایچینده چوخدور. اونو خوش ایقبال، خوشبخت وُ گله‌جه‌یی آیدین سـردار بیلـه‌رلـر کی عومروّنوّن آخیریندا سعادته یـتیشدی. بوندان دا آرتـیق بو دور کی، کـربلاده اول شـهید حئسـابا گلـدی بـو اوزوّ بوّیـوّک مقامدیر.

[1]– بو شئعرین ایکینجی ریوایـتی، «نی‌دیللی»– توفارقانـین یاخین کندلریندندیر– ریوایـتی بو جوّردوّ کی:

حرّ هامیٔدان عفوْ ایسته‌یٔیب وْ اوْنـلار دا حـرّ-ی باغیٔشلایٔـیٔرلار. امـام حسـین-یـن حوْضورونا گلیب وْ ایمامدان ایجازه ایسته‌یٔیرکی، میٔدانا گئتسین. ایمام دئییر: ائیْ حرّ سن بیزه قوْناقسان. اینصاف دئییٔل سنی جنگه یوْللایٔام.

حرّ دئییر: ائیْ منیم سروٰریم. چوْن من اوّل سنه شمشیر چکمیشم گرکـدیر بـورادا دا اوّل من میٔدانا گئدەم وْ جانـیٔمیٔ سنه قوربان ائیله‌یٔم. وْ نوْوحه آهنگینده ایماما خطـاب بئلـه دئـیٔیر:

کئچیب‌سن، اوْلسا،گوْناهیٔمدان ائـیٔله کوْنلوْموْ شاد

قاباقجا وئرمنه کربوْ بلاده ایذن-ی جهاد

ایمام کی، حرّ-وْن یٔالوٰارماغیٔن گوْروْر وْ بیلیرکی، حرّ ایسـته‌یٔیـر قابـاق‌کـیٔ ایشـین اوْستوْن اوْرتسوْن حرّ-ـه ایجازه-ی جهاد وئریر. حرّ شمشیر اله آلـیٔب، آیٔاق ریکابه قوْیٔـوب، رجز اوْخویٔان حالدا اوْز قوْیٔور دوْشمنه ساریٔ گئدیر:

بو گوْن وفامیٔ بو صحراده آشکار ائده‌رم

علی‌اکبره بو جانیٔمیٔ فدا ائده‌رم.

آردیٔ وار

باشیٔن گوْتوْر یوْخاریٔ کئچمیشم گوْناهیٔندان

عزیز-ی جان-ی برادر سلام خوش گلدین

سوْنرا قالان شئعرلر اوْ جوْردوْرکی، متنده اوْخویورسوز.

اوٚجشمه‌لر

باقرشاتی

- دئگینن مئغ مئغا!
— مئغ مئغا!
— اثوٚینه دوٚشسوٚن
دئغ - دئغا.
***
- دئگینن یوٚللا!
— یوٚللا!
— باشئنا قاپاز چوللا.
***
- دئگینن موم!
— موم!
— گوٚزوٚنه سپیم قوم.
***
- دئگینن نابات!
— نابات!
— ایشلرین اوٚلدو
بابات*.
***
- دئگینن ناوالچا!
— ناوالچا*!
— اوٚینا چالئم قاوالچا.
***
- دئگینن ناققال!
— ناققال!
— آدئن اوٚلدو چاققال.
***

- دئگینن ناغدئ!
— ناغدئ!
— بیر گوٚزوٚن قارا، بیر
گوٚزوٚن آغدئ.
***
- دئگینن نازلا!
— نازلا!
— اوٚینا اوٚردک‌له قازلا.
***
- دئگینن نائیب!
— نائیب!
— یازئلدئ سنه قائیب.
***
- دئگینن نالان!
— نالان!
— سوٚزلرین هامئسئ
یالان.
***
- دئگینن نارئن!
— نارئن!
— توٚکنسین وارئن.
***
- دئگینن ناخئر!
— ناخئر!
— گوٚزوٚن ائری باخئر.

- دئگینن ناچاق!
— ناچاق!
— اثوٚیندن دوٚشه‌سن
قاچاق.
***
- دئگینن ناچار!
— ناچار!
— قاپئنئ شئئیتان آچار.
***
- دئگینن ناشئ!
— ناشئ!
— گئت دمله آشئ.
***
- دئگینن نئجه!
— نئجه!
— بانلاما آ خوروز
بئچه.
***
- دئگینن نوٚه!
— نوٚه!
— تاپداسئن سنی دوٚه.
***
- دئگینن نظر!
— نظر!
— بیزیم ایت سیزین
حیطده گزه‌ر.
***
- دئگینن نم!
— نم!
— گئجه - گوٚندوٚز
چکه‌سن قم.

---

* - بابات: بابت، موٚناسیب.
* - ناوالچا: ناو، ناودان.

- دئگینن نیزه!
ـــ نیزه!
ـــ صاباحدان گلمه بیزه.
***
- دئگینن نیمچه!
ـــ نیمچه!
ـــ باشئنا دئسین
چؤمچه.
***
- دئگینن نیسیئه!
ـــ نیسیئه!
ـــ باشئن کئچسین
کیسه‌یه.
***
- دئگینن نـئیرخ!
ـــ نـئیرخ!
ـــ گل بیزیم ایتی قئیرخ.
***
- دئگینن نؤوْ*!
ـــ نؤوْ!
ـــ گئت تؤیوق جوْجه
قوْوْ.
***
- دئگینن نوْغول!
ـــ نوْغول!
ـــ اوْیانما، یات، آیْ
اوْغول.
***
- دئگینن نورا!
ـــ نورا!
ـــ بیزدن اوْزاقدا دور.

***
- دئگینن نؤکرا!
ـــ نؤکرا!
ـــ گؤزؤن قان یاش
تؤکر.
***
- دئگینن اوْوْ!
ـــ اوْوْ!
ـــ بوْستاندان قوشلاری
قوْوْ.
***
- دئگینن اوْغول!
ـــ اوْغول!
ـــ قوْوْوت یئیء بوْغول.
***
- دئگینن اوْزان!
ـــ اوْزان!
ـــ اوْلدون صینیفده
لوْحه پوْزان.

- دئگینن اوْیاق!
ـــ اوْیاق!
ـــ پایئینئ یئییب دوْیاق.
***
- دئگینن اوْیما*!
ـــ اوْیما!
ـــ باشئنا پاپاق قوْیما.
***
- دئگینن اوْیوم!
ـــ اوْیوم!
ـــ گل درینی سوْیوم.
***

- دئگینن اوْیون!
ـــ اوْیون!
ـــ پئنجه‌یی، ساخلا،
کوْیئنه‌یی سوْیون.
***
- دئگینن اوْنلوق!
ـــ اوْنلوق!
ـــ گئت آل منه دوْنلوق.
***
- دئگینن اردوْوْ!
ـــ اردوْوْ!
ـــ گؤرک کیم کیمی
یوْردو.
***
- دئگینن اوْرتا!
ـــ اوْرتا!
ـــ نه گلیرسن یوْرتا-
یوْرتا.
***
- دئگینن اوْتور.
ـــ اوْتور.
جانـئینا دوْشسوْن قوْتور.
***
- دئگینن اوْخلو!
ـــ اوْخلو!
ـــ سوسما، دانـئیش
چوْخلو.
***
- دئگینن اوْخو!
ـــ اوْخو!
ـــ سنه وئردیم آزئن،
منه قالدئ چوْخو.
***

- نؤوْ : ناوْ، کانال، ناوْدان.

* - اوْیما:اوْوْونتو،دلیک.

- دئگینن اؤیمه!
ـــ اؤیمه!
ـــ ایشین پیسدی، باشئینا
دؤیمه.
***
- دئگینن اؤیؤت!
ـــ اؤیؤت!
ـــ اوْستؤنه سپه‌رم
نؤیؤت*
***
- دئگینن اؤلؤ!
ـــ اؤلؤ!
ـــ دؤلان دؤزؤ، چؤلؤ.
***
- دئگینن پازا!
ـــ پازا!
ـــ کئچل دازا ائدیر ناز.
***
- دئگینن پای!
ـــ پای!
ـــ هئچ کس سسینه
وئرمز های.
***
- دئگینن پاپاق!
ـــ پاپاق!
ـــ سنی ایتیرک
دؤستونو تاپاق.
***
- دئگینن پارا!
ـــ پارا!
ـــ دؤداغئنا چیخسئن
یارا.
***
- دئگینن پارتا!
ـــ پارتا!
ـــ لؤوغا گلیر دارتا-
دارتا.
***
- دئگینن پاخیرا!
ـــ پاخیرا!
ـــ آغزئنئن سوئو
آخیر.

- دئگینن پاشا!
ـــ پاشا!
ـــ آیاغئن ایلیشسین
داشا.
***
- دئگینن پئشه!
ـــ پئشه!
ـــ قولاقلارئن اؤلوب
شئشه*
***
- دئگینن پری!
ـــ پری!
ـــ باشئنا سارئ دری.
***
- دئگینن پتک!
ـــ پتک!
ـــ باشئنا سپیم قوم بیر
الک.
***
- دئگینن پیرا!
ـــ پیرا!
ـــ اوْست- باشئنا
اؤلسون کیر.
***
- دئگینن پول!
ـــ پول!
ـــ اوْل منه قول.
***

آردئ وار

* - نؤیؤت: نفت.

* - شئشه: شق، اوجو بیز.

ایران تۆرکلرین‌ده آتالار سؤزۆنۆن توپلانماسی، نشری و قلمه آلینما تاریخی

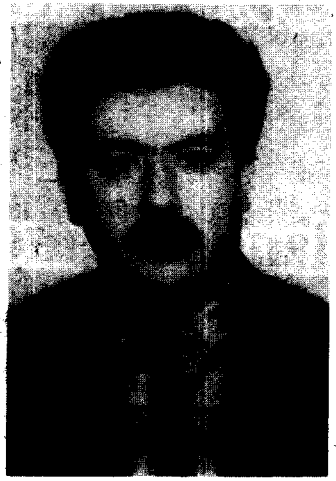

رضا همراز

Email: r _hamraz@yahoo.cam

«تۆرکۆن مثلی، فۆلکلۆرو دۆنیادا تک‌دیر
خان یۆرقانی، کند ایچره مثل‌دیر میتیل اۆلماز»

اوستاد شهریار

باشی اوجا خالقیمیزین شیفاهی ادبیاتی‌نین بول- بول نؤولری واردیر. بایاتیلار، تاپماجالار، اوخشامالار، نازلامالار، اویونلار، لایلالار و عنعنه‌لر اونلارین کیچیک میقیاسلی حیصه‌لری‌دیر. بونلاردان علاوه «آتالار سؤزو» شیفاهی ادبیاتیمیز دا اؤزونه اؤزل بیر یئر آچمیش‌دیر. خالقیمیز بونلاری سئوه- سئوه اوخویوب، سینه‌دن- سینه‌یه ان اسکی چاغلاردان بو گونه کیمی قورویوب بیر دیرلی امانت کیمی بو گونکو و صاباح‌کی نسیل‌لره چاتدیرمیشلار. بونلار ائله سئویلمیش و منیمسه‌نیلمیشلرکی، شهرلردن و کندلردن علاوه محلله‌لرده ده بعضی واریانت‌لاری آزالیب، چوخالمیشدیر. اؤرنک اولاراق بیر سیرا یئرلرده دئییرلر: «آشین سویوخلوغو دنین یوخسولوغوندان‌دیر» حال بوکی، بیز تبریزلی‌لر

دئیه‌ریک «آشیـن دورولوغو دنین اوْلماماسیـندان یا (یوْخلوغونـدان)دیـر. بـورادا قصـدیم یوْخدور دئیه‌م کی، بیز دوْز دئییریک یا باشقالاریْ، آمما دئمک ایسته‌ییرم کی، آتـالار سـؤزوْ خالق طرفیندن چوْخ-چوْخ سئوْیلیب ایشلدیلمه‌سینده نئچه دوْن دا دییشمیشدیرلر. بورادا بیـر آنلام دا بلله‌نیر. اوْ دا بو کی، بونلارئن ایفالاریْ چوْخ‌دور. وْ خالق بونلاریْ چوْخ سئـویب وْ اوْنا گؤره هم توْیلارئندا ایشله‌دیرلر، هم یاسلارئندا، هم ده دانیـشیـقلارئندا. بیزیم «آتـالار سؤزوْ» چوْخ گوْمان کی، باشقا خالق‌لارئن آتالار سؤزوْندن درین‌دیر. اوْرنک اوْچوْن فارسـجا چوْخ ایشله‌نن «مرغ همسایه غازه» سؤزوْنه باخانـدا گـؤروْروْک، هـئـچ واخـت قوْنشـونون توْیوغو قاز اوْلا بیلمز. آمما بیزده بوْل- بوْل ایشله‌نن «قوْنشـو آشـیْ ایچمـه‌لـی اوْلار» سـؤزوْ واقئعیت‌دن قـیـراقدا اوْلا بیلمز. بو میثال‌دان آیدئنلاشیـرکی، بیزیم آتالار همیشه سـؤزلرینی حـئساب- کیتاب ایله دئییب وْ بیچیم‌سیز سؤز ایشله‌تمه‌میشلر.

آتالار سؤزلریندن زامانیـن گـئدیشاتیْ دا تأثیرلی اوْلموشدور. بو ظاهیرده کیچیـک، معنادا بؤیوْک سؤزلر گاهـدان اسکیلیب، گاهـدان ایسـه آرتیـرئلمیْشلار. حتّا بیـر سـیْـرا شاعیرلرین بیر بئیتی یا میصرعی اصلن ضرب-وْ-المثل کیمـی ده اوْلموشـدور. البته بونـون ترسی‌ده اوْلا بیلمیشدیر. بیر جوْمله‌نین کی معنا وْ آنلامـی چتـین نظره گلیـر آز دئـییلیب وْ یاواش- یاواش اوْرتادان قـیـراغا چـیْـخمـیْـشدیْر. بونو بو گـوْن الـده اوْلان «آتـالار سـؤزوْ» کیتابلارئندا آیدئن جا گؤرمک اوْلار. آتـالار سـؤزلرینده دوْنیاجـا سـؤز- صـوْحبت وار. بـو ظاهیرده کیچیک آنلام‌دا بؤیوْک سـؤزلرده بـدیعی وْ یـئـنـی فیکیـر وْ دوْشـوْنجه‌لـر، دینـی وْ اخلاقی آنلاملار، دیری‌لیک طرزی، دیل‌چیلیک، تاریخ وْ... دوْلودور. بو سـؤزلرین ایزلـرین وْ آیاق یئـرلرین تاریخده گؤرمک موْمکوْن دوْر. آتالار سؤزوْ هر میللتین روحییه‌سی، فرهنگی، کیم‌لیئی، تاریخی وْ سایره‌سینین آیناسیْ‌دیْر. بوْنلاریْ یارادانلارئن بو گوْنـه قـدر ۹۹ فـاییزی هله‌لیک تانیـنمامیـش‌دیْر. بلکه ده بونلارئن یارادیْجیـلاریْ ائـله بـو مسـله‌یـه یاناشـدیْقدا دئـییـب‌لر کی، سؤز صاحیبی اوْلسه ده، سؤز قالار.

بو کیچیک، گوزل وْ قـیْسا سؤزلرین گؤزل‌لیـک‌لریـندن بیـری ده باشـقا دیـل‌لـردن تأثیرلنیب بیر آیریْ دیله تأثیر قوْیمالاریْ‌دیْر. بونلاریْ بیر آز فرقله باشـقا دیـل‌لـرده گؤرمـک موْمکوْن اوْلور. اوْرنک اوْچوْن «بیر گوْل ایله باهار اوْلماز» مثلی‌نـین منشـه‌یـی وْ کؤکـوْ بللـی

دئییل و اوست-اوسته بیر چوخ دیل‌لرده و فرهنگ‌لرده دئییلیر. عالیم‌لریمیزین یازدیقلارینا گؤره آتالار سوزو «حیاتین موختلیف مسئله‌لرینه عاید عیبرت‌آمیز مضمونلو قیسا کلام، حکمتلی سوزلر، خالق مودریک‌لیی‌نین بدیعی ایفاده‌سی، خالقین دوهاسینی، یا عوموملشدیریلمیش تجروبه‌سینی عکس ائتدیرن، خالق دونیا گؤروشونون، اونون عملی حیات فلسفه‌سینین خولاصه‌سی، قیسا و دولغون، ییغجام و معنالی بیر شکیلده آفوریزملر حالیندا ایفاده‌سی، ایجتیماعی - تاریخی حقیقت‌لرین بدیعی ایفاده‌سیندن عیبارت اولان، سون درجه ییغجام، موشخص حکیمانه آفوریستیک ایفاده‌لردیر».

بیلدییمیزه گؤره آتالار سوزونون یازی‌یا آلینما تاریخی، اسکی بیر تاریخه مالیکدیر. اورخون یئنی‌سئی آبیده‌لرده بو حکمتلی سوزلردن ایزلر وار. داها سونرالار تورک دونیاسینین اؤیوندویو کاشغرلی محمودون، دیرلی کیتابی سایئلان «دیوان اللغات الترک» اثرینده بونلارین ۳۰۰-دن چوخونا یئر آچمیشدیر. هابئله «عتبةالحقایق، قوتادغو بیلیک، دده قورقود، کوراوغلو» و خالق داستانلاریندا آتالار سوزونه بول - بول راستلاشماق اولور. بونلاردان علاوه شاعیرلریمیزین شعرلرینده ده گئنیش بیر یئر آچیلمیشدیر. شاعیر علی‌توده آتالار سوزونه یئتیشیرکن بئله قلم اله آلیر:

هره بیر یول سئچدی ساربانلار کیمی
آتالار سوزونه وورولدون سن‌ده
سینه‌سی دالغالی عومانلار کیمی
گاه جوشدون گاه دا کی، دورولدون سن‌ده

***

گزدین هر داغیندا هر دوزونده سن
دوغما دیارینده دفینه تاپدین
صراف آتالارین بیر سوزونده سن
اینجی لرله دولو، خزینه تاپدین

***

شکردن شیرین‌دی آتالار سوزو
هانسی ایشیمیزه اولفت اولماییب
مودرویک آتالار بلد اولدوقجا
کیمه درس وئرمه‌ییب عیبرت اولماییب؟

***

آتالار سوزونده نغمه‌لر تکی
وطن عولوی لشیر، میللت دانیشیر

آتـالار سـؤزۆنده چـئـشمه‌لـر تکـی	محبّت چاغلاییـر، قئیرت دانیشـیـر

***

هر قیز نیشانیمیز، اوْغول توْیوموز	آتـالار سـؤزۆ ایلـه زینـت‌لنیب‌دیـر
ایستی چؤره‌یـیمیز، سرین سـویوموز	آتـالار سـؤ ۆ ایلـه قیمـت‌لـه‌نیب‌دیـر

***

حلال‌دیر امه‌یـیـن، کشفین عـذابین	کـؤوره‌ک آتـالارا، سـرت آتـالارا
آتـالار سـؤزۆ ایلـه دوْلـو کیتابیـن	عزیـز خـاطیره‌دیـر مـرد آتـالار

آتالار سؤزۆنۆن توْپلانما تاریخی ۆ موْدوْن اوْلماسیٔ صفوی دوْوْرۆنه قاییـدیر. محمد جبله‌رودی کی، هیندوستاندا سـولطان عبدالله قطب شـاه سارایـیـندا یاشاییـردیٔ آتـالار سؤزۆنۆن توْپلانماسیـنا دائیر یـازیر: «بیـر گـۆن بیـر مجلیس‌ده ضـرب-ۆل-مثـل‌دن سـؤز گـئـتدی. دانیـشـیـق تۆرکجه ۆ عربجه‌ده اوْلدو. بیر نفر فاضیل‌لردن کـی، اوْ مجلیس‌ده وار ایدی دئدی، شاه عابباسیـن امرینه گؤره تۆرکجه آتالار سؤزۆن بیر یـئـره توْپلامیـشدیلار. حال بو کی، بیر کیمسه فارسجا آتالار سؤزۆنۆن توْپلاماسیـنا قوْل قوْیمامیـشدیر».

آتالار سؤزۆ توْپلولاریٔـنیـن هامیـسیٔ، دئـییم‌لر، دوییوملار، مثل‌لر ایصطیلاحلار ۆ... ایله دوْلودور. «آتالار سؤزۆ» قیـسا بیر جۆمله‌لردن عیبارت‌دیرلر کی، ایجتیماعی بیر ایش‌لری آنلادارلار. اؤرنک اوْلسون دئـیه «کـۆر کـۆرا نـئـجه باخـار، آلله اوْنـلارا اوْجـور باخـار»-یٔ گؤسترمک اوْلار. بونلاریٔن اوزون- قیـسالاریٔ دا اوْلار.

آناسـیٔنا بـاخ قیـزیٔن آل	قیراغیـنا بـاخ بئـزین آل

آتالار سؤزلرین توْپلایانلار تأسۆفـله هامیٔلاریٔ آتالار سـؤزلرینی دئدییـیمیز کیمـی مثل‌لر، دئـییم‌لر، دوییوملار، ایصطیلاحلار ۆ...سائیره ایله قاتیـشدیرمیـشلار. بیر حالـدا کـی، بونلاریٔن هره‌سی‌نین اوْزۆنـۆن یئـری اوْلموشـدور. دئـدیییمیز کیمـی بـونلار حـیکمتلی سؤزلردن عیبارت‌دیرکی، نسیل بوْیو تجروبه‌لر اساسیـندا مئیدانا گلمیشلر. بایرام طاهیر بـیٔ اوْوا، ابوالقاسم حسین‌زاده‌نین توْپلادیغیٔ آتالار سؤزۆنه یازدیغیٔ اوْن سؤزده بونلاریٔن ۳۰ -دان یوْخاریٔ نؤوْلرینی ذیکر ائدیر. مقاله‌میزین سوْنوندا ایران تۆرک‌لری ایچـره آتـالار سـؤزۆنۆن

توپلانماسیٔ، نشری وٚ قلمه آلینما تاریخینده کی یازیمیزیٔ ۳ حیصه‌یه بؤلموشوک وٚ بو سیرا ایله تقدیم ائدیریک.

۱- ایراندا چاپ اوْلان وٚ یا ایران تورک‌لری طرفیندن ایشله‌نیب، چاپ اوْلان آتالار سؤزوٚ.

۲- توپلانان «آتالار سؤزوٚ» توپلولاریٔنین چاپ اوْلمایانلاریٔ.

۳- موتفرریقه توپلولاردا آتالار سؤزوٚ.

۱-۱ **«امثال تورکانه»**: الده اوْلان وٚ عئلم عالمینه تانینان ان اسکی آتالار سؤزوٚ توپلوسو دورکی، بیر جنوبی آذربایجانلیٔ طرفیندن میلادی ۱۷-نجی عصرین سوْنلاریٔندا وٚ ۱۸-نجی عصرین ایلک چاغلاریٔ ماراغالیٔ عابباس قولونون طرفیندن حاضیرلانیب. بو کیتاب بیر الیازما کیمی قوْرونسادا، خوْشبخت‌لیک‌له، میلادی ۱۹۹۶-جی ایل باکیدا رسول اوْغلو بؤیوک-ون تشبّوثو ایله چاپ اوْلوب وٚ یاییلاندیٔ. بو کیتابین بیرینجی مثلی بئله باشلانیب «آللاه وار رحیمی‌ده وار» وٚ سوْنودا بئله بیتیر: «کوپه‌کین کوْنلو کوپک‌لن خوش اوْلور».

۱-۲ **«دستان داستان»**: فارسجا وٚ عربجه متن دیر کی، فراهانلیٔ ابوالقاسم اوْغلو اکبر-ین هیمّتی ایله قمری ۱۳۲۲-ده یازیلمیش- قورتارمیش‌دیر. همین کیتاب ۱۳۷۸-جی ایلین پاییزیٔندا دوْکتور رحیم چاوش اکبری-نین هیمّتی ایله تهراندا ۷۴۱ صحیفه‌ده ایشیق اوْزو گؤردو. بو کیتابین آدیٔ سهوْ اوْلاراق، «نامه داستان» گلمیشدیر، وٚ دوْکتور چاوش اکبری-نین دوْکتورا پایان نامه‌سی‌دیر. فراهانلیٔ علی اکبر جومعه گونو صفر آیی‌نین ۲۷-جی گونو ۱۲۶۹ -دا فراهانین «ساروق» قصبه‌سینده آنادان اوْلموش وٚ ۶۰ ایل عؤمور سوردوکدن سوْنرا وفات ائتمیش‌دیر. اوْ «دستان داستان» کیتابیندا بیر چوْخلو تورکجه آتالار سؤزونه یئر وئرمیشدیر. همین کیتابین تورکجه مثل‌لریندن بیر نئچه‌سینه کیفایت ائدیریک.

۱- اوْد هر یئره دوشسه اوْزونه یئر آچار.

۲- بیر دلی قویویا بیر داش سالار؛ یوز بیلیجی چیخاردا بیلمز.

۳- پیشیین آغزیٔ اته چاتماز دئیه‌ر [پیس] ایئی وار.

۴- ایت هورەر کروان کئچر، ایته هورمک قالار.

۵- اؤزۆنه ایینه باتیـر یۏلداشیۏا (جووالدوز).

۶- گؤزدوش گؤزدوشا دئـیَنده اۆزۆن قـره اولـسون، سـۏپایا اؤزۆن تنـدیره سـالیٛ خجالت‌دن.

۳-۱ - **«امثال حکم در زبان محلی آذربایجان»:** بو کیتاب ۵۰ ایل بوندان اوّل ۱۳۳۲-ده رحمتلی علی اصغر مجتهدی-نین هیمّتی وْ تشبّوثو ایلـه کـی، ۲۵۰۰ هنـده‌وْرینـده آتالار سؤزۆنۆ ائحتیوا ائدیر تبریزده ایشیٛق اۆزۆ گؤره بیلدی. بو کیتاب دؤنـه- دؤنـه تبریـزده چاپ وْ هابئـله ۱۹۸۵-ده برکلی‌ده دوکتور حسن جوادی وْ الهان باشگؤز-ۆن اوْن سـؤزلری ایله یاییـنلانمیـشدیر. جنوبی آذربایجان‌دا چاپ اوْلان بو ایلکین «آتالار سؤزۆ» توْپلوسو«آیناٛیا نـئجه باخسان اوزۆوۆ هاٛیله گؤره‌رسن» سؤزۆ ایله باشلانـیب وْ «یـئیه‌ن ایله گئیه‌نین‌کـین آللاه یـئتیره‌ر» ایله ۲۸۶ صحیفه‌ده چاپ اوْلموش دور. «امثال وْ حکـم در زبـان آذربایجـان» سوْن ایل‌لر تبریزده «توْرکی دیلینده مثللر» آدیٛ ایله یـئنی‌دن باسـیٛلدیٛ. رحمتلیک مجتهدی بو کیتابدا گلن آتالار سوزۆنۆن فارسجاٛیا ترجۆمه‌سی ایلـه برابـر بیـر سـیٛـرا شـعرلری ده قـئید ائدیب.

۴-۱- **«جامع التمثیل»:** همین کیتابیٛ توْپلاٛیان ماکی‌لیٛ حاج محمد رحیم نصرت الملک دیرکی بو آتالار سؤزۆ گـۆنش ایلـی ۱۳۳۴-ده چـاپ ائـتدیره بیلمـیش‌دیـر. «جـامع التمثیل» کیتابیٛ «آللاهـیٛـنان سازلاشان هامیٛ‌نان سازلاشار» سؤز ایله باشلانـیب وْ «شـوراکنده توْخوم سپمه» سؤزۆ ایله ۲۵-جی صحیفه‌ده باشا چاتـیب وْ ایکینجی فصـلی «از هـر چمـن گلی» آدیٛ ایله ۲۶-جی صحیفه‌دن فارسجا باشلانـیب وْ ۳۶-جی صحیفه‌ده سـوْنا چاتـیـر. دئمک بو کیتابـیٛـن توْرکجه بؤلۆمۆ فارسجادان چوْخ اوْلموشدور.

۵-۱- **«آتالار سوزۆ یا گفتار نیاکان»:** رحمتلیک یعقوب قدس-ون تـوْپلادیٛغیٛ وْ اوْچ مین هنده‌وْرینده اوْلان بو کیتاب ۱۳۵۹-جی ایلین پاییـیزیٛندا تهراندا نشر نوید طرفینـدن چاپ اوْلموشدور. چوْخ تأسوّفـلر اوْلسون کـی، بـو کیتابـیٛـن ایکینجی جیلـدی یازانـیٛـن وفاتـیٛنا گـؤره ایشیٛق اۆزو گـؤره بیلمـه‌میشـدی. آنجـاق وارلـیٛـق درگـی‌سینین ۷۹-جـی سایـیٛـسـیٛـندا بیر موشتولوق کیمی او کیتابـیٛـن قالانیٛ‌نیٛـن وئریلمـه‌سی ذیکـر اوْلاراق بیـر بخشی ده وئریلدی آمما یازیٛقلار اوْلسون کی، آردیٛ کسیلدی. بو آتالار سـؤزۆ کیتـابیٛ باشـقا

کیتابلارا گؤره فصیل‌لرینین، ایناملار، ائتیب ایچمه‌لر و... بؤلمه‌لر اساسیندا بؤلونمه‌سی ایله سئچیلیر. یعقوب قدس- ون آتالار سؤزو کیتابی «آتاما یاتاق سالدیم، قالاتیچی یاتدی» سؤزو ایله باشلانیب؛ و «یوموشاق ائرین بئل‌داری‌دیر» مثلی ایله بیتیر. بو کیتابدا مثل‌لرین فارسجا آنلاملاری دا وئریلیب.

۶-۱- **«آتالار سؤزو، عقلین گؤزو»:** همین کیتابی دا ادبیاتیمیزین یورولماز آراشدیریجیسی دوکتور حسین فیض‌الهی وحید ۱۳۶۶-جی ایلین پاییزیندا تبریزده نشرینه مؤوفّق اولموشدور. «آتالار سؤزو، عقلین گؤزو» فارسجا ۲۵ صحیفه‌لیک اون سؤز ایله برابر، ۵ صحیفه ده تورکجه مقدمه ایله چاپ اولموشدور. بو ۱۰۹صحیفه‌لیک کیتاب «آت، آت اولونجا، صاحیبی مات اولار» سؤز ایله باشلانیب، و «یولدا یولداش، ائوده قارداش» سؤزو ایله سونا چاتیر.

۷-۱ - **«آتا بابالار دئییب‌لر»:** بو کیتاب ۱۳۷۰-جی ایلین یای فصلینده تبریزده علی ظفرخواه-ئین هیمّتی ایله ایشیق اوزو گؤره بیلمیشدیر. ۷۴ صحیفه‌دن عبارت اولان «آتا بابالار دئییب‌لر» کیتابی، «آج آپارار سوسوز گتیره‌ر»، سؤزو ایله باشلانیب و «ایشین کیم، ایچن کیم»، سؤزو ایله بیتیر. بو کیتابدا بوتون آتالار سؤزو و ایصطیلاحلارین فارسجا ترجومه‌سی وئریلیب.

۸-۱- **«آتالار نقلی»:** تورکمن‌جه ایشیق اوزو گؤرن «آتالار نقلی» کیتابینی مراد دردی قاضی ۱۳۷۶-جی ایلین پاییزیندا چاپا یئتیرمیشدیر. بو ۱۷۵ صحیفه‌لیک کیتاب‌دا آتالار سؤزونو یالنیز متن‌لری وئریلب و هئچ بیر ترجومه ذیکر اولونمامیشدیر. آتالار نقلی، حاجی طلایی ناشیرلیئی طرفیندن چاپ اولموشدور.

۹-۱- **«ضرب المثل‌لر»:** بو کیتاب ۷۴-جی ایل تبریزده زهره وفایی-نین همّتی ایله ۲۵ صحیفه‌ده چاپ اولوب و یاییلانمیشدیر. زهره خانیمین ترتیب وئردیئی بو کیتاب، «آباد اولاسان خالخال، بیری یاتار بیر قالخار». مثلی ایله باشلانیب و «تورک دانا نوختاسین قییم ائدر»-له سونا چاتیر. آتالار سؤزو حاققیندا بو کیتابدا نه بیر ترجومه و نه بیر ایضاح ذیکر اولونماییب.

۱۰-۱- **«ائل سؤزلری»:** توپلایان: محمد حسن یوسفی، ۱۳۷۷، تهران. بو کیتاب دئمک خمسه ماحالینین آتالار سؤزونو ایفا ائدیر. بو آتالار سؤزونون باشقالارینا مزیتی بو اولا بیله‌رکی، کیتاب ایکی الیفبادا اوخوجویا وئریلیر. عرب کؤکلو تورک و لاتین الیفباسی. بو اثرین ۲۲۵ صحیفه‌سی عرب الیفباسی ایله و ۵۶ صحیفه‌سی ایسه لاتین گرافیکاسی ایله چاپ و یاییلانمیشدیر کی، عرب الیفباسینداکی سؤزلرین فارسجایا ترجومه‌لرینه ده یئر وئریلمیش‌دیر. بیرینجی مثل «آت اولور مئیدان اولماز، مئیدان اولور آت اولماز» سؤزو ایله باشلانسا دا، ۱۴۷۸-جی مثل «یوز دانا پیچاخ دوزلتسه بیرینین دسته‌سی اولماز» ایله باشا چاتیر

۱۱-۱- **«آتالار سؤزو»**-قاشقایی تورکجه‌سینده ضرب‌المثل‌لر- بو دیرلی کیتابین توپلایانی «اسداله مردانی رحیمی» دیرکی ۱۳۷۸-جی ایلده ۲۴۵صحیفه‌ده نشراولموشدور. آتالار سؤزو کیتابی «آبی دونوم پیرئللار، باغیرساغیم قورولار» مثلی ایله باشلانیب و «یئنگی یوردا گئدنده، کؤهنه یوردونگ قدرینی بیلدینگ»-له باشا چاتیر. قاشقایی آتالار سؤزونون قاباق- قارشیسیندا اونلارین فارسجا ترجومه‌لری ده وئریلمیشدیر.

۱۲-۱- **«دویست و بیست ضرب‌المثل»:** بویوک محبی-نین توپلادیغی ۲۲۰ ضرب‌المثل ۷۹-جی ایل اوجا و قوجا تبریزده ۳۰ صحیفه‌ده نشر اولموشدور. بو کیتابدا مثللر اساسن فارسجا و انگلیس‌جه وئریلسه ده آنجاق آراسیرا تورکجه‌لره ده یئر وئریلمیش‌دیر.

۱۳-۱-**«فرهنگ ضرب‌المثل‌های افشار آذربایجان»:** آذربایجان افشارلاری‌نین ضرب-ول-مثل سؤزلویو آدی ایله گئدن بو کیتابی علی محمدی برنجه ۷۰-جی ایل ۲۹۳ صحیفه‌ده تهراندا نشر ائتمیشدیر. بو گؤزل کئیفیت‌ده چاپ اولان کیتابدا اونجه، مثلین اوزو، سونرا لاتین‌جاسی و داها سونرا فارسجا آچیقلاماسی وئریلمیشدیر. «فرهنگ ضرب‌المثل‌های افشار آذربایجان»، «آت، مینه‌نین تانئیار»، ایله باشلاییب و «یئییله‌نیم یئییلدی، داغیلانیم داغیلدی، قوناغیم گلدی، گئتدی» سؤزو ایله ده سونا چاتیر.

۱۴-۱- **«آتالار سؤزونون اینکیشافی»:** بو تدقیقی ایشی سورگون تخلوصلو محرم پریزاد ایشله‌میشدیر. بو اثرده یازار، محمود کاشغری‌نین «دیوان اللغات الترک» اثرینه

مۆراجیعت ائده‌رک ۲۳۳ آتالار سؤزۆنۆ اوْندان چیخاریب وْ بو گؤنکۆ ایشله‌نن مۆعادیل‌لری ایله برابر ۸۰-جی ایلده تبریزده ۲۴۷ صحیفه‌ده چاپا یئتیرمیشدیر.

۱۵-۱-**«آتالار سؤزۆ»:** «آتالار سؤزۆ» باشلیقلی بو کیتابی شیمالین بؤیۆک فوْلکلوْرچوسو ابوالقاسم حسین‌زاده ایللر اوّل توْپلامیش وْ اوْتایدا چاپ اوْلموشدور. آنجاق ۱۳۸۱-جی ایلده کیتاب جاوید کبیر قاسیمی-نین همّتی ایله کؤچۆرۆلۆب ۲۸۹ صحیفه‌ده تبریزده ایشیق اۆزۆ گؤره بیلمیش‌دیر. بو کیتاب دا «وطنه گلدیم، ایمانا گلدیم» سؤزۆ ایله باشلانمیش وْ «مین خالا یئیغیلسا، بیر آنا یئرین وئرمز»-له سوْنا چاتیر.

۱۶-۱-**«یوردومون دیرلی سؤزلری»:** یوردومون دیرلی سؤزلری-نی فرنگیز خانیم حاجی ستاری، دندیینه گؤره گنج چاغلاریندان توْپلامیش وْ نهایت ۱۳۸۲-جی ایلده ۲۶۴ صحیفه‌ده چاپ اوْلونوب وْ یاییلانمیشدیر. بو کیتابدا آتالار سؤزۆنۆن بیر سیراسی اوْنلارین فارسجا ترجۆمه‌سی ایله برابر وئریلمیشدیر. کیتاب «آباد اوْلاسان خالخال، یئل یاتار گرمیش قالخار» مثلی ایله باشلانمیش وْ «اوْلوْیه رحمت یئتیشر»-له سوْنا چاتیر.

۲-۱- **«ادب خزینه‌سی»:** ادب خزینه‌سی آدی ایله نشر اوْلان بو فوْلکلوْر مجموعه‌سی ۱۳۵۹-دا تهراندا شانجانلی علی اصغر خرم-ین تشبۆثۆ ایله ۳۸۰ صحیفه‌ده یاییلانمیشدیر. بو مجموعه، بایاتی، آشیق داستانلارینا داییر شئعرلر، کلاسیک شئعرلر و..سایره‌یه یئر وئریلمیش ونهایت کیتابین ۲۴۵-جی صحیفه‌سینده «آتالار سؤزۆ وْ ضرب-ۆل-مثل‌لر» عۆنوانی ایله «آباد یئره سو گئدر» ایله باشلاییب وْ نهایت «یئییه‌نین وْ گئییه‌نین پاییین آللاه یئتیره‌ر»-له سوْنا چاتیر. خرم بو مجموعه‌ده ۳۷۰۰ حۆدودوندا آتالار سؤزۆنه یئر آچمیشدیر.

۲-۲- **«آذربایجان فوْلکلوْرو»**-یئکانان منطقه‌سی موْنوقرافیاسی اساسیندا-بو دیرلی مجموعه‌نی مهندس میر هدایت حصاری جنابلاری ۵۰ ایلدن بری توْپلادیغی ماتئریاللارین اساسیندا توْپلانمیش وْ ۱۳۷۹-جی ایلده تابان وْ شهریور ناشیرلیک‌لری واسیطه‌سی ایله چاپ عرفه‌سینه چاتدیرا بیلمیشدی. بو فوْلکلوْر توْپلوسوندا ۱۰۸۷ آتالار سؤزۆنه ده ماراقلار یئر وئریلمیشدیر. بیرینجی آتالار سؤزۆ «آت آت اوْلونجا، ییه‌سی مات

اوْلار»- لا باشلامیش وْ سوْنونجو ایسه «یئیخیلانـئین دالیسیجا داش آتـان چـوْخ اوْلار»-لا قورتولور.

۳-۲- **«دنیای سبز آذری زبان‌ها»:** فارسجا متنی اوْلان بو کیتابیْ ۷۹-جـو ایلـین پاییزینْدا اصغر جدائی قم شهرینده ۲۰۸صحیفه‌ده «طاووس بهشت» ناشرلیئی طرفیندن چـاپ ائتدیره بیلدی. همین کیتابدا ماهنیْ‌لار، نعمه‌لر، اوْیوْدلر، وْ سائیرلرله برابـر آتـالار سـوْزوْنه ده یـئر آچیلمیشدیر. بو کیتابین بیرینجی آتالار سوْزوْ بئله‌دیر:

«همسایه‌نین توْیوغو نظره قاز گلر آدامین اوْز مالیْ نظره آز گلر»

وْ «ائششه‌یه گوْجوْ چاتمیر پالانـئین دوْیوْر» ایله بیتیر. همین کیتابین ماراقلیْ حیصه‌سی بونْدان عیبارت دیرکی، آتالار سوْزوْنوْن ایشله‌ندیئی شهر آدیْ مثلین اوْستوْنده وئریلیـر. میثـال اوْلاراق خسروشهری- ارموی، هشترودی، ماکی، تبریزی، قشقائی...

۴-۲- **«گوْیجه یازیلار»:** گوْیجه یازیلار عوْنوانیْ داشیـیان ادبـی، بـدیعی مجموعـه ۱۰۰۰-دن زیاده آتالار سوْزوْ «ائلین سوْزوْ آغلین گوْزوْ» باشلیغیْ ایله حسـن بیـگ هـادی وْ رحیم گوْزل-ین امک‌لری ایله قلمه آلنمیش‌دیر. «گوْیجه یازیلار» مجموعه‌سی ۱۳۸۲-جی ایل تبریز شهرینده حسن بیگ هادی-نـین هیمّتـی ایلـه ۵۴ صـحیفه ده، A٤ وقاراغـئیندا جـوْزوْه شکلینده یاییلانمیشدیر. بورادا گلن آتالار سوْزوْ «آت آی‌لیغیْنین، دوْه ایـل‌لیئـین دوْشـوْنوْر» سوْزوْ ایله باشلانـیب وْ «یـئیه‌سینه باخ، آتـئین ناللا» ایله بیتیر.

۵-۲- **«تجرید اللغات»:** «تجرید اللغات» آدیْ ایله تانـئینمیش نیصابیْ، حاج مصطفی اوْغلو آخوند میرزه علی بادکویی قوْشوب ۱۳۱۴ قمری‌ده تهراندا چاپا یـئتیرمیش‌دیـر. همـین نیصابدا بوْل- بوْل آتالار سوْزوْنه یـئر وئریلمیشدیر.

۱-۳- **«آتالار سوْزوْ»:** بو کیتابیْ تبریزلی علامه مدرس، ۸ جیلدلیک «ریحانة الادب» صاحیبی ترتیب وئرمیشدیر. علامه مدرس-یـن ۳۰۷ صـحیفه‌لیـک بـو دیـرلـی کیتـابیْ چـاپ عرفه‌سینه چاتسا دا تأسوْفله چاپ اوْلمامیشدیر.

۲-۳- **«آتالار سوْزوْ»:** «از صبا تا نیما» کیمی دیـرلـی مشـروطه ادبیاتـئیندا یازیـب، زحمتکش ژورنالیست رحمتلی یحیی آرین‌پور دا ال یازمالاریْ ایچره بیر دفترینـی ده «آتـالار

سؤزۆ» دۆلدورو. نه یازئق کی، بو اثرده اوستاد آرین پور–ون بیر سئرا باشقا اثرلری کیمی هله‌لیک چاپ اۆلمامئش‌دئر.

۳-۳ –**«فیروز آبادئن یئرلی ضرب‌المثل‌لری»** بو کیتابئ دا قاشقای تدقیقاتچی‌سئ «اسداله مردانی رحیمی» تۆپلامئشدئر و آدئندان بللی اۆلدوغو کیمی فیروزآباددا ایشله‌نن آتالار سؤزلرینی ائحتیوا ائدیر. «فیروزآبادئن یئرلی ضرب‌المثل‌لری» تاسۆفله هله‌لیک چاپ اۆلمامئش، آنجاق چاپ عرفه‌سینده‌دیر.

۳-۴ –**«ریشه‌های تاریخی ضرب‌المثل‌های ترکی قشقایی»:** بو چاپ عرفه‌سینده اۆلان کیتابئ دا قاشقائی تۆرک‌لرینین آراشدئرئجی‌سئ «اسداله مردانی رحیمی» تۆپلامئش و آدئندان بللی اۆلدوغو کیمی قاشقائ تۆرک‌لرینین ضرب–ۆل–مثل‌لرینین تاریخی کؤک‌لرینی ائحتیوا ائدیر.

۳-۵ –**«آتالار سؤزۆنۆن ایضاحئ»:**

بو چاپ اۆلمامئش اثر ده جنوبی آذربایجانئن تازاجا آللاهئن رحمه‌تینه گئدن شاعیر و عالیم‌لریندن بیری اۆلان رضا غفاری–نین‌دی. بو کیتابدا آتالار سؤزۆندن یارانان حیکایه‌لر و یا اۆزو وئرمیش ماجرالاردان تۆره‌نن آتالار سؤزۆندن سؤز گئدیر. بو کیتاب چاپ عرفه‌سینه چاتسا دا هله‌لیک ایشئق اۆزۆ گؤره بیلمه‌میش‌دیر.

۳-۶ – **«آتالار سؤزۆ»:** بو کیتابئ تۆپلایان تبریزلی یازئچی‌لاردان اۆلان «احمد آذرلو» ایل‌لر بۆیو اۆزۆ ایله ساخلاسا دا، بیر قیسمتی باکئدا نشر اۆلموشدور. آنجاق تأسۆفله بیر بۆیۆک حیصّه‌سی هله‌لیک ایشئق اۆزۆ گؤره بیلمه‌میشدیر.

۳-۷ –**«آتالار سؤزۆ»:** یئنی‌جه آللاهئن رحمتینه گئدن «قهرمان» تخللۆصلۆ تبریزلی «حاج غلامرضا مجدفر»–ین دئدیینه گؤره تۆپلادئغئ آتالار سؤزۆنۆن بیر حیصه‌سی تۆرکیه‌ده چاپ اۆلموش‌سا دا، گئنیش بیر حیصه‌سی هله‌لیک چاپ اۆلا بیلمه‌میشدیر.

آشیق باهار بالکانلی‌نین ایل دؤنومو مؤناسیبتیله

آشیق باشینا باغلار
زۆلفۆن باشینا باغلار
بۆلبۆل اولدو، گۆل سولدو
قالدی باشینا، باغلار

جواد دربندی

آشیق باهار بالکانلو، ۱۳۲۴ گۆنش ایلی میاندوآبین **«قوشاچایین»** «کۆرد کندی»-نده آنادان اولوب؛ آشیق‌لیق صنعتینی ایلک دفه، آتاسی عبدالعلی کیشی‌دن اؤیرنمیشدیر. رحمتلیک آتاسی چوخلو، سؤز، داستان، آشیق شعری بیلیب و آشیق هاوالارنی باجاریب، زیل سسه ده مالیک ایمیش.

باهارین دئدیینه گؤره، او آذربایجانین داهی مۆغنی‌سی «اقبال آذر» ایله بیر مجلیس‌ده اوخویوب بیرلیکده، بیر لئنته دولدوروموش، او لئنته ایندی آذربایجانین رادیو آرشیوینده ساخلانیلیر.

آشیق باهار سونرالار آشیق صنعتی‌نین داوام ائتمه‌سینه گؤره اورمیه آشیقلاریندان، درویش، دهقان، میاندوآبین چئوره‌سینده اولان شیرین کندلی آشیق فرامرزدن ده فایدالانیب، اؤز صنعتینی مۆکمّل‌لتمیشدیر. او، بالولو میسکینه، دوللو مصطفی‌یا اۆرکدن ایرادت یئتیرمیشدیر.

او عؤمۆر بویو یایلاقلاردا، قیشلاق‌لاردا، ائل اوبا تویلاریندا ایشتیراک ائدیب شاگیرد و هوسکارلار یئتیرمیشدیر. **«قوشاچای»**-دا آشیق‌لیق صنعتینده تانینمیش، آدلیم آشیق اولموشدور. آشیق باهار، آشیق هاوالاریندان ۱۳۰- ـا قده‌ر سایئیب و چوخونو تام دۆزگۆن شکیل‌ده، چالاردی.

اونون یاشاییشی‌دا، ائیشیتمه‌لیدیر. اؤزۆ دئمیش: «فلک مندن گؤز ائدی». او بیر قضا کئچیریب، اوزون مۆددت دوستاقدا قالدی. او دوستاقدا یازدیغی، قوشمالار، مکتوب‌لار، اونون ذیللت، و آغیر معیشتینه، و چتین‌لیکله یاشاماسینا، ایشاره‌دیر. سونرالار عیرفان مکتبی ایله یاخیندان تانیش اولوب، عؤمرۆنۆن سونونادک، بیر مئهریبان، گۆلش اۆز، اۆره‌یی صاف، ایمانلی، آزارسیز، چالیشقان، درد آنلایان عاریف کیمی یاشادی.

تأسۆف اولسون کی کئچن ایل ۱۳۸۱-ده «یایین آخیر آیئندا (۱۳۸۱/۶/۱۵) بیر سایئق‌سیز سۆرۆجۆنۆن الی‌ایله، قضایا معروض قالیب، سازی تیکه- تیکه اولدو. اؤزۆده، اۆره‌یی دردلی گؤزلری نیگران دۆنیادان کؤچۆب، ابدیته قوووشدو. عایله‌سی ده، معیشتین آغیرلغیندان تبریزه کؤچدۆ.

آغیر ایتگی یولداشلاری‌نین، قوشاچای آشیقلاری‌نین گؤزۆنۆ یاشلی قویدو. کئچن ایل میاندوآبین سایغی‌لی «ایرشاد ایسلامی ایداره»سی‌نین طرفینده‌ن، بیر تئعداد هیمّت‌لی یولداشلاری‌نین هیمّتیله، اونا بیر کدرلی، خاطیرلاما مجلیسی قورلدو. اورمیه مکتبی‌نین باجاریقلی

آشیقلاریٔ: اشیق دهقان، اشیق موسی وٚ قنبر حقیری بو مجلیس‌ده ایشتیراک ائدیب، اوْنا حصر ائدیلن قوْشمالار اوْخودولار. آشیقلار آغلادیٔ، سازلار سیٔزلادیٔ. اوْنون تیکه- تیکه اوْلان صدفلی سازیٔ دا مجلیس‌ده تاماشایا قوْیولدو.

رحمتلیک باهاریٚن تحصیلاتیٔ آز اوْلسایدیٔ دا، اوْز صنعتینده شوْهرته، معروفیتّه، مالیک ایدی.اوْندان چوْخلو قوْشما، دیوانیٔ، گرایلیٔ، تجنیس، اوستادنامه وٚ بیر داستان دا قالیٔب کی، اوْرنک اوْچوْن نئچه قوْشماسیٔ آشاغیٔدا قئید اوْلونور. قوْشا چایْ آشیقلاریٔنیٚن ریوایتلرینه گوْره، رحمتلیک باهار «سارای» آدیٔندا بیر آشیق هاواسیٔ دا، یارادیب وٚ آشیق هاوالاریٔنا آرتیریٔبدیٔر.

ائل اوْبامیٔزا، خالقیٔمیٔزا عوْموْر بوْیوْ خیدمت ائدن آشیق باهارا اولو تانریٔدان رحمت دیله‌ییب، اوْمید ائدیریک کی، اوْنون عرصه‌یه گلن شاگیردلری اوْنون یوْلونو داوام ائدیب، گوْنو گوْندن اینکیشافا نایل اوْلسونلار. روحو شاد اوْلسون.

«گرایلیٔ»

«قوربان اوْلوم»

یاخشیٔ یامان دوْستون حالیٚن
آلیشاندا سندن قاباق
قانان دوْستا، قوربان اوْلوم
یانان دوْستا، قوربان اوْلوم

*

ناحاق دوْشدوْم بو دوستاغا
بو حالدا منی گوْرماغا
بیر کسیم یوْخ، سوْز دئماغا
گلن دوْستا، قوربان اوْلوم

*

وفالیٔ دوْست یئتر دادا
شرافتلی بو دوْنیادا
آلدانماز شوْهرته، آدا
قالان دوْستا، قوربان اوْلوم
من گوْرموْشم چوْخو آزیٔ
باهار دئیه‌ر تئللی سازیٔ
خزان، باهار، پاییٔز، یازیٔ
چالان دوْستا، قوربان اوْلوم

«قوْشما اوستاد نامه»

«اوْلماز- اوْلماز»

آیْ قره‌داش قیٔزیٔل جامیٔ سیٔندیٔرسان
گوْزل کهلیک قایالاردا قاققیٔلدار
قیٔزیٔلیٚن قیٔمتی آز اوْلماز- اوْلماز!
بایقوش، بوْلبوْل، توْیوق، قاز اوْلماز- اوْلماز

*

یوْنگوْل آدام، تئز بللنر یوْکوْندن
بیرآغاج کی ایری چیٔخسا کوْکوْندن
کیرپی دوْیماز مخمر بالا توْکوْندن [۱]
رنده ایلن، بوخچوایله، دوْز اوْلماز- اوْلماز

*

۱- آتا بابا مثلی‌دیر: «کیرپی دئیه‌ر مخمر توْکلوْ بالام اوْی»!

بو دۆنیادا عؤمۆر، اوزون جادادیٔ
حرام زادا آخیر حرامزادادیٔ

اجل جامیٔ الده دوٌلو بادادیٔ
کیم دئییب دۆزەلر؟!- دۆز اوٌلماز — اوٌلماز

*

«باهار علی» دئییر کئفین ساز اوٌلسون
سینەن اوٌسته اوٌ صدفلی ساز اوٌلسون

ایسته حقدن نامرد عؤمرۆ آز اوٌلسون
چۆرۆمۆش آغاجدان ساز اوٌلماز- اوٌلماز

*

«باهارا حصر اوٌلان قوٌشما»
«چوٌبان یایلاغیٔ هاواسینا اویغون قوٌشما»

جواد دربندی

گئتدی گلمەدی... گلمەدی

بۆلبۆل کیمی اوٌتن آشیق
گئتدی، گلمەدی، گلمەدی
قوجاغیندا تئللی سازیٔ
گئتدی، گلمەدی، گلمەدی

*

بیر عؤمۆر قفس‌ده قالدیٔ
دردینی ایچری سالدیٔ
بایقوشلار دؤرۆنۆ آلدیٔ
گئتدی، گلمەدی، گلمەدی

*

بالالاریٔ باش سیٔز قالدیٔ
آشیقلار یوٌلداش سیٔز قالدیٔ
«قارتالچیٔ» قارداش سیٔز قالدیٔ
گئتدی، گلمەدی، گلمەدی

*

باهار کۆچدۆ سؤزۆ قالدیٔ
اوٌجاق سؤندۆ کؤزۆ قالدیٔ
بۆلبۆل اوچدو ایزی قالدیٔ
گئتدی، گلمەدی، گلمەدی

داستان عنعنه‌سی و اونون بعضی مسئله‌لری*

ماحمود آللاه‌مانلی
کؤچورن: ف.شهبازی

دونیا داستان تجروبه‌سینده داستانلاردا تیپ موقاییسه‌لرینین آپاریلماسی اوزلوگونده ماراقلی نتیجه‌لر دوغورور. ان باشلیجاسی ایسه بدیعی دوشونجه‌ده‌کی اوخشارلیقلار دونیانین بو باشیندان او باشینا، گلینن یولا نظر یئتیرمک ضرورتی یارادیر. شرق دوشونجه طرزی، یونان و روما ادبیاتیندا موجود میفولوژی لایلار، سونراکی مرحله‌ده بیر مدنیت اوغورلارینین باشقا بیر مدنیت سیستمینه کؤچورولمه‌سی دونیا دوشونجه‌سینده همزمان آراشدیرمانین اونجوللویونو تصدیقله‌ییر. مدنیت داواملیلیغیندا یونان و روما ادبیاتی داها گره‌کلی گؤرونور. عئینی زاماندا اینکیشافین اوزاق گؤرونوشونو آچیقلاییر.« اسیر ائدیلمیش یونانیستان، اوز قالیب گلمیش دوشمنینی اسیر ائتمیش و اوز اینجه صنعتینی، مدنیت‌سیز لاسیوما یاییمیشدیر». (هوراسی) قناعتی بؤیوک دوشونجه‌نین سونراکی مرحله‌لرده‌کی هانسی وضعیتده اولماغیندان آسیلی اولمایاراق، تأثیر ائدیجی‌لیینی گؤستریر. بوتؤولوکده دونیا مدنیتینده یونانلارین یاراتدیغی مدنیت، سونراکی دؤورلر اوچون بیر قاپی رولو اویناییر. اونا گؤره بو دوشونجه‌نین آیری- آیری لایلارینین آچیلماسی اهمیتلی گئدیش کیمی قارشیدا دورور. یونان دوشونجه طرزی دیگر فورمالاردان داها چوخ داستانلاردا تانینیر. بو داستانلار هومئرین اثرلرینه قده‌ر هانسی‌سا شکیلده، شوبهه‌سیز، اینکیشافدا اولموشدور. یعنی مسئله‌نین ماهیتی هومرین اینکیشافدان، داها دوغروسو، گئدیش‌دن تجرید اولماق ائحتیمالینا یئر قویمور.

قدیم یونان داستان عنعنه‌سینده ایکی خطّین آپاریجیلیغی اساس عامیل کیمی گؤرونور. موجود نومونه‌لرین سونراکی طالئعی ده داها چوخ اونلارلا باغلی‌دیر. بونلارین

---

* - «دده قورقود» ژورنالیندان، ۲۰۰۲- جی ایل، نومره ۳.

بیریسی آئدلردیر.[۱] اوْنلار داستانلارئن بیر نوْعوْ یاییئجیسیٔ وَ یاشادیٔجیسیٔ روْلوندا چیٔخیٔش ائدیرلر. آئدلر هوْمئرین اثرلرینی، ائله‌جه ده موْجود داستانلارئ موسیقی‌نین موْشاییعتی آلتیٔندا، گوْزل، ملاحتلی سسله ایفا ائتمیشلر. بو شخصلر فعالیّتی ائعتیباریله بیزیم آشیٔقلارئ خاطیٔرلادیٔر. شوْبهه‌سیز موْوازی آراشدیٔرمالاردا بونلار آراسیٔندا فرقلر واردیٔ. بو داها چوْخ مدنیّت فرقلی‌لیینه، خالقلارئن اوْزوْنه مخصوصلوغونا دایانیٔر. آنجاق خالقلارئن عئینی اینکیشاف مراحیلی کئچمه‌سی نظریه‌سینده هر ایکیسی بیرلشیر. یونان داستانلارئنئین قوْرونوشوندا ایکینجی بیر ایستیقامت راپسوْردلارلا باغلیٔدیٔر. آئدلرله راپسوْردلارئن آراسیٔندا فرقلی‌لیک اوْلسا- اوْلسا ایفا طرزینده ایدی. آئدلر اگر حادیثه‌نی (ائپوْسو) موسیقی‌نین موْشاییعتی ایله ایفا ائدیردیلرسه، راپسوْردلاردا موسیقی‌یه ائحتییاج دویولموردو. داها دوْغروسو، ایکینجی‌لر بونا ائله بیر اهمیّت وئرمیردیلر. بوْنلار اوْزلوْیوْنده بیر یارادیٔجیٔلیٔق ساحه‌سی‌دیر. هر ایکیسی یونان داستانچیٔلیٔغیٔنا خیدمت ائدیردی. مسله‌نین دیگر طرفینده بو یارادیٔجیٔلیٔق ساحه‌لرینده بیر گزرگیلیک واردیٔ. ائل- ائل، اوْبا- اوْبا گزیب داستانلارئ، ملاحتلی شکیلده ایفاده ائدردیلر. اوْزانئین یونان تیپی اوْلان بو آئدلر وَ راپسوْردلار، قدیم یونان مدنیّتی‌نین بیر نوْعوْ حیفظ ائدیجی روْلوندا چیٔخیٔش ائدیرلر. اوْنا گوْره ده بوْتوْولوْکده یونان مدنیّتی، ائله‌جه ده سوْنراکیٔ دوْوْر روْما وَ آوْروْپا مدنیّتی آئدلره وَ راپسوْردلارا بوْرجلودور.

حال- حاضیٔردا دوْنیا دوْشوْنجه‌سینده ایکی ایستیقامت تردّوْدلو موْلاحیظه‌لره اوْزلشیب. اوْنلارئن بیری بو نوْمونه‌لرده حادیثه‌لرین واقئعی‌لیک درجه‌سیٔله باغلیٔدیٔرسا، ایکینجی طرفدن، داستان موْللیفینین شخصیّتی مسله‌سی‌دیر. هر ایکی مسله بو گوْن ضیدیّتلی وَ دوْلاشیٔق اوْلاراق فیکیر آیریٔلیٔقلارئ ایله دوْلودور. داستانچیٔلیٔق عنعنه‌سینده ایکینجی، اوْ قدر ده اساس سایئلمیٔر. تدقیقاتچیٔلار، داستانچیٔلیٔقدا بو مسله اطرافیٔندا باش سیٔندیٔرماغیٔ ضرورت کیمی ده گوْرموْرلر. یونان داستان عنعنه‌سینده ایسه تامامیله باشقا ایستیقامت گوْروْنوْر. بیر نوْعوْ بو نوْمونه‌لرین هوْمئرین آدیٔ آلتیٔندا

۱- آئد، راپسوْرد: قدیم یونان اوْزانلارئ.

توپلاشماسیٔ مرحله‌سی گئدیب. داستانچیلیٔقدا بو اؤزوٚ بیر عنعنه‌دیر. نئجه کی، دیگر داستان تجروٚبه‌لرینده واٰر. مثلن سومئرلرده «بیل قامئیش[۱]» داستانیٔ. بورادا اوٚن بیر داستان قئئد اوٚلونور. و حادیثه‌لرین تصوٚیری، شخصیئت‌لر آراسئنداکیٔ باغلیلیٔق اوٚنلارئن باشلانغیٔج و سوٚن نوٚقطه‌سی حاققئندا دوٚشوٚنمک ضرورتی دوٚغورور. بو حال آذربایئجان داستانلارئندا تام اوٚلماسا دا، موٚعیّن فرقلرله تکرارلانئیر. مثلن، «دده قوٚرقود کیتابیٔ» اؤزلوٚیوٚنده داستانلار توٚپلوسودور. ائله‌جه ده بو توٚپلولوق سجیئه‌سی «کوٚراوٚغلو» داستانئندا اؤزوٚنوٚ گؤستریر. هر ایکی داستانئن داخیلینده بوٚیٔ و قوٚللاریٔ بیر- بیرینه باغلایان آپاریٔجیٔ خطلر واٰر. بورادا موٚتیو و حادیثه عئینییتی، داستان ایشله‌نمه‌سی آرتیٔق بوٚتوٚو داستان ایچینده بوٚیٔ و قوٚل تیپینی فوٚرمالاشدیٔرمیٔشدیٔر. بو نوٚمونه‌لرده باش قهرمان و باش حادیثه‌دن توتموش یٔاردیٔمچیٔ خطلره قده‌ر هامئیسیٔ داستانئن عئینییت‌لیینه خیدمت ائدیر. اوٚنا گؤره ده بو بوٚیٔ و قوٚللار داستان ایچینده داستانیٔ خاطئرلادیٔر. «ایلئیادا» و «اوٚدیسئیا» اؤزلوٚیوٚنده بؤیوٚک داستانلار سئراسئندادئر. بورادا اثرله باغلیٔ موٚعیّن فرقلی دوٚشوٚنجه‌لرین اوٚلماسئنیٔ دا نظره آلساق، اوٚندا بیر سئرا ماراقلیٔ مسله‌لر اوٚرتایا چیٔخیٔر. حتّا موٚللیف‌لیک مسله‌سینه شوٚبهه‌لر یٔارانئیر. مثلن، ایسگندریئه عالیم‌لری‌نین هوٚمئر حاققئندا موٚلاحیظه‌لری ایلک دفه شوٚبهه‌نین باشلانغیٔجئنیٔ قوٚیٔدو. نتیجه ائعتیباریله، بئله قناعته گلدیلر کی، «ایلئیادا» و «اوٚدیسئیا» باشقا- باشقا موٚللیف‌لرین اثرلری‌دیر.

دوٚنیا داستان تجروٚبه‌سی نوٚمونه‌لرین موٚللیف‌لیئینین قوٚرونوشونا ائله ده بؤیوٚک اهمیئت وئرمه‌میشدیر. نتیجه ائعتیباریله، بئله قناعته داٰیٔانمئیشلار کی، داستان قوٚرونوب ساخلانئرسا، کیفایت‌دیر، داها بورادا ایکینجی، اوٚچوٚنجوٚ درجه‌لی نه‌اینسه، ساخلانماسئنا لوٚزوم یٔوٚخدور. بو یٔونان ادبیئاتئندا تاماميله فرقلی بیر یٔوٚلون گئدیشیله موٚشاهیده اوٚلونور. بیر نوٚو موٚللیفلر قوٚرونور. بیزیم نوٚمونه‌لرده ده، داستانلاردا عئینی ایله تکرارلانئیر. بیر نوٚو بو همین عنعنه‌ده، اؤزوٚنه مخصوصلوق کیمی گؤروٚنوٚر. چوٚنکی نه آئدلر، نه راپسوٚردلار موٚللیف‌لیئین اونودولماسیٔ وضعیئتینه گتیریب چیٔخارا بیلمه‌میشلر.

۱- بیل‌قامئیش: گیل‌قامئیش.

داستانیٔ مؤللیف ایلـه بیرگـه قوٚروئوب ساخلامـئیشلار. حتتـا موشـاهیده‌لـرین آپاریلماسیٔ وٚ یوٚردوٚلن موٚلاحیظه‌لرنه اینکی مؤللیف مسلـه‌سـینی بیـر ایسـتیقامت کیمـی قوٚرودو. حتتا داستانلارئن، ادبی گئدیشده داستانلاشمائین هانسیٔسـا موٚللیـف «ایلیٔـادا» وٚ «اوٚدیسئیٔا» یونان داستان تیپـی‌دیـر. بـورادا ان چـوٚخ مـاراق دوٚغـوران مسـله‌لـردن بیـری حادیثه‌لرین واقئعی‌لیئی‌دیر. بو نوٚمونه‌لر اطرافـئندا چوٚخلـو سـوآللار دوٚلاشـئیر. اوٚنلارئـن چوٚخـو دا جاوابسـئیز قالـئیر. بـو گـوٚن عـئلم تروٚیانـئین اوٚزرینـده بـاش سـئیندئرماق مجبوریئتینده قالـئیب. دوٚغرودان دا، تروٚیا موٚحاریبه‌سی اوٚلوب‌مو؟ هـوٚمئرین بـو اثرلرینـده همین حادیثه‌لرین هانسیٔ سوٚیئه‌دن عکس ائتدیرمه‌سی ده بیر ناراحاتچـئلـئق یارادئیر. بلکه آرالـئق دنیزی ساحیل‌لرینده بـاش وئـرن هانسـیٔسـا موٚحاریبـه آئـدلرین، راپسـوٚردلارئـن موٚوضوسونا چئوٚریلمیش وٚ سوٚنرادان بوٚتوٚن یونان ادبیٔاتـئنئـن آنا خطّینـده دایانمـئیشدئیر. هر حالدا، هانسیٔ فوٚرمادا اوٚلماسـئندان آسئلیٔ اوٚلمایاراق، «ایلیٔـادا» تروٚیا موٚحاریبه‌سی‌نـین آدئنیٔ تکرار، بلکه ده اوٚلدوغوندان داها فرقلی تاریخه یازدیٔ. بو داستان عنعنه‌سینده اوٚزوٚنه مخصوصلوغون، یعنی داستانـئین بیر باشا تاریخ اوٚلمادئغـئنیٔ دا تصدیقله‌یـیر. چـوٚنکی اوٚز «قورولوش ترکیبینه گوٚره داستان، تاریخه بنزه‌مه‌ملی‌دیر. آخیٔ تاریخ، بیر حرکتی دئییل، بیر زامانیٔ تصوٚیر ائدیر»(آریستوتل.پوٚئتیکا). یئری گلمیشکن بیر مسله‌نی ده قئید ائـده‌ک کـی، بو نوٚمونه‌لر یونانلارئن فعالییتینی یاشادئیر. داها دوٚغروسو، قهرمانلـئق تاریخی‌نـین جـانلیٔ صحیفه‌لریدیر. بورادا خالقـئین ایبتیدائی دوٚشوٚنجه‌لریندن اثرین اوٚرتایـا چـئخدئغیٔ دوٚوٚره قده‌رین موٚهوٚروٚ وار. اوٚزلوٚیوٚنده هم «ایلیٔـادا»، هم «اوٚدیسئیٔا» توٚرکـوٚن قـدیم داسـتانلاریٔ ایله سسله‌شیر. بو فرق هوٚمئرین آدئندا داشلاشمـئیش، داها دوٚغروسو، بئله بیر حالا گلینجه قده‌ر، بوٚتوٚوٚلشـمه گئدیشـی کئچیـرمیشـدیر. قـدیم تـوٚرک داسـتانلارئندا دا فرقلـی یـوٚل گئدیلمیشدیر.«دده قوٚرقود کیتابیٔ»-ندا، «کوٚراوٚغلو»دان فرقلی اوٚلاراق، هانسیٔسـا آد آلتـدا توٚپلانما گئدیشی کئچیرمه‌میشدیر.قدیم یونـان داسـتان عنعنـه‌سـینده، هـوٚمئرین «ایلیٔـادا»، «اوٚدیسئیٔا» اثـرینین ایـدئال‌لاشدئرئلماسیٔ، آللاهلاشدئرئلماسـیٔ گئدیشـی گئـدیب. «دده قوٚرقورد کیتابیٔ»- ندا موٚللیف‌لیک مسله‌سی حاقدا، موٚعیّن قرار وئرمه‌یه ایمکان یوٚخـدورِ. داها دوٚغروسو، بـو موٚلاحیظـه‌لـر اوٚلسـا- اوٚلسـا، ائحتیمالـدان اوٚیانـا گئتمیـر. بیـر قـده‌ر

اینانديرئجئ اوْلانئ «دده قوْرقودون كيتابئ» مسله‌سی‌دير. داستان «دده قوْرقود»، آدئنا فوْرمالاشما گئدیشی کئچیریب، عئثنی زاماندا بورادا اوْزوْنوْن ایزینی ساخلاماق علامتلری ده وار. تدقیقاتچيلار دده قوْرقودو اوْزانلئغئن عوْمومی‌لشیمش سیمبوْلو حساب ائدیرلر. بلی، بورادا باشلانغئجدا فردی اوْلانئن عوْموْمی‌لشمه‌سی وار. عئثنی زاماندا موْللیف‌لیک مسله‌سینده «دده قوْرقود کیتابئ» اوْچوْن حوْکم وئرمک اوْلماز. حقیقتن مسله‌نین اساس طرفینی، اثرین آدئ ایله اوْزان شخصیتی‌نین علاقه‌لنمه‌سی تشکیل ائدیر. و اوْلدن آخئرا قدر ده موْدریک آغ‌ساققال روْلوندا گوْروْنوْر.

«کوْر اوْغلو» داستانئندا ایسه موْللیف‌لیک مسله‌سی تامامیله باشقا تیپلی‌دی. بوراد دا عنعنه‌وی اوْلاراق موْعیّن موْللیف‌لیک مسله‌سیندن دانئشماق ائحتییاجئ گوْروْنموْر. داستاندا باش قهرمان عئثنی زاماندا اوْزان شخصیتی‌نی ده تاملائیر. کوْر اوْغلو تک قهرمان روْلوندا چئخئش ائتمیر. هم ده بیر آشئق کیمی ده ماراقلئ تاثیر باغشلائیر. حادثه‌لر بوْتوْولوْکده قهرمانئن شخصیتی‌نی تاماملایان کئیفیت‌لرله، بیر ایستیقامت‌ده اوْزانلئقلا باغلانئر. آشئق «جوْنون» بیر شخصیت کیمی صیرف صنعتکار روْلوندا چئخئش ائدیر، آنجاق اوْنو داستانئن باشلانغئج صاحیبی کیمی قلمه وئرمک موْمکوْن دئییل. بوْتوْولوْکده اثر بوْیو، آشئق «جوْنون» شخصیتی، ائل صنعتکارئ کیمی چنلی‌بئل‌ده‌کی نیظاما یاردئمچئ اوْلور. لاکین اوْنون داستانئن فوْرمالاشماسئندا هانسئ یئرین صاحیبی اوْلماسئ گوْروْنموْر. داستان بو حاقدا، دئمک اوْلار کی، معلومات دا وئرمیر. بو دوْنیا داستان عنعنه‌سینده خاراکتئریک سجییه‌لی بیر حال کیمی موْشاهیده اوْلونور. سومئرلرده ده عئثنی منظره ایله قارشئلاشئرئق. حتّا اوْنون موْللیفی حاقئندا دوْشوْنمه‌یه بئله ائحتییاج قالمئر. حادثه‌لرین داشئنما مسله‌سینه گلدیکده ایسه بورادا، دئمک اوْلار کی، III مین ایللیئه قدر اوْلانلار بدیعی عکسینی تاپئر. مثلن، قدیم سومئر داستانلارئندان آللاه‌لارلا باغلئ اوْلانلار بیر سئرا قدیم تصوّرلری، اوْسطوره‌وی دوْنیانئن چوْخ اسکی قاتلارئنئ آچئقلائیر. بورادا بیر سیلسیله کیمی اوْسطوره‌وی تصوّرلردن واقئعی باخئشلارا، حادثه‌نین واقئعی دوْنیایلا باغلئلئغئنا کئچید وار. اوْنا گوْره ده سومئر داستانلارئنئ تکجه اوْسطوره‌وی دوْنیانئن ماتئریالئ حساب ائتمک اوْلماز. بو سیلسیله‌ده واقئعی‌لیکلرله

باغلانماسیٔ دۆوْرۆن ده ماتئریاللاریٔ وار. یونان داستان تجروبه‌سینده، ایجما قوْرولوشونون تصوّرلری، داها چوْخ موْشاهیده اوْلونور. بورادا ماراقلیٔ بیر جهت وار کی، بو دا قبیله آغ‌ساققاللاریٔ ایله باغلیٔدیٔ. اوْنلارا «بازیلئوْس» دئییلیردی. بو قبیله باشچیٔ‌سیٔ جمعیتین، آغ‌ساققالیٔ، حربی سرکرده وْ کاهینی ایدی. اوْنا گوْره ده بئله احاطه‌لی روْل داشیییجی‌لیغیندا، «بازیلئوْس»لرین نوْفوذو سوْنسوز ایدی. ایبتیدائی ایجما جمعیتین داغیلماسیٔ، ایجتیماعی طبقه‌لشمه پئشه‌کار کاهین‌لری اوْرتایا قوْیدو وْ اسکی آللاه وْ روحلار عالمیله، داها دوْغروسو، اوْسطوره‌وی دوْنیانین تصوّرلریله، اینسانلار آراسیندا واسیطه‌چی نقشینی داشیماق صلاحیت‌لیینی وئردی. بونلار اوْزلوْیوْنده بیر معبد ایدیلر. «دده قوْرقود»دا بایندیرخان وْ دده قوْرقود، «اوْغوز کاغان»دا، اوْغوز کاغان وْ اولوق‌توروک موْعیّن معنادا، بو جوْر تاثیر باغیشلاییر. کاهین‌لر اوْزلوْیوْنده دین خادیمی ایدیلر. دئمک اوْلار، بونلار بیر باشا دینین، دینی تصوّرلرین مئیدانا چیخماسیٔ ایله باغلیٔدیرلار. تاریخی گئدیش بونلاردا، وئرثه‌لیئه گتیریب چیخاردیٔ وْ اوْزلوْیوْنده ایرثین کئچمه قناعتی دوْغوردو. اوْنلار عادتن حاکیم صینفین بیر حیصّه‌سینی تشکیل ائدیردیلر. یونان جمعیتی اوْچوْن ده یوخاریدا قئید ائتدییمیز کیمی بو خاراکتئریک ایدی ایجما قورولوشو قبیله آغ‌ساققالیٔ قناعتینی فوْرمالاشدیردیٔ. بونو ایسه بازیلئوْسلر اوْینایردیٔ. اوْنلار تکجه آغ‌ساققال دئییل، عئینی زاماندا سرکرده وْ کاهین ایدی. بو سوْنراکیٔ مرحله‌ده تیرانلیغیٔ(دیکتاتوْرلوق) اوْرتایا قوْیدو. بیزیم قناعتیمیزده، تیرانلیغا قده‌رکی دوْنیا گوْروْشوْن موْختلیف چالارلیٔ لایلاریٔ، داستانلاردا نظره چارپان موْدریک قوْجا/کاهین شخصیتی‌دیر. دده قوْرقودون کیتابیندا بایندیرخان محض بو روْلدا چیخیش ائدیر. اوْ، خانلار- خانیٔ کیمی داستاندا گوْروْنوْشوْ ائعتیباریله اوجا توتولور. «کوْراوْغلو»دا بو بیر قده‌ر فرقلی فوْرمادا باش قهرماندا جمع‌لنیر. فرقلی‌لیک ایسه بیرینجی‌ده صلاحیت‌لرین بیر قده‌ر گئنیش سطح‌ده پایلانماسیٔ‌دیر. بو، داستاندا بایندیر/ دده قوْرقود/ قازان خطّینده موْشاهیده اوْلونور. «هر شئیٔ بیلن آدامین داستانیٔ»- نده بیل قامیش تکجه اوروغون ایلمز قهرمانیٔ دئییل، عئینی زاماندا کاهین‌دی. بو، اوْنون حاققیندا دوْشوْنمه‌یه، فعالیت دایره‌سینی آیدین شکیلده ایشیقلاندیرماغا اساس وئریر.

اوروک اوغوللاریئنین کاهینی تک بیردی او،
عظمتلی، شؤهرتلی هر شئیه قادیردی او.
قوْیماز کی آنالاریئن گلینلری دول قالسئین
اوغوللاریئنین دالیئنجا اوزانان بوْش یوْل قالسئین

گوْروْندوْیوْ کیمی، اوروک اوغوللاریئنین کاهینی تک کاهین و یاخود دا قهرمان کئیفیتیله یوْکلنمیر. داها دوغروسو، مؤوجود جمعییت بوْتوْن کئیفیتلره صاحیب اولان شخصییت ائحتییاجیئندا ایدی.بو، هر شئیدن اول، موْحیطی، طبیعتی اؤیرنمک، اونون بیر سیرلی- خودا اولماق قناعتینی آچماق مقصدیندن ایره‌لی گلیردی. اونا گؤره ده عادی قهرمانیئن بو چتین‌لیک‌لره علاج قیئلماسیئ موْشکوْل ایدی. بیر نؤو یادداشدا اولان اوْسطوره‌وی تصوّرلرین رئآل حیاتداکیئ قهرمانا اوْتوْروْلمه‌سی ایسته‌ییله اوْسطوره‌لشمه باشلاییئردیئ. بیل قامیئش اؤزلوْیوْنده رئآل دوْنیایلا باغلیئ اولسادا حادیثه‌لرین گئدیشی داها چوْخ اوْسطوره‌وی متنه اویغون گلیر. داستان قهرمانیئ بیل‌قامیئش عئینی زاماندا اوروغون قهرمانیئدیر. او، ائل قوْروجوسودو، بؤیوْک شهرلر سالدیئریر، اییدلییی ایله شان-شؤهرت قازانیئر. وحشی حئیواناتلار ایچینده بوْیئ آتان «ائنکیدو» ایله دوستلاشیئر. لاکین داستاندا ائنکیدو موْوقّت سجیئه‌لی گوْروْنوْر، بیر نؤو قهرمانیئن گوْج و آغیل قاتلاریئنیئ آچماغا، یاردیئمچیئ اولور. «ائنکیدو» بلکه ده عادی حالدا، داهادا یئنیلمزدی. آنجاق داستان عنعنه‌سینده باش قهرمان، نتیجه ائعتیباریله، بوْتوْن وضعییتی اودمالیئدیئ. عادی شرائیطده، حادیثه‌لرین نیسبتن ساکیت حرکتینده بیل‌قامیئش تامام قالیب روْلوندا چیئخیئش ائدیر. آنجاق اوْسطوره‌وی دوْنیایا ایستیقامت‌لننده بورادا قالیبی موْعیّن‌لشدیرمک قئیری-موْمکوْندوْر. داستاندا «سیدر» مئشه‌سینده‌کی قوْرخونج هومبابا شررین سیموْولیمکاسیئندا (نوْمادیئندا) موْوققتی قالیب کیمی گوْروْنن قهرمانیئن سوْنراکیئ طالئعینه ده راحاتچیئلیئق وئرمیر. هومبابا نتیجه ائعتیباریله، اؤلدوْروْلوْر، لاکین شرّ اؤز ایشینی قورتارمیئر. اوْسطوره‌وی دوْشوْنجه‌ده بو، تانریئلاریئن قضبینه توش اولمانیئ دوغورور. باش قهرماندان قیصاص آلماق، اونو سارسیئتماق، بیر آمال کیمی مقصده چئوْریلیر.

ائنکیدونون اؤلۆمۆ ایله بیل‌قامئشئین بیر نؤوْ اؤلۆمه قارشئ، اساس شر قۆوّه‌ٔیه قارشئ مۆحاریبه‌سی باشلائیر. بۆتۆن مسله‌لرده قالیب اوْلان باش قهرمان بورادا گۆجسۆزدۆر. سیلاح داشئینئین گۆزۆ اؤنۆنده جان وئریر. شۆبهه‌سیز بو جۆر یئکونلاشمانئین نه قده‌ر آغئر اوْلدوغونو باشا دۆشمک ائله ده چتین دئییل. اؤلۆمۆن اؤزۆنه قالیب گلمک ایسته‌یی، داستاندا اساس خطرلردن بیری کیمی ماراق دوْغورور. وْ بو ایسته‌کله یئنیلمز قهرمان اؤلۆمه قارشئ مۆحاریبه‌یه باشلائیر. طبیعی کی، بورادا اساس مسله – اؤلۆمۆن درک اوْلونماسئ فیکری وار. باش قهرمان محض وارلئغا قنیم کسیلمیش اؤلۆمۆ یئنیمک اۆچۆن سفره چیخئر. «دده قوْرقود کیتابئ»-ندا بو اؤزۆنۆ ایکی ایستیقامتده گؤستریر. بیرینجی دوخا قوْجا اوْغلو دلی دوْمرولون شخصیّتینده، ایکینجی‌سی تاماملیه فرقلی ایستیقامتده «دده قوْرقود»-لا باغلئ افسانه‌لرده. هر ایکیسینده اؤلۆمه قارشئ گئتمه حالئ مۆشاهیده اوْلونور، اوزاق سفره چیخان بیلقامئش، دۆنیانئین اوْ باشئندا اوتناپیشتی ایله قارشئلاشئر. داستاندا ابدی حیات قازانمئش اوتناپیشتی طرفیندن اینسان اۆچۆن حیاتئین مۆوقّتی اوْلدوغو ایده‌سی درک ائتدیریلیر. اؤزلۆیۆنده بو چوْخ – چوْخ قدیم چاغئین دۆشۆنجه‌سیدی. چۆنکی دۆنیایا گلن اینسان مۆعیّن مرحله‌دن سوْنرا اوْنونلا وئیداعلاشمالئ دا اوْلور. بورادا عئینی زاماندا اوتناپیشتینین ابدی حیات قازانماسئ سوآلئ اوْرتایا چیخئر. بو اؤزلۆیۆنده تاماملیه باشقا تیپلی حادیثه‌دیر. معلوم اوْلور کی، دۆنیانئ سو باساندا خئیرخاهلئغئنا گؤره تانرئلار، اوْنو دۆنیا داشقئنئندان حالی ائدیرلر. وْ عئینی زاماندا قورتولوشون یوْلونو گؤستریرلر. اوْ اؤزۆ اۆچۆن بیر گمی دۆزلدیر، عایله‌سینی وْ حئیوانلاردان دامازلئق گؤتۆرۆر. بورادا اوتناپیشتی ایله نوحون گمیسی حاققئندا احوالاتئین کؤک یاخئنلئغئ گؤرۆنۆر. مسله‌نین ماهیّتی‌نین باشلانغئجئنئ هارادان گؤتۆرمه‌سی حادیثه‌سینی آچماق،شۆبهه‌سیز چتین‌دیر. آنجاق بۆتۆن مۆقدّس کیتابلارا قده‌ر کؤک سالان بو احوالات شۆبهه‌سیز، اۆسطوره‌وی دۆنیانئین حادیثه‌سی‌دی، واقئعیّت طرفی ایسه مۆعمما اوْلاراق قالئر. دینی کیتابلاردا بو خطّی-سئیرین سومئرلردن گلمه‌سی قئید اوْلونور. آنجاق بو اؤزلۆیۆنده تصدیق‌لنمه‌دن اوزاقدئر. مسله‌نین ماهیّتینده ساغ قالمانئین سببی دایانئر. «بیل‌قامئش» دا اوتناپیشتی

خئیرخاهلیغینا گؤره اؤلمزلییه چاتیر و بیلقامیشا دا بونون یولونو بیر قدر فرقلی‌لیک‌له گؤستریر. آنجاق بیل‌قامیشین اؤلومسوزلویه چاتماسی قئیری-مومکون گؤرونور. بو اینسان شوعوروندا‌کی ابدی اولماق جهدیله باغلی حادیثه‌دیر. اوتناپیشتی اینسان اولدوغو حالدا، اؤلومسوزلویه چاتیر، آنجاق بو سیلسیله‌ده دایانان قهرمانلار، ائله‌جه ده بیل‌قامیش ییتیشه بیلمیر. بو بیر نؤو دده قورقودون اؤلومدن قورخماسی و سو اوزه‌رینده، تاختا اوسته اوزمه‌سی، گئجه- گوندوز یاتماماسی حادیثه‌سیله باغلانیرسا، دیگر داستانلاردا، مثلن «کوراوغلو»دا قوشا بولاق حادیثه‌سیله داها چوخ یاخینلاشیر. اوتناپیشتی دنیزین دیبینده‌کی جاوانلیق چیچه‌یینی نیشان وئریر. بورادا ابدی حیات قازانماغین تاماميله باشقا ریوایتی وئریلیر. «کوراوغلو»دا بونون قوشا بولاق ریوایتی تصدیقله‌نیر. بیل‌قامیش چوخ چتینلیک‌لر چکمه‌سینه باخمایاراق، دیریلیک چیچه‌یینی الده ائدیر، لاکین بو اونا نصیب اولمور. هم یئرلی‌لرینه گتیرمک قرارینا گلیر. یولدا ایلان همین چیچه‌یی اوغورلاییر، ابدی‌لیک قازانماق اونا نصیب اولمور. بیلقامیش و دده قورقود طالئعینده بیر اوخشارلیق وار، بو نتیجه‌نین اوخشارلیغی‌دی. هر ایکیسینین یولوندا، ابدی‌لیک قازانماسیندا، ایلان پیس رول داشییر. بیرینده چیچک اوغورلاییب ابدی‌لیئی اؤزونه قازانیر، ایکینجی ده اؤلومدن قاچان قورقود ایلانین قوربانی اولور. جاوانلاشما حالی شیفاهی دوشونجه‌ده همیشه بیر موشکول کیمی دیققت مرکزینده دایانیب. بورادا اؤلومسوزلویو قازانما ایله اونا چاتما جهدی مرحله‌لی خوصوصییت داشییر. سومئرلرین اوتناپیشتی‌سی و نوحون یاخینلیغی (بورادا طالئع یاخینلیغی نظرده توتولور) حیاتدا دوشونجه‌نین عالیلیئی کیمی گؤرونور. اوتناپیشتی اؤلمزلییه چاتیر و بیزه ائله گلیر کی، بو دوشونجه‌نین، اینسانین آغلینین اؤلمزلییه چاتماق جهدی دیر. ایسلام دوشونجه طرزینده و خالق ادبیاتیندا خیدیر نبی‌نین ابدی‌لیک قازانماسی بیر آردیجیللیقلا گؤرونور. حتّا بو مراسیملره بئله یول تاپمیشدیر. باهار بایرامی یاخینلاشان عرفه‌ده اینامـا گؤره خیدیر نبی (خیدیر ایلیاس) اؤز یئل آتیندا ائل- ائل، اوبا- اوبا گزیر، اینسانلاردان خبرسیز ائولره داخیل اولور و همین ائوه خئییر- برکت گتیریر. اوتناپیشتی‌نین خئییرخاهلیغینا گؤره اؤلمزلیک قازانماسی تورک- ایسلام دوشونجه‌سینده خیدیر نبی فورماسیندا یاشاییر. بو خطّ

اۏزلۆیۆنده یازیلیٔ ادبیاتدا دا داۋام ائتدیریلیر ۋ قهرمانلارین اۏلمزلیئه چاتماق ایسته‌یی بیر مقصده چئوریلیر. مثلن: ن. گنجوی‌نین «یئددی گؤزل» منظومه‌سینده بهرامین اثرین سۆنلوغونا دوغرو اوْلان حیصّه‌ده‌کی فعالیتیندن باشلایان اۏلمزلیک ایدئاٰسیٔ «ایسگندرنامه»ده اساس مقصده چئوریلیر. اثرده مقدونییه‌لی ایسگندرین فعالیتینین اۆچ مرحله‌لی گؤرۆنۆشۆ ۋار. بیرینجی‌ده اوْنون دۆنیا آغالیغیٔ، فاتح‌لیک ایسته‌یی ۋ ساۋاشیٔ گؤرۆنۆر. مۆللیف دۆشۆنجه‌سینده ائله حیاتدا دا بو اوغورلا ییکونلاشیر. عادی ایسگندردن مقدونییه‌لی ایسگندره قدر یۆکسه‌لیر ۋ بؤیۆک جاهان دۏولتینی قورور. بو اوْنون دۆنیاسیٔ بیرینجی ۋ حۏکمدار کیمی فتحی‌دیر. بو فتحین سرحدلری چوْخ دایانیق‌سیز اوْلور. نئجه دئیه‌رلر «دۏوران-ی فلک بیر اینقیلاب گؤسترنده هم اۏزۆ هم ده دۏولتی فانی اوْلور». ایکینجی، ن. گنجوی دۆشۆنجه‌سینده دۆنیانیٔ آغیللا، عئلمله فتح ائتمک یوْلودور. اوستاد قهرمانینیٔ بو یوْللا دا دۆنیا فتحینه یؤنلدیر. بورادا شیخ نظامی اۏزۆ ده دۆنیانیٔ تدریجی درکده گؤرۆر. بۆتۏولۆکده ایدئاٰللیغینا گئدن یوْلون واقعی دۆشۆنجه‌ده مقصده چئوریلمه‌سی آچیلیر. مسله‌نین ایکینجی یوْلودا محض رئاٰللیقلا، حیاتلا باغلیدیر. فاتح ایسگندرین مۆحاریبه ایله دۆنیا صاحیبی اوْلماق ایدئاٰسیٔ رئاٰللیغا چئوریلسه ده، دۆشۆنجه‌ده باش وئرن دئیشیکلیکلر دۆنیا عالیملرینی باشینا توْپلاییب سیرلره حالی اوْلماق مقصدی داشیییر. لاکین بو عالیمین چاتاجاغیٔ مرحله‌دی. هارا قدر یۆکسه‌لمک مۆمکۆنسه اوْنودا ائدیر. لاکین بؤیۆک فاتح درک ائدیر کی، بودا هله سوْن دئییل. اثرده اۆچۆنجۆ یوْل پئیغمبرلیین، اۏلمزلیین یوْلودو ۋ اوْ بو سفره باشلاییر. نتیجه ائعتیباریله ایسگندر ده اۏلمزلیک آختاریشیندا آناسینا مکتوب یازماقلا هر شئیه نۏقطه قوْیدو. اۏزۆنۆ بابیلدن روما چاتدیرماغا چالیشدیٔ. گؤرۆندۆیۆ کیمی، بو حرکت مۆختلیف ایستیقامتلی هانسیسا قالیبین ایمکانلارینا یۆکلنمک‌له بیتمیر. بورادا دۆشۆنجه‌نین ادبیاتا آخینیٔ، حادیثه‌یه چئوریلمه‌سی ۋار. یازیلیٔ ادبیات ماتئریالین بیچیمینه اویغون، اۆسطوره‌وی یادداشیٔ گؤتۆرۆر. نیظامی محض بو ایدئاٰلیٔ تلقین ائتمه‌ده دۆشۆنجه‌نین قاتلاریندان اوْنو چیخاریر، حیاتی اوْلانیٔ آددیم- آددیم اوْ ایدئاٰلا دوغرو یۆکسه‌لدیر. نظامیده داستان تفکّۆرۆنۆن اوْلسا- اوْلسا مۆعیّن قاتلاریٔ سئزیله بیلر، آنجاق اثر تفصیلاتیٔ

ایله یازیلیٔ دۆشۆنجه‌نین محصولودور. یازیلیٔ دۆشۆنجه‌ده اؤلمزلییه دوغرو گئدیش پارادوکسال ماهییت‌لی‌دیر. بۆتۆن بونلار یونان ادبییاتیندا کی هومئر اداسیندان فرقلی بیر شئیخ دۆشۆنجه‌سینین گئتدییی یولدور. بو یولون اوباشیندا دا اینسان دایانیر.

اوسطوره‌وی دۆنیایا یاخینلیق باخیمیندان «ایلیادا» بیر فرقلی‌لیکله گؤرۆنۆر. داها دوغروسو «ایلیادا»دا اینسان سسلری ائشیدیلیر. حادیثه‌لر بیر سیرا گئدیشلر نظره آلینمازسا، اوسطوره‌وی مکاندا باش وئریر. باش‌آللاه زئوس قیزیل تره‌زیسی‌نی قوروب ایدا داغیندا مۆحاریبه‌نی ایزله‌ییر. آنجاق بیر مسله‌نی قئید ائدک کی، «ایلیادا»دان فرقلی اولاراق «اودیسئیا»دا اساس آپاریجیلیغی اینسانلار اوینائیر. بورادا آللاهلارین رولو، اوسطوره‌وی دۆنیانین مکانی اولماق ضعیف‌له‌ییر، ساده‌جه اولاراق حادیثه بیر زاماندان دیگر زامانا، ائله‌جه‌ده بیر مکاندان دیگر مکانا کئچید مرحله‌سینی عکس ائتدیریر. زئوسین قوردوغو قیزیل تره‌زی بۆتۆن آللاهلار کنارلاشدیریلدیقدان، حادیثه‌دن تجرید اولوندوقدان سونرا آنجاق اؤزۆ طرفیندن ایچ ایسته‌ییله ائیلیر. چۆنکی زئوس بۆتۆن داخیلی وارلیغی ایله اولدن آخیرا قدر تروٛیالیلارین طرفینده اولوب. بورادا داها چوخ آللاهلارین ماراقلاریٔنین ساواشیٔ حیسّ اولونور. تروٛیالیلارلا یونانلار ساده‌جه اولاراق ایجراچیٔ رولوندا چیخیش ائدیرلر. آللاهلار ایسه بو ساواشدا اؤزلرینین ایسته‌ییني دیکته ائدیرلر. داها دوغروسو، دؤیۆشلرده بیر باشا ایشتیراک ائدیرلر. بو بیر نوع آللاهلارین مۆحاریبه‌سینی خاطیرلادیر. بئله کی، آللاهلار بو حادیثه‌ده یارالانیر، بیری مۆحاریبه‌یه قاییدیب، دیگری اورادان اوزاقلاشیر. حتّا بیر مقامی دئیه‌ک کی، آفرودیتا آتاسیٔ زئوسه ائنئیین یارالانماسیٔنیٔ (اوغلودور) آغلایا- آغلایا دئیه‌نده زئوس اونا جاواب وئریرکی، مۆحاریبه سنین ایشین دئییل، سن ائولن و محبت ایشلرینه رهبرلیک ائت. یونان جمعیتینین اینکیشاف ایستقامتینین آچیلیشیٔ باخیمیندان بو نۆمونه‌لر عوض‌سیزدی. چۆنکی بورادا بدیعی کامیل‌لیین مۆمکۆنلۆیۆ وار. بو بۆتۆولۆکده یونان دۆشۆنجه طرزی‌دیر. بعضی ایستیثنالار نظره آلینمازسا دۆنیا مدنی فضاسیندا (ایسفراسیندا) فرقلی مۆناسیبت وار. بئله کی، حادیثه‌لر، جمعیتین اینکیشاف ایستیقامتینی عکسر ائتدیره‌جک نۆمونه‌لر سانکی همین تاریخله برابر یارانیر. و سونراکیٔ مرحله‌لرین ایسه بو

آردیجیللیقلا اؤز اثرلری اۆرتایا چیخیر. لاکین تۆرک دۆشۆنجه طرزینده اؤزۆنه مخصوصلوغون بو جیزگیلری گؤرۆنمۆر. سانکی حادیثه‌نین و دۆشۆنجه‌نین سربست‌لیئی مۆشاهیده اۆلونور. ظاهیری باخیمدان هۆمئرین ادبی گئدیشده‌کی اداسیئی فردوسی یارادیجیلیغی ایله مۆقاییسه ائتمک اۆلار. و چۆخ حاقلی اۆلاراق فردوسینی فارسین هۆمئری حئساب ائدیرلر. آنجاق بورادا بیر سیرا ایستیقامتلی اۆخشارلیق و فرقلی‌لیک‌لر وار. ان بیرینجی‌سی هر ایکی صنعت داهیسی اؤز یارادیجیلیغی ایله بدیعی کامیل‌لیئین مۆمکۆنلۆیۆنۆ تصدیق ائتدی. بو اثرلرین باش اۆخشارلیغیدیر. مسله‌نین فرقلیلیئی ایسه اثرین یارانما ائحتیمالیندان باشلاییب، حادیثه‌لره قده‌ر گؤرۆنن و سئزیلن فرقلیلیک‌لردی. بئله کی، هۆمئرده بو نۆمونه آئدلرین، راپسۆردلارین دیلیندن هۆمره قده‌ر بیر فۆرمالاشما دؤورۆ کئچدی. «دده قۆرقود کیتابی»ندا دده قۆرقود همین فۆرمالاشمانین تۆرک دۆشۆنجه طرزینده‌کی تیپی‌دیر. فردوسی‌ده ایسه «شاهنامه» یازدیریلدی. آنجاق اۆنو دا قئید ائده‌ک کی، یازدیرمادا بئله آلینما آغلا باتان گؤرۆنمۆر. بو ایستک‌له سیفاریشین اۆست-اۆسته دۆشمه‌سیندن ایره‌لی گلیر. دیگر بیر ایستیقامت هۆمئرده کیچیک بیر داستان بؤیۆک بیر اثرین مؤوضوسونا چئوریلیر. حادیثه‌لرین گؤرۆنن طرفینده یونان قهرمانی مئنئلاین نیشانلی‌سی ائلئنانی ترۆیالی پاریسین قاچیرماسی دایانیر. فردوسی‌ده ایسه ایرانین افسانه‌وی و رئال تاریخی قلمه آلینیر. بیر نؤو «شاهنامه» فارسین تاریخی کیمی تقدیم اۆلونور. بیزه بئله گلیر کی، هۆمئرین «ایلیادا» و «اۆدیسئیا» فردوسی‌نین «شاهنامه»سی، نیظامی‌نین «ایسگندرنامه»س داها قدیم دۆشۆنجه فۆرماسیندا داستان تیپینه یۆکله‌نیر. داستان داها دۆغروسو، بیر قایناق کیمی فۆرمال باخیمدان همین نۆمونه‌لر اۆچۆن واسیطه‌یه چئوریلیر.

تۆرک دۆشۆنجه طرزی اۆچۆن، داستان، یاخشی ایفاده فۆرماسی‌دیر. اۆنا گؤره ده، بدیعی دۆشۆنجه‌ده، بو نۆمونه‌لرین مؤوجودلوغو، بیر سیلسیله تشکیل ائدیر. اۆنودا قئید ائدک کی بۆتۆن تۆرک خالقلاریندا داستان عنعنه‌سی عئینی خۆصوصیئتلی گؤرۆنۆر. و اؤزلۆیۆنده بۆتؤولۆکده اینکیشافی سجییه‌لندیریر. بو اینسانین اؤزۆنه مخصوصلوق جیزگیلرینی، تاریخین داها قدیم چاغلارینی عکس ائتدیره‌رک نۆمونه‌لرین شرحینه

کئچمه‌دن اؤنجه اوْنو دئیه‌ک کی، داستانلاردا حادیثه‌نین، وْ زامانئین سرحدلرینی مؤعیّن‌لشدیرمک اوْلمور. مثلن «اورال باتئیر» «مادایْ قارا» داستانئنیْ گؤستره‌رک بورادا اوْنلارا اوْسطوره‌وی اینسانئین داها درین قاتلارئیندان خبر وْئریر. اوْنو دا قئید ائدک کی، حادیثه‌لرین داستانلاردا اوسطوره‌وی وْ افسانه‌وی خوْصوْصیّتلی اوْلماسیْ حالیْ وْار. بورادا حادیثه اوْسطوره‌وی اینسانئین ماتئریالیْ کیمی اوْلا بیلسین بدیعی نوْمونه‌یه گتیریلیسن. وْ ساده‌جه اوْلاراق بئله اوْلان وْضعیئتده همین حادیثه داستان ایچینده داستان کیمی گوْروْنموْر. اوْنون ایسه بوْتوْلوْکده اثره تأثیری باشقا مسله‌دیر. بیر ده وْار داستانئین اوْزوْ بوْتوْلوْکده اوْسطوره‌وی اینسانئین حادیثه‌سینه یوْکلَه‌نیر. مثلن: «مادایْ قارا» وْ «اورال باتئیر»دا اوْلدوغو کیمی بیز بورادا بو ایشین نوْموْنه‌وی شرحینی وْئرمک مقصدینده دئییلیک وْ اوْنلارا گله‌جکده آیرئجا موْناسیبتیمیز اوْلاجاق. بو نوْمونه‌لر دوْنیا داستان سیلسیله‌سینده بیر سئیرا جهتلر نظره آلئینمازسا، هوْمئرین «ایلیادا»-سئینا یاخئینلاشئیر. لاکین حادیثه باخئیمئندان اوْنلاردا اوْلوْموْن درک اوْلونوب- اوْلونماماسیْ دا وْار. «ایلیادا»دا «آخیلئس»-ین سوْن آنلارئندا «اوْدیسئی»-ین تسللی‌سینه وْئردیئی جاوْاب، «منه اوْلوْمله باغلیْ تسکین‌لیک وْئرمه‌یین، اوْلوْلر دوْنیاسئینئین اوْلوْ حوْکمداریْ اوْلماقدانسا، دیریلر دوْنیاسئیندا، جوْتچوْ اوْلوب یئر اکمک ایسته‌ردیم»-دئمه‌سی صئیرف رئآل دوْشوْنجه‌نی عکس ائتدیریر. لاکین بوْتوْلوْکده اثر بوْیو رئآل حادیثه‌لرله اوْسطوره‌وی حادیثه‌لرله قارئیشئیر. داها دوْغروسو، اثر، اوْسطوره‌وی دوْنیانئین بدیعی نوْمونه‌سی کیمی گوْروْنوْر.

«دده قوْرقودون کیتابیْ»ندا حادیثه‌لرین موْوْجودلوغو صیرف وْاقئعی‌لیئه سوْیکه‌نیر. شخصییتلر، باش وْئره‌نلر، عادی‌لیئین نوْمونه‌سی کیمی چئیخئیش ائدیر. داستاندا اوْلانلار بوْتوْلوْکده اوْغوز حیات طرزینی، اوْرادا باش وْئره‌نلری، قایئغئیلارئینیْ، گوْنده‌لیک یاشایئیشئیندان ساوْاشئینا قده‌ر بوْتوْن اوْلانلاریْ تجسّوْم ائتدیریر. اوْزوْ ده بو عکس ائتدیرمه قئیتری- عادی گوْروْنوْر. حتّا بورادا اوْ قده‌ر تفرّوْعاتلیْ تفصیلات وْار کی، هر بیر شخصیئتین رسمینی اوْنون اساسئیندا یاراتماق موْمکوْندوْر. هوْمئر ده بیر حادیثه سوْیئه‌سینده آپارئیلئیر. «دده قوْرقود کیتابیْ»- نا اوْسطوره‌وی دوْنیانئین ماتئریالیْ گتیریلیر. داستان ایسه بیر باشا وْاقئعی‌لیئه سوْیکه‌نیر، عئینی زاماندا اوْسطوره‌نین موْوْجودلوغو

واخت باخیمیندان اوزاق مسافه‌لی‌دیر. ساده‌جه اولاراق بورادا واقئعی حادیثه‌لرله یاناشی، اوسطوره‌وی دونیانین اولاجاقلاری دا گتیریلیر و داها دوغروسو، واقئعی زامانا اوسطوره‌وی دونیانین حادیثه‌لرینین گتیریلمه‌سی وار. «ایلیادا»دا ایسه بونلار قاریشیقدی. یعنی بو اثر اوسطوره‌وی دونیانین قاپانمادیغی دوشونجه‌نی عکس ائتدیریر. اثر اؤزؤده بیر باشا بو فیکره خیدمت ائدیر. واقئعی حادیثه‌لر ایسه گاهدان گتیریلیر. بو، سومئر ادبیاتینین عوضسیز نومونه‌سی اولان «بیل‌قامیش»-لا عئینی نؤقطه‌ده بیرلشیر. داستانلاردا حادیثه‌لرین دیگر ایستیقامت‌لی اینکیشافی قهرمانین افسانه‌وی سجییه داشیماسیدیر. افسانه ایسه اؤزلویونده چوخ زامان اوسطوره ایله قاریشسا دا، اصلینده اوسطوره دئییل، اونلاری آییران سرحدلر وار. ان باشلیجاسی، اوسطوره (میف) بیزیم اوچون قاپانمیش حیاتدیر. افسانه‌لر ایسه رئال‌لیغا واقئعیلیه باغلانیر. داها دوغروسو، اونون بیزه یاخین اولان رئاللیغی وار. داستانلاریمیزدا ایسه افسانه‌وی خط‌-ی سئیرلر قهرمانین، حادیثه‌نین قئیر-ی عادی‌لیغی، آغلا سیغمازلیغی افسانه‌لشمه‌نی خاطیرلادیر. بو آذربایجان داستانلاریندا داها چوخ گؤرونن حالدیر. محبّت و قهرمانلیق داستانلاریندا دا وار. مثلن بیزه یاخین اولان زاماندا قاچاق حرکاتی ایله باغلی، چوخلو قاچاق داستانلاری یارانیب. بو اؤزلویونده تیپیک‌لیغی و حادیثه‌لرین سجیه‌وی اؤزه‌للیغی ایله ماراقلی‌دیر. عئینی زاماندا داستان یارادیجیلیغی ایله باغلی بیر سیرا مسله‌لری ایزلمک باخیمیندان اهمیّت کسب ائدیر. قاچاق داستانلارینین همین حادیثه‌لردن عصر یاریم، آزی بیر عصر کئچمه‌سینه باخمایاراق ریوایتلر، احوالاتلار ایندی ده کوتله آراسیندا دولاشماقدادیر. همین احوالاتلار، حادیثه‌لر گئدیش‌ده داستانلاشما حالی کئچیریر بو گئدیش ایندی ده گئدیر. اونا گؤره ده داستان یارانما ائعتیباریله تدریجی حادیثه‌دی. و سانکی اولاجاقلارین افسانه‌وی خوصوصیتی ده بدیعی نومونه‌نین یارانماسینا یاردیمچی اولور. مثلن حال- حاضیردا قاچاق کرم‌له، قاندال ناغی، قاچاق تانری‌وئردی و دیگر ائل قهرمانلاری ایله باغلی قرب حوزه‌سینده چوخلو احوالاتلار وار. بو ایسه همین ایستیقامت‌ده داستانلارین یارانماسینا یاردیمچی اولور. ایندی قاچاق حرکاتی ایله باغلی یارانان داستانلارین باشلانغیجی قویولوب داها دوغروسو، بو ایستیقامتده خئیلی گئدیش

گئدیب. لاکین همین نۆمونه‌لرین فۏرمالاشماسیٔ باشا دا چاتمائیب. بورادا قهرمانلارئن افسانه‌لشمه‌سی ده وار. عئیٔنی زاماندا، قئیری- عادی ایئیدلیک‌لر، مردلیک، جسارت دۏستلوقلا صداقت، دۏنمزلیک وٚ س. کیمی کئیفیئت‌لر بورادا عالی مقاما چاتدئریلیر. داستانلار بیر نۏوٚ سۆیله‌مه‌لرین تۏپلولوغوندا یارانئیب بۆتۆولشیر. محبّت داستانلارئندا بو باخئمدان فرقلی‌لیک وار. چۆنکی محبّت داستانلارئندا حادیثه‌لرین رنگارنگ‌لیئی یاخئن مسافه‌لی‌دیر وٚ اونون بدیعی دۆشۆنجه‌ده تأثیر ائدیجی‌لیئی فرقلی‌دیر. بونو سۏن دؤوٚرۆن داستان عنعنه‌سی ده گؤستریر. بورادا عئیٔنی زاماندا داستانلارئن بۆتۆولۆیۆ ائله ده تأثیرائدیجیلیک‌له گؤرۆنمۆر. داها دۏغروسو، داستان اؤزۆ بۆتۆوٚ اولور. قهرمانلئق داستانلارئندا ایسه حادیثه‌لرین (ائپیزودلارئن) فرقلی‌لیئی وٚ بۆتۆولۆیۆ وار. اؤزلۆیۆنده اونلار حادیثه کیمی هر بیریسی مۆختلیف تأثیر ائدیجیلیک ده گؤرۆنۆرلر. اونا گؤره ده بو نۆمونه‌لره صیرف داستان عنعنه‌سی‌نین اؤزه‌ل خۆصوصیئت‌لری منشوروندان باخماق لازئمدئر. تۆرک داستان یارادئجئلئغیٔ دا دۆنیا داستان عنعنه‌سینده بیر بۆتۆوٚ کیمی بو جۆر مۆوازی مۆقاییسه‌لرده آچئلئر.

فصلنامه

آذری

ترکی، فارسی　　　　شماره:　　　　تاریخ:

اشتراک مجله، اقدام فرهنگی است برای تداوم انتشار و گسترش و ماندگاری آن.

شرایط اشتراک: بهای اشتراک سالانه مجله، شامل بخش «اثل دیلی و ادبیاتی» با احتساب هزینهٔ پست برای داخل کشور مبلغ چهل و پنجهزار ریال و خارج کشور ۲۹ دلار می‌باشد.

فرم اشتراک مجله آذری ،

مبلغ چهل و پنجهزار ریال، برای اشتراک سالانه (از شماره..............) نقداً یا به حساب جاری ۱۳۰۳/۰ نزد بانک ملت شعبه سرو کد (۶۵۸۲۱) به نام آقای بهزاد بهزادی واریز و فیش آن به پیوست فرم اشتراک ارسال می‌گردد.

لطفاً مجله را به آدرس: نام و نام خانوادگی　　　　شهر　　　　خیابان

کوچه　　　　پلاک　　　　کد پستی　　　　شماره تلفن　　　　ارسال نمائید.

توجه در صورت عدم دریافت مجله و یا تغییر نشانی پستی، هرچه زودتر با آدرس مجله تماس بگیرید.

نشانی: سعادت‌آباد، میدان کاج، چهارراه شهرداری، ساختمان اداری ـ تجاری سرو، طبقه ۷ واحد ۲
دفتر وکالت بهزاد بهزادی تلفن: ۲۰۹۴۹۰۰ فاکس: ۲۳۵۲۲۶۷ کد پستی: ۱۹۹۷۸۵۵۳۴

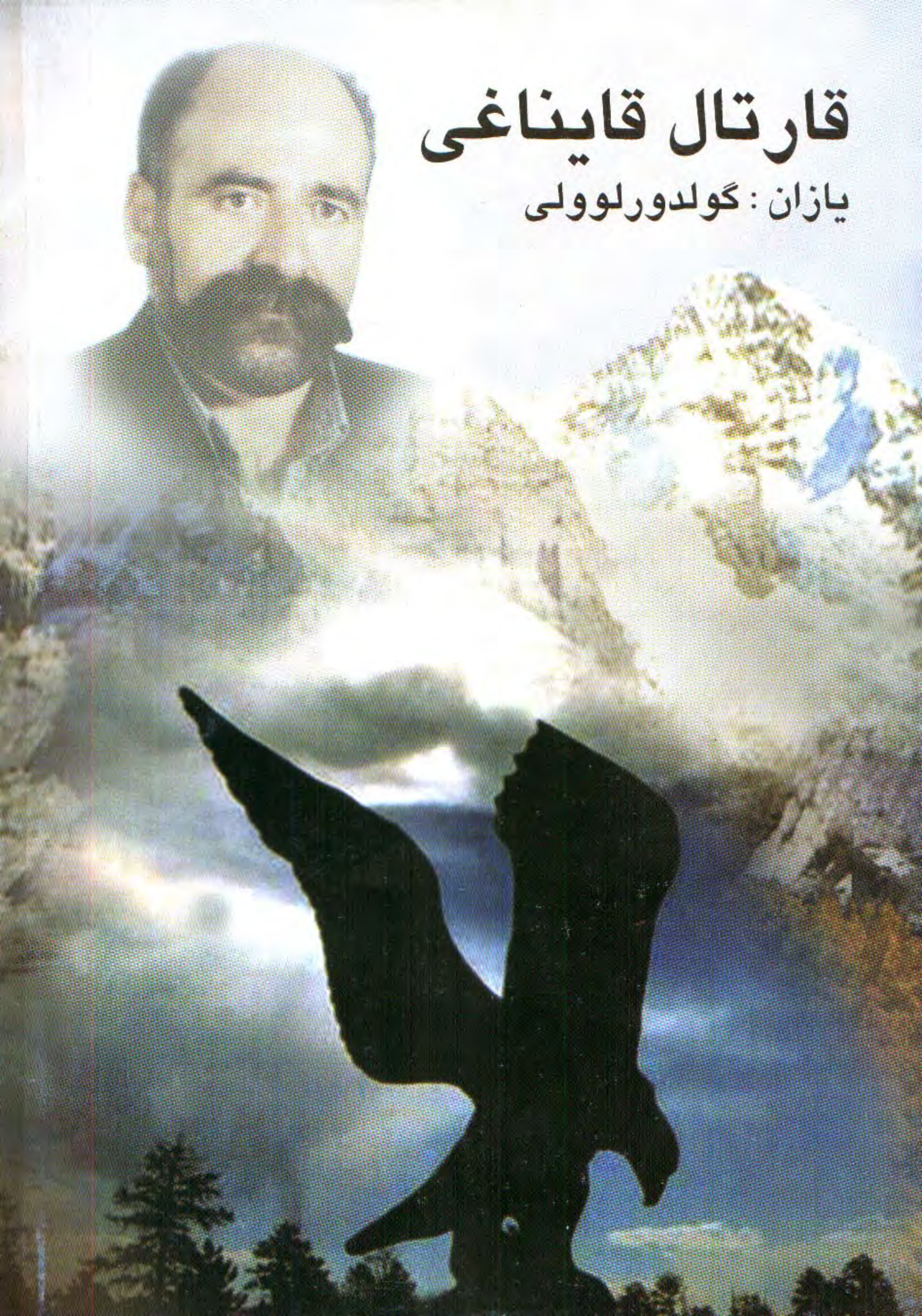
قارتال قایناغی
یازان : گولدورلوولی